

МІНІСТЕРСТВО ОБОРОНИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ
СЕКЦІЯ ПРАВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ВІЙСЬКОВОГО ПРАВА
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА НАУКОВА УСТАНОВА «ІНСТИТУТ ІНФОРМАЦІЇ, БЕЗПЕКИ І ПРАВА
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ»
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ОБОРОНИ УКРАЇНИ
ШВЕДСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ОБОРОНИ (SEDU)

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Збірник матеріалів
II Міжнародної науково-практичної конференції

*10 вересня 2025 р.
м. Київ*

Київ–Одеса
2025

УДК 34:[351.74:355/359](477)

П 78

Рекомендовано до друку:

*Вченою радою Державної наукової установи «Інститут інформації,
безпеки і права Національної академії правових наук України»,
протокол № 8 від 29 вересня 2025 р.*

*Секцією права національної безпеки та військового права
Національної академії правових наук України,
протокол № 8-17/2-Б від 29 вересня 2025 р.*

Упорядники: **П. П. Богущкий, Ю. В. Гаруст, Л. В. Заславська, В. Г. Пилипчук**

П 78 Проблеми правового забезпечення оборони України: зб. матеріалів II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 10 верес. 2025 р.) / упоряд.: П. П. Богущкий, Ю. В. Гаруст, Л. В. Заславська, В. Г. Пилипчук. – Київ; Одеса, 2025. – 432 с.

ISBN 978-617-8430-85-6

У збірнику висвітлено матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми правового забезпечення оборони України» щодо розвитку військового права в умовах відсічі збройної агресії РФ проти України, проблем кодифікації військового законодавства, правового забезпечення військового управління в умовах збройного конфлікту, операційного права, гарантій соціально-правового захисту військовослужбовців і членів їхніх сімей, запобігання та протидії військовій злочинності, місця і ролі органів правопорядку та правосуддя у правовому забезпеченні оборони України, сучасного стану протидії воєнним злочинам, злочинам проти людяності, вчиненим під час агресії РФ проти України. Зосереджено увагу на практичних заходах для вирішення актуальних проблем правового забезпечення оборони України.

Видання розраховано на фахівців, експертів і вчених у галузі національної безпеки і оборони, права національної безпеки та військового права, викладачів і здобувачів вищої освіти у вищих військових навчальних закладах, а також на представників суб'єктів сектору безпеки і оборони.

УДК 34:[351.74:355/359](477)

Матеріали тез доповідей подано в авторській редакції

- © Міністерство оборони України, 2025
- © Національна академія правових наук України, 2025
- © Державна наукова установа «Інститут інформації, безпеки і права НАПрН України», 2025
- © Секція права національної безпеки та військового права НАПрН України, 2025
- © Національний університет оборони України, 2025
- © Колектив авторів, 2025

ISBN 978-617-8430-85-6

Зміст

1. ВСТУПНЕ СЛОВО

<i>Михайло Коваль</i>	11
-----------------------------	----

2. ПРИВІТАННЯ

<i>Іван Гаврилюк</i>	13
<i>Володимир Журавель</i>	15
<i>Андрій Лещенко</i>	17

3. ДОПОВІДІ, ВИСТУПИ, ОБГОВОРЕННЯ

3.1. ВІЙСЬКОВЕ ПРАВО В УМОВАХ ВІДСІЧІ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ, ПРОБЛЕМИ КОДИФІКАЦІЇ ВІЙСЬКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА

<i>Володимир Пилипчук</i> ПРОБЛЕМИ І ПІРІРИТЕТИ РОЗВИТКУ СИЛ ОБОРОНИ УКРАЇНИ	20
<i>Павло Богуцький</i> ВІЙСЬКОВЕ ПРАВО І МЕХАНІЗМ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВОЄННОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВІДСІЧІ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ	26
<i>Олександр Комісаров</i> ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПЕРЕХОДУ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВОЄННОЇ БЕЗПЕКИ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЕЛЕМЕНТИ	30
<i>Денис Красіков</i> ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СТРУКТУРИ ПРОЄКТУ КОДЕКСУ ПРО ОБОРОНУ УКРАЇНИ ТА КОДИФІКОВАНИХ ЗАКОНІВ У СФЕРІ ОБОРОНИ ПРОВІДНИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН	35
<i>Олександр Кривенко</i> ЩОДО НОРМАТИВНОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИЛ ОБОРОНИ ДЕРЖАВИ	39
<i>Анастасія Остапенко</i> ОСОБЛИВОСТІ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ОБОРОНИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ	42
<i>Володимир Панько</i> КОДИФІКАЦІЯ ВІЙСЬКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ З УРАХУВАННЯМ ДОСВІДУ ПРОВІДНИХ ДЕРЖАВ-ЧЛЕНІВ НАТО (ІТАЛІЙСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ, РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА) ...	48
<i>Ігор Строков</i> ПРЕДМЕТ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІЙСЬКОВОГО ПРАВА	54
<i>Олександр Шкуропацький, Роман Павелко</i> УНІФІКАЦІЯ ВІЙСЬКОВО-ПРАВОВИХ НОРМ УКРАЇНИ	57

3.2. ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ, ПРОБЛЕМИ ОПЕРАЦІЙНОГО ПРАВА

Володимир Пашинський

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОБОРОНИ УКРАЇНИ:
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ 60

Юрій Бобров

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ
СУЧАСНОЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: АКТУАЛЬНІ ВИКЛИКИ
ТА СТАН ПРОБЛЕМИ 64

Кирило Ганкевич

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС МІНІСТЕРСТВА ОБОРОНИ УКРАЇНИ
ЯК ГОЛОВНОГО СУБ'ЄКТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОБОРОНИ УКРАЇНИ. 69

Сергій Кудінов

ПРАВОВІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА У
СФЕРІ ОБОРОНИ 75

Роман Алієв

ОПЕРАЦІЙНЕ ПРАВО В СИСТЕМІ ВІЙСЬКОВОГО ПРАВА УКРАЇНИ. 80

Дмитро Беззубов

ДОКТРИНАЛЬНІ ЗАСАДИ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ АДМІНІСТРАТИВНОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ. 85

Євген Касаткін, Ігор Ринський

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ
ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ, ПРОБЛЕМИ ОПЕРАЦІЙНОГО ПРАВА 89

Вікторія Галай

ДОКТРИНА ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ ЯК ЗАПОРУКА
ДОТРИМАННЯ СТАНДАРТІВ НАТО У СФЕРІ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ 94

Андрій Ігнат'єв

ЩОДО ПОТРЕБИ В РОЗРОБЦІ МЕТОДОЛОГІЧНИХ ОСНОВ ОЦІНЮВАННЯ
СТАНУ ТА РІВНЯ ВОЄННОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ. 98

Роман Краснов, Світлана Ємел'янова, Ігор Світлічний

АЛГОРИТМІЧНІ МЕТОДИ ПРОТИДІЇ ПЕРМАНЕНТНИМ РИЗИКАМ ШІ У
КОНТЕКСТІ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОГО УПРАВЛІННЯ ІЗ
ЗАСТОСУВАННЯМ МАШИННОГО НАВЧАННЯ. 100

Максим Рудник

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
ДІЯЛЬНОСТІ ЮРИДИЧНОГО РАДНИКА ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ ... 106

Юлія Бабій, Микола Маланчій, Віктор Полюк, Василь Кравчук

УДОСКОНАЛЕННЯ ПОЛОЖЕННЯ ПРО МЕТРОЛОГІЧНУ СЛУЖБУ ДЕРЖАВНОЇ
ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ. 111

Андрій Бейкун, Дмитро Літвін

НОРМАТИВНО-ПРАВОВА І ДОКТРИНАЛЬНА СПРЯМОВАНІСТІ
ІНФОРМАЦІЙНОЇ ТА КІБЕРНЕТИЧНОЇ БЕЗПЕК В УМОВАХ
СУЧАСНОЇ ВІЙНИ 114

<i>Олександр Коротченко, Ігор Світлічний, Марія Світлічна</i>	
АСПЕКТИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ В КОНТЕКСТІ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНИХ СТАНДАРТІВ ЄС В ЕКОНОМІЧНОМУ, ПРАВОВОМУ ТА ВІЙСЬКОВОМУ ВИМІРАХ	119
<i>Сергій Костиця, Марина Ткач</i>	
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ РОЗМІНУВАННЯ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ ТА ПЕРЕВАГИ ЗАСТОСУВАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ	125
<i>Ярослав Нижник, Олексій Журахов, Ольга Романенко</i>	
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИМІНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	129
<i>Олексій Плотніков</i>	
МІЖНАРОДНІ ПРИНЦИПИ ДЛЯ ВРЕГУЛЮВАННЯ ВІЙСЬКОВОГО ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В УКРАЇНІ	133
<i>Тетяна Процюк</i>	
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ МАЙНОВИХ ВІДНОСИН У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ГОСПОДАРСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА	138
<i>Юлія Стужук</i>	
СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ПРАВОВИХ ОСНОВ БЕЗПЕКОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ ТА ПРОВІДНИХ КРАЇН НАТО	141
<i>Петро Фівкін</i>	
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ЦЕНТРАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ МІНІСТЕРСТВА ОБОРОНИ УКРАЇНИ	145
 3.3. ГАРАНТІЇ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ І ЧЛЕНІВ ЇХНІХ СІМЕЙ В УМОВАХ ВІДСІЧІ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ	
<i>Сергій Іващенко, Михайло Чалий</i>	
ЗАХИСТ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: НАЦІОНАЛЬНІ ТА МІЖНАРОДНІ ГАРАНТІЇ	154
<i>Ігор Копотун</i>	
СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ	159
<i>Ліна Леонтєва, Наталія Сахненко</i>	
ЗАКОНОДАВЧІ ГАРАНТІЇ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ ТА ПРАКТИКА ХОРВАТІЇ	163
<i>Євген Пащенко, Михайло Негода</i>	
АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВЧИХ ЗМІН ПРО ГАРАНТІЇ СОЦІАЛЬНОГО І ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ	168
<i>Олена Рибицька</i>	
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИПЛАТИ ДОДАТКОВОЇ ВИНАГОРОДИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМ СИЛ БЕЗПЕКИ І СИЛ ОБОРОНИ	173

Анна Сохіякя

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ СЛУЖБ
СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ 178

Захар Турутя

ПРАВО НА ПОЗОВ У КОНТЕКСТІ ЗАСТОСУВАННЯ СПОСОБІВ ЗАХИСТУ
ПОРУШЕНОГО ПРАВА ЯК ГАРАНТІЯ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ 181

Петро Фівкін

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРОЄКТУ ЗАКОНУ УКРАЇНИ
«ПРО ВІЙСЬКОВОГО ОМБУДСМАНА» 184

Олексій Шевяков

ПРОФЕСІЙНА САМОРЕАЛІЗАЦІЯ ЖІНОК В ПЕРІОД ВІЙНИ: ПРОБЛЕМИ
СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ 190

3.4. ОРГАНИ ПРАВОПОРЯДКУ І ПРАВОСУДДЯ У МЕХАНІЗМІ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ, ПРОБЛЕМИ ЗАПОБІГАННЯ І ПРОТИДІЇ ВІЙСЬКОВІЙ ЗЛОЧИННОСТІ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Владислава Батиргарєєва

ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ, ЯКА ЗАГРОЖУЄ ОБОРОНОЗДАТНОСТІ УКРАЇНИ,
ЯК СИСТЕМНА ПРОБЛЕМА 194

Микола Карпенко

ПРОБЛЕМИ ЗАПОБІГАННЯ І ПРОТИДІЇ ВІЙСЬКОВІЙ ЗЛОЧИННОСТІ В СИЛАХ
ОБОРОНИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІДСІЧІ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ
ПРОТИ УКРАЇНИ 198

Дмитро Ступак

ПРАВОВИЙ ІНСТИТУТ БОЙОВОГО ІМУНІТЕТУ: ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА
ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ 204

Марина Беланюк, Тамара Вронська

ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ ДЛЯ УЧАСТІ В ОБОРОНІ КРАЇНИ:
ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД (1941-1942 РР.) 210

Артур Колдашов

ЗУПИНЕННЯ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВІ ЩОДО ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ
ЯК ГАРАНТІЯ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД В УМОВАХ
ВОЄННОГО СТАНУ 214

Наталія Опанасенко

ЩОДО АНАЛІЗУ ДЕТЕРМІНАНТ ВЧИНЕННЯ ВІЙСЬКОВИХ КРИМІНАЛЬНИХ
ПРАВOPУРШЕНЬ, СПРЯМОВАНИХ ПРОТИ ПОРЯДКУ ПРОХОДЖЕННЯ
ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ 219

Анна Сохіякя

ПРОБЛЕМИ САМОВІЛЬНОГО ЗАЛИШЕННЯ ЧАСТИНИ ПІД ЧАС ДІЇ ПРАВОВОГО
РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ 223

Віталій Журавель

ЗАПОБІГАННЯ САМОВІЛЬНОМУ ЗАЛИШЕННЮ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ АБО МІСЦЯ СЛУЖБИ ЯК ВАЖЛИВЕ ЗАВДАННЯ ПОСИЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ 226

Михайло Чалий

СТВОРЕННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ СИСТЕМИ ВІЙСЬКОВОЇ ЮСТИЦІЇ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКОННОСТІ Й ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА У СФЕРІ ОБОРОНИ УКРАЇНИ 231

Олександр Шамара

ОКРЕМІ ПИТАННЯ СТАНОВЛЕННЯ ВОЄННОЇ ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ 235

Ірина Шепітько

СУДОВО-ЕКСПЕРТНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 240

3.5. СУЧАСНИЙ СТАН ПРОТИДІЇ ВОЄННИМ ЗЛОЧИНАМ ТА ЗЛОЧИНАМ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ, ВЧИНЕНИМ ПІД ЧАС АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ

Володимир Яценко

МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО У АКСІОЛОГІЧНОМУ ВИМІРІ. 246

Антон Кориневич, Наталія Хендель

УКРАЇНСЬКА ПЛАТФОРМА ПРОГРЕСИВНОГО РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА: МОРАЛЬНЕ ПРАВО І ГУМАНІТАРНИЙ ОБОВ'ЯЗОК. 250

Наталія Камінська

МОДЕРНІЗАЦІЯ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА ЯК ЗАКОНОМІРНА ТЕНДЕНЦІЯ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОЇ ПРАВОТВОРЧОСТІ В УМОВАХ ПРОТИДІЇ ЗБРОЙНІЙ АГРЕСІЇ РФ. 255

Костянтин Задоля

ВАДИ КРИМІНАЛЬНОГО ПЕРЕСЛІДУВАННЯ ТА ПОКАРАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ НА ОСНОВІ ПОЛОЖЕНЬ НАЦІОНАЛЬНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ПРО “ЗАГАЛЬНОКРИМІНАЛЬНІ” ЗЛОЧИНИ. 259

Тимур Короткий

КОМАНДНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ: ДОВГИЙ ШЛЯХ ДО ПЕРШОГО ВИРОКУ .. 264

Володимир Лисик

КОМАНДНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВЧИНЕННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ 269

Ганна Іванова

АСПЕКТИ ПРИТЯГНЕННЯ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВЧИНЕННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ 274

Артем Філіппов

ДО ПИТАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ ПОВОДЖЕННЯ З ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИМИ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ 278

Олена Гальцова

ДЕЯКІ МІРКУВАННЯ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНУ ГЕНОЦИДУ 283

Василь Білоус

ЗНАЧЕННЯ ОПЕРАТОРІВ (ЕКІПАЖІВ) БЕЗПІЛОТНИХ АВІАЦІЙНИХ СИСТЕМ
СИЛ ОБОРОНИ УКРАЇНИ ДЛЯ ЕФЕКТИВНОЇ ПРОТИДІЇ ВОЄННИМ
ЗЛОЧИНАМ 287

Олег Букрєєв

ЩОДО ВРЕГУЛЮВАННЯ ПОРЯДКУ ПЕРЕДАЧІ РЕЧОВИХ ДОКАЗІВ У ВИГЛЯДІ
ВІЙСЬКОВИХ ТРОФЕЇВ 290

Максим Доценко

СЕВІЛЬСЬКА УГОДА 2022 РОКУ: НОВИЙ МЕХАНІЗМ РЕАГУВАННЯ
КОМПОНЕНТІВ МІЖНАРОДНОГО РУХУ ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА І ЧЕРВОНОГО
ПІВМІСЯЦЯ ПІД ЧАС МІЖНАРОДНОГО ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ 294

Людмила Заславська

СУЧАСНИЙ СТАН ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ, ВЧИНЕНИМ
ПІД ЧАС АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ. 297

Єгор Брідня, Олександр Остапчук

СУЧАСНІ МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ ВОЄННИМ ЗЛОЧИНАМ ТА ЗЛОЧИНАМ
ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ . . . 301

Андрій Ковальчук

ЕНЕРГЕТИЧНА ІНФРАСТРУКТУРА ЯК ОБ'ЄКТ ЗАХИСТУ В МІЖНАРОДНОМУ
ГУМАНІТАРНОМУ ПРАВІ 305

Ліна Леонтєєва, Юрій Семенюк

ВЗАЄМОДІЯ УКРАЇНИ З МІЖНАРОДНИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ У СФЕРІ
ПРОТИДІЇ ВОЄННИМ ЗЛОЧИНАМ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ. 308

Олександр Передерій, Влада Бурлуцька

ГЕНДЕРНО-ОБУМОВЛЕНЕ НАСИЛЬСТВО: ДОКУМЕНТУВАННЯ ТА ПРОТИДІЯ
СЕКСУАЛЬНОМУ НАСИЛЬСТВУ ЯК ВОЄННОМУ ЗЛОЧИНУ В КОНТЕКСТІ
ВІЙНИ В УКРАЇНІ. 312

Ліна Леонтєєва, Максим Опанасюк

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ КОМАНДИРІВ ЗА ВОЄННІ
ЗЛОЧИНИ. 317

Олександр Передерій, Вероніка Сухенко

ДЕПОРТАЦІЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ РОСІЙСЬКОЇ ПОЛІТИКИ «РУСИФІКАЦІЇ»:
ЗАГРОЗА ДЛЯ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ДІТЕЙ 321

4. ТРИБУНА МОЛОДОГО УЧЕНОГО

Каріна Пиль, Олександр Хіжнюк

ГАРАНТІЇ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ
І ЧЛЕНІВ ЇХНІХ СІМЕЙ В УМОВАХ ВІДСІЧІ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ
ЗАГАРБНИКІВ. 325

Ян Бельмас

ДЕРЖАВНІ ТА МІСЦЕВІ ПРОГРАМИ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ВЕТЕРАНІВ
ВІЙНИ. 330

Іван Васильцюн

ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИНАМ, ВЧИНЕНИМ ПІД ЧАС АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ ... 335

Анастасія Гайструк

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ БОЙОВОГО ІМУНІТЕТУ 339

Валерія Герасименко

ПРОБЛЕМИ КОДИФІКАЦІЇ ВІЙСЬКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ
ОБОРОНИ ТА ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ 343

Андрій Матвійчук

ПЕРІОДИЗАЦІЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОБОРОНИ В
УКРАЇНІ 346

Максим Каптан

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИМІННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ
ФРАГМЕНТАРНОСТІ ТА ПОТРЕБА В КОДИФІКАЦІЇ В УМОВАХ АГРЕСІЇ 350

Роман Кріпак

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА: ПРАВОВА ОСНОВА ТА ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ СЕКТОРУ
БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 354

Назарій Морозюк

ВІЙСЬКОВИЙ СУД У СИСТЕМІ ВІЙСЬКОВОЇ ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ
СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВІДНОВЛЕННЯ 361

Ігор Герасименко

ПРОБЛЕМИ ЗАПОБІГАННЯ І ПРОТИДІЇ ВОЄННИЙ ЗЛОЧИННОСТІ 365

Дар'я Єфанова

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ЇХ ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ У ЗАКОНОДАВСТВО
УКРАЇНИ 369

Марія Іщенко

НАЦІОНАЛЬНІ ТА МІЖНАРОДНІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ЖЕРТВ
ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ 373

Нікіта Ковмир

ПЕРСПЕКТИВА ЗАПРОВАДЖЕННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ІСПЕКЦІЙНИХ
ПІДРОЗДІЛІВ В СИСТЕМІ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ З МЕТОЮ ПЕРЕВІРКИ
СТАНУ ЗАХИЩЕНОСТІ ВІЙСЬКОВИХ ОБ'ЄКТІВ 377

Ксенія Корнієнко

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СИЛ ОБОРОНИ У СФЕРІ
РОЗСЛІДУВАННІ ВОЄННИХ ТА ІНШИХ МІЖНАРОДНИХ ЗЛОЧИНІВ 381

Марія Марітко

ПАЗЛІ МІЖНАРОДНОГО ПРАВОСУДДЯ: МЕХАНІЗМИ, ДОКАЗИ ТА ВИКЛИКИ
У ВИСВІТЛЕННІ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ ТА ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ,
ВЧИНЕНИХ РОСІЄЮ ПРОТИ УКРАЇНИ 386

Артур Ноготков

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ МЕДИЧНИХ УСТАНОВ, МЕДИЧНОГО ТА
ДУХОВНОГО ПЕРСОНАЛУ В УМОВАХ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ 390

Вадим Пачевський

СУЧАСНИЙ СТАН ПРОТИДІЇ ВОЄННИМ ЗЛОЧИНАМ ТА ЗЛОЧИНАМ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ, ВЧИНЕНИМ ПІД ЧАС АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ. 393

Олександр Призенко

СУЧАСНИЙ СТАН ПРОТИДІЇ ВОЄННИМ ЗЛОЧИНАМ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ НОВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ: ВПРОВАДЖЕННЯ НОРМ МГП В ПІДРОЗДІЛАХ СИЛ ОБОРОНИ УКРАЇНИ 399

Оксана Приходько

ПРАВОВІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ 403

Юлія Стужук

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ПРАВОВИХ ОСНОВ БЕЗПЕКОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ ТА ПРОВІДНИХ КРАЇН. 408

Богдан Ткачук

ПРОБЛЕМАТИКА ДОКУМЕНТУВАННЯ ДОКАЗІВ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ . . . 412

Тетяна Федчук

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ЖЕРТВ ВІЙНИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ 416

Роман Чунаков

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ПРОХОДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ 421

Нікіта Ягольник

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПРИТЯГНЕННЯ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ РФ ЗА ВЧИНЕННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ ТА ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ 426

Роман Альошин

АСПЕКТИ ЕФЕКТИВНОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАХОДІВ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ І ЧЛЕНІВ ЇХНІХ СІМЕЙ В УМОВАХ ВІДСІЧІ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ. 429

1. ВСТУПНЕ СЛОВО

Михайло Коваль

*Начальник Національного університету оборони України,
доктор військових наук, генерал-полковник*

Шановні колеги, пані та панове!

Вітаю учасників Другої міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої надзвичайно актуальній і важливій темі – **«Проблемам правового забезпечення оборони України»**.

Щиро дякую всім співорганізаторам, а саме:

Міністерству оборони України

Національній академії правових наук України

Інституту інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України

за спільну участь у підготовці конференції.

Наша незалежна Україна проходить надзвичайно складні випробування, і питання правового регулювання у сфері національної безпеки та оборони мають надзвичайне значення для розвитку країни та забезпечення її суверенітету. Сьогодні, як ніколи, ми усвідомлюємо, що **оборона** – це не лише міць зброї та мужність воїнів, а й непорушний фундамент **права**. Саме ефективне правове підґрунтя забезпечує ефективне функціонування наших Збройних Сил, регулює відносини між військовими та цивільним населенням, захищає права і свободи наших захисників та їхніх родин, а також сприяє інтеграції України в європейську та світову систему безпеки. Саме тому, науковий пошук та результати проведених досліджень дають ефективні практичні рекомендації для сектору безпеки і оборони. Впевнений, що вони прозвучать у рамках нашої конференції, і будуть мати виняткове значення для держави й суспільства.

Важливим завданням сьогоднішньої науково-практичної конференції є осмислення як національних, так і міжнародних правових підходів, обмін досвідом та вироблення пропозицій щодо вдосконалення законодавства, яке регулює сферу оборони. Вірю, що обговорення таких питань, як розвиток військового права в умовах відсічі збройної агресії РФ проти України, проблеми операційного права; гарантії соціально-правового захисту військовослужбовців і членів їхніх сімей, проблеми запобігання і протидії військовій злочинності в умовах збройного конфлікту,

сучасний стан протидії воєнним злочинам та злочинам проти людяності, вчиненим під час агресії РФ проти України, сприятиме виробленню рішень, необхідних для наближення нашої Перемоги.

Сьогоднішня конференція – це унікальна платформа для обміну знаннями, досвідом і поглядами між провідними фахівцями у сфері військового права, міжнародних відносин та національної безпеки. Нам належить обговорити та знайти рішення для низки складних питань:

Постійні ракетні обстріли по Києву, вимагають суворого дотримання заходів безпеки, тому на жаль, в цьому році ми вимушені провести конференцію в заочному режимі. Однак незважаючи на це, впевнений, що спільні зусилля та конструктивний діалог дозволять нам напрацювати нові ідеї, які стануть основою для розробки ефективних правових механізмів задля зміцнення обороноздатності нашої держави.

Висловлюю глибоку вдячність усім учасникам за вашу готовність долучитися до наукового пошуку і практичного обговорення надзвичайно важливих проблем національної оборони. Бажаю плідної праці, глибоких дискусій, нових наукових ідей та конструктивних рішень, які знайдуть своє втілення в українській правотворчій та правозастосовній практиці.

Разом ми формуємо правові засади сильної та безпечної України!
Слава Україні!

2. ПРИВІТАННЯ

Іван Гаврилюк

Перший заступник Міністра оборони України

Шановні учасники міжнародної науково-практичної конференції!

Проведення Другої міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми правового забезпечення оборони України» є свідченням значної уваги до вирішення актуальних проблем, що постають перед правничою наукою та практикою під час забезпечення обороноздатності держави.

В умовах відсічі збройної агресії рф проти України військовослужбовці Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань виявляють мужність і стійкість, що поєднуються з високим рівнем професійного ставлення до виконання військового обов'язку. Водночас правове вирішення усіх питань, що стосуються сил оборони України, має важливе значення як для здійснення військово-адміністративної діяльності, так і для виконання обов'язків кожним військовослужбовцем, з тим, щоб кожний з них відчував дієвість правових механізмів захисту своїх прав і законних інтересів.

Міністерством оборони України проведено значну роботу щодо розробки та упровадження правових механізмів в управління силами оборони України. Під час збройного конфлікту, спровокованого агресією рф, виявилось чимало проблем, які потребували відповідного законодавчого регулювання. У вирішенні цих проблем важливим чинником успіху є підготовленість, високий рівень професіоналізму військових юристів, їх розуміння, знання та досвід застосування військового права.

Необхідно відзначити, що військово-правова реформа продовжується навіть у складних умовах війни. А тому поєднання наукового підходу з якісною підготовкою військових юристів, зворотній зв'язок з практичною діяльністю щодо правового забезпечення діяльності сил оборони залишаються актуальними і важливими.

Переконаний, що обговорення під час науково-практичної конференції проблемних питань військово-правового регулювання, соціального та правового захисту військовослужбовців, юридичної відповідальності, а також актуальних проблем міжнародного гуманітарного

права сприятимуть підвищенню ефективності вирішення завдань щодо правового забезпечення оборони України.

Бажаю учасникам Другої міжнародної науково-практичної конференції: «Проблеми правового забезпечення оборони України» успіхів в обговоренні та вирішенні проблемних питань, які стосуються правового забезпечення організації та діяльності сил оборони України!

Слава Україні!

Володимир Журавель

*доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України,
президент Національної академії правових наук України*

Шановні організатори та учасники конференції!

Проведення Другої міжнародної науково-практичної конференції **«Проблеми правового забезпечення оборони України»** є свідченням послідовної та цілеспрямованої діяльності науковців і практиків щодо вирішення актуальних питань забезпечення національної безпеки та оборони України.

Конференція проводиться у досить складний та відповідальний для нашої держави час, коли увесь Український народ, Збройні Сили України та інші суб'єкти сектору безпеки і оборони зосереджені на виконанні надважливих завдань щодо відсічі збройної агресії рф проти України.

Збройний конфлікт високої інтенсивності, причиною якого є неспровокована агресія рф проти України, набув тривалого характеру, має тенденцію до поглиблення та потребує використання значного людського потенціалу, матеріальних і технічних ресурсів, а також застосування новітніх асиметричних рішень щодо ведення воєнних і бойових дій, що призводить до зміни відповідних норм і правил, військових та цивільно-військових відносин, які належать до предмета правового регулювання в галузі військового права.

В сучасних умовах підготовка науково обґрунтованих пропозицій щодо ефективного правового регулювання у сфері національної безпеки та оборони України відноситься до вкрай актуальних завдань для правничої науки.

З урахуванням зазначеного, Національною академією правових наук України, передусім вченими в галузі права національної безпеки та військового права, а також науковцями в інших галузях правової науки, проводиться активна наукова та прикладна діяльність для вирішення проблемних питань у сфері безпеки і оборони, розбудови системи військової юстиції, документування та розслідування міжнародних злочинів (воєнних злочинів, злочинів агресії та геноциду, злочинів проти людяності), скоєних представниками рф в Україні. Нині українське суспільство і держава перебувають на етапі, який визначив необхідність модернізації військового права, що є відповіддю на виклики сучасної війни нового покоління. Зміни військово-правового регулювання стосуються мало не усіх напрямів військової діяльності. Такі зміни покликані

удосконалити військове законодавство, здійснити науково обґрунтовані заходи щодо кодифікації, запропонувати нові форми законодавчого регулювання, які б не потребували затратних та постійних змін, у тому числі під час дії воєнного стану.

Важливо також зосередити увагу на проблемах правового регулювання бойового застосування сил оборони, адміністрування у сфері оборони. Вкрай актуальною залишається необхідність вирішення значного кола правових питань, які стосуються державних гарантій та соціального захисту військовослужбовців і членів їх сімей.

Невирішеною на сьогодні, незважаючи на ґрунтовні пропозиції науковців та запити військових, залишається проблема створення та організації діяльності ефективної системи військової юстиції. Адже проблема підтримання військового правопорядку, забезпечення справедливого військового правосуддя безпосередньо стосується упровадження комплексу правових заходів з питань оборони держави.

Бажаю учасникам науково-практичної конференції плідних дискусій, подальших успіхів у науковій роботі та військовій діяльності щодо зміцнення обороноздатності України!

Шановні організатори та учасники міжнародної науково-практичної конференції!

Проведення Другої міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми правового забезпечення оборони України» свідчить про послідовну діяльність науковців, правників, військового командування, спрямовану на підвищення ефективності правового забезпечення обороноздатності нашої держави.

У складних умовах збройного конфлікту, причиною якого є неспровокована агресія РФ проти України, актуальними залишаються питання узгодження національного законодавства про кримінальну відповідальність за вчинення воєнних злочинів з сучасним міжнародним правом, що, переконаний, буде предметом обговорення під час конференції.

Повномасштабне вторгнення РФ на територію України у 2022 році стало надзвичайним викликом для української держави та суспільства у всіх сферах життя, зокрема і правовій. З 24 лютого 2022 року зареєстровано понад 200 тисяч злочинів, пов'язаних із агресією РФ проти України. Ця цифра включає понад 180 тисяч злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (з них понад 176 тисяч – воєнні злочини). Вказане свідчить про систематичне порушення міжнародного гуманітарного права державою-агресором, що можна розцінювати як метод ведення війни.

Органи правопорядку України, належно реагуючи на такі дії ворога, розпочинають досудове розслідування за статтею 438 КК України (Воєнні злочини). Разом з цим, враховуючи кількість та різноманіття вчинюваних порушень міжнародного гуманітарного права, дається в знаки недосконалість чинної норми закону.

Так, диспозиція статті 438 КК України свідчить, що вона має бланкетний характер (а кваліфікований склад злочину у частині другій вказаної статті – також відсильний) та містить невичерпний перелік порушень МПП (універсальна (загальна) форма вчинення злочину), при цьому окремо визначає деякі спеціальні та особливу форми вчинення злочину. Таким чином за зазначеною універсальною формою кваліфікуються умисні напади на цивільне населення або цивільні об'єкти, непропорційні напади на військові цілі, примусова депортація або переміщення, незаконне позбавлення волі тощо. Це вимагає від практиків, передусім

прокурорів та слідчих, добре орієнтуватися у нормах міжнародного гуманітарного права вже на первинному етапі роботи, коли певне діяння необхідно правильно ідентифікувати як воєнний злочин за відсутності прямої вказівки на об'єктивну сторону у КК України.

Водночас, у сучасному міжнародному праві вказаний непростий для правозастосування етап давно подоланий. Передусім, Римський статут Міжнародного кримінального суду у статті 8 містить вичерпний перелік діянь, які кваліфікуються як воєнні злочини. Загалом вказаною статтею Римського Статуту передбачено близько 50 видів воєнних злочинів, які охоплюють як випадки міжнародного, так і не-міжнародного збройного конфліктів. Чітко визначений перелік (каталог) сприяє правовій визначеності та гарантує, що індивідуальна кримінальна відповідальність настає у випадку вчинення конкретного діяння, а не абстрактного грубого (серйозного) порушення законів і звичаїв війни.

Після ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду у 2024 році Україною вжито низку дієвих заходів для узгодження національного законодавства з міжнародним правом.

Так, Законом України від 09.10.2024 № 4012-IX КК України доповнено злочинами проти людяності (стаття 442-1), конкретизовано командну відповідальність як окремий вид причетності до злочину (стаття 31-1), узгоджено закріплення злочину геноциду з нормами міжнародного права (стаття 442) та внесено інші зміни.

Водночас стаття 438 КК України істотних змін не зазнала, тому значна кількість воєнних злочинів продовжує кваліфікуватися за універсальною формою статті як порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

З метою розробки проєктів для подальшого вдосконалення національного законодавства у сфері відповідальності за міжнародні злочини, наказом виконувача обов'язків Генерального прокурора від 14.01.2025 № 12 в Офісі Генерального прокурора утворено міжвідомчу робочу групу з питань гармонізації законодавства в контексті правозастосовчої практики у зв'язку з ратифікацією Україною Римського статуту Міжнародного кримінального суду (далі – міжвідомча робоча група). До складу міжвідомчої робочої групи увійшли представники органів правопорядку, судової влади, народні депутати України, науковці, експерти національних, міжнародних урядових та неурядових організацій.

Одним із основних завдань є розробка змін до статті 438 КК України, якою має передбачатися конкретний перелік діянь, що міжнародним правом визнаються як воєнні злочини. Таким чином на заміну універсальній формі має прийти каталог, який дозволить безпосередньо кваліфікувати воєнний злочин за текстом диспозиції статті.

Основою таких напрацювань можуть бути Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права № 2689 від 27.12.2019 р. та Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України № 7290 від 15.04.2022 р., однак із врахуванням поточного стану протидії злочинам, вчиненим в умовах збройного конфлікту.

Оптимальним вбачається розподіл статті 438 КК України на декілька статей (438, 438-1, 438-2 тощо), конкретні склади злочинів, у яких згруповані за спільністю об'єкта злочину. Передусім доцільно виділити воєнні злочини проти особи, проти власності, що полягають у використанні заборонених методів та тих, що полягають у використанні заборонених засобів ведення війни. Можливим є виділення й інших категорій, зокрема проти культурної спадщини.

Для ефективного правозастосування на національному рівні вкрай важливо належно закріпити конкретні склади воєнних злочинів, адаптувавши їх назви та деяку термінологію із врахуванням підходів національного права, що передбачає детальне опрацювання і критичне осмислення статті 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду та, у свою чергу, унеможливило пряме запозичення тексту з нього до КК України.

Сподіваюсь, що висловлені думки знайдуть підтримку та розвиток в учасників конференції, якими здійснюються наукова та практична діяльність щодо застосування міжнародного гуманітарного права для забезпечення притягнення винних у вчиненні під час агресії РФ проти України воєнних злочинів до відповідальності.

Бажаю усім учасникам плідних наукових результатів, подальших успіхів на шляху до нашої спільної перемоги!

3. ДОПОВІДІ, ВИСТУПИ, ОБГОВОРЕННЯ

3.1. ВІЙСКОВЕ ПРАВО В УМОВАХ ВІДСІЧІ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ, ПРОБЛЕМИ КОДИФІКАЦІЇ ВІЙСЬКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Володимир Пилипчук

*доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, директор
Державної наукової установи «Інститут інформації, безпеки і права
Національної академії правових наук України»*

ПРОБЛЕМИ І ПРІРИТЕТИ РОЗВИТКУ СИЛ ОБОРОНИ УКРАЇНИ

З початком широкомасштабної війни проти України російські агресори демонструють масові міжнародні злочини (воєнні злочини, злочини агресії і геноциду, злочини проти людяності). Україна, відстоюючи свою незалежність і територіальну цілісність, європейські демократичні цінності, права і свободи людини, отримує реальну політичну, військову, економічну та міжнародну підтримку країн-членів ЄС і НАТО, Європейського Парламенту і Ради, Генеральної асамблеї ООН та переважної більшості країн світу. Водночас, розпочалася кардинальна трансформація систем національної, європейської та міжнародної безпеки.

Згідно зі ст. 17 Конституції України [1] до ключових сфер забезпечення національної безпеки нині віднесено: *захист суверенітету і територіальної цілісності України; забезпечення економічної, інформаційної та державної безпеки; захист державного кордону та оборону України.*

Основні складові системи національної безпеки України, як свідчить історико-правовий аналіз [2-8], у тому числі Збройні Сили та інші військові формування, було сформовано наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття. Загалом, у вказаний період було сформовано конституційно-правові основи забезпечення національної безпеки і оборони, організації та діяльності суб'єктів сектору безпеки і оборони України; а також розбудовано систему військової юстиції (*військові суди регіонів і гарнізонів; військові прокуратури регіонів та гарнізонів; Військову службу правопорядку Збройних Сил України; юридичні підрозділи військових формувань; військово-юридичні навчальні підрозділи; навчальна і наукова спеціальність «військове право»*). Водночас, внаслідок при-

йнятих у 1993-2013 роках низки військово-політичних і правових рішень було *значно обмежено обороноздатність країни*, зокрема:

- відбулося кардинальне скорочення військових формувань (станом на 2011 р. у порівнянні з 1991 р. загальна чисельність військ була скорочена майже у 5 разів);
- ліквідовано третій у світі ядерний потенціал (без отримання реальних гарантій безпеки та їх міжнародно-правового оформлення);
- рішення про створення власних ракетних військ, незважаючи на наявність необхідних кадрових, технологічних та промислових ресурсів, було прийнято лише після окупації АРК та частини районів Донецької і Луганської областей;
- відбулося необґрунтоване скорочення, ліквідація і розпродаж значних запасів бойової техніки, озброєння та боєприпасів;
- у 2001-2012 роках було ліквідовано систему військової юстиції. Зазначені та інші процеси призвели до значного послаблення воєнної організації держави, забезпечення правопорядку у військових формуваннях та виникнення низки правових проблем, зокрема щодо належного соціально-правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей; виявлення, документування і розслідування скоєних рф міжнародних злочинів (із-за відсутності системи військової юстиції) тощо. З початком повномасштабної війни вказані та інші проблеми набули ще більшої актуальності.

Окремого розгляду потребують проблеми трансформації систем європейської та міжнародної безпеки. В контексті сучасних геополітичних процесів система міжнародної безпеки стала де-факто малоефективною. Водночас, система європейської безпеки, що ґрунтувалася на відповідних можливостях НАТО, нині перебуває на етапі кардинального перегляду. За цих умов, за оцінками низки вітчизняних та європейських експертів, протягом найближчих років Україна, з урахуванням її оборонного потенціалу та здобутого досвіду ведення сучасних воєнних і бойових дій, може стати одним із військово-політичних центрів Європи.

Для посилення безпеки та обороноздатності України, як свідчить аналіз, слід звернути увагу на такі *пріоритетні напрями розвитку сектору безпеки та оборони*:

1) Отримання гарантій безпеки від країн-партнерів, у тому числі шляхом можливого створення (за участі ядерних держав) нового **оборонного союзу**. У рамках цього союзу може бути актуальним спільний

розвиток необхідного оборонно-промислового комплексу, а також соціально-економічної сфери країн-членів.

2) Подальший розвиток Збройних Сил та інших військових формувань України, зокрема в напрямі:

а) відновлення **ракетних військ**, у тому числі середньої дальності (з урахуванням невиконання наданих Україні гарантій безпеки у зв'язку з ліквідацією ядерного озброєння);

б) розвитку **безпілотних та бойових роботизованих систем** (вказані системи стають одними з основних в сучасній війні), **створення сил інформаційного забезпечення та кібервійськ**;

в) розбудови **ефективної багатоешелюваної системи протиповітряної оборони** (у тому числі з можливим спільним використанням ресурсів країн-партнерів);

г) законодавчого визначення необхідної **чисельності військових формувань мирного часу** (з урахуванням історичних помилок, що призвели до часткової втрати обороноздатності країни у попередні роки);

д) створення постійнодіючого **резерву Збройних Сил** (в контексті збереження загрози нової збройної агресії РФ у найближчі роки чисельність резерву, за попередніми оцінками, може становити до 300-400 тисяч осіб);

ж) узагальнення досвіду ведення сучасних воєнних і бойових дій, внесення змін до бойових статутів та інших правових актів з питань оборони.

3) Реорганізація системи кадрового забезпечення Збройних Сил та інших військових формувань України, зокрема шляхом:

а) підвищення **мотивації до військової служби та значимості професії захисника України в суспільстві** (у тому числі організації належного грошового і пенсійного забезпечення військовослужбовців та врахування досвіду країн НАТО щодо укладання індивідуальних контрактів про проходження військової служби із зазначенням зобов'язань держави щодо реалізації конкретних життєвих орієнтирів та потреб особистості);

б) формування соціально-правових механізмів **мотивації до перебування (служби) в резерві** (у тому числі з наданням певних соціальних пільг, доплат тощо);

в) організації ефективного **соціально-правового захисту** військовослужбовців та членів їх сімей (військовослужбовці та члени їх сімей мають бути повністю впевнені, що у разі поранення, контузії,

каліцтва, втрати здоров'я чи навіть життя вони та їх близькі гарантовано отримують від держави і суспільства належний соціальний захист та підтримку без будь-яких поширених нині бюрократичних проблем);

г) *перегляду переліку військових спеціальностей* (з урахуванням розвитку новітніх систем озброєння і бойової техніки) та *внесення змін у програми підготовки особового складу* у вищих військових навчальних закладах і навчальних центрах;

д) *перегляду системи загальнодержавної мобілізації* (зокрема, у разі виникнення загрози війни чи збройної агресії), *реорганізації територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки* (у тому числі їх підпорядкування Міністерству оборони України для забезпечення взаємодії з іншими державними органами та органами місцевого самоврядування).

4) Відновлення системи військової юстиції для забезпечення правопорядку в Збройних Силах та інших військових формуваннях; соціально-правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей; розслідування міжнародних злочинів, скоєних рф в Україні, зокрема:

а) *створення військових судів* (шляхом внесення змін і доповнень до чинної системи органів суду);

б) *створення Спеціалізованої військової прокуратури* (шляхом перетворення відповідних підрозділів прокуратури, з урахуванням організаційної побудови Збройних Сил та інших військових формувань України, і надання працівникам військової прокуратури статусу військовослужбовців);

в) *реорганізації* шляхом перетворення *Військової служби правопорядку* Збройних Сил України у правоохоронний орган спеціального призначення – **Військово поліцію України**;

г) *запровадження спеціалізації адвокатів у військовій сфері*, а також надання доступу військовослужбовцям та членам їх сімей до *безоплатної правничої допомоги*;

д) *подальшого розвитку наукового і правового забезпечення у сфері національної безпеки та оборони*, запровадження МОН України (відповідно до наказу від 28 грудня 2018 р. № 1477) [9] *наукової спеціальності «право національної безпеки; військове право»*.

5) Опрацювання і розвиток стандартів країн-членів НАТО з урахуванням отриманого Україною досвіду ведення сучасної війни (при цьому варто зауважити, що країни ЄС і НАТО вже активно вивчають

український досвід забезпечення національної безпеки і оборони, корегують власні стандарти оборони, а також розробляють напрями удосконалення систем колективної та міжнародної безпеки).

Висновки і пропозиції. Реалізація вказаних та інших системних проблем у сфері оборони передусім потребує подальшого розвитку національного законодавства. Для цього видається за необхідне профільним комітетами Верховної Ради України у взаємодії з Міністерством оборони України, Офісом Генерального прокурора, Верховним Судом та іншими державними органами прискорити розробку і розгляд необхідних законопроектів щодо підвищення соціального захисту військовослужбовців і членів їх сімей, формування системи військової юстиції, розвитку оборонно-промислового комплексу та євроатлантичної інтеграції України.

Список використаної літератури:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 9.09.2025 р.).

2. Пилипчук В. Г., Богущкий П. П., Доронін І. М. Теоретичні основи та пріоритети розвитку права національної безпеки. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2021. Т. 28, № 2. С.66-75. (Scopus)

3. Пилипчук В. Г., Гребенюк В. М., Доронін І. М. та ін. Розділ 3. Проблеми правового забезпечення національної безпеки і оборони в контексті глобалізації та цифрової трансформації / *Правова наука України: сучасний стан, виклики та перспективи розвитку: монографія* // редкол.: О. В. Петришин, В. А. Журавель, Н. С. Кузнєцова та ін.; Нац. акад. прав. Наук України. Харків: Право, 2021. 680 с., С. 231-322.

4. В. Куйбіда, В. Бебик, В. Пилипчук та ін. Національна безпека в умовах інформаційних та гібридних війн: *монографія* / авт. кол.: В. Куйбіда, В. Бебик, В. Пилипчук та ін.; за заг. ред.. В. Куйбіди і В. Бобика. Київ: НАДУ, 2019. 384 с.

5. Пилипчук В. Г., Доронін І. М. Право національної безпеки та військового права: теоретичні та прикладні засади становлення і розвитку в Україні. *Інформація і право*. 2018. № 2 (25). С. 62-72.

6. Пилипчук В. Г., Дзьобань О. П., Настюк В. Я. Система і компетенція державних органів зі спеціальним статусом у сфері національної безпеки України : *Монографія* / Пилипчук В. Г., Дзьобань О. П., Настюк В. Я. Х.: Право, 2009. 196 с.

7. Пилипчук В. Г. Формування теоретико-правових основ забезпечення державної безпеки України (кінець XX – початок XXI століття) : *Монографія* К.: НКЦ СБ України. – 2008. – 256 с.

8. Пилипчук В. Г. Пріоритети розвитку правової науки в галузі національної безпеки. *Стратегічна панорама*. К.: НІСД. 2009. № 2. С. 36-40.

9. Наказ МОН України від 28 грудня 2018 р. № 1477. URL : <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-primirnogo-pereliku-ta-opisu-predmetnih-napryamiv-doslidzhen-v-mezhah-specialnosti-081-pravo> (дата звернення: 9.09.2025 р.).

Павло Богуцький

*доктор юридичних наук, доцент, завідувач наукової лабораторії
військового та міжнародного гуманітарного права,
Державна наукова установа «Інститут інформації,
безпеки і права НАПрН України»*

ВІЙСЬКОВЕ ПРАВО І МЕХАНІЗМ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВОЄННОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВІДСІЧІ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ

Змістовні ознаки військового права розкриваються у напрямку досягнення мети цієї галузі права, якою є по суті ефективне правове забезпечення оборони, досягнення стану воєнної безпеки. Мета військового права набуває більшої актуальності в умовах відсічі збройної агресії РФ проти України. Інтенсивний збройний конфлікт, що характеризується масштабністю застосування сил і засобів, сучасної високотехнологічної зброї, має наслідки, які полягають у значних людських втратах, у системному знищенні озброєння, військової техніки, у постійній зміні оперативного-тактичної обстановки на лінії бойового зіткнення, у впливі численних факторів, насамперед, технологічного походження на досягнення стратегічної мети.

Умови сучасної війни потребують відповідного рівню інтенсивності збройного конфлікту ефективного військового управління, якісної підготовки та використання мобілізаційних ресурсів, залучення нових, більш сучасних сил і засобів, нових зразків озброєння, військової техніки тощо. Зазначені обставини з необхідністю розширюють діяльну сферу військового права.

Водночас, статичні показники військового права, стабільність яких не викликала сумнівів у мирний час, в умовах інтенсивного збройного конфлікту зазнають змін.

Спостерігається **тенденція щодо плинності військово-правової норми**, насамперед, у її узагальненому значенні – відбувається адаптивна зміна змісту, форми та спрямованості військово-правових норм відповідно до характеру та змісту військових відносин, які складаються в умовах інтенсивного збройного конфлікту. Вказана загальна тенденція не в усіх випадках має необхідне правове вирішення, що створює певні контекстуальні проблеми правового забезпечення оборони, які мають значну актуальність та підлягають вирішенню.

Військово-правова практика, що є основою діяльнісної характеристика військового права, внаслідок викликів, які іманентно присутні у збройному конфлікті високої інтенсивності та непрогнозованої тривалості, змінюється досить часто непередбачувано, статичні показники військового права стають залежними від визначених практикою умов, потребують оперативного втручання щодо внесення змін до військового законодавства.

Військово-правова реальність в умовах збройного конфлікту визначає відповідні напрями розвитку військово-правової доктрини, передбачає ті напрями наукових досліджень, які мають бути зорієнтовані, насамперед, на досягнення практичних результатів, на дію механізму правового забезпечення воєнної безпеки.

Механізм правового забезпечення воєнної безпеки розглядається як єдність нормативно-правової, інституційної складових і відповідних юридичних процедур, що дозволяє здійснювати системний правовий вплив на захист національних інтересів від воєнних загроз.

Військове право формує механізм правового забезпечення воєнної безпеки, найбільш відчутним є вплив військового права на вирішення організаційних питань, визначення змісту військово-правових інститутів, встановлення певних правил поведінки, а також визначення відповідальності, застосування відповідних правових режимів, що є необхідними для досягнення мети – воєнної безпеки.

Військове право містить необхідні нормативно-правові ресурси механізму правового забезпечення воєнної безпеки, які стосуються інституційно-функціональної діяльності державних органів у складі сектору безпеки і оборони держави, та, насамперед, сил оборони.

Неодмінною ознакою якісного впливу військового права на механізм правового забезпечення воєнної безпеки є правове регулювання та правозастосування у сфері адміністративної діяльності органів військового управління, військового командування.

Військово-адміністративне право в умовах відсічі збройної агресії спрямовує свій вплив на системне вирішення завдань щодо управління силами оборони [1] у складних умовах воєнних дій, реалізації оперативно-тактичних замислів щодо отримання переваги над ворогом, щодо організації та проведення оборонних і наступальних операцій.

Військово-адміністративне право в умовах відсічі збройної агресії рф проти України все більше залежить від необхідності вирішення завдань організації оборони, мобілізації та використання ресурсів, де

центральною проблемою залишається не лише мобілізація людських ресурсів, але й переведення економіки держави на умови особливого періоду, воєнного стану.

Посилення **взаємодії військово-адміністративного права з правом мобілізаційної підготовки та мобілізації стає загальною потребою військово-правового регулювання**, що здійснюється з використанням можливостей механізму правового забезпечення воєнної безпеки.

Іншою, не менш важливою проблемою механізму правового забезпечення воєнної безпеки, яка вирішується військово-адміністративним правом, є **формування такої системи військового управління процесами використання сил оборони**, яка дозволяє ефективно впливати на діяльність військових частин, підрозділів в умовах оборонного або ж наступального боїв для досягнення поставлених задач.

Тут прослідковується **важливий зв'язок між військово-адміністративним та військово-операційним (операційним) правом** і такий зв'язок посилюється із загостренням обстановки на лінії бойового зіткнення, вимагає своєчасного, правильного, відповідного оперативного-тактичного, тактичної обстановці управлінського реагування на існуючі загрози та ускладнення.

Свого вирішення очікує проблема правового регулювання бойового застосування військ – Бойовий статут механізованих і танкових військ Сухопутних військ Збройних Сил України у чинній його редакції не лише не відображає потреб щодо організації сучасного бою, але й за певних умов стає на заваді щодо прийняття правильних та ефективних рішень.

В умовах збройного конфлікту, який має характер війни на виснаження, актуалізуються питання, що є **предметом правового регулювання права військової служби, як генерального інституту військового права** або ж – підгалузі військового права.

Право військової служби у механізмі правового забезпечення воєнної безпеки синхронізує свою дію з правовим інститутом мобілізації, встановлює ті нормативи, що є важливими для успішного вирішення завдань комплектування військових частин і бойових підрозділів. **Новачийного характеру набуває інститут рекрутингу**, визначення пріоритетів у прийнятті на військову службу відповідно до запитів, що формується під час воєнних, бойових дій.

Механізм правового забезпечення воєнної безпеки втрачає свою ефективність у відсутність системи військової юстиції. Існують

усі підстави для висновку про те, що система військової юстиції, як нормативно-інституційна, функціональна система військового права [2] містить необхідні правові ресурси для дії права у сфері національної безпеки загалом та у сфері оборони (забезпечення воєнної безпеки) зокрема.

Механізм правового забезпечення воєнної безпеки, як і система військової юстиції, *зосереджує військово-правовий вплив на забезпечення військового правопорядку, де поєднуються завдання щодо підтримання спроможності сил оборони виконувати задачі за призначенням під час збройного конфлікту із завданнями щодо охорони та захисту прав, законних інтересів військовослужбовців.*

Правовий інститут соціального захисту військовослужбовців, членів їхніх сімей у військовому праві містить норми та юридичні процедури, що у своїй єдності та системній дії дозволяють гарантувати реалізацію прав, законних інтересів військовослужбовців відповідно до визначеного Конституцією України та військового законодавства статусу. В умовах інтенсивного збройного конфлікту правовий інститут соціального захисту військовослужбовців найбільш відчутно виявляє свої ознаки *належності до сфери забезпечення національної безпеки, є невід’ємним, органічним системним елементом правових заходів, які стосуються оборони.*

Висновки і пропозиції. Військове право в сучасних умовах відсічі збройної агресії РФ проти України зазнало змін, що обумовлено дією механізму правового забезпечення оборони, його впливом на формування діяльнісної основи військового права відповідно до змін у структурі, змісті військових відносин, обумовлених сучасним збройним конфліктом значної інтенсивності з невизначеними темпоральними ознаками та високим технологічним рівнем організації, ведення воєнних, бойових дій.

Список використаної літератури:

1. Богуцький П. П. Публічне адміністрування у сфері оборони України: телеологія воєнної безпеки. *Право України*. 2024. № 8. С.71-82.
2. Богуцький П. П. Система військової юстиції України: теоретико-прикладний аспект. *Інформація і право*. 2023. № 3(46). С.215-223.

Олександр Комісаров

*доктор юридичних наук, професор, т.в.о. заступника директора
інституту з освітньої та науково-дослідної діяльності
навчально-наукового інституту поліцейської діяльності
Національної академії внутрішніх справ*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПЕРЕХОДУ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВОЄННОЇ БЕЗПЕКИ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЕЛЕМЕНТИ

Перебіг подій щодо реалізації з лютого 2022 року на деокупованих територіях складових правового режиму воєнного стану та окремих складових «стану війни» вказує на актуальність для України врегулювання заходів подолання «кризи відновлювального періоду», яка має місце після завершення активних бойових дій, а також, як вказувалося у багатьох фахових наукових працях з безпеки, – «за результатами вирішення наслідків численних кризових явищ у різних країнах світу» [1, с. 105]. Відповідно, в Україні, незважаючи на унікальний та трагічний досвід, має відбутися «перехід до відновлення», зокрема, засобами правового регулювання. При цьому, як вказує досвід збройних конфліктів ХХ століття, у повоєнний період фоновими явищами виступатимуть фінансова криза, економічні та соціально-політичні наслідки воєнних дій, а тогочасна практика публічного адміністрування потребуватиме законодавчого визначення змісту категорії «кризові ситуації відновлювального періоду» тощо.

Найпершим чинником, який потребуватиме у повоєнний період вирішення виступатимуть заходи стабілізації суспільної обстановки на основі постулатів теорії систем, яка надає розуміння того, що будь-яка система прагне до стабільного стану і хоче уникнути хаосу. Відповідно, при найзагальнішому тлумаченні проблеми утворюється уявлення що процес подолання «кризи відновлювального періоду» має як надати імпульс розвитку системи безпеки у повоєнний період, завершити його поверненням до мирного часу.

Кризові явища та ситуації відновлювального періоду, як матеріальне відображення «кризи відновлювального періоду» у режимі реального часу, надають можливість розглядати потрійну мету кризи у повоєнний період: 1) завершення руйнування довоєнного стану системи у цілому; 2) руйнування складових воєнного стану, як засіб подальшого розвитку та переходу на інший якісно новий стан на основі цих, новоутворених

складових; 3) відновлення рівноваги у системі без зміни її параметрів. Слід застерегти, що проводячи відновлювальні та стабілізаційні заходи суб'єкти воєнної безпеки під час «кризи відновлювального періоду» мають «відійти» від форм та методів стратегічної оборони (відсічі збройної агресії) сконцентрувавши власні зусилля на антитерористичних чи спеціальних поліцейських операціях.

Разом з цим, у межах адміністративно-правової науки поняття «криза відновлювального періоду» сьогодні майже не використовується й не віднайшло свого відображення, насамперед, у нормотворчості. Відповідно, засобами нормотворчості має бути встановлено, що будь-яка «криза відновлювального періоду» (за змістом є сукупністю кваліфікованих за фізичною, хімічною, біологічною чи іншою дією (впливом) небезпечних чинників) перевищить у повоєнний період нормативні показники мирного часу щодо них, створюватиме загрозу життю та/або здоров'ю людини, однак окремі з них можуть поступово зменшуватися порівняно із воєнним станом. Отже, «криза ...» має позначатися як надзвичайна ситуація, а її «вирішення» покладатися на Єдину державну систему цивільного захисту у межах співвідношення понять «криза ...» та «надзвичайна ситуація» у статті 6 Кодексу цивільного захисту України [2].

Таким чином, позначення засобами правового регулювання ситуації як кризової перебуває у залежності від тлумачення уповноваженим суб'єктом такого співвідношення впливу «небезпечних чинників» та «національних інтересів» на умови його діяльності із захисту населення, території, навколишнього природного середовища і майна у відповідній ситуації, за якого «небезпечні чинники» на етапі реагування вбачаються більш вагомими.

Ще одним вагомим елементом вбачається широке застосування у повоєнний період категорії «національні інтереси» з метою подолання негативних наслідків самої «кризи ...», а з метою реалізації державної політики національної безпеки, захисту національних інтересів в усіх сферах суспільного і державного життя у повоєнний період мають бути утворені та постійно удосконалюватися окремі підсистеми забезпечення національної безпеки. Теж саме стосується систем колективної безпеки, участь в яких може декларуватися у «мирний час», ситуативно забезпечуватися в умовах збройної боротьби та окремо аналізуватися для повоєнного періоду.

Ще одним важливим аспектом кризи відновлювального періоду слід вважати комплексність використання багатьох чинників, зокрема еко-

номічних, політичних, науково-технічних, соціальних, духовних, військових та правових. Відповідно, система забезпечення воєнної безпеки України у повоєнний період повинна отримати вигляд організованої державою сукупності суб'єктів забезпечення воєнної безпеки об'єднаних єдиними та/або спільними цілями й завданнями щодо захисту національних інтересів, а також їх узгодженої та/або спільної діяльності у межах законодавства України. За сучасною позицією законодавця відносини за участі таких суб'єктів отримують характеристику військово-цивільних відносин та охоплюють політичні, фінансово-економічні, соціальні та інші процеси з перетворенням у повоєнний період військової адміністрації на військово-цивільні адміністрації.

Наявність сукупності органів державної влади та військових формувань, які, у відповідності до вимог закону, у повоєнний період стають учасниками військово-цивільних відносин у визначених сферах, дозволяє позначати таке коло суб'єктів як учасників вирішення кризової ситуації відновлювального періоду, що загрожує національній безпеці. У свою чергу розробка рішень щодо визначення стратегічних національних інтересів України, концептуальних підходів та напрямів забезпечення національної безпеки і оборони у політичній, економічній, соціальній, воєнній, науково-технологічній, екологічній, інформаційній та інших сферах сьогодні віднесено до компетенції Ради національної безпеки та оборони України, яка, зокрема, координує та контролює діяльність органів виконавчої влади при виникненні кризових ситуацій, що загрожують національній безпеці України [3]. При цьому також слід мати на увазі, що не зважаючи на те, що вказана функція віднесена до однієї з трьох основних функцій РНБО, у 2014 році поряд із поняттям «кризова ситуація, що загрожує національній безпеці» до змісту відповідного закону було внесено лише узагальнююче поняття «кризова ситуація» [4].

У зазначених вище стратегічних рішеннях щодо розвитку військово-цивільних відносин обидва поняття використовуються з різною метою. Так, «кризові ситуації, що загрожують національній безпеці» використовується з метою окреслення структури **(напрямів) державної політики національної безпеки України, а також щодо питань поглиблення співробітництва з НАТО**, поняття «кризові ситуації» – як відповідник поняття «конфлікт», із підкресленням можливості нарощування необхідних для його вирішення сил, завчасного планування необхідних витрат, формування єдиного механізму реагування [1, с. 109].

Також слід звернути увагу, що Стратегічним оборонним бюлетенем загалом передбачено утворення національної системи реагування на кризові ситуації, яка діятиме окремо від аналогічної системи реагування на надзвичайні ситуації та охоплюватиме своєчасне і адекватне реагування на кризові ситуації, які загрожують національній безпеці [5].

Таким чином, сферою використання поняття «кризові ситуації відновлювального періоду» в сучасних умовах та у подальших наукових дослідженнях слід вважати процеси врегулювання військово-цивільних відносин за участю окремих складових сектора безпеки і оборони відновлювального періоду. Умовами розгляду ситуації як такої, що загрожує національній безпеці у повоєнний період є наявність кваліфікованих за фізичною, хімічною, біологічною чи іншою дією (впливом) небезпечних чинників, негативних наслідків та/або прийняття рішення уповноваженою на те посадовою особою чи колективним органом [1, с. 110].

Висновки і пропозиції. У межах відновлювального періоду дії учасників операцій сил безпеки і сил оборони у повоєнний період повинні бути направлені на вирішення «кризи», носити швидкий і рішучий характер. Саме динамічність і послідовність дій вказуватиме на необхідність постійного, послідовного і цілеспрямованого переміщення стабілізуючих сил і засобів, обґрунтованого і продуманого переходу від одних способів дій до інших.

Список використаної літератури:

1. Комісаров О. Г., Хитра О. Л. Концептуальні підходи до використання категорії «кризові ситуації, що загрожують національній безпеці України». *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 3. С.104-111
2. Кодекс цивільного захисту України від 02.10.2012 № 5403-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5403-17>. (дата звернення 9.09.2025 р.).
3. Про Раду національної безпеки і оборони України: Закон України від 05.03.1998 р. № 183/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-вр#Text>. (дата звернення 9.09.2025 р.).
4. Про внесення змін до Закону України «Про Раду національної безпеки і оборони України» щодо вдосконалення координації і контролю у сфері національної безпеки і оборони: Закон України від 25.12.2014

№ 43-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/43-19>. (дата звернення 9.09.2025 р.).

5. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 серпня 2021 року «Про Стратегічний оборонний бюлетень України»: Указ Президента України від 17.09.2021 № 473/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/473/2021#n17>. (дата звернення 9.09.2025 р.).

Денис Красіков
кандидат юридичних наук, науковий співробітник відділу
військово-правових проблем, Центру воєнно-стратегічних
досліджень Національний університет оборони України

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СТРУКТУРИ ПРОЄКТУ КОДЕКСУ ПРО ОБОРОНУ УКРАЇНИ ТА КОДИФІКОВАНИХ ЗАКОНІВ У СФЕРІ ОБОРОНИ ПРОВІДНИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Поточне оборонне законодавство України базується на законі “Про оборону України” від 6 грудня 1991 року, прийнятому в перші дні незалежності. Цей закон окреслює основи оборонної політики, повноваження державних органів, організацію Збройних Сил та принципи мобілізації. Проте за три десятиліття він зазнав лише часткових оновлень і не відповідає сучасним викликам. Зокрема, у ньому відсутні положення щодо протидії кіберзагрозам, які стали критичними в умовах цифрової війни, яку Росія веде проти України. Також, під час окупації Криму правова невизначеність ускладнила оперативну мобілізацію, а фрагментарність норм призвела до затримок у реагуванні. Саме тому, указом Президента № 837 “Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави” від 8 листопада 2019 року визначено пріоритетність створення єдиного Кодексу оборони України, який має консолідувати розрізнені норми в цілісну правову базу.

При цьому фрагментованість законодавства також спричиняє неузгодженість термінології та повноважень, що критично впливає на координацію під час війни. Також існують інші приклади, такі як хакерські атаки на урядові сайти чи втручання в роботу критичної інфраструктури, підкреслюють потребу в оновлених правових механізмах.

Для усунення цих проблем пропонується розробка Кодексу оборони України як всеосяжного документа, що охоплюватиме широкий спектр питань. Він включатиме положення про загальні принципи оборонної політики, уніфіковану термінологію, правові основи сектору безпеки й оборони, організацію воєнної політики, підготовку до мобілізації, цивільний захист, протидію гібридним загрозам та міжнародну співпрацю. Інноваційність кодексу полягає в урахуванні сучасних викликів: наприклад, окремі положення про кібербезпеку встановить правові механізми захисту державних інформаційних систем і координацію дій між військовими та цивільними структурами.

До того ж кодекс може передбачити положення для швидкого реагування на окупацію територій або створення резервних сил за зразком системи територіальної оборони та руху опору, які довели свою ефективність у 2022 році. Міжнародне оборонне співробітництво, зокрема з НАТО, стане наріжним каменем, оскільки Україна прагне гармонізувати своє законодавство зі стандартами Альянсу, наголошуючи на цивільному контролі над військовими та прозорості в закупівлях для оборони.

Аналіз кодифікованих оборонних актів провідних країн дає цінні орієнтири для реформування українського законодавства. Зокрема, варто відзначити досвід Франції, де основним кодифікованим актом в цій сфері є Кодекс оборони – Code de la Défense (далі – Кодекс оборони Франції [1]), прийнятий 21 грудня 2004 року, ратифікований Законом № 2005-1550 від 12 грудня 2005 року про внесення змін до різних положень, що стосуються оборони, який поділений на законодавчу та регуляторну частини й охоплює книги з різних аспектів оборони. Перша книга регулює загальні принципи захисту держави, друга стосується правових режимів у кризових ситуаціях, третя організує роботу Міністерства оборони, четверта визначає статус військовослужбовців, а п'ята охоплює адміністративні положення. Кодекс детально описує повноваження Міністра оборони, включно з координацією кібербезпеки. Після кібератак на французькі компанії у 2017 році до кодексу внесли зміни щодо захисту критичної інфраструктури – приклад, актуальний для України, де кібератаки є буденністю.

Слід зазначити, що в загальній структурі національного законодавства США, Кодекс Законів США [2] є великим об'єднуючим кодифікованим актом. Він є результатом спроби навести порядок в законодавстві, організувавши його за тематикою і усунувши застарілі або змінені розділи. Кодекс Законів США – це предметна кодифікація загальних і постійних законів США, поділений за широкими темами на 50 розділів (Title). Зокрема Title 10 регулює всі аспекти діяльності Збройних Сил і поділяється на п'ять підрозділів: загальні військові закони, армія, флот, авіація та резерви. Він детально регулює військово-промисловий комплекс і містить Єдиний кодекс військової юстиції для дисциплінарних питань. Розділ про резерви дозволяє швидко мобілізувати сили, як це було під час операцій в Іраку, пропонуючи Україні модель інтеграції регулярних і резервних сил у конфлікті.

Оборонний кодекс Польщі, відомий також як “Акт про оборону Батьківщини” від 11 березня 2022 року [3], що налічує понад 450 сторінок,

охоплює структуру Збройних Сил, управління обороною, військову службу, дисципліну та мобілізацію. Розроблений у відповідь на російські загрози після анексії Криму, він наголошує на гнучкості, наприклад, швидкому розгортанні військ на східних кордонах під час ескалацій.

Цей підхід особливо актуальний для України з огляду на спільний кордон і схожі безпекові виклики.

Не менш цікавим для вивчення національного законодавства у сфері оборони Канади є Закон про національну оборону [4], що складається з восьми частин, регулює організацію Міністерства оборони, функції Збройних Сил, дисциплінарні питання та цивільний захист. Хоча він компактніший за американський чи французький аналоги, він ефективно інтегрує цивільну оборону, а саме: діяльність збройних сил Канади в межах допомоги цивільній владі, а також визначає правопорушення у воєнній сфері, які розглядаються цивільними судами. Певні типи внутрішніх операцій і майже всі міжнародні операції є виключною прерогативою монарха, а по факту виконавчої влади, і не врегульовані в Законі про національну оборону [5, с. 43].

У зв'язку з цим на основі порівняльного аналізу до Кодексу оборони України можливо включити окремі положення про кібербезпеку, подібно до чіткого розмежування обов'язків із захисту інфраструктури у Франції. Також слід передбачити положення проти гібридних загроз, як у Польщі, з акцентом на інформаційну війну та дезінформацію. Крім того, потрібно вбудувати гнучкі механізми для кризових ситуацій, такі як швидке розгортання територіальної оборони, за прикладом Польщі. Змістовно Україна може адаптувати американські регуляції військово-промислового комплексу для стимулювання внутрішнього виробництва зброї, можливо, через державно-приватні партнерства. Посилення міжнародної співпраці, особливо з НАТО, шляхом включення положень про спільні навчання та обмін технологіями є ключовим. Крім того, інтеграція механізмів цивільного нагляду, як у Канаді, забезпечить прозорість і підзвітність військових.

Висновки і пропозиції. Отже, оборонні кодекси та законодавство досліджуваних зарубіжних держав відображають різні підходи до регулювання військових питань, кожен з яких має свої переваги та недоліки. Успішні оборонні кодекси, як показує аналіз, вирізняються чіткою структурою, всебічним охопленням ключових сфер і адаптивністю до криз. Для посилення обороноздатності та інтеграції з НАТО Україна мусить приділити увагу сучасним загрозам, а саме: кібербезпека та гібрид-

на війна, зберігаючи демократичні принципи прозорості, підзвітності та цивільного контролю. Адаптуючи досвід Франції, США, Польщі та Канади, Україна може створити ефективний Кодекс оборони, який стане основою реформ оборонного сектору та зміцнить національну безпеку в умовах триваючого конфлікту й глобальних викликів.

Список використаної літератури:

1. Code de la defense, 2004, République Française. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/codes/id/LEGITEXT000006071307/>. (дата звернення 25.05.2025 р.).
2. United States Code. URL: <https://uscode.house.gov/browse/prelim@title10&edition=prelim>. (дата звернення 25.05.2025 р.)
3. Ustawa o obronie Ojczyzny z dnia 11 marca 2022 r. Rzeczypospolitej Polskiej. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20220000655/T/D20220655L.pdf>. (дата звернення 25.05.2025 р.)
3. Defence Production Act. Canada, R. S. C., 1985, c. D-1. URL: <https://laws.justice.gc.ca/PDF/D-1.pdf> (дата звернення 25.05.2025 р.)
5. Руснак Ю. І., Топольницький В. В., Остапенко А. І. Структурно-змістовні особливості кодифікованих актів у сфері оборони зарубіжних країн. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023 № 1. С. 41 – 46.

Олександр Кривенко

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри військового права та правоохоронної діяльності
Національного університету оборони України,
заслужений юрист України, генерал-лейтенант у відставці*

ЩОДО НОРМАТИВНОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИЛ ОБОРОНИ ДЕРЖАВИ

Маючи такого агресивного і непередбачуваного сусіда як російська федерація, розуміючи, що він має значно більші людські ресурси, ми маємо вжити низку заходів щодо збільшення своїх спроможностей до відсічі агресії.

Підвалини позитивної мотивації громадян до захисту Батьківщини залежать, без сумніву, від якісної, скоординованої роботи щодо удосконалення нормативного врегулювання проходження військової служби.

На наш погляд, першочерговою задачею є необхідність вдосконалити законодавчу базу внутрішнього функціонування військових структур, маються на увазі загальновійськові статuti – насамперед, Статут внутрішньої служби Збройних Сил України [1] та Дисциплінарний статут Збройних Сил України [2], дія яких поширюється і на всі складові сил оборони держави (Службу зовнішньої розвідки України, Службу безпеки України, Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України, Національну гвардію України, Державну прикордонну служби України, Державну спеціальну службу транспорту, Управління державної охорони України). Дані статuti визначають загальні права та обов'язки військовослужбовців і їх взаємовідносини, обов'язки основних посадових осіб від бригади і нижче, правила внутрішнього порядку у військовій частині та її підрозділах.

Слід зазначити, що зазначені статuti, за своєю сутністю, є пострадянськими і на 90 % відтворюють статuti Радянської Армії. Вони недостатньо врегульовують правовідносини в умовах воєнного стану і, в більшій мірі розраховані на мирний часі не враховують досвіду, набутого за тривалий час відсічі збройної агресії. Не можна стверджувати, що в зазначених статутах (введені в дію Законами України) все потребує заміни, але однозначно потрібні зміни, які б врегульовували правовідносини відповідно до нових обставин і нових загроз.

Президент України своїм Указом [3, п.11] визначав завдання щодо кодифікації військового законодавства у сфері оборони до кінця 2020 року.

У 2019 році у Верховній Раді України працювала робоча група із зазначеного питання на чолі із народним депутатом, генерал-лейтенантом В. Забродським, яка намагалася втілити досвід перших років відсічі гібридної агресії. Були гарні напрацювання і визначено науково-практичні підходи [4, с.3-6] , але справа не була завершена.

Була і друга спроба у 2023 під керівництвом Генерального штабу і знову робота не була завершена.

Вбачається, що вже перезріли і потребують негайної реалізації, зміни у регулюванні правовідносин між командирами і підлеглими. Принцип, який доволі часто використовують командири різних рівнів «ти начальник – я нетяма, я начальник – ти нетяма» вже не діє, знищує ініціативу підлеглих і приводить до значної кількості самовільних залишень військових частин. Нагальним, на мій погляд, є необхідність законодавчого врегулювання можливості оперативного та ефективного оскарження в умовах військових відносин наказу, який підлеглий не може виконати, або виконання якого приведе до невиправданих втрат особового складу і озброєння. Потребує комплексного врегулювання питання відповідальності за віддання безглузлого, необґрунтованого наказу.

Цікавим, на мій погляд, є досвід врегулювання подібних правовідносин у Бундесфері ФРН. У загальновійськовому статуті (DSK FF 14000255, прийнятому у січні 2008 року) є окремий розділ, який встановлює принципи управління персоналом і в якому є окремий додаток 1 – Звід правил для начальника, який включає 10 правил, які є керівними для начальників. Зазначається, що начальник повинен інформувати підлеглих і роз'яснювати їм свої накази.

Слід зазначити, що певні кроки в цьому питанні здійснюються. Так наказом Міністерства оборони України затверджена Стратегія залучення, розвитку та утримання людського капіталу в силах оборони України на період до 2027 року [3], який передбачає *розробити нормативно-правовий акт вищої юридичної сили (Кодекс військової служби)*, який поєднає в собі питання правового регулювання відносин між державою і громадянами України стосовно виконанням ними конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, визначення загальних засад проходження військової служби в Україні; військового обліку та підготовки до військової служби, направлення для проходження базової військової служби; залучення на військову службу; проходження військової служби та служби у військовому резерві виконання військового обов'язку в запасі, правового і соціального захисту військовослужбовців і членів їх

сімей, а також військовозобов'язаних (резервістів) [5, ст. 12]. Але хто з науковців і досвідчених правників приймає участь в розробці зазначеного закону ?

Без сумніву, для якісної розробки проєктів відповідних законів, на наш погляд, доцільно широке залучення військових юристів (як практиків із військових частин так і науковців із навчальних закладів), проведення науково-практичних конференцій та здійснення дисертаційних досліджень.

Світ змінюється і ми повинні встигати реагувати на зміни.

Висновки і пропозиції. У підсумку – тільки своєчасною, скоординованою та якісною роботою наукової спільноти та юристів-практиків ми зможемо підготувати якісний проєкт закону, що врегулює нагальні проблемні питання як проходження військової служби так і функціонування Сил оборони України.

Список використаної літератури:

1. Статут внутрішньої служби Збройних Сил України: Закон України від 24.03.1999 № 548-XIV Дата оновлення: 18.12.2024 URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T990551>(дата звернення: 05.09.2025)

2. Дисциплінарний статут Збройних Сил України: Закон України від 24.03.1999 № 551-XIV Дата оновлення: 09.08.2024 URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T990551>(дата звернення: 05.09.2025)

3. Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави: Указ Президента України від 08.11.2019 № 837/2019 Дата оновлення: 08.11.2019 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/837/2019#Text> / T990551(дата звернення: 05.09.2025)

4. М. Забродський, О. Кривенко, Л. Кринець: Науково-практичні підходи до проєкту Закону України «Про Статут внутрішньої служби (Військовий статут) Збройних Сил України»: *Наука і оборона* 2019 № 4. С.3-6.

5. Про затвердження Стратегії залучення, розвитку та утримання людського капіталу в силах оборони України на період до 2027 року: Наказ Міністерства оборони України від 29.12.2024 № 862/нм.

ОСОБЛИВОСТІ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ОБОРОНИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Формування законодавчої бази з питань оборони розпочалося з моменту становлення України як незалежної суверенної держави. Безпрецедентне значення сталої сформованої вискоєфективної системи правового забезпечення у цій сфері важко переоцінити, враховуючи сучасну воєнно-політичну ситуацію в Україні. За роки незалежності політичні прерогативи нашої держави змінювалися, що безпосередньо впливало і на зміну ключових напрямів у розвитку законодавства, від формування воєнної організації держави до її трансформації у сектор безпеки і оборони в рамках євроатлантичної інтеграції. Зміни політичного керівництва, розпал збройної агресії у 2014 році, втрата територіальної цілісності, досвід гібридної війни та відсічі широкомасштабного вторгнення військ РФ з 2022 року стали поштовхом до екстреної новелізації національного законодавства та його адаптації до нових викликів та загроз.

Сучасний стан нормативно-правового регулювання сферою оборони України характеризується стрімкою динамікою його розвитку за рахунок активної “воєнної правотворчості”. Це призводить до накопичення нормативного матеріалу, розпорошеності оборонних норм права по системі національного законодавства та порушення його системності. Такий стан справ, з одного боку, обумовлює необхідність проведення комплексної систематизації законодавства у сфері оборони України, але з іншого – одночасно ускладнює здійснення даного виду юридичної діяльності, чим підтверджує особливу актуальність завдання з пошуку оптимальних способів її здійснення за сучасних безпекових умов та наявних ресурсів.

Систематизація законодавства у сфері оборони України в залежності від мети може здійснюватися будь-яким відомим юридичній науці способом. Однак, найдосконалішою формою систематизації законодавства є його кодифікація. Залежно від мети та методу об'єктом кодифікації можуть бути як нормативно-правові акти, так і правові норми. Харак-

терною ознакою завершення процесу кодифікації законодавства є перетворення старих правових норм, створення нових та об'єднання їх в один укрупнений систематизований нормативно-правовий акт. Метод кодифікації може бути застосований для систематизації як найбільш загальних, фундаментальних норм матеріального права оборонної сфери, логічним результатом якої може бути Кодекс про оборону України або інший кодекс, так і щодо підзаконних нормативно-правових актів зі спільним предметом правового регулювання, систематизувавши процесуальні норми в нові узагальнені акти з окремих оборонних питань.

Впорядкування нормативно-правового масиву з питань оборони потребує застосування комплексного підходу, який буде включати уніфікацію категоріального апарату законодавства у сфері оборони України задля забезпечення єдності термінологічного оформлення нормативно-правових актів. Комплексність і мультиплікативність законодавства у сфері оборони не дозволяє обрати лише один вид систематизації його норм.

Ефективність систематизації законодавства обумовлюється рівнем організації роботи над нею. Під час визначення мети та вибору оптимального способу систематизації законодавства у сфері оборони України необхідно відштовхуватися від таких вихідних даних – відносна сформованість предмету правового регулювання певних правових інституційних утворень законодавства у сфері оборони України та зовнішнє закріплення їхніх взаємопов'язаних нормативних приписів у відповідних актах законодавства [1, с. 427].

Головною передумовою для початку комплексної роботи над систематизацією сучасного законодавства у сфері оборони України стало відповідне завдання вжити заходів щодо його кодифікації, визначене абзацом третім підпункта “г” пункту 11 статті 1 Указу Президента України від 8 листопада 2019 року № 837 “Про невідкладні заходи з реформ та зміцнення держави” [2].

Весь процес роботи з кодифікації сучасного законодавства у сфері оборони України, започаткованого у Міністерстві оборони України, умовно можна поділити на декілька етапів, перший з яких, так званий “підготовчий”, тривав з 2019 року по 2021 рік. Цей етап був присвячений пошуку відправних точок роботи над кодифікацією, обґрунтуванню та вибору основоположних концептуальних засад, узагальненню передового національного та зарубіжного досвіду систематизації оборонного законодавства загалом. За результатами проведення першого етапу було

підготовлено проєкт розпорядження Кабінету Міністрів України “Про схвалення Концепції розвитку законодавства у сфері оборони України та його кодифікації” та сформовано орієнтовну структуру Кодексу про оборону України, який складався з 5 розділів та 16 глав:

Другий етап роботи з кодифікації, темпоральні рамки якого можна окреслити 2022-2023 роками, доцільно назвати “змістовним”, оскільки саме на нього припала найбільша частина аналітичної, узагальнюючої та безпосередньо правотворчої роботи, тобто саме протягом нього було здійснено систематизацію нормативно-правових актів та норм права. Завдяки спільним зусиллям науковців, юристів-практиків та спеціалістів зі складу Міністерства оборони України і Збройних Сил України, які є фахівцями за основними напрямками регулювання майбутнього кодексу, було напрацьовано базовий текст проєкту Кодексу про оборону України. Разом з тим, було дещо скориговано структуру кодексу, кількість глав зменшилася до 14.

Третій етап роботи, який можна умовно назвати “доопрацювання та узгодження позицій” розпочався у 2024 році та триває до сьогодні. Робота з кодифікації здійснюється у формі проведення робочих зустрічей та узгоджувальних нарад з представниками сил безпеки та сил оборони, на які безпосередньо розповсюджується дія майбутнього Кодексу. Положення, щодо яких буде досягнуто згоди, увійдуть до кінцевого варіанту проєкту Кодексу про оборону України та плануються до подальшого розгляду відповідно до чинного законодавства України.

За загальним правилом, кодифікацію прийнято здійснювати тільки щодо сталого, апробованого законодавства, яке набуло ознак системності та фундаментальності. Однак, так званою “родзинкою”, яка у той же час є найскладнішим випробуванням в історії створення Кодексу про оборону України, безумовно виступає необхідність при його розробці одночасного врахування досвіду триваючої російсько-української війни, результатів стрімкої новелізації національного законодавства та його правозастосування, вимог інтеграції України у європейський правовий простір та адаптації українського законодавства до міжнародних стандартів. Очевидно, що всі ці фактори не сприяють швидкій та планомірній підготовці проєкту Кодексу. Навіть навпаки, нерідко зумовлюють внесення змін до ще неопублікованого, робочого варіанту тексту [3, с. 1259].

Кодифікація законодавства у сфері оборони України дозволить здійснити: уніфікацію оборонної термінології; привести положення

щодо використання Збройних Сил України та інших військових формувань у відповідність з Конституцією України; регламентувати питання оголошення стану війни та визначити межі дії “воєнного часу”; деталізувати та розмежувати завдання та функції всіх складових сектору безпеки і оборони у сфері оборони як в мирний час, так і в особливий період; визначити структуру керівництва складовими сил оборони та регламентувати засади їхньої взаємодії під час відсічі збройної агресії тощо [4, с. 458].

У самий розпал роботи над кодифікацією законодавства у сфері оборони України відбулася важлива подія в історії національного законотворення. 24 серпня 2023 року було прийнято Закон України “Про правотворчу діяльність” [5], після чого процеси систематизації національного законодавства, у тому числі шляхом його кодифікації, набули особливої актуальності. Прикінцевими положеннями закону прямо передбачено необхідність перегляду законодавства України на предмет необхідності його систематизації, кодифікації (рекодифікації, декодифікації), удосконалення правового регулювання особливостей дії нормативно-правових актів в умовах воєнного або надзвичайного станів. Сфера оборони не є винятком, враховуючи очевидну необхідність приведення законодавства України з питань оборони до узгодженої системи сучасних нормативно-правових актів, здатних ефективно регулювати суспільні відносини в означеній сфері з метою результативної відсічі збройної агресії та відновлення воєнної безпеки.

Враховуючи перебування України фактично у стані війни, під час прийняття закону було передбачено особливий порядок набрання ним чинності, який настає з дня, наступного за днем його опублікування. Водночас, закон вводиться в дію через один рік з дня припинення або скасування воєнного стану в Україні.

Однак, вже сьогодні питанням реалізації норм цього закону приділено достатньо багато уваги з боку авторитетних вітчизняних науковців. Зокрема, 03 квітня 2025 року в Інституті правотворчості та науково-правових експертиз НАН України проведено науково-практичний круглий стіл на тему: “Правотворча діяльність та забезпечення системності законодавства України в умовах євроінтеграції” [6], – під час якого було обговорено пріоритети розвитку правотворчої діяльності в Україні в контексті євроінтеграційних процесів з метою забезпечення системності та дієвості національного законодавства. Наталія Кузнєцова під

час свого виступу наголошувала, що “мова йде не про точкові зміни, а про системний скринінг чинного законодавства, адаптацію його до права ЄС і створення логічної структури законодавства, яка відповідатиме потребам держави, зокрема в умовах воєнного стану”. Науковиця зазначила, що наразі не йдеться про внесення змін до законів, а про побудову цілісної архітектури законодавства – “скелету”, на якому згодом будуть “нарошені м’язи” конкретних змін.

Узагальнюючи зазначене, можна стверджувати, що завдання щодо систематизації та можливої кодифікації національного законодавства, поставлені в Прикінцевих положеннях Закону України “Про правотворчу діяльність”, підтверджують актуальність дослідження питань щодо перспектив розвитку законодавства у сфері оборони України та правильність обраного Міністерством оборони України вектору щодо його кодифікації.

Висновки і пропозиції. Передумови систематизації законодавства у сфері оборони України, умовно, можна поділити на дві великі групи: 1) які пов’язані з історичним розвитком держави, що включає зміну безпекового середовища та вплив воєнно-політичних, економічних та соціальних факторів на стан суспільних відносин, чим було спричинено необхідність модернізації оборонного законодавства України; 2) пов’язані з оновленням та формалізацією процесів планування, розробки та прийняття нормативно-правових актів, а також ведення їх обліку та здійснення контролю за проведенням їхньої реалізації на загальнодержавному рівні.

Сучасний стан систематизації законодавства у сфері оборони України характеризується розрізненістю поглядів науковців та практиків на предмет та обсяг її здійснення. Однак, переважна більшість фахівців одним з оптимальних способів систематизації оборонного законодавства вважає саме кодифікацію. Робота з кодифікації законодавства у сфері оборони України, розпочата у Міністерстві оборони України, спрямована на розробку проєкту Кодексу про оборону України, предмет правового регулювання якого здебільшого буде присвячений загальними засадами оборони держави та управління у цій сфері.

Список використаної літератури:

1. Остапенко А. І. Теоретико-правові аспекти систематизації законодавства у сфері оборони України. *Право і суспільство*. 2023. № 1. С. 421-429.

2. Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави. Указ Президента України від 8 листопада 2019 року № 837. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/837/2019> (дата звернення: 25.08.2025).

3. Руснак Ю. І., Топольницький В. В., Остапенко А. І. Ретроспективний огляд кодифікації законодавства України у сфері оборони (2022-2023 рр.). *Актуальні питання у сучасній науці*. 2025. № 1 (31). С. 1255-1270.

4. Остапенко, А. І. Законодавство у сфері оборони України як об'єкт систематизації // Interaction between law enforcement agencies and public authorities to create a secure environment under martial law : Scientific monograph. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2025. С. 445–466.

5. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24.08.2023 р. № 3354-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20> (дата звернення: 25.08.2025).

6. В Інституті правотворчості та науково-правових експертиз НАН України обговорили пріоритети розвитку правотворчої діяльності у контексті євроінтеграції. URL: <https://lawmaking.academy/v-institutu-pravotvorchosti-ta-naukovo-pravovyh-ekspertyz-nan-ukrayiny-obgovoryly-priorytety-rozvytku-pravotvorchoyi-diyalnosti-u-konteksti-uevrointegratsiyi/> (дата звернення: 26.08.2025).

Володимир Панько

*ад'юнкт 3 року навчання кафедри військового права
та правоохоронної діяльності навчально-наукового інституту
воєнної історії, права та соціальних наук, полковник юстиції
Національний університет оборони України*

КОДИФІКАЦІЯ ВІЙСЬКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ З УРАХУВАННЯМ ДОСВІДУ ПРОВІДНИХ ДЕРЖАВ-ЧЛЕНІВ НАТО (ІТАЛІЙСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ, РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА)

Сучасний історичний період формування інституційних правових основ української держави супроводжується багатограним розвитком, трансформацією і генезою системи національного законодавства України. Вона охоплює правове регулювання фундаментальних питань діяльності органів державної влади з питань реалізації охоронної функції держави, до якої належать: організація національної оборони країни, забезпечення національної (воєнної) безпеки, правового регулювання діяльності Міністерства оборони України, всебічної життєдіяльності Збройних Сил України, інших складових сил оборони, функціонування оборонно-промислового комплексу, правового статусу військовослужбовців (працівників) Збройних Сил України, їх юридичної відповідальності та інші важливі питання.

У нормотворчій діяльності уповноважених суб'єктів кодифікаційної діяльності варто відзначити загальну тенденцію щодо подальшого інтенсивного розвитку кодифікації законодавства України, розширення спектру і предмету правового регулювання з урахуванням процесів євроатлантичної інтеграції України у євроатлантичний правовий простір. Починаючи з 24 серпня 1991 року Україна впевнено крокує непростим, тернистим шляхом становлення національної держави в умовах відбиття збройної агресії сусідньої країни, поєднуючи цей захист з одночасним формуванням і розвитком сучасної складної, комплексної національної системи законодавства, яка кристалізується у формі значної кількості кодифікованих актів. Зокрема, станом на 05.09.2025 в Україні прийнято 24 кодекси, предметом правового регулювання яких є широкий і багатоманітний спектр суспільних правовідносини у різних галузях законодавства. Кодифікація є найдосконалішою формою систематизації законодавства. Варто відзначити на існуванні різних підходів науковців до визначення змісту поняття кодифікації як певного різновиду юридичної діяльності.

Військове законодавство України є невід’ємною, складовою частиною національного законодавства України, яке за важливістю предмета регулювання займає фундаментальне місце з питань забезпечення обороноздатності держави у загальній системі законодавства України, взаємодіючи з іншими галузями законодавства, доповнюючи їх. Разом з тим, норми військового законодавства України за основними правовими інститутами в більшості випадків залишаються не систематизованим в єдиному правовому акті.

Останні дослідження переконливо засвідчили про збільшення загальної кількості прийнятих нормативно-правових актів військового законодавства України, яке станом на 10.09.2025 вже складається з більше 1985 нормативно-правових актів, серед яких понад 70 законів України. Існування значної кількості правових актів не свідчить про належний рівень досконалості і повноти правового врегулювання. Навпаки, це свідчить про його недосконалість, оскільки мають місце непоодинокі випадки неузгодження правових норм, одночасного їх дублювання у декількох актах, включення до законодавчих актів норм, які мають бути врегульовані підзаконними нормативно-правовими актами; унормування актами уряду правовідносин, які мають бути врегульовані на рівні законів.

На жаль в Україні продовжують зберігатися нормотворчі традиції радянських часів щодо побудови системи військового законодавства України, які після певної трансформації і видозміни створили основу військового законодавства України у вигляді 4 кодифікаційних актів, які були затверджені на законодавчому рівні (*Статути гарнізонної та вартової служб, внутрішньої служби, дисциплінарний та стройовий статутуи ЗСУ*). У багатьох випадках їх норми розраховані на умови дії мирного часу, регулюють окремі групи військових правовідносин. Досвід правозастосування цих норм в умовах збройної агресії засвідчив потребу у пошуку альтернативних сучасних шляхів кодифікації військового законодавства. У зв’язку з цим пріоритетним залишається завдання Президента України, визначене в Указі Президента № 837/2019 “Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави” [1], щодо необхідності підготовки пропозицій з питань кодифікації законодавства у сфері оборони.

На мою думку, під кодифікацією військового законодавства України слід розуміти спосіб систематизації законодавства, який полягає у змістовній трансформації, переробці, взаємоузгодженні і об’єднанні

в єдиному кодифікованому акті певної групи нормативних приписів, пов'язаних спільним предметом правового регулювання з питань: організації оборони держави, воєнної безпеки; забезпечення всебічної діяльності і реалізації повноважень Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України, Головнокомандувача Збройних Сил України, Міністерства оборони України, Збройних Сил України (Генерального штабу, видів, родів військ Збройних Сил, інших органів військового управління, військових частин, установ, організацій), інших військових формувань, оборонно-промислового комплексу (державних підприємств), інших складових сектору безпеки і оборони, які виконують або залучені до виконання завдань по забезпечення належного рівня обороноздатності, захисту суверенітету, територіальної цілісності і недоторканості української держави; визначення правового статусу військовослужбовців Збройних Сил, працівників (державних службовців) Збройних Сил, їх всебічного забезпечення, реалізації ними повноважень, порядку проходження ними військової служби (державної служби); юридичного механізму і особливостей юридичної відповідальності (дисциплінарної, матеріальної (цивільної), адміністративної, кримінальної) військовослужбовців, працівників (державних службовців) Збройних Сил за вчинення правопорушень, пов'язаних з виконанням ними функціональних (службових) обов'язків, а також інших правовідносин, які пов'язані з виконанням військовослужбовцями покладених на них функцій і завдань. Таке впорядкування нормативних приписів у складі нормативних актів слід супроводжувати з їх змістовною переробкою шляхом визнання такими, що втратили чинність, одних і з одночасним прийняттям нових [2, С. 98].

В Україні варто враховувати позитивний досвід провідних європейських країн, які є членами Північноатлантичного договору та успішно завершили нормотворчий процес кодифікації національного військового законодавства (Італійської Республіки, Республіки Польща, Франції інших країн).

Кодифікація військового законодавства Республіки Польщі тривала понад 20 років (з 1999 р. по 2022 р.) і завершилась прийняттям 11.03.2022 Сеймом Закону Польщі “Про захист Вітчизни” [3]. У зв'язку з прийняттям цього акту, який набрав чинності 23.04.2022: визнано такими, що втратили чинність 14 законів Республіки Польща, який приймалися у період з 21.04.1966 по 09.10.2009; внесено зміни до 79 законів, які були прийняті у період з 23.06.1973 по 02.12.2021. Структурно

Закон Республіки Польщі про захист Вітчизни від 11.03.2022 [3] складається з 26 розділів, до яких включено 824 статей. Порівняльно-правовий аналіз кодифікації військового законодавства України та Республіки Польща, наведено у авторській науковій статті “Концептуальні засади кодифікації військового законодавства України та Республіки Польща: порівняльно-правовий аналіз” [4].

Проведена у Республіці Польщі кодифікація військового законодавства за кількістю включених правових норм (*824 статей*), за змістовним наповненням, є більшою ніж кодифікація військового законодавства України, але значно меншою від комплексної кодифікації військового законодавства у Італійській Республіці, яку було проведено шляхом прийняття Військового кодексу Італійської Республіки від 15.03.2010 (*Codice dell'ordinamento militare*) [5]. Цей Кодекс складається з 9 книг, до яких включено 2272 статей. Кожна книга кодифікованого акту складається з таких структурних елементів як: розділи (*titolo*), глави (*capo*), секції (*sezione*), окремі секції мають частини (*parte*), статті (*articoli*). Кожна стаття складається з параграфів (*comma*), абзаців (*lettere*).

Прийняття Військового кодексу Італійської Республіки дозволило: здійснити перегляд значного масиву актів військового законодавства Італії, які були прийняті продовж 125 років (з 1885 р. по 2010 р.). У зв'язку із набранням чинності цим актом: втратили чинність 1085 основних (первинних положень) законодавчих актів військового законодавства Італії; допущено пряме скасування 394 підзаконних актів. При цьому, окремі акти проголошені такими, що залишаються чинними, серед них 36 законодавчих актів, виданих з 1922 р. по 1995 р., 12 підзаконних актів, виданих з 1938 р. по 2006 р.;

вирішити низку проблемних питань, врегулювати широкий спектр взаємопов'язаних між собою військових правовідносин, які стосуються одного і того предмету правового регулювання. Серед завдань, які потребували вирішення у зв'язку з прийняттям кодифікованого акту, провідне місце займає включення до нього норм, які комплексно регулюють проведення реформи італійських збройних силах на наступні 20 роки (з жовтня 2010 по грудень 2030), а саме визначено: чисельність Італійської армії; чисельність посад осіб генеральського, офіцерського складу; поетапне скорочення особового складу до 31.12.2030; перелік органів військового управління, які скорочуються (переформовуються) у різні періоди; питання перепідготовки, підвищення кваліфікації особового складу; заходи щодо перспективного присвоєння військових

звань; організацію навчання; питання посилення соціального захисту у зв'язку з реформуванням, а також низку інших важливих питань, які забезпечують обороноздатність Італії. Комплексне дослідження актуальних аспектів кодифікації військового законодавства України та Італійської Республіки, викладено у авторській науковій статті “Кодифікація військового законодавства України та Італійської Республіки: компаративістсько-правовий аналіз” [2].

Варто погодитися з думкою Павла Богуцького, що проблемним питанням, яке потребує свого вирішення, є систематизація військового законодавства, розробка і прийняття єдиного кодифікованого акту з питань правового регулювання військових і цивільно-військових відносин [6, с. 116].

Отже, за результатами проведеного дослідження необхідно відзначити необхідність проведення систематизації військового законодавства України у формі кодифікації шляхом розробки проекту Військового кодексу України, який може об'єднати правові норми понад 20 законодавчих актів, які складають основу військового законодавства України. В Україні варто враховувати позитивний досвід провідних європейських країн (Італійської Республіки, Республіки Польща), у яких успішно завершено процес кодифікації військового законодавства.

Висновки і пропозиції. Військове законодавство України потребує подальшого удосконалення шляхом кодифікації. Під час кодифікації військового законодавства України доцільно враховувати позитивний досвід Італійської Республіки. Оптимальним варіантом для подальшої кодифікації військового законодавства України є розробка саме проекту Військового кодексу України. Саме тому вбачається необхідним: 1) врахувати позитивний досвід Італійської Республіки під час кодифікації військового законодавства України; 2) продовжити наукове дослідження актуальних теоретико-правових питань кодифікації військового законодавства.

Список використаної літератури:

1. Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави : Указ Президента України від 08 лист. 2019 р. № 837. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/837/2019> (дата звернення: 05.09.2025).
2. Панько В. М. Кодифікація військового законодавства України та Італійської Республіки: компаративістсько-правовий аналіз. Науковий

вісник Ужгородського Національного Університету. Серія “Право”. 2025, Вип. 87. Част. 1. С. 95 – 104.

3. Ustawa o obronie Ojczyzny : Закон Польщі від 11 берез. 2022 р. № 655 URL:<http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20220000655/T/D20220655L.pdf> (дата звернення: 05.09.2025).

4. Панько В. М. Концептуальні засади кодифікації військового законодавства України та Республіки Польща: порівняльно-правовий аналіз. Нове українське право. – 2025. – Вип. 2. – С. 49 – 55.

5. Codice dell’ordinamento militare. 15 marzo 2010. URL: <http://www.normattiva.it/atto/caricaDettaglioAtto?atto.dataPubblicazioneGazzetta=2010-05-08&atto.codiceRedazionale=010G0089&atto.articolo.numero=0&atto.articolo.sottoArticolo=1&atto.articolo.sottoArticolo1=0&qId=e32fed82-9878-4a4d-923d-889d28ae5752&tabID=0.23301626093623629&title=lbl.dettaglioAtto> (дата звернення: 05.09.2025).

6. Богуцький П. П. Право національної безпеки та військове право: сучасні виклики/ навч. посібник. Державна наукова установа “Інститут інформації, безпеки і права НАПрН України”. Київ; Одеса : Фенікс. 2023. 252 с.

Ігор Строков

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри соціально-гуманітарних та правових
дисциплін факультету забезпечення державної безпеки
Київського інституту Національної гвардії України*

ПРЕДМЕТ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІЙСЬКОВОГО ПРАВА

Сучасні умови існування України та тривала війна доводять важливе значення військової сфери діяльності держави. Слід погодитися з думкою Павла Богуцького, що військова сфера суспільної діяльності, маючи особливості правового регулювання, характеризується притаманними лише їй відносинами, які виникають та існують у межах функціонування військової організації держави [1, с. 68].

Останніми роками приділяється значна увага правовому регулюванню військової сфери та науковцями висловлюються думки про виділення в юриспруденції окремої галузі військового права.

Така думка є цілком обґрунтованою та доцільною. Військова сфера діяльності визначається особливою організацією та завданнями, потребує специфічного правового регулювання. Отже, цілком обґрунтована позиція щодо необхідності створення окремої галузі (підгалузі) права, яка буде об'єднувати законодавчі та інші нормативно-правові акти, що визначають правове регулювання забезпечення реалізації функції безпеки та оборони держави.

Дослідженню та визначення правових відносин, що належать до предмету військового права, було присвячено праці В. Антонова, П. Богуцького, В. Горбуліна, О. Гущина, О. Дзьобаня, І. Дороніна, І. Коропатніка, О. Кривенка, В. Настюка, І. Остапенко, В. Пашинського, В. Пилипчука, С. Стецюка, В. Шульгіна, І. Шопіна та інших авторів.

Зокрема, Ірина Шопіна зазначає, що військове право – це комплексна галузь права, яка регулює суспільні відносини, пов'язані з організацією функціонування військових формувань та захистом держави у разі збройної агресії або збройного конфлікту [2, с. 227].

З метою вирішення питання щодо окремої галузі права – військового права слід враховувати теоретичні засади права як системи регулювання суспільних відносин. Теорія права визначає, що галузь права – це відносно незалежна частина правової системи, яка складається з норм і інститутів, спрямованих на регулювання певного типу суспільних від-

носин. Вона відрізняється за об'єктом регулювання, методами правового регулювання та іншими характеристиками, що робить її відносно самостійною в системі права.

До критеріїв, що визначають галузь права можна віднести: наявність нормативно-правових актів, що визначають предмет і метод правового регулювання та його особливості; особливі принципи правового регулювання, притаманні галузі; наявність спеціального понятійного апарату; особливого об'єкту та суб'єкту відповідних відносин, що формують предмет галузі; наявність інституту самостійної відповідальності, можливості забезпечити дієвість власних приписів, галузеві функції та регулятивні процедури тощо.

З метою виділення військового права в окрему галузь виникає потреба визначити предмет правового регулювання. Для військового права – військової сфери діяльності, яка входить до функції держави безпеки та оборони. Державне правове регулювання сфери безпеки та оборони забезпечується у сфері забезпечення національної безпеки та здійснення державної політики у сфері оборони. Отже, предмет правового регулювання військового права лише частково охоплює суспільні відносини в сфері безпеки та оборони, як діяльності держави.

Законодавством України врегульовуються суспільні відносини у сфері безпеки та оборони. Зокрема, Законом України «Про національну безпеку України» створюється основа для інтеграції політики та процедур органів державної влади, інших державних органів, функції яких стосуються національної безпеки і оборони, сил безпеки і сил оборони, визначається система командування, контролю та координації операцій сил безпеки і сил оборони, запроваджується всеосяжний підхід до планування у сферах національної безпеки і оборони, забезпечуючи у такий спосіб демократичний цивільний контроль над органами та формуваннями сектору безпеки і оборони [4].

Нормативно-правові акти, що врегульовують правовідносини у сфері безпеки та оборони, умовно можна поділити на дві складові: акти, що визначають державну політику та умови її реалізації у сфері національної безпеки та акти, що визначають соціально-політичні, економічні та інші умови реалізації державної політики у воєнній сфері і військового будівництва.

Вказуючи на особливості правовідносин у військовій сфері П. П. Богуцький відокремлює такі групи: 1) предмети матеріального та нематеріального характеру; 2) документи; 3) дії чи утримання від вчинення певних дій, результати дій; 4) послуги соціального характеру. Військові

відносини у переважній більшості випадків є вертикальними. Один із суб'єктів наділений правом управління іншим суб'єктом, та це право характеризується, насамперед, можливістю віддавати накази, розпорядження, приймати рішення стосовно поведінки іншого суб'єкта [1, с. 71-72].

Нормативно-правові акти, що врегульовують військову сферу діяльності, можна віднести до військового права за вказаними вище критеріями з урахуванням особливостей предмету правового регулювання зазначеної сфери. Предмет правового регулювання – це конкретні суспільні відносини, на які спрямовується вплив норм права для їх урегулювання.

Ураховуючи зазначене, предметом правового регулювання військового права є суспільні відносини, що виникають з метою забезпечення окремих функцій безпеки та оборони. До предмета військового права відноситься частина суспільних відносин, що належить до політики держави у сфері оборони, внутрішньої побудови військових формувань, організації та проходження військової служби.

Висновки та пропозиції. Погоджуємося з думкою багатьох вчених та практиків щодо необхідності виділення військового права в окремий напрям права, який здійснює правове регулювання суспільних відносини у воєнній сфері, сфері військового будівництва та особливостей проходження військової служби.

Враховуючи класичне визначення поняття «галузь права», яке застосовується в загальній теорії права, військове право можна визначити як підгалузь права, яка на нашу думку, може належати до національного (конституційного) права.

Список використаної літератури:

1. Богуцький П. П. Особливості військово-правових правовідносин. Актуальні проблеми держави і права. 2006. С.67-72.
2. Шопіна І. М. Предмет права національної безпеки та військового права. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*, № 4 (2021). С.223-227.
3. Дуднік Р. М. До проблеми виокремлення системоутворюючих чинників, що впливають на процес формування нових галузей українського права. *Право і суспільство*. 2015. № 4(4). С. 8–12.
4. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#n278> (дата звернення :25.05.2025 р.).

Олександр Шкуропацький

*кандидат юридичних наук, провідний науковий співробітник
Центральний науково-дослідний інститут Збройних Сил України*

Роман Павелко

*старший науковий співробітник,
Центральний науково-дослідний інститут Збройних Сил України*

УНІФІКАЦІЯ ВІЙСЬКОВО-ПРАВОВИХ НОРМ УКРАЇНИ

Військове право України формується як комплексна система правових норм, що регламентують конституційні засади оборони держави, правові основи національної безпеки, мобілізаційної підготовки, проходження військової служби, а також визначають порядок функціонування Збройних Сил України та інших складових сил оборони. Цей нормативний масив включає положення Конституції України, закони, військові статuti та значну кількість підзаконних актів.

Збройна агресія російської федерації проти України, яка розпочалася у 2014 році та набула широкомасштабного характеру у 2022 році, зумовила істотне розширення та **прискорений розвиток військового законодавства**. Відтак саме правове регулювання діяльності Збройних Сил України й інших суб'єктів сектору безпеки та оборони стало визначальним чинником забезпечення державного суверенітету й національної безпеки.

Сучасний стан військового права України та його розвиток актуалізують необхідність наукового дослідження. Законодавство у сфері оборони характеризується значною фрагментарністю, частими змінами та наявністю правових суперечностей, що ускладнює практичне застосування норм і створює ризики правової невизначеності.

Особливе значення мають норми, які регламентують правовий режим воєнного стану, мобілізаційні заходи, функціонування територіальної оборони та національного спротиву. Водночас важливим напрямом є поетапна імплементація норм міжнародного гуманітарного та міжнародного кримінального права, що забезпечує відповідність українського законодавства міжнародним зобов'язанням держави та сприяє зміцненню правових основ інтеграції України у міжнародну безпекову систему.

У цих умовах особливої ваги набуває проблема кодифікації військового законодавства, яка розглядається як один із найбільш ефективних інструментів упорядкування та систематизації правового поля у сфері оборони.

Фрагментарність і розпорошеність військово-правових норм створює серйозні перешкоди для їхнього практичного застосування та належного функціонування механізмів правового регулювання. Наразі в Україні діє понад десяток базових законів та кілька десятків військових статутів і відомчих нормативно-правових актів, які нерідко дублюють окремі положення або містять взаємні суперечності. Це породжує труднощі у правозастосуванні, знижує ефективність управлінських рішень у сфері оборони та створює ризики для реалізації прав і обов'язків військовослужбовців.

Аналіз практики застосування військово-правових норм дозволяє визначити низку ключових проблем, які суттєво впливають на ефективність правового регулювання в умовах воєнного конфлікту: нормативна база характеризується високою динамічністю та нестабільністю, що ускладнює уніфікацію практики правозастосування та сприяє виникненню колізій між різними нормативними актами; відсутність спеціалізованої системи військової юстиції ускладнює оперативний розгляд справ про військові правопорушення та забезпечення дисципліни під час активних бойових дій; незавершеність імплементації норм міжнародного гуманітарного права залишається особливо актуальною у контексті розслідування воєнних злочинів і притягнення до відповідальності осіб, винних у порушенні норм ведення війни.

У науковій літературі все частіше обґрунтовується доцільність створення єдиного Військового (Оборонного, Кодексу соціального захисту військовослужбовців Збройних Сил України) кодексу, який би забезпечив систематизацію й уніфікацію ключових положень [1, 2]. Його прийняття дозволило б: інтегрувати уніфіковані норми щодо проходження військової служби, мобілізації, соціального захисту, управління силами оборони та військової дисципліни; сформувати єдиний глосарій правових термінів для подолання термінологічних розбіжностей у нормативно-правових актах; чітко закріпити механізми взаємодії національного законодавства з міжнародним гуманітарним та міжнародним кримінальним правом; визначити інституційну модель військової юстиції та її співвідношення з цивільними органами правосуддя [3].

Таким чином, кодифікація військового законодавства має розглядатися не лише як техніко-юридичний процес систематизації норм, а й як стратегічний напрям удосконалення правового регулювання у сфері національної безпеки й оборони. Вона здатна забезпечити стабільність правової системи, підвищити рівень правової визначеності та прозо-

рості у діяльності сил оборони, а також сприяти адаптації українського військового права до стандартів міжнародного права та практики країн-членів НАТО.

Аналіз свідчить, що військове право України, попри значний розвиток у воєнний період, зберігає надмірну фрагментарність. Це знижує ефективність його практичного застосування і створює ризики колізій.

Висновки і пропозиції. Необхідність кодифікації є об'єктивною, оскільки вона дозволила б упорядкувати нормативну базу, забезпечити узгодженість національних норм із міжнародними зобов'язаннями та створити стабільну правову основу для подальшого реформування сектору оборони. Важливим також є остаточне вирішення питання військової юстиції та повна імплементація норм міжнародного гуманітарного й кримінального права, без чого не можна гарантувати належний захист прав військовослужбовців і відповідальність за воєнні злочини.

Отже, комплексний підхід до аналізу військового права України в умовах воєнної агресії та визначення кодифікації військового законодавства як стратегічного напрямку його вдосконалення є актуальним і науково обґрунтованим завданням сучасної правової науки.

Список використаної літератури:

1. Панько В. М. Кодифікація військового законодавства України та Італійської Республіки: компаративістсько-правовий аналіз // *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: «Право»*. 2025. Вип. 87. С. 95 – 104.
2. Шкуропацький О., Артющенко О. Уніфікація соціального захисту військовослужбовців Збройних Сил України та прирівняних до них осіб // *Науковий вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: «Право»*. 2021. Вип. 31. С. 61 – 65.
3. Шкуропацький О. І., Андрієць М. О. Проблемні питання здійснення військового правосуддя в Україні // *Науковий вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: «Право»*. 2018. Вип. 26. С. 144–148.

3.2. ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ, ПРОБЛЕМИ ОПЕРАЦІЙНОГО ПРАВА

Володимир Пашинський

*доктор юридичний наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного права та процесу,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОБОРОНИ УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Уже більше 3,5 років українська нація і українська держава перебувають в новій суспільній реальності – в умовах розв’язаної російським агресором повномасштабної війни. Незважаючи на військову та економічну перевагу країни-агресора, Збройні сили України та інші складові сил оборони, завдяки підтримці українського народу, героїчно захищають суверенітет і територіальну цілісність, забезпечують оборону України. Це відбувається, в тому числі, завдяки створеній за роки незалежності України системі забезпечення оборони держави, законодавчого визначення системи суб’єктів забезпечення національної безпеки і оборони, їх повноважень та правового регулювання діяльності.

В той же час, на нашу думку, для ефективного забезпечення оборони України, публічного управління у сфері оборони в умовах російської військової агресії, важливе значення має дослідження як практичного досвіду адміністративно-правового забезпечення відбиття російської агресії, так й ключових теоретичних підходів до розуміння адміністративно-правового забезпечення, їх апробації суспільною практикою в умовах війни.

Забезпечення національної безпеки і оборони України завжди, на всіх етапах творення національної державності українського народу, від найдавніших часів до сьогодні, коли в умовах повномасштабної російською військовою агресією проти України наявна екзистенційна загроза існуванню Української держави та української нації, виступало об’єктивною суспільною умовою її існування, демократичного та сталого розвитку суспільства і держави.

На сьогодні Конституція України визначає, що оборона України, захист її суверенітету і територіальної цілісності є найважливішою функцією держави, справою всього українського народу (ст. 17) [1]. Тобто

однією із основних функцій держави щодо задоволення публічного інтересу у сфері оборони для забезпечення безпеки громадян, суспільства і держави, також справою, завданням громадянського суспільства.

Закон України «Про оборону України» визначає оборону України як систему політичних, економічних, соціальних, воєнних, наукових, науково-технічних, інформаційних, правових, організаційних, інших заходів держави щодо підготовки до збройного захисту та її захист у разі збройної агресії або збройного конфлікту(ст. 1) [2].

В той же час, виконання суб'єктами публічної влади та громадянського суспільства конституційної функції забезпечення оборони Української держави, визначеної законодавством системи заходів які є складовими оборони, об'єктивно і нерозривно пов'язане з адміністративно-правовим забезпеченням оборони держави. Під адміністративно-правовим забезпеченням оборони слід розуміти регламентовану адміністративно-правовими нормами системну діяльність суб'єктів забезпечення оборони, передусім діяльність суб'єктів публічного управління, щодо адміністративно-правового регулювання, реалізації, охорони та захисту суспільних відносин у сфері оборони, гарантування прав і законних інтересів усіх суб'єктів правовідносин, спрямовану на створення необхідних умов для оборони держави в разі збройної агресії [3, с.137-138].

Метою адміністративно-правового забезпечення оборони нашої держави є створення належних умов ефективного функціонування системи оборони з урахуванням реального стану суспільних відносин у сфері оборони та міжнародної безпекової обстановки, здійснення публічного управління обороною держави на основі чіткого й ефективного розподілу повноважень між суб'єктами забезпечення, а також встановлення нормами адміністративного права гарантій реалізації суб'єктами забезпечення своїх прав і обов'язків у сфері оборони [3, с.397].

Діяльність визначених Конституцією та законами України суб'єктів адміністративно-правового забезпечення оборони (суб'єктів публічної влади та суб'єктів громадянського суспільства) щодо створення необхідних умов для реалізації державної політики у сфері оборони включатиме в себе такі складові адміністративно-правового впливу на суспільні відноси у сфері оборони: діяльність щодо нормативно-правового регулювання (упорядкування) та закріплення суспільних відносин у сфері оборони адміністративно-правовими нормами (нормотворча діяльність); діяльність щодо реалізації правовідносин у сфері оборони адміністративно-правовими засобами (правозастосовна діяльність); ді-

яльність щодо охорони, захисту та відновлення порушених прав у сфері оборони (правоохоронна діяльність) [3, с.397].

Така діяльність суб'єктів публічного управління щодо адміністративно-правового забезпечення оборони нашої держави, для її ефективного забезпечення, обов'язково повинна враховувати сучасні теоретичні підходи щодо розуміння правової природи, сутності такого суспільного, державно-правового явища як оборона, яка в даному випадку виступає об'єктом адміністративно-правового забезпечення.

У сучасній науці оборона держави розглядається як підсистема, головний структурний елемент системи забезпечення національної безпеки – військової безпеки. На думку Богуцького П. П., державна політика забезпечення національної безпеки невіддільна від оборонної (воєнної) політики. Воєнна безпека залишається провідним напрямом національної безпеки, а тому публічне адміністрування у сфері оборони, де метою будь-якої соціальної діяльності є досягнення воєнної безпеки, відповідає повною мірою потребам забезпечення національної безпеки [4, с.74].

На нашу думку, що уже неодноразово обґрунтовувалося у наукових працях, оборона держави як юридична категорія – це багатогранне комплексне державно-правове явище, яке перебуває в системі складних суспільних відносин, зв'язків та залежностей із сукупністю інших суспільних явищ, інститутів і процесів, є головною складовою національної безпеки [2, с.395].

Особливість оборони як юридичної категорії, державно-правового явища, є те, що вона виступає: 1) окремою сферою суспільної діяльності об'єднаною однорідними суспільними відносинами та окремою, однією із найважливіших конституційних функцій держави щодо задоволення публічного інтересу у сфері забезпечення безпеки людини, суспільства і держави від військової загрози; 2) об'єктивно і системно поєднана із іншими сферами суспільної діяльності, де забезпечується публічний інтересу. Оборона України пронизує усі сфери життя суспільства, передбачає здійснення суб'єктами забезпечення національної безпеки і оброни визначених законом заходів у політичній, правовій, економічній, соціальній, воєнній, науковій, науково-технічній, інформаційній та інших сферах суспільного життя для підготовки до збройного захисту держави та її захист у разі збройної агресії або збройного конфлікту [2, с.395].

Ґрунтуючись на таких теоретичних положеннях щодо розуміння правової природи оборони держави як державно-правового явища, ок-

ремої сфери публічного управління, можемо визначити характерні ознаки адміністративно-правового забезпечення оборони: це діяльність публічної адміністрації щодо захисту прав і свобод людини, суспільного публічного інтересу (цінностей, серед яких ключовим є право людини на життя); це окрема сфера публічного управління (адміністрування), яке здійснюють суб'єкти публічного управління щодо визначення та реалізації за допомогою права державної політики у такій окремій сфері суспільного життя як сфера оборони; це діяльність суб'єктів публічної адміністрації (загальної та спеціальної компетенції) у межах визначених законодавством повноважень і компетенції, яка здійснюється правовими (адміністративно-правовими) методами і засобами та шляхом урегулювання суспільних відносин через юридичне закріплення у правових нормах (нормотворча діяльність), їх реалізації (правозастосовна діяльність), охорони, захисту та відновлення в разі порушення.

Висновки і пропозиції. На нашу думку, для ефективного публічного управління у сфері оборони в умовах повномасштабної російської військової агресії, фактичного ведення війни, суб'єкти її адміністративно-правового забезпечення повинні враховувати правову природу та особливості оборони держави як державно-правового явища яке одночасно виступає самостійною сферою суспільної діяльності та публічного управління, а також об'єктивно і системно поєднана, пронизує інші сфери суспільного життя. При цьому це стосується всіх складових адміністративно-правового забезпечення оборони держави, які включають: адміністративно-правове регулювання, реалізацію, гарантії охорони і захисту суспільних відносин у сфері оборони.

Список використаної літератури:

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/254к/96-вр> (дата звернення: 9.09.2025 р.)
2. Про оборону України: Закон України від 6 грудня 1991 року № 1932-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення: 9.09.2025 р.)
3. Забезпечення оборони України: адміністративно-правові аспекти: монографія / В. Й. Пашинський. Київ : ФОП Маслаков, 2018. 408 с.
4. Павло Богущкий Публічне адміністрування у сфері оборони України: телеологія воєнної безпеки. *Право України*. 2024. № 8. С.71-83.

Юрій Бобров

*кандидат юридичних наук, провідний науковий співробітник
наукового Центру національної безпеки і права
Державної наукової установи «Інститут інформації, безпеки і права
Національної академії правових наук України»*

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: АКТУАЛЬНІ ВИКЛИКИ ТА СТАН ПРОБЛЕМИ

Широкомасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України, розпочата 24 лютого 2022 року показала ряд проблем у питаннях правового забезпечення діяльності командування Сил Оборони, особливо на оперативному та стратегічному рівнях.

По-перше, на наше переконання, недосконалим та неузгодженим залишається нормативно-правове регулювання діяльності вищого військового керівництва Збройних Сил України та інших складових Сил Оборони в умовах загрози агресії проти нашої держави та безпосередньо у ході збройного конфлікту.

Спроба підготувати та винести на розгляд Верховної Ради України проєкт закону України з питань національної безпеки і оборони, який розроблявся робочою групою Комітету Верховної Ради України з питань національної безпеки, оборони і розвідки спільно з представниками стейкхолдерів та іноземних партнерів протягом 2020–2022 років, завершилась невдало. Ба більше, з початком війни, ця робота взагалі припинилась.

Ідея внесення змін до законодавства з питань національної безпеки і оборони полягала у тому, щоб закріпити на законодавчому рівні завдання та функції Міністерства оборони України, Головнокомандувача ЗС України, Генерального штабу ЗС України, Командування Об'єднаних Сил ЗС України, видів і окремих родів військ (сил), обов'язки і права їх командування. Крім того, ставилось за мету узгодити аналогічні питання також в діяльності інших складових сил безпеки і оборони.

На початковому етапі діяльності робочої групи пропонувалось розробити зміни до п'яти законів України: «Про національну безпеку України» [1], «Про оборону України» [2], «Про Збройні Сили України» [3], «Про статут внутрішньої служби Збройних Сил України» [4], «Про державну спеціальну службу транспорту» [5]. У подальшому, проєктом були підготовлені зміни до 23-х законодавчих актів, які реалізації не мали.

Єдиним успіхом робочої групи стало внесення змін до Закону України «Про національну безпеку України» Законом № 522-IX від 04.03.2020 щодо набрання чинності з 27 березня 2020 року положень частин третьої-шостої статті 16 цього Закону, а також підпункту 3, підпунктів «б» та «в» підпункту 4, підпункту 5 пункту 4 розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» вказаного Закону (щодо Головнокомандувача Збройних Сил України, Генерального штабу Збройних Сил України, видів і окремих родів військ (сил) [6].

Головними проблемами, які не дозволили своєчасно завершити законотворчий процес та подати на розгляд Парламенту проєкт закону стали, зокрема, не вирішені, питання щодо: розподілу повноважень між Міністерством оборони України, Головнокомандувачем ЗС України та Генеральним штабом; підпорядкування Держспецтрансу і Військової служби правопорядку у ЗС України; моделі взаємовідносин між оборонним відомством і ЗС України; повноваження воєнно-політичного керівництва держави щодо призначення вищого військового керівництва.

Тому, на сьогодні потребує нагального врегулювання законодавцем правове закріплення діяльності керівництва Сил оборони держави на стратегічному рівні, а також сил безпеки і їх спільна взаємодія для забезпечення суверенітету і незалежності, відновлення територіальної цілісності України в межах міжнародно визнаних кордонів нашої держави.

Окрім вказаного слід зазначити, що в сучасних умовах війни також потребує вдосконалення правове врегулювання демократичного цивільного контролю за сектором безпеки і оборони. Особливо зазначене набуває актуальності через відсутність системи військової юстиції та проблем щодо створення та діяльності військових судів, на що неодноразово вказували вітчизняні науковці [7]. Однак, ці важливі питання потребують окремого дослідження та висвітлення.

Другою, але не менш важливою проблемою на сьогодні є удосконалення системи керівництва ЗС України, створення моделі та структури у відповідності до викликів збройного протистояння з агресором та стандартів НАТО.

З цією метою наша держава розпочала активну співпрацю з передовими країнами Північно-атлантичного Альянсу одразу після анексії Криму та початку гібридної збройної агресії РФ у 2014 році. Задля реалізації цього восени 2018 року була створена Міжнародна консультативна робоча група. Результатом її діяльності стали практичні напра-

цювання щодо: перерозподілу повноважень військового командування та вищого військово-політичного керівництва держави; зміна завдань і функцій Міністерства оборони України, Генерального штабу ЗС України, органів військового управління; розподіл завдань і функцій органів військового управління на такі складові: планування операцій, генерування сил та безпосереднє застосування сил [8].

Однак, ці практичні напрацювання були реалізовані лише частково. При цьому, на початковому етапі війни з Російською Федерацією наші Збройні Сили, реформовані на стратегічному та оперативному рівнях до організаційної структури сил за стандартами НАТО, виконували свої завдання у складі бригад, об'єднаних в стратегічні (оперативно-стратегічні) угруповання і тактичні групи з приданими силами (підрозділами Повітряних Сил, тактичної авіації, Сил підтримки, Національної гвардії, інших складових Сил оборони).

У подальшому, воєнно-політичним керівництвом держави було прийняте рішення про перехід на корпусну систему організації ЗС України та Сил Оборони держави. При цьому, на нашу думку, не вирішеним залишились питання ефективності керівництва військовими формуваннями та підрозділами Сил Оборони безпосередньо на лінії бойового зіткнення. Це стосується повноважень командирів при прийнятті рішень на оперативному рівні, які слід закріпити у підзаконних нормативно-правових актах, вирішивши одночасно кілька завдань: наділення командирів (начальників) відповідними повноваженнями; унормування відповідальності за прийняті рішення; виключення необґрунтованого втручання вищого командування в діяльність командирів нижчого рівня.

Наостанок хочемо звернути особливу увагу питанням соціального і правового захисту військовослужбовців, які виконують бойові завдання безпосередньо в районах бойових дій, а також тих, кому внаслідок невинуватеної агресії РФ завдано шкоду здоров'ю, військовослужбовців, котрі повернулися з полону та потребують особливого захисту держави.

Наразі, відсутність належної комунікації з командуванням військових частин призводить до того, що вказані категорії військовослужбовців та члени їх сімей не можуть своєчасно отримати належного соціального захисту, вирішити питання фінансових виплат тощо.

При цьому, на наше переконання, ефективність соціального і правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей прямо залежить від законодавчого врегулювання проблеми створення та діяльності системи військової юстиції, яка включатиме: військову прокуратуру; військову

поліцію; військову адвокатуру; структури юридичної служби МО України та ЗС України, на які будуть покладені питання правового захисту військовослужбовців, осіб, звільнених з військової служби, членів сімей та ветеранів. Також, окремо, слід зазначити необхідність створення військових судів та унормування їх діяльності в системі судової влади України.

Висновки і пропозиції. На сьогодні вкрай необхідне законодавче унормування діяльності керівництва сил оборони і безпеки держави на стратегічному рівні, розподіл повноважень, функцій та завдань їх складових для забезпечення суверенітету і незалежності, відновлення територіальної цілісності України в межах міжнародно визнаних кордонів нашої держави. Потребує вдосконалення правове регулювання демократичного цивільного контролю за сектором безпеки і оборони та створення системи військової юстиції, а також військових судів в системі судової влади України. Нагальною проблемою є удосконалення системи керівництва ЗС України та Сил Оборони на стратегічному і оперативному рівнях, приведення їх моделі і структури у відповідність до стандартів НАТО та викликів збройного протистояння з російським агресором.

Список використаної літератури:

1. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 02.09.2025).
2. Про оборону України: Закон України від 6 грудня 1991 року № 1932-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення: 02.09.2025).
3. Про Збройні Сили України: Закон України від 6 грудня 1991 року № 1934-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text> (дата звернення: 02.09.2025).
4. Про статут внутрішньої служби Збройних Сил України: Закон України від 24 березня 1999 року № 548-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14#Text> (дата звернення: 02.09.2025).
5. Про державну спеціальну службу транспорту: Закон України від 5 лютого 2004 року № 1449-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1449-15#Text> (дата звернення: 03.09.2025).
6. Про внесення змін до розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» «Закону України «Про національну безпеку України» щодо на-

брання чинності положеннями стосовно Головнокомандувача Збройних Сил України, Генерального штабу Збройних Сил України, видів і окремих родів військ (сил)»: Закон України від 4 березня 2020 року № 522-IX: URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/522-20#n5> (дата звернення: 03.09.2025).

7. Богущкий П. П. Чи вдасться Україні розбудувати повноцінну систему військової юстиції? URL: <https://yur-gazeta.com/interview/chivdastsya-ukrayini-rozbuduvati-povnocinnu-sistemu-viyskovoyi-yusticiyi.html> (дата звернення: 03.09.2025).

8. Бобров Ю. О., Боброва Ю. Ю. Трансформація системи об'єднаного керівництва силами оборони України в контексті інтеграції в НАТО: ретроспективний екскурс. Proceedings of the 3rd International Scientific and Practical Conference «Society and Science: Interconnection» (November 16-18, 2023). Porto, Portugal URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/f98bcd1e-67fe-4d07-89cc-d2fc54d3fb29/content> (дата звернення: 03.09.2025 р.)

Кирило Ганкевич

*заступник директора департаменту – начальник управління
нормотворчої діяльності та законодавства
у сфері оборони Департаменту юридичного забезпечення
Міністерства оборони України, полковник юстиції*

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС МІНІСТЕРСТВА ОБОРОНИ УКРАЇНИ ЯК ГОЛОВНОГО СУБ'ЄКТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Питання комплексного визначення адміністративно-правового статусу Міністерства оборони України як головного суб'єкта забезпечення оборони України залишається недостатньо дослідженим в юридичній науці. В умовах триваючої збройної агресії РФ проти України, запровадження правового режиму воєнного стану залишаються актуальними питання ефективного виконання оборонним відомством визначених у законодавстві основних функцій і завдань, реалізації наданих повноважень публічного адміністрування.

До системи суб'єктів публічного управління відносять органи державного управління, насамперед, органи виконавчої влади та владні структури місцевого самоврядування, їхні посадові та службові особи, а також установи, організації та окремі недержавні структури, які відповідно до законодавства здійснюють публічні управлінські функції з метою задоволення публічного інтересу [1, с. 14]. Правовий статус суб'єктів публічного управління закріплений у Конституції України, законах та підзаконних актах України, врегульований нормами матеріального та процесуального права. Водночас, законодавство України не містить поняття “суб'єкти публічного управління”. У законодавстві України у сфері оборони використовується термін “органи військового управління” (абзац вісімнадцятий статті 1 Закону України “Про оборону України”) [2].

Систему центральних органів виконавчої влади складають міністерства України та інші центральні органи виконавчої влади. Міністерства забезпечують формування та реалізують державну політику в одній чи декількох сферах, інші центральні органи виконавчої влади виконують окремі функції з реалізації державної політики (стаття 1 Закону України “Про центральні органи виконавчої влади”) [3].

Міністерства діють за принципом єдиноначальності. Діяльність МОУ та інших центральних органів виконавчої влади ґрунтується на

принципах верховенства права, забезпечення дотримання прав і свобод людини і громадянина, безперервності, законності, забезпечення єдності державної політики, відкритості та прозорості, відповідальності та доброчесності. МОУ діє за принципом єдиноначальності, так само як і інші центральні органи виконавчої влади, якщо інше не передбачено законом (стаття 2 Закону).

Міністерство оборони України заслуговує особливої уваги як надзвичайно важливий – головний суб'єкт публічного управління в сфері оборони держави. Зокрема, Міністерство оборони України, як центральний орган виконавчої влади, забезпечує проведення в життя державної політики у сфері оборони, функціонування, бойову та мобілізаційну готовність, боєздатність і підготовку ЗСУ до здійснення покладених на них функцій і завдань.

Міністерство оборони України, згідно статті 10 Закону “Про оборону України” [2], виконує завдання й у сфері публічного управління, у тому числі: бере участь у формуванні та реалізації державної політики з питань національної безпеки у воєнній сфері, оборони і військового будівництва, підготовці проектів законодавчих та інших нормативних актів у сфері оборони, забезпечує їх виконання у Збройних Силах України, у встановленому порядку координує діяльність державних органів та органів місцевого самоврядування щодо підготовки держави до оборони; проводить державну військову кадрову політику, забезпечує розвиток військової освіти і науки, зміцнення дисципліни та правопорядку, військово-патріотичне виховання особового складу, здійснює заходи щодо військово-патріотичного виховання громадян України в межах компетенції; бере участь у забезпеченні функціонування національної економіки та державного управління в особливий період, у плануванні мобілізаційної підготовки її галузей та контролі за підготовкою підприємств, установ та організацій усіх форм власності до виконання мобілізаційних завдань та за їх виконанням; здійснює управління переданим Міністерству оборони України військовим майном і майном підприємств, установ та організацій, що належать до сфери його управління; організовує накопичення озброєння, військової техніки, інших матеріальних ресурсів у непорушному запасі та мобілізаційному резерві, а також створення резерву військовонавчених людських ресурсів; забезпечує комплектування Збройних Сил України, інших військових формувань та відповідних правоохоронних органів особовим складом, здійснює

разом з міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади, Радою міністрів Автономної Республіки Крим, місцевими державними адміністраціями, органами місцевого самоврядування заходи щодо підготовки громадян до військової служби, їх призову військову службу за контрактом, при мобілізації, звільнення в запас військовослужбовців, які вислужили встановлені строки служби та у разі демобілізації, а також забезпечує їх відповідні права і свободи; забезпечує реалізацію заходів демократичного цивільного контролю за ЗСУ; забезпечує нормативно-правове регулювання відносин у сфері військової стандартизації; здійснює в межах своєї компетенції міжнародне співробітництво за воєнно-політичним, військово-технічним та іншими напрямками, а також з питань цивільно-військових відносин з відповідними органами інших держав та міжнародними організаціями; забезпечує виконання рішень про участь підрозділів ЗСУ в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки та надання військової допомоги іншим державам, направлення підрозділів ЗСУ до інших держав, допуск та умови перебування підрозділів збройних сил інших держав на території України; забезпечує взаємодіє ЗСУ з державними органами, громадськими організаціями та громадянами, реалізує інші повноваження, що випливають з цього та інших законів України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України у сфері оборони.

Завдання, функції та повноваження Міністерства оборони України закріплює низка нормативно-правових актів національного законодавства, серед яких варто відзначити Положення про Міністерство оборони України, затверджене постановою КМУ від 26 листопада 2014 р. № 671 (у редакції постанови КМУ від 19 жовтня 2016 р. № 730), яке за останні 10 років з моменту прийняття зазнавало суттєвих змін (доповнень). Задля забезпечення реалізації функцій та виконання поставлених завдань МОУ надані повноваження, які перераховані у 119 пунктах згаданого Положення про Міністерство оборони України [4].

У статті 15 Закону України “Про національну безпеку України”, зазначається, що до повноважень МОУ належать організація в силах оборони заходів оборонного планування, визначення засад воєнної, військової кадрової та військово-технічної політики у сфері оборони, здійснення в установленому порядку координації діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування щодо підготовки держави до оборони [6]. Основні завдання та функції Міністерства оборони

України в умовах воєнного стану, охоплюють широкий спектр діяльності, яка сприяє забезпеченню національної безпеки та обороноздатності країни. Ключовими з них є формування оборонної політики, забезпечення військової безпеки, управління ЗСУ, координація діяльності Державної спеціальної служби транспорту, підвищення обороноздатності, адаптація до міжнародних стандартів.

Стаття 10 Закону України “Про Збройні Сили України”, визначає повноваження Міністерства оборони України у сфері управління Збройними Силами України [7]. Управління Збройними Силами України є ще одним ключовим напрямком діяльності МОУ, що забезпечує належну організацію, координацію та контроль за виконанням завдань, пов’язаних із обороною держави.

Закон України “Про Державну спеціальну службу транспорту” у статті 9 зазначає, що Міністерство оборони України, координуючи діяльність Державної спеціальної служби транспорту: забезпечує організацію функціонування її діяльності, розвиток і постійну готовність до виконання поставлених завдань як у мирний час, так і в особливий період; приймає рішення щодо створення, реорганізації, ліквідації підрозділів Державної спеціальної служби транспорту; видає в межах компетенції нормативно-правові акти з питань діяльності Державної спеціальної служби транспорту [8].

Важливим аспектом модернізації та зміцнення обороноздатності країни є адаптація Міністерства оборони України до міжнародних стандартів. Одним з основних аспектів ефективності діяльності Міністерства оборони України є його взаємодія з іншими державними структурами. Це включає співпрацю з Міністерством внутрішніх справ України, Службою безпеки України, а також з іншими центральними органами виконавчої влади, які також займаються питаннями безпеки та оборони. Забезпечення міжвідомчої координації є необхідним для формування єдиної системи національної безпеки.

Висновки і пропозиції. Висловлене дозволяє дійти таких висновків і висловити відповідні пропозиції.

1. Міністерство оборони України виступає головним суб’єктом публічного управління в умовах воєнного стану, а повноваження Міністерства оборони України охоплюють широкий спектр завдань і функцій, від формування військової політики до забезпечення виконання міжнародних зобов’язань та охорони національних інтересів. В умовах динамічних змін у глобальному безпековому середовищі, під час дії во-

енного стану роль Міністерства оборони України стає критично важливою для забезпечення безпеки та оборони, стабільності та розвитку України як незалежної держави.

2. Повноваження Міністерства оборони України спрямовані на виконання покладених завдань і функцій, які охоплюють великий спектр напрямків. Під час дії воєнного стану роль Міністерства оборони України стає критично важливою для забезпечення національної безпеки та оборони, стабільності та розвитку України як незалежної держави.

3. Взаємодія Міністерства оборони України та інших центральних органів виконавчої влади відбувається по-горизонталі у межах системи органів рівного рівня та проявляється у вигляді прямих та зворотних зв'язків між ними на внутрішньодержавному рівні.

Відтак, вбачається, що реформи, які проводяться в Міністерстві оборони України, повинні спрямовуватися не лише на підвищення обороноздатності, але й на забезпечення безпеки та добробуту громадян, адже національна безпека безпосередньо пов'язана з соціальною стабільністю в державі.

Список використаної літератури:

1. Організаційно-правові засади публічного управління та адміністрування : *конспект лекцій* / Укладач А. Л. Помаза-Пономаренко. Харків: НУЦЗУ, 2020. 54 с. URL: <http://nnvc.nuczu.edu.ua/images/topmenu/kafedry/kafedra-publichnoho-administruvannia-u-sferi-tsyvilnoho-zakhystu/Lekcii/lk4.pdf> (дата звернення: 25.08.2025 р.)

2. Про оборону України : Закон України від 06 груд. 1991 р. № 1932. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12> (дата звернення: 25.08.2025).

3. Про центральні органи виконавчої влади : Закон України від 17 берез. 2011 р. № 3166. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17> (дата звернення: 25.08.2025).

4. Про затвердження Положення про Міністерство оборони України : Постанова Кабінету Міністрів України від 26 лист. 2014 р. № 671. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671-2014-п> (дата звернення: 25.08.2025).

5. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 25.08.2025).

6. Про національну безпеку України : Закон України від 21 черв. 2018 р. № 2469. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення: 25.08.2025).

7. Про Збройні Сили України : Закон України від 06 груд. 1991 р. № 1934. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12> (дата звернення: 25.08.2025).

8. Про Державну спеціальну службу транспорту : Закон України від 05 лют. 2004 р. № 1449. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1449-15> (дата звернення: 25.08.2025).

ПРАВОВІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА У СФЕРІ ОБОРОНИ

Важко сьогодні знайти країну у світі, яка б протистояла більшій кількості загроз національній безпеці, ніж Україна. Якщо події на території нашої країни впродовж 2014-2021 років спонукали до перегляду підходів до забезпечення національної безпеки, підвищенню ролі громадян, їх об'єднань у житті країни та забезпеченню її безпеки, то події з 24 лютого 2022 року засвідчили готовність українців, незалежно від професії, мови, на якій вони розмовляють, боронити свою країну. У той же час, понад три роки війни засвідчили, що, нажаль, система забезпечення національної безпеки, її правова база сьогодні не відповідають вимогам сьогодення.

Для того, щоб оцінити стан справ, не потрібно проводити багато наукових досліджень, треба відповісти на одне питання, чи в змозі сили безпеки і оборони України самостійно забезпечити відсіч агресії, нейтралізацію загроз національній безпеці. Відповідь очевидна – ні.

Чи містить чинне законодавство ефективні механізми залучення недержавного сектору (фізичних осіб, їх об'єднань, юридичних осіб) до забезпечення національної безпеки, у тому числі її оборони і відсічі агресору?

Сьогодні важко уявити сферу національної безпеки (військову, інформаційну, кібербезпекову, зовнішньополітичну, економічну, соціальну, продовольчу тощо), яка б не мала прикладів об'єднання і спільної діяльності державних структур і приватного бізнесу, окремих громадян.

Наприклад, кому не відомі приклади:

- виробництва елементів зброї та спорядження приватними підприємствами для потреб ЗСУ;
- використання ресурсів недержавного сектору для забезпечення сил оборони;
- закупівлі приватними підприємцями продуктів і спорядження для потреб ЗСУ та ін.

З іншого боку, хто не чув про:

- існування бюрократичних перепон, нормативних невизначеностей, що заважають державно-приватному партнерству (далі – ДПП) у цій сфері;

- відсутність мотивації, гарантій справедливої конкуренції, захищеності бізнесу, що на свій ризик сприяє обороноздатності нашої країни.

Директор Всеукраїнського об'єднання ФРУ Defence Ігор Фоменко, у грудні 2024 року зазначив, що серед 1000 підприємств оборонного комплексу, близько 120 – державні, решта – приватні [1].

Дослідники питань партнерства державного і недержавного секторів зазначають, що фундаментальною причиною, яка веде до утворення партнерств, є усвідомлення факту, що приватний і публічний сектори мають унікальні характеристики, які забезпечують їм перевагу у наданні послуг населенню. Іншою засадничою передумовою формування і поширення практики партнерств була і залишається зміна підходу до розуміння функцій урядів, зокрема усвідомлення необхідності передачі частини їх приватному сектору як більш мобільному й ефективному.

Досвід України свідчить про те, що в умовах гібридної війни, її високої динаміки, величезних і багатовимірних наслідків наявні безпекові механізми не завжди спрацьовують або виявляються недостатніми. Інтенсивність російських атак, масштаби наслідків та обмежені спроможності української держави зумовлюють нагальну потребу залучення потенціалу всього суспільства та допомоги партнерів. Більше того, навіть після перемоги у війні Україна не зможе почуватися у повній безпеці, маючи сусідом державу, яка є реальним і потенційним агресором [2].

До підстав подальшого розвитку державно-приватного партнерства у сфері оборони ми відносимо:

- по-перше, об'єднання державного і приватного секторів в сфері оборони дозволяє консолідувати зусилля задля досягнення результату на створення ефекту синергії від спільної діяльності;
- по-друге, приватні підприємства здебільшого є більш ефективними, мобільними та технологічними, що сприяє швидкому розвитку та впровадженню новітніх технологій;
- по-третє, іноземні партнери, які допомагають розбудовувати в Україні оборонні спроможності та обороно-промисловий комплекс, зацікавлені в тому, щоб ця сфера була приватною в Україні, що значно б спростило співпрацю з українськими підприємствами, оскільки іноземні компанії, як правило, є приватними.

У той же час, розвиток будь-якої діяльності у сфері оборони може бути забезпечений лише за умови створення належних правових засад. Незважаючи на динамічний характер розвитку державно-приватного

партнерства у сфері оборони, він переважно забезпечується «прийняттям» приватним сектором багатьох «ризиків правової невизначеності» в ім'я перемоги над ворогом. Серед проблем правового регулювання у цій сфері слід визначити, як неврегульованість окремих аспектів, так і забюрократизованість окремих процедур, невідповідність чинного законодавства реаліям, у яких працює недержавний сектор тощо.

Так, термін «державно-приватне партнерство» та його ознаки, що визначені Законом України «Про державно-приватне партнерство», не повною мірою охоплює всі форми партнерства (співробітництва) держави і недержавного сектору у сфері оборонно-промислового комплексу.

Відповідно до ч.3 статті 1 зазначеного Закону ознаками державно-приватного партнерства є [3]:

«1) створення та/або будівництво (нове будівництво, реконструкція, реставрація, капітальний ремонт та технічне переоснащення) об'єкта державно-приватного партнерства та/або управління (користування, експлуатація, технічне обслуговування) таким об'єктом;

2) довготривалість відносин (від 5 до 50 років);

3) передача приватному партнеру частини ризиків у процесі здійснення державно-приватного партнерства;

4) внесення приватним партнером інвестицій в об'єкт державно-приватного партнерства.

Усі інвестиційні проекти, що відповідають ознакам державно-приватного партнерства, мають бути реалізовані лише із застосуванням вимог цього Закону».

Практика партнерства держави і приватного сектору є набагато ширшою і охоплює, зокрема, питання: оборонних закупівель, виробництва та утилізації озброєння й техніки; розмінування, утилізації (переробки) непридатної зброї та небезпечних об'єктів, будівництво фортифікаційних об'єктів, злітно-посадкових смуг, тунелів; впровадження енергозберігаючих технологій, будівництво та капітальний ремонт будинків; виробництво, транспортування і постачання тепла, електричної енергії; співпраця у сфері продовольчого забезпечення та логістики; надання послуг у сфері охорони здоров'я, освіти та ін.

Висновки та пропозиції. Враховуючи викладене, потребують визначення та унормування у чинному законодавстві:

- правовий статус недержавних інституцій, як окремих суб'єктів забезпечення національної безпеки і оборони, зокрема у Законі України «Про національну безпеку»;

- правовий статус державно-приватного партнерства у сфері оборони;
- система регулювання державно-приватного партнерства у сфері оборони;
- до об'єктів державно-приватного партнерства у сфері оборони України мають бути віднесені озброєння, військова та спеціальна техніка, обладнання та прилади військового призначення, технології військового призначення;
- система гарантування інвестицій державно-приватного партнерства, механізм вирішення спорів державно-приватного партнерства, розподілення ризиків державно-приватного партнерства в цій сфері (що є особливо актуальним в умовах військових дій);
- стандарти безпеки – будівництво нових об'єктів з урахуванням агресії РФ та наявності кордонів з нею (розгортання виробничих потужностей в підземних або спеціально захищених приміщеннях, прикриття критичних промислових об'єктів засобами ППО/ПРО (у т.ч. за рахунок держав-партнерів) тощо;
- забезпечення інформаційної безпеки, як самих підприємств (у частині збереження в таємниці їх продукції, місця знаходження та ін.), так і забезпечення на приватних підприємствах обігу інформації з обмеженим доступом (починаючи з організації цієї діяльності і, завершуючи допуском фахівців до роботи на таких підприємствах).
- перехід оборонно-промислового комплексу та його об'єктів у приватну власність, що сприятиме конкуренції у цій сфері та його подальшого розвитку;
- врегулювання права інтелектуальної власності на продукцію, виготовлену під час державно-приватного партнерства у сфері оборонно-промислового комплексу тощо.

Список використаної літератури:

1. «Телефонне право» при призначенні керівників оборонних підприємств погано сприймається партнерами, – голова Федерації роботодавців України. URL: <https://espreso.tv/suspilstvo-telefonne-pravo-pri-priznachenni-kerivnikiv-oboronnikh-pidprijemstv-pogano-spriymaetsya-partnerami-golova-federatsii-robotodavtsiv-ukraini> (дата звернення: 24.05.2025)

2. Державно-громадське співробітництво в забезпеченні суспільної стійкості під час війни в Україні : Аналітична доповідь підготовлена Центром Разумкова у рамках проєкту, що виконувався за фінансової підтримки Офісу Фонду Ганнса Зайделя у Києві, 2024. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2024/10/03/2024-Sunhurovskyi-CIVIL-STIYKIST-UKR-1.pdf> (дата звернення: 24.05.2025)

3. Про державно-приватне партнерство : Законом України від 01.07.2010 р. № 2404-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17#Text> (дата звернення: 24.05.2025)

Роман Алієв

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри операційного права навчально-наукового
інституту воєнної історії, права та соціальних наук
Національного університету оборони України*

ОПЕРАЦІЙНЕ ПРАВО В СИСТЕМІ ВІЙСЬКОВОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Міжнародне гуманітарне право/право збройних конфліктів застосовують у разі збройного конфлікту. Держави створили його щоб встановити певні межі на насильство під час війни, обмежити страждання, захистити жертв війни тощо.

Одним з основних у праві збройних конфліктів є принцип “відповідальності командування”, або ієрархічна (командна) відповідальність у процесі прийняття рішень під час бойових дій. На наш погляд, норми міжнародного гуманітарного права/права збройних конфліктів мають бути інтегровані у процеси прийняття рішень оперативного і тактичного рівнів, а також бойові накази та розпорядження під час ведення операцій (бойових дій). Інтеграція має відбуватися із запровадженням і розвитком відповідного інституту в системі військового права України – інституту операційного права.

Отже, нормативно-визначений спосіб знешкодження противника має бути врахований “операційним правом” (або правом операцій, Operational law), що передбачає застосування як принципів і норм міжнародного гуманітарного права/права збройних конфліктів, а також норм інших міжнародних договорів ратифікованих Верховною Радою України. З огляду на це, виникає потреба в дослідженні питань, пов’язаних із загальним розумінням сутності поняття “операційне право”, його предмета і методу правового регулювання, джерел походження, реалізації норм під час планування операції (бойових дій) та в ході застосування військ (сил), які в умовах збройної агресії російської федерації проти України посідають важливе місце в системі забезпечення національної безпеки та оборони держави.

На сьогодні в багатьох країнах та міжнародних безпекових організаціях нормативні акти, що встановлюють підстави й умови застосування сили під час збройного конфлікту, достатньою мірою врегульовані та систематизовані у праві операцій.

Наприклад, успішність такої систематизації підтверджена виданням у збройних силах США Довідника з операційного права, який щорічно

з 2000 року публікує відділ міжнародного та операційного права. Довідник містить такі розділи: структура і складові національної безпеки, правові аспекти об'єднаних операцій, застосування сили, право збройних конфліктів, міжнародне право прав людини, затримання й допити, угоди про статус сил, інформаційні та кібернетичні операції, операції в повітрі, на морі й суходолі, військова підтримка операцій з цивільного захисту, захист природного середовища, процес прийняття рішень під час бойових дій, правові аспекти планування операцій та правове забезпечення їх ведення, іноземна гуманітарна допомога, військове правосуддя, евакуація некомпатантів тощо [1, с. 165].

У Юридичному довіднику НАТО, який у стислій формі максимально точно відображає правові, політичні та практичні позиції Альянсу, окреслено, зокрема, такі правові аспекти коаліційних операцій, як процес прийняття рішень, право міжнародних організацій, правове забезпечення діяльності Альянсу, кадрові питання, ресурсні, фінансові та логістичні аспекти, правові межі і правові основи воєнних операцій, право збройних конфліктів, дотримання прав людини, захист довкілля тощо [1, с. 165].

Природою виникнення “операційного права” слід вважати норми міжнародного гуманітарного права, права збройних конфліктів, права бойової підготовки та застосування військ у ході збройного конфлікту.

Метою будь-якого права є реалізація його соціальної цінності в житті людини, суспільства та держави. З огляду на це у ході наукової дискусії потрібно визначати мету “операційного права”, яка в надалі має стати основою для впровадження норм права збройних конфліктів у систему національного права України загалом і безпосередньо у контексті операційного права – у систему військового права.

Погоджуємось із запропонованим П. П. Богуцьким змістом системи військового права [2], але вважаємо, що ключовими елементами змісту операційного права, крім діяльності військового командування, військовослужбовців під час підготовки військових операцій та бойового застосування військ у збройному конфлікті, слід вважати міжнародне гуманітарне право, норми військово-адміністративного права в частині управління операціями, планування операцій та правового забезпечення їх проведення.

Не викликає сумнівів предмет правового регулювання операційного права, який, на думку П. П. Богуцького, проявляється крізь призму врегулювання військових відносин, які стосуються підготовки, органі-

зації, проведення операцій та захисту цивільного населення, учасників і жертв збройного конфлікту. Водночас, імперативний метод правового регулювання операційного права дає змогу окреслити його специфіку в системі військового права України.

Функціями операційного права необхідно розглядати регулятивну, координуючу, охоронну, превентивну та забезпечувальну.

Юридичними джерелами операційного права є: а) стандарти в галузі захисту прав людини під час збройного конфлікту; б) статuti, бойові статuti і положення, які стосуються військової служби, статусу військово-вслужбовця, бойової готовності, організації виконання бойових завдань; в) правовий порядок військово-морської, військово-повітряної та військово-космічної діяльності; г) умови та межі застосування зброї та озброєння в бойовій обстановці; д) правила ведення війни; е) порядок, процедура укладання міжнародних договорів про військове співробітництво; ж) правила затримання та допиту; и) процес прийняття рішень під час бойових дій; к) накази і розпорядження командира з підготовки, планування та застосування військ (сил).

На наш погляд, всі вищезазначені юридичні джерела права операцій потрібно предметно або тематично інкорпорувати в нормах інституту операційного права, безпосередньо пов'язаних із системою військового права України.

Важливим є забезпечення єдності і взаємозалежності компонентів такого інституційного утворення, як операційне право на основі його функціонального призначення, зумовленого предметом та методом правового регулювання. Мета операційного права полягає в досягненні успіху під час проведення операції (оборонної, наступальної, стабілізаційної), правовому забезпеченні підготовки та бойового застосування військ у збройному конфлікті, забезпеченні захисту учасників збройного конфлікту.

Враховуючи особливості предметної сфери та мету, об'єктом операційного права необхідно розглядати соціальні, безпосередньо військові цінності, інтереси, на які спрямовує свою діяльність операційне право. Під час збройного конфлікту такими інтересами є життя і безпека цивільного населення, учасників і жертв збройного конфлікту, досягнення переваги над противником відповідно до оперативного планування з урахуванням міжнародного гуманітарного права.

Об'єкти військових правовідносин характеризуються нормативною багатокладністю, що виявляється насамперед у деталізації порядку дій

кожного суб'єкта відносин – військовослужбовців, органів військового управління, військових підрозділів, військових частин тощо стосовно призначення, реалізації встановлених законодавством статутів у воєнній сфері [2, с. 132]. Так, до загальних обов'язків військовослужбовців належать знання і неухильне дотримання прийнятих Україною норм міжнародного гуманітарного права.

У свою чергу, кожен командир (начальник) зобов'язаний знати, дотримуватись особисто та вимагати від особового складу неухильного дотримання норм міжнародного гуманітарного права [3, с. 8, 15].

Отже, суб'єктами операційного права є військовослужбовці, командири (начальники), військове командування, які готують, планують і проводять військові операції.

Операційне право має стати запорукою запровадження таких штабних процедур, які забезпечуватимуть розроблення військових планів і наказів з належним та ефективним використанням норм права збройних конфліктів в операційній практиці (практиці ведення бойових дій), що зменшуватиме таким чином наслідки збройного конфлікту для тих, хто бере участь у бойових діях або вже припинив це робити. Операційне право призначене для послаблення негативних наслідків війни в гуманітарній сфері.

Таким чином, концепція запровадження “інституту операційного права” дає змогу інтегрувати норми міжнародного гуманітарного права/права збройних конфліктів у систему військового права України, наповнюючи їх глибоким змістом. Хибно, на наш погляд, ігнорувати потенційні наукові досягнення міжнародного гуманітарного права, адже основною метою “операційного права” має стати забезпечення відповідності внутрішнього законодавства міжнародним стандартам.

Висновки і пропозиції. На сьогодні, ми формуємо “операційне право”, а потім операційне право буде формувати нас. Питання про розвиток операційного права потрібно розглядати за двома аспектами: як галузь військово-правових знань, тобто систему наукових знань про відповідний міжгалузевий інститут військового права; як системну єдність відповідних норм військового права та міжнародного гуманітарного права, що регулюють військові відносини з підготовки, планування та ведення бойових дій під час збройного конфлікту, застосування Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань згідно з вимогами законодавства.

Список використаної літератури:

1. Гушин О. О. Інтеграція операційного права в систему військового права України // Стан та перспективи реформування сектору безпеки і оборони: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 30 листопада 2018 року). Київ.: ФОП Кандиба Т. П. 2018. С. 164-166.

2. Богуцький П. П. Право національної безпеки та військове право: сучасні виклики : навч. посіб. / Державна наукова установа “Інститут інформації, безпеки і права НАПрН України”. Київ; Одеса ; Фенікс, 2023. 252 с.

3. Статути Збройних Сил України: збірник законів: чинне законодавство зі змінами та доп. на 01.11.2022: Офіц. текст. Київ: Алерта, 2022. 435 с.

Дмитро Безzubов
доктор юридичних наук, професор,
академік Національної академії наук вищої освіти України,
провідний науковий співробітник відділу проблем
державного управління та адміністративного права
Інституту держави і права імені В. М. Корецького
Національної академії наук України

ДОКТРИНАЛЬНІ ЗАСАДИ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ АДМІНІСТРАТИВНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

У межах адміністративно-правової науки проблема національної безпеки традиційно розглядалася через призму діяльності органів виконавчої влади, на які покладено реалізацію відповідних державних функцій. Проте сучасні трансформаційні процеси, зумовлені повномасштабною агресією проти України, «загальноцивілізаційною» нестабільністю, диджиталізацією публічного управління, зумовлюють потребу в переосмисленні фундаментальних доктринальних засад адміністративного забезпечення національної безпеки. Йдеться не лише про управлінські, але й про світоглядні, аксіологічні, методологічні основи, на яких має ґрунтуватися нова адміністративно-правова концепція безпеки.

Насамперед слід наголосити, що категорія «адміністративне забезпечення національної безпеки» є похідною від ширшого доктринального поняття публічного забезпечення безпеки, в якому фокус переноситься з державоцентричної моделі на соціоцентричну [1], орієнтовану на забезпечення інтересів особи, суспільства та держави у взаємозалежності. Таким чином, адміністративне забезпечення безпеки не обмежується функціонуванням силових структур, а охоплює цілісну систему процедур, інституцій, норм і механізмів, які гарантують здатність публічного управління передбачати, упереджувати, реагувати та відновлюватися після деструктивних впливів.

У цьому контексті доктринальна категорія «юридична безпека» набуває статусу методологічного орієнтиру для розвитку адміністративного права. Йдеться про передбачуваність, правову визначеність, стабільність і зваженість управлінських рішень, прийнятих у сфері забезпечення безпеки. Саме через призму юридичної безпеки необхідно оцінювати як зміст нормативно-правових актів, так і інституційні форми

реалізації владних повноважень. Порушення юридичної безпеки в цій сфері призводить не лише до адміністративних помилок, а й до підриву легітимності публічної влади в очах суспільства. [2]

Водночас, в адміністративно-правовій доктрині все більшої ваги набуває категорія «інституційної стійкості», яка розглядається як здатність органів публічної адміністрації функціонувати безперервно, ефективно та правомірно в умовах кризових загроз. Здатність держави зберігати інституційне ядро в умовах війни, руйнувань, переміщення населення, інформаційних атак є не менш критичною, ніж військова або економічна спроможність. Структурна стійкість, нормативна інтегрованість, адаптивність процедур, прозорість прийняття рішень – усе це має бути предметом уваги адміністративно-правової науки, що осмислює механізми забезпечення національної безпеки.

Окремої уваги потребує категорія «превентивного публічного управління», яка охоплює не лише систему заходів реагування на загрози, а передусім передбачення, упередження та зниження ризиків шляхом раціонального розподілу повноважень, оптимізації адміністративних процедур, функціонування органів виконавчої влади в режимі підвищеної правової відповідальності. Така управлінська модель потребує підкріплення сучасною нормативною базою, включаючи реформу закону «Про Кабінет Міністрів України», оновлення закону «Про центральні органи виконавчої влади» та впровадження системи префектурного контролю на місцях.

Важливою доктринальною категорією, яка визначає стратегічний вектор розвитку, є «системна інтегрованість безпеки» [3], що передбачає координацію між секторами (цивільним, військовим, інформаційним, екологічним), узгодженість процедур між різними рівнями публічного управління та функціонування в межах єдиної правової рамки. У цьому аспекті національна безпека розглядається не як сфера ізольованих повноважень, а як цілісна публічна система, де адміністративне право виконує інтегруючу функцію.

Нарешті, необхідно визначити категорію «стратегічної легітимності», що є новою для адміністративного права, але вкрай актуальною в умовах воєнного стану. Йдеться про довгострокову обґрунтованість та виправданість управлінських рішень не лише з формально-правової, а й з соціально-етичної та політико-правової точки зору. Ухвалення рішень щодо обмеження прав, мобілізації ресурсів, створення спеціальних адміністративних режимів має ґрунтуватися на засадах пропорційності,

прозорості та підконтрольності, які є засадничими у філософії публічного адміністрування в демократичній державі.

Аналіз чинного Закону України «Про національну безпеку України» свідчить про наявність концептуальної прогалини, що виявляється у відсутності чітко унормованої класифікації загроз, небезпек і ризиків у структурі законодавчого акту. Загрози розглядаються лише фрагментарно – переважно у стратегічних документах або додатках до секторальних законів. Такий підхід не відповідає сучасному рівню розвитку правової доктрини та практики національної безпекової політики.

З метою підвищення юридичної визначеності та забезпечення процесуальної керованості діяльності органів публічного управління у сфері безпеки пропонується основною пропозицією є внесення до Закону «Про національну безпеку України» [4] нову статтю – «Стаття 8¹. Загрози, небезпеки та ризики національній безпеці України», в якій: закріпити дефініції ключових понять: загроза – потенційна або реальна дія, що може призвести до дестабілізації функціонування держави, суспільства чи окремої особи; небезпека – стан об'єкта, за якого ймовірність настання шкоди перевищує межу допустимого ризику; ризик – імовірність і рівень потенційної шкоди у разі реалізації загроз; класифікувати загрози за сферами: військові, інформаційні, енергетичні, екологічні, техногенні, кіберзагрози, демографічні, соціально-економічні тощо; установити принципи виявлення та оцінки ризиків, зокрема: відкритість інформації (з обмеженнями за законодавством); міжвідомча координація; превентивний і пропорційний підхід до реагування; закріпити обов'язок Кабінету Міністрів України затверджувати єдину методiku і перелік актуальних загроз щороку, з урахуванням динаміки загроз у регіональному, секторальному та глобальному вимірах.

Такий підхід дозволить перетворити закон на нормативну базу для системного управління ризиками, уніфікувати термінологію та забезпечити сталість управлінських алгоритмів у сфері безпеки. Це також сприятиме інтеграції національної системи безпеки до стандартів ЄС і НАТО [5], де категорії ризику і загроз чітко розмежовані та прив'язані до процедур планування і реагування.

Висновки і пропозиції. Основними висновками є те, що адміністративне забезпечення національної безпеки вимагає системного оновлення доктринального апарату адміністративного права, зокрема: формування аксіоматичних принципів правової безпеки; визнання інституційної стійкості як обов'язкової ознаки ефективної адміністрації; розвиток

процедур превентивного врядування; інституціоналізація стратегічної легітимності рішень у сфері безпеки; забезпечення нормативної інтегрованості національної безпеки у публічному управлінні. Ці доктринальні категорії мають стати фундаментом для нової адміністративно-правової моделі, в якій функція безпеки є не зовнішньою до права, а внутрішньо властивою його природі, спрямованою на охорону не тільки державного порядку, а й гідності, прав і свобод особи як вищої конституційної цінності.

Список використаної літератури:

1. Авер'янов В. Б. *Адміністративне право України: академічний курс* : у 2 т. / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. Т. 1: Загальна частина. Київ : Юридична думка, 2004. 592 с.
2. Ліпкан В. А. *Національна безпека України: сутність, стратегія, наукова парадигма* : монографія. Київ : ДКС-Центр, 2003. 304 с.
3. Тимошук В. П. *Адміністративні процедури як інструмент публічного управління* : аналітична доповідь. Київ : Центр політико-правових реформ, 2021. 84 с. <https://pravo.org.ua/administratyvni-protsedury/>
4. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL :<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 9.09.2025 р.)
5. Про Стратегію національної безпеки України. Указ Президента України від 14.09.2020 № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text> (дата звернення: 9.09.2025 р.)

Євген Касаткін

*ВО начальника науково-дослідного відділу
(територіальної оборони) Наукового центру сухопутних військ,
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного*

Ігор Ринський

*Старший науковий співробітник науково-дослідного
відділу (територіальної оборони)
Наукового центру сухопутних військ,
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного*

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ, ПРОБЛЕМИ ОПЕРАЦІЙНОГО ПРАВА

Правове забезпечення військового управління є ключовим чинником ефективності Збройних Сил України і охоплює планування, організацію, контроль і координацію дій військових підрозділів, що вимагає чітких правових рамок, особливо в умовах активної фази бойових дій.

Операційне право – відносно новий у вітчизняній юридичній практиці термін, який позначає сукупність правових норм, які регулюють порядок застосування військ під час воєнних операцій. У сучасному розумінні це калька з терміна *Operational law* збройних сил держав НАТО.

Актуальність теми зумовлена як особливостями правового статусу учасників бойових дій, так і недостатньою адаптованістю українського законодавства до умов російської агресії, зокрема, її гібридного та повномасштабного форматів.

Метою розгляду є аналіз структури правового забезпечення військового управління, виявлення проблем операційного права в умовах збройного конфлікту з врахуванням досвіду російсько-української війни, а також окреслення деяких чинників правового забезпечення управління силами Територіальної оборони (ТрО) України.

Правове забезпечення військового управління в Україні ґрунтується на багаторівневій системі, яка формує юридичне поле для функціонування системи військового управління як у мирний, так і в воєнний час і складається з:

- конституційної бази: Конституція України (ст. 17) визначає, що захист суверенітету та територіальної цілісності України є спра-

вою всього народу, а Збройні Сили підпорядковуються цивільному контролю [1];

- законодавчого регулювання: основні закони – «Про оборону України» [2], «Про Збройні Сили України» [3], «Про основи національного спротиву» [4], «Про правовий режим воєнного стану» [5], Кримінальний кодекс України (зокрема норми щодо військових злочинів) [6];
- підзаконних нормативних актів: Статуту Збройних Сил України, накази Міністерства оборони України, накази Головнокомандувача Збройних Сил України, директиви Генерального штабу Збройних Сил України, накази командувачів видів, родів військ Збройних Сил України, інструкції (настанови) щодо спільних дій з іншими силовими структурами та органами місцевої влади;
- міжнародного права: норми міжнародного гуманітарного права, зокрема Женевські конвенції 1949 року, додаткові протоколи, Гаазьке право, міжнародне право.

В свою чергу, операційне право охоплює норми, які регулюють порядок ведення бойових дій, управління військами, командування, планування операцій, визначення повноважень командирів тощо. Його формування в Україні ще триває, що створює низку проблем, серед яких:

- відсутність окремого законодавчого або підзаконного акту, який би системно окреслював операційно-правові засади;
- колізії між нормами права та реаліями бою: необхідність негайного прийняття рішень в умовах сучасного бою часто вступає у протиріччя з нормами чинного законодавства;
- недостатня правова регламентація координації складових Сил безпеки і оборони України з органами державної влади і місцевого самоврядування в зоні ведення бойових дій: комунікаційні, організаційні, інші проблеми взаємодії;

Окрему проблему складає категорія бойового імунітету як тимчасового захисту військовослужбовця від кримінального чи адміністративного переслідування за дії, що були вчинені в умовах бойової обстановки та на виконання наказу.

Її гострота зумовлена відсутність чітких норм юрисдикційного імунітету військовослужбовців, які віддають і виконують наказ у бою і є гостро актуальною при оборонних або контрнаступальних операціях (боях) на територіях, які юридично перебувають під юрисдикцією України, а, фактично, є зоною ведення бойових дій. Це створює ризики для

командирів і підлеглих у разі розслідувань, зокрема, з боку правоохоронного органу.

Більш того, в умовах інформаційної вразливості українського суспільства, наявності джерел деструктивної спрямованості, категорія бойового імунітету набуває нагальної правової, загальнодержавної ваги.

У міжнародній практиці (у США, Великій Британії) бойовий імунітет передбачає розгляд відповідальності військовослужбовця через спеціалізовану військову юрисдикцію, а не у судах загальної юрисдикції.

У межах операційного права рішення командира часто виступає єдиним юридичним механізмом реагування на зміну оперативної обстановки, однак в умовах неврегульованості відповідних норм українського законодавства, виникає правова невизначеність, зокрема:

- відсутній чіткий розподіл між «наказом», «бойовим наказом», «розпорядженням», що ускладнює притягнення до відповідальності в разі порушення (невиконання) наказу, або його не чинності;
- командири, що діють в рамках воєнного стану, приймають рішення на власний розсуд, покладаються на доцільність без належної юридичної підтримки;
- різні тлумачення правової природи наказу як джерела зобов'язання створюють проблеми при розслідуванні порушень або інцидентів на полі бою.

Для вирішення невизначеності потрібна дефініція юридичного статусу рішення командира як операційної дії з правовими наслідками.

На відміну від традиційного військового права, що закріплює установлені правила поведінки у війську, операційне право має враховувати динамічність середовища бойових дій і потребу в рішеннях, що зумовлює необхідність:

- створення правових норм, які дозволяють прийняття гнучких і ситуативних рішень у межах єдиної командної вертикалі;
- закріплення правового механізму фіксації обстановки, який обґрунтовує прийняття нестандартних рішень (евакуація, реквізиція, знищення об'єктів інфраструктури, обмеження прав і свобод населення тощо);
- визначення процедур правового супроводу бойових наказів, які видаються в умовах високої невизначеності і жорсткого цейтноту.

Отже, операційне право має бути не лише сукупністю заборон і дозволів, а й інструментом реалізації ініціативи на тактичному та оперативному рівнях, який забезпечує легітимність дій у межах правового поля.

Такий висновок підтверджується і бойовим досвідом збройного протистояння Сил безпеки і оборони України російській агресії. Так, до особливостей операційного права у період бойових дій, досить умовно визначений як гібридний (2014-2022 років), слід віднести наступні:

- правовий дефіцит: Антитерористична операція (АТО) мала поліцейський формат, що призводило до юридичних труднощів у застосуванні збройних сил;
- добровольчі батальйони: проблеми з правовим визнанням, статусом, правами, відповідальністю, підпорядкуванням, логістикою, взаємодією. Часто командири ухвалювали рішення без належного юридичного підґрунтя;

З початком повномасштабного вторгнення РФ у 2022 році до «вузьких місць» проблеми операційного права додалися наступні:

- воєнний стан: законодавче посилення ролі військового командування;
- операційна автономія: командири частин (підрозділів) в сучасному форматі бойових дій (швидкоплинність, нові види бойових дій, розпорошеність, БПЛА тощо) отримали більшу свободу дій, а відтак, – більшу відповідальність, що вимагає більш гнучкого, але не менш юридично обґрунтованого алгоритму дій.

До новітніх правових особливостей російсько-української війни належать і проблеми правового забезпечення військового управління частин територіальної оборони. Серед найбільш характерних особливостей вбачаються наступні:

- реформаційні: з 2021 року війська територіальної оборони набули статусу окремого роду сил Збройних Сил України. Сучасні погляди на місце сил ТрО схилиються до повернення їх у склад Сухопутних військ ЗС України. Законодавча база ще формується, що ускладнює правову визначеність повноважень ТрО у системі національного спротиву;
- бойові: бригади та батальйони тероборони виконують завдання механізованих частин, що виходить за межі їх законодавчого функціоналу, отже, є потреба в адаптації норм до реалій бою;
- субординаційні: серед військовослужбовців, що комплектували частини ТрО, а на практиці, склали бойові підрозділи, виникають труднощі з дисципліною, виконанням наказів. Необхідні чіткі регламенти оперативного управління;

- **правові:** командири підрозділів тероборони потребують правового інструментарію для оформлення дій в рамках міжнародного гуманітарного права, цивільно-військового співробітництва.

Висновки і пропозиції. Аналіз дозволяє зробити певні висновки та висловитись щодо пропозицій:

1. Українське законодавство потребує глибокої адаптації до умов сучасного збройного конфлікту, особливо в частині операційного права.

2. Потрібно нормативне оформлення бойового застосування частин територіальної оборони з урахуванням їх досвіду та законодавчого призначення.

3. Є потреба у нормативному акті операційного права, який регулюватиме планування, командування, взаємодію, відповідальність в бойових умовах.

4. Юридичне забезпечення військового управління має бути гнучким динамічним, реагувати на зміни характеру конфлікту та засобів ведення війни.

5. Потрібно нормативне визначення бойового імунітету для персоналу, що діє у межах операційного плану в умовах ведення бойових дій.

Список використаної літератури:

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141.
2. Про оборону України : Закон України від 06.12.1991 № 1932-ХІІ. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 24. Ст. 347.
3. Про Збройні Сили України: Закон України від 6 грудня 1991 р. № 1934-ХІІ. Відомості Верховної Ради України. 1991. № 51. ст. 646..
4. Про основи національного спротиву: Закон України від 16.07.2021 № 1641-ІХ. Відомості Верховної Ради України. 2021. № 39. Ст. 324
5. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 30.08.2025 р.)
6. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25-26. Ст. 139.

Вікторія Галай

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри державної безпеки,
Київський інститут Національної гвардії України*

ДОКТРИНА ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ ЯК ЗАПОРУКА ДОТРИМАННЯ СТАНДАРТІВ НАТО У СФЕРІ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ

Україна сьогодні потребує зміцнення збройних сил та підтримки відповідних міжнародних інституцій. Стандарти НАТО у сфері оборони існують для встановлення військових стандартів та відповідної бази для сумісності збройних сил країн з структурами НАТО.

Завдяки імплементації у чинне вітчизняне законодавство розроблених адміністративних, оперативних та матеріально-технічних стандартів НАТО, Україна має досягнути належного рівня обороноздатності та поглиблення співпраці з Альянсом, що сприятиме зміцненню довіри та новим можливостям для підтримки у період воєнного стану.

Необхідність і важливість впровадження стандартів НАТО в діяльність Національної гвардії України, як військового формування, регламентована низкою нормативних актів, серед яких ключове місце займає Доктрина діяльності Національної гвардії України.

Необхідність прийняття доктрини, на думку А. О. Каляєва [1], пов'язана з невирішеними питаннями щодо незавершеності переходу на контрактний принцип комплектування Національної гвардії з дотриманням прийнятих у НАТО принципів реалізації кадрової політики та незавершеності процесу побудови ефективної системи оперативного (бойового) управління, зв'язку, розвідки та спостереження відповідно до прийнятих стандартів держав-членів ЄС та НАТО.

Вважаємо, що додатковим важелем до прийняття доктрини стала Візія Генерального штабу Збройних Сил України щодо розвитку Збройних Сил України на найближчі 10 років [2], яка передбачає взаємодію з іншими державними інституціями, організаціями, які беруть участь в охороні та обороні держави під час конфліктів у воєнний час. Усі складові сил оборони та сил безпеки повинні бути сумісними між собою, забезпечене операційне інтегрування, однотипність засобів зв'язку, озброєння та техніки, підготовка сил і засобів усіх структур повинна бути виключно об'єднаною, що дозволить Збройним Силам України бути спроможними забезпечити успішне стримування агресора, запо-

бігти кризовим ситуаціям воєнного характеру, вести збройну оборону держави, захист її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності, брати участь в багатонаціональних операціях з підтримання миру та безпеки.

Відповідно до положень Візії, Національна гвардія України має набути максимального рівня взаємосумісності з національними та іноземними партнерами (на підставі керівних документів НАТО), що означає здатність здійснення комунікацій, проведення спільних операцій та здійснення підтримки союзних сил та ґрунтується на загальному розумінні відповідностей та розбіжностей доктрин, тактик та процедур застосування об'єднаних (багатонаціональних) сил.

Аналізуючи положення Доктрини діяльності Національної гвардії України, А. Ю. Мамзенко зазначив [3, с.96-97], що створення своєї доктринальної бази в рамках процесів військової стандартизації та запровадження стандартів НАТО, а також розроблення доктринальних документів за напрямками діяльності з використанням найкращих практик створення доктринальних документів військовими формуваннями держав-членів НАТО, а також Збройних Сил України, дозволяє використовувати підходи, що максимально підвищуватимуть взаємосумісність як з національними, так із міжнародними партнерами, і тому забезпечить закладання необхідних основ взаємосумісності Національної гвардії України як з іншими складовими сектору безпеки і оборони держави, так і з військовими формуваннями держав-членів НАТО.

Таким чином, відбулося формування власної доктрини діяльності Національної гвардії України у 2023 році [4], згідно з якою:

1) запроваджуються положення військового стандарту AJP-01 Allied Joint Doctrine [STANAG 2437], Edition F, Version 1, який є основним стандартом НАТО в ієрархії доктринальних документів Північноатлантичного альянсу. Децентралізоване управління – це філософія командування та управління НАТО, воно формує стиль керівництва діями підпорядкованих військ, взаємовідносини та поведінку командирів і підлеглих ґрунтується на наданих командиру (начальнику) вищим командуванням повноваженнях, що дозволяють приймати рішення тим, хто перебуває в найкращому становищі для їх прийняття, використовуючи можливості, які виникають у ході протистояння з противником (с.16);

2) Національна гвардія України позиціонується як професійне, мобільне, швидко реагуюче на будь-які зміни безпекового середовища

військове формування із правоохоронними функціями, що ефективно та дієво забезпечує громадську, державну та воєнну безпеку України, успішно взаємодіє з іншими складовими сектору безпеки і оборони на засадах взаємосумісності, є надійним партнером міжнародної спільноти споріднених військових формувань, що входять до FIER та НАТО (с.23-24);

3) стратегічне призначення Національної гвардії України в рамках підтримки сил безпеки та оборони держави полягає у формуванні оперативного середовища (набір умов, обставин і факторів, що впливають на використання спроможностей і рішення командувача (командира), за методологією НАТО, зокрема, політична, військова, економічна, соціальна, інфраструктурна, інформаційна (PMESII) складові (AJP-01)) та запобігання конфліктам під час планування застосування своїх військових частин і підрозділів (характер конфлікту розглядається згідно з основним нормативним документом НАТО AJP-01, а саме: протиріччя, що виникають між потенційними учасниками конфлікту, ставлення його учасників та їх поведінка, а також особливості виконання службово-бойових завдань враховуються під час планування застосування підрозділів) (с.27).

Отже, прийняття Доктрини діяльності Національної гвардії України зумовлено необхідністю вирішення питань, пов'язаних із переходом на контрактний принцип комплектування, розбудовою ефективної системи управління та забезпечення сумісності з стандартами НАТО.

Доктрина наголошує на важливості єдності та взаємоузгодженості дій у складі сил безпеки і оборони, включаючи оперативну сумісність за технічним, процедурним і людським вимірами.

Висновки і пропозиції. Реалізація положень Доктрини діяльності Національної гвардії України сприятиме вирішенню питання щодо наближення прийнятих стандартів НАТО відносно підготовки, технічного оснащення, матеріального забезпечення, підвищення компетентності особового складу для прийняття рішень під час виконання завдань.

Список використаної літератури:

1. Каляєв А. О. Сили безпеки і оборони у системі воєнної безпеки держави. *Науковий вісник «Демократичне врядування»*. 2020. Вип. 2 (26). URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2022/jan/26380/228508-article-text-520913-2-10-20210408.pdf> (дата звернення: 25.05.2025 р.)

2. Візія Генерального штабу ЗС України щодо розвитку Збройних Сил України на найближчі 10 років. 2020. URL: <https://armyinform.com.ua/2020/01/12/viziya-generalnogo-shtabu-zs-ukrayiny-shhodo-rozvytku-zbrojnyh-syl-ukrayiny-na-najblyzhchi-10-rokiv/> (дата звернення: 25.05.2025 р.)

3. Мамзенко А. Ю. Аналіз положень AJP-01 Allied Joint Doctrine [STANAG 2437] та формування рекомендацій щодо їх запровадження в проєкті Доктрини діяльності Національної гвардії України. *Збірник наукових праць Харківського національного університету Повітряних Сил*. 2022. 4 (74). С. 96-100. URL: <https://journal-hnups.com.ua/index.php/zhups/article/view/1303/1155> (дата звернення: 25.05.2025 р.)

4. Доктрина діяльності Національної гвардії України: Наказ командувача Національної гвардії України від 22 грудня 2023 року № 1097. ВКП НГУ 1-00. *Військові публікації. Національна гвардія України*. 60 с. URL: <https://ngu.gov.ua/wp-content/uploads/2024/01/vkp-ngu-1-00-doktryna-diyalnosti-naczionalnoyi-gvardiyi-ukrayiny.pdf> (дата звернення: 25.05.2025 р.)

ЩОДО ПОТРЕБИ В РОЗРОБЦІ МЕТОДОЛОГІЧНИХ ОСНОВ ОЦІНЮВАННЯ СТАНУ ТА РІВНЯ ВОЄННОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Екзистенційну війну російської федерації проти України, яка вже переросла у виснажливу, довготривалу війну, без глибоких реформ у сфері забезпечення національної безпеки, державного управління, воєнної безпеки держави виграти буде практично неможливо.

В цьому контексті на мій погляд набуває надзвичайно важливого значення реалізація Стратегії національної безпеки, Воєнної безпеки та Концепції забезпечення національної стійкості. Завдання щодо своєчасного ідентифікування загроз, виявлення вразливостей та оцінювання ризиків національній безпеці, запобігання або мінімізування їх негативних впливів, ефективне реагування та відновлювання після їх наслідків, яке висвітлено в меті Концепції забезпечення національної стійкості, і є одне з тих завдань глибоких реформ у сфері забезпечення національної безпеки, що має надзвичайно важливе значення.

Як відомо з теорії національної безпеки стан національної безпеки дозволяє оцінити ступінь впливу загроз і небезпек на національні інтереси, що і є вихідними даними для визначення рівня національної та воєнної безпеки зокрема.

Аналіз існуючих напрацювань у сфері національної безпеки з питань визначення стану та рівня національної і воєнної безпеки показав, що на теперішній час існує багато напрацювань вітчизняних вчених, які досліджували різні аспекти складного процесу забезпечення воєнної безпеки України. Питанням дослідження складного процесу забезпечення національної безпеки держави та зокрема воєнної безпеки присвятили свої роботи В. Шкидченко, В. Кохно, В. Косевцов, О. Бодрук, В. Богданович, А. Семенченко, Г. Ситнік, А. Сиротенко, А. Качинський, О. Ільяшов, В. Бартко, В. Троцько, А. Лобанов та багато інших.

Але на жаль цілісного методологічного підходу до визначення стану та рівня воєнної безпеки України на сьогоднішній день не існує.

Ретроспективний аналіз умов і чинників, які впливають на забезпечення воєнної безпеки в частині процесів оцінювання стану та рівня воєнної безпеки України, його моніторингу та реагування на зміни, а

також існуючих напрацювань попередників дозволив виявити протиріччя: з одного боку, необхідно забезпечити здатність держави і суспільства, органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій ідентифікувати загрози, готуватися до протидії ним, ефективно протистояти загрозам, адаптуватися до змін безпекового середовища; з другого боку – відсутність теоретико-математичного апарату визначення рівня воєнної безпеки держави, як інтегрального показника щодо своєчасного та адекватного реагування на виявлену загрозу (загрози).

Таким чином, виникає потреба у вирішенні науково-прикладної проблеми, а саме: розроблення методологічних основ оцінювання стану та рівня воєнної безпеки держави. При цьому об'єктом дослідження є система моніторингу стану воєнної безпеки України, а предметом дослідження – теоретико-математичний апарат оцінювання рівня воєнної безпеки держави.

Під час дослідження важливо досягти мети щодо забезпечення своєчасного реагування сектору безпеки і оборони на виявлені загрози в інтересах воєнної безпеки України на засадах розвитку методологічних основ оцінювання рівня воєнної безпеки України.

Висновки і пропозиції. Методологічний підхід до визначення стану та рівня воєнної безпеки України передбачає вирішення низки завдань. Необхідно зокрема:

1) провести аналіз умов і чинників, які впливають на забезпечення воєнної безпеки України (в частині процесів моніторингу воєнної безпеки та реагування на її зміни);

2) здійснити постановку наукової проблеми щодо розроблення методологічних та організаційних основ оцінювання стану воєнної безпеки України та управління розвитком системи її забезпечення;

3) систематизувати теоретичні основи процесів оцінювання стану воєнної безпеки України, його моніторингу та реагування на зміни в умовах воєнного стану, європейської та євроатлантичної інтеграції;

4) провести верифікацію результатів дослідження. Надати рекомендації щодо адаптації нормативно-правового поля у сфері воєнної безпеки України для імплементації методологічних основ визначення стану та рівня воєнної безпеки держави.

Роман Краснов

*кандидат технічних наук, доцент, начальник відділу досліджень
проблем розвитку озброєння, військової техніки,
застосування безпілотних комплексів та систем РЕБ,*

Центр досліджень, м. Дніпро

Світлана Ємел'янова

*офіцер відділу досліджень проблем реформування та розвитку
Держспецтрансслужби, Центр досліджень, м. Дніпро*

Ігор Светлічний

*аспірант, начальник відділу досліджень проблем реформування та
розвитку Держспецтрансслужби, Центр досліджень, м. Дніпро*

АЛГОРИТМІЧНІ МЕТОДИ ПРОТИДІЇ ПЕРМАНЕНТНИМ РИЗИКАМ ШІ У КОНТЕКСТІ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОГО УПРАВЛІННЯ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ МАШИННОГО НАВЧАННЯ

В умовах повномасштабної збройної агресії проти України наука, як одна із суспільних сфер, перебуває у постійному розвитку. Одним із інноваційних технологічних досягнень у сфері науки (техніки) сучасності є спроби створення технологій штучного інтелекту (далі – ШІ), який би мав такі ж когнітивні можливості, що й інтелект людини. Створення ШІ з такими когнітивними можливостями є одним із найбільш перспективних напрямків розвитку науки. Разом з тим, протидія перманентним ризикам застосування ШІ у бойових умовах є викликом сьогодення [1]. Машинне навчання (Machine Learning, далі – ML), як підгалузь ШІ, застосовує методи побудови алгоритмів, спроможних без участі оператора навчатися на основі даних, виявляти в них певні закономірності та узагальнювати отримані результати, виробляючи знання, при цьому оптимізуючи свою ефективність поступово, із “набуттям досвіду”, в тому числі завдяки аналізу розвитку сучасних бойових дій [2].

У контексті правового забезпечення військового управління, розвитку операційного права та антикорупційних підходів, алгоритмічні засоби на основі ML спроможні здійснити виявлення та запобігання виникненню конфлікту інтересів, корупції, підвищити ефективність військового управління. Враховуючи, що ШІ здатний аналізувати великі обсяги даних для виявлення аномалій у прийнятті рішень та (або) у використанні ресурсів, застосування ШІ з ML спроможно виявити приховану корупційну складову в операційній діяльності,

зокрема військових закупівлях тощо. З огляду на те, що операційне право вимагає швидкого та точного прийняття рішень, саме ІІІ стає дієвим інструментарієм автоматизації та оптимізації мультифакторних процесів, забезпечуючи контроль завдяки відповідному ML-навчанню. Таким чином, в умовах відсічі збройної агресії доцільно налаштувати ІІІ на виявлення потенційних конфліктів інтересів, тим самим оптимізуючи корупційні ризики та підвищуючи довіру до управлінських рішень військового керівництва, мінімізуючи приводи для СЗЧ та непокори, як найбільш суспільно-небезпечних правопорушень у війську.

Акцентуючи увагу на практичному аспекті застосування ІІІ у реальних умовах збройного конфлікту, окреслимо нижче потенційні напрями та ризики такого застосування.

Автоматизоване виявлення конфліктів інтересів та корупційних ризиків. У практичному аспекті використання OSINT (розвідка з відкритих джерел) для ML відкриває можливість ІІІ аналізувати дані про військових посадовців, враховуючи їх майновий стан, родинні зв'язки та службові повноваження, включаючи фінансові операції для виявлення потенційних конфліктів інтересів, які є передумовою корупції. Алгоритмами ІІІ із застосуванням машинного навчання доцільно ідентифікувати суперечність між особистими інтересами (наприклад, майновими або родинними зв'язками) та службовими повноваженнями, що особливо критично в умовах збройного конфлікту, де корупція підриває обороноздатність та впливає на спроможності Сил оборони України [3].

Прогностичне моделювання ІІІ операційних ризиків. Використання ML для оптимізації прогнозування загроз (штурмових дій, наступів противника, логістичних збоїв) на основі історичних даних і реального часу дозволяє адаптувати конкретну модель ІІІ до динамічних умов конфлікту з урахуванням спроможностей відповідних бригад, батальйонів та інших підрозділів, що здійснюють завдання у зоні відповідальності певного органу військового управління, дозволить оптимізувати час прийняття рішень за умов швидко змінюваної тактичної обстановки з метою уникнення втрат серед особового складу та своєчасного виконання завдань за призначенням. Вказане в цілому забезпечить оптимізацію часу управління бойовими підрозділами, пришвидшить управлінське реагування, призведе до зменшення втрат серед особового складу, СІЗ тощо.

Виявлення кіберзагроз та захист інформаційних систем. Алгоритми ML вже використовуються для виявлення засобами ІІІ кібератак на критичну інфраструктуру та системи військового управління, включаючи захист даних, пов'язаних із плануванням операцій, запобігання їх витоку.

Моніторинг дотримання міжнародного гуманітарного права (МГП). ІІІ з імплементацією ML доступно аналізувати оперативні дані (геопросторову інформацію, канали телеграм, джерела OSINT тощо) для оцінки відповідності дій нормам МГП. Таким чином, ІІІ вказуватиме потенційні порушення МГП (пов'язані із неналежним вибором цілей тощо), хоча самі алгоритми й не здатні самостійно генерувати нові етичні норми, не маючи автономної моральної рефлексії. Зауважимо, що у класичному розумінні етика не є імманентною до алгоритмів ІІІ, проте ML спроможно до певної міри це змінити.

В Україні впровадження інформаційних технологій, частиною яких є технології штучного інтелекту, є невід'ємною складовою розвитку соціально-економічної, науково-технічної, оборонної, правової та іншої діяльності у сферах загальнодержавного значення. Зокрема, у Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні, яка схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України 2 грудня 2020 року визначений розвиток технологій штучного інтелекту в Україні як один з пріоритетних напрямів у сфері науково-технологічних досліджень [4].

Відповідно до згаданої Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні, пріоритетними напрямками реалізації ІІІ в Україні є: впровадження технологій штучного інтелекту у сфері освіти, економіки, публічного управління, кібербезпеки, оборони та інших галузях для забезпечення довгострокової конкурентоспроможності України; приведення законодавства у галузі використання технологій штучного інтелекту у відповідність із міжнародними нормативно-правовими актами. Реалізація Концепції передбачена на період до 2030 року. Пріоритетними сферами, в яких реалізуються завдання державної політики розвитку галузі штучного інтелекту, є: освіта і професійне навчання, наука, економіка, кібербезпека, інформаційна безпека, оборона, публічне управління, правове регулювання та етика, правосуддя [5].

Підсумовуючи, зазначимо, що розробка та аналіз стратегій зниження ризиків, моніторинг ІІІ та збереження людського контролю є ключовими факторами успішного та безпечного використання технологій ІІІ у Силах оборони України. Управління ризиками ІІІ, на думку авторів [6]

[7] слід здійснювати за такими основними напрямками: перший – розробка та впровадження ML-засобів захисту й протидії кожного виявленого ризику, особливо у контексті використання ІІІ ворогом (кіберзахист, розробка методів виявлення аномалій). Другий напрям – створення та імплементація протоколів і регламентів застосування ІІІ Силами оборони України. Перспективні дослідження в цих напрямках мають бути спрямовані на розробку прозорих систем ІІІ з ML, динамічних моделей оцінки ризиків, а також засобів протидії ворожому застосуванню ІІІ в умовах сьогодення [8].

Для мінімізації потенційних ризиків, пов'язаних із застосуванням ІІІ у силах оборони, доцільно здійснити наступні заходи: розробити стратегію впровадження ІІІ на підставі ризикоорієнтованого підходу, забезпечити прозорість та підзвітність систем ІІІ, збільшити увагу до навчання військового персоналу, зберігати людський контроль над критично важливими рішеннями [9]. Як зазначено у дослідженні [10] “ІІІ ніколи не подорослішає, ухвалення рішень завжди має бути за людиною”. Крім цього, очевидно, що ІІІ не може нести відповідальності за свої помилки, втрати СІЗ та інші наслідки за відсутності автономної правосуб'єктності та деліктоздатності. Доцільно використовувати ML як інструмент допомоги ІІІ людині, а не як заміну для людського інтелекту, особливо там, де рішення є чутливі для людини. Недостатня увага до ризиків (нехтування ризикоорієнтованим підходом), створення доктринальних інструментів на інших засадах (на зразок безоглядного впровадження ІІІ у Китайській Народній Республіці) в умовах триваючої агресії ворога, бойових дій, правомірного застосування зброї Силами оборони України та необхідності протидії ворогу, може мати значні репутаційні ризики для Сил оборони, підрив довіри до командування та посилення впливу ворожих ІІІСО [10].

Висновки і пропозиції. Впровадження технологій ІІІ в Україні вимагає удосконалення законодавства, створення відповідної нормативно-правової бази, опрацювання відповідності законодавства України керівним принципам Ради Європи. У такому контексті розвиток технологій ІІІ та їх впровадження у суспільні та військові сфери, на наш погляд, можна вважати найбільш перспективним завданням України, яке може вивести її у провідні держави світу в технологічному, економічному та військовому вимірі, дозволить успішно протистояти викликам та загрозам безпеки як на даний час, так і в майбутньому.

Список використаної літератури:

1. Краснов Р. В., Шумлянський С. В., Светлічний І. В. Використання штучного інтелекту у військовій галузі: ризики та загрози для особового складу. Права людини та публічне врядування : кол. моногр. Baltija Publishing. м. Рига, Латвія 2025. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/category/mono>. (дата звернення: 25.05.2025 р.).

2. Machine Learning, ML. IT-Enterprise – цифрова трансформація бізнес-процесів, ERP. it.ua. URL: <http://www.it.ua/knowledge-base/technology-innovation/machine-learning>. (дата звернення: 25.05.2025 р.).

3. Вимоги до системи внутрішнього контролю та управління ризиками в Міністерстві оборони та Збройних Силах України: Вказівка Міністерства оборони України ВСТ 01054001 2021 // Офіційний вісник Міністерства оборони України. – 2021. URL: [https://www.mil.gov.ua/content/pdf/vnytr_control/VST_01054001_-2021\(01\).pdf](https://www.mil.gov.ua/content/pdf/vnytr_control/VST_01054001_-2021(01).pdf). (дата звернення: 25.05.2025 р.).

4. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 02.12.2020 № 1556-р : станом на 29 груд. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-r#Text>. (дата звернення: 25.05.2025 р.).

5. Нестеров Д., Примаченко В., Хоменко Є., Светлічний І., Бесараб П. Освітня та наукова діяльність як засіб модернізації військової інституції: досвід Корпусу інженерів. Модернізація вищої освіти України в контексті глобалізації : кол. моногр. Подільський Державний Університет. Baltija Publishing. м. Рига, Латвія 2025. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-560-0-35>.

6. Хоменко Є. В., Чеханюк Б. Є., Нестеров Д. Ю., Светлічний І. В. Виклики та перспективи підготовки військових кадрів та організації наукової роботи у Державній спеціальній службі транспорту: досвід Корпусу інженерів армії США. Можливості України щодо реалізації програми сталого розвитку в умовах повномасштабної збройної агресії : кол. моногр. Baltija Publishing. м. Рига, Латвія 2025. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-570-9-17>.

7. Історичний розвиток корпусу інженерів армії США // НАУКА ОНЛАЙН: Міжнародний науковий журнал. – 2025. – № 2 (лютий). С. 6–21. DOI: <http://dx.doi.org/10.25313/2524-2695-2025-2-06-21>.

8. Шумлянський С. В., Хоменко Є. В., Светлічний І. В. Сталість як засада функціонування військових інституцій (на прикладі Корпусу інженерів Армії США). Тези конференції Сталий розвиток економіки,

підприємств та суспільства 10-11 квітня 2025 р. м. Івано-Франківськ. С. 816-818.

9. Шумлянський С. В., Хоменко Є. В., Светлічний І. В., Ємел'янова С. М. Aspects of Sustainability in the Activities of Military Formations Збірник матеріалів V Всеукраїнського форуму судових експертів 06 червня 2025 року. м. Львів. 2025. DOI: <http://doi.org/10.61563/978-617-8574-21-5>.

10. Шумлянський С. В., Хоменко Є. В., Попрієнко С. В. Ризикоорієнтований підхід до впровадження штучного інтелекту у сфері оборони України (концептуальні засади). *Military Science*. № 4. 2025. ISSN 2786-9318

Максим Рудник
*старший офіцер відділу претензійно-позовної
та договірної роботи юридичного управління Командування
Десантно-штурмових військ Збройних Сил України*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЮРИДИЧНОГО РАДНИКА ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

В умовах збройної агресії Російської Федерації проти України актуальність ефективного правового забезпечення військових операцій набула критичного значення. Забезпечення законності дій військових формувань гарантує дотримання норм міжнародного гуманітарного права, що є вирішальним фактором для збереження міжнародної підтримки України та її правових позицій у світовій спільноті. Центральну роль у цьому процесі відіграє інститут юридичного радника командира. Проте в Україні нормативно-правова база функціонування юридичних радників знаходиться на етапі становлення і містить суттєві прогалини, які, на нашу думку, в умовах дії воєнного стану, потребують невідкладного вирішення. Задля дієвого реформування національного законодавства щодо питань регулювання діяльності юридичних радників в Збройних Силах України доречно проаналізувати досвід провідної країни-члена НАТО, а саме, Сполучених Штатів Америки (далі – США).

Обов'язки юридичних радників в Збройних Силах України (далі – ЗС України) покладено на юридичну службу ЗС України, що закріплено, зокрема, в ст. 99 Статуту внутрішньої служби ЗС України від 24.03.1999 № 548-XIV [1], главі 6 розділу I Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у ЗС України, затвердженій наказом Міністерства оборони України від 23.03.2017 № 164 (далі – Інструкція № 164). [2] В Збройних силах США (далі – ЗС США) ці обов'язки аналогічно покладено на військових юристів – Judge Advocates's Corps (JAG or JAG Corps), а їх діяльність закріплено, зокрема, в Army Regulation 27–1 Judge Advocate Legal Services, Field Manual 1-04 Legal Support to Operations.

Порівняльний аналіз нормативної бази США та України, яка регулює діяльність юридичного радника виявив, як суттєві досягнення, так і недоліки в організації правового забезпечення операцій ЗС України. Американська модель демонструє високий рівень інтеграції юридичного радника в усі процеси армії. Кожна дія командира оцінюється крізь

призму права, що мінімізує ризики порушень і підвищує легітимність військових операцій. Це стало можливим завдяки десятиліттям розвитку, наявності доктрин, навчання, культурі сприйняття військового юриста, як необхідного учасника ухвалення рішень. У ЗС України після 2014 року розпочато стрімке впровадження подібних підходів, проте деякі ключові відмінності залишаються.

Серед основних відмінностей насамперед слід виокремити участь юридичного радника у плануванні операцій та недостатню інтеграцію юридичного радника в процес прийняття військових рішень в ЗС України. У ЗС США юридичні радники є обов'язковими учасниками всіх етапів планування бойових дій у рамках процесу прийняття військового рішення (Military Decision-Making Process (MDMP)). Під час фази аналізу завдання радник оцінює оперативні обмеження з погляду права. При виробленні варіантів дій (Course of Action, COA) юридичний радник перевіряє кожен COA на відповідність правовим нормам та надає рекомендації щодо усунення незаконних або ризикованих елементів. Під час оцінки варіантів він висловлює думку про правові переваги чи вразливі місця кожного COA. При затвердженні плану операції юридичний радник готує правовий висновок, що підсумовує можливі правові аспекти операції та способи їх вирішення. В план бойових дій офіційно включається додаток з правових питань (legal annex). Цей документ охоплює порядок організації правової підтримки бойових дій, включаючи розміщення військовослужбовців юридичної служби, участь у плануванні операцій та формуванні правил застосування сили. Він також визначає ключові правові процеси, контроль за дотриманням міжнародного гуманітарного права та механізми доповіді про правопорушення. Таким чином, юридичний радник у ЗС США структурно вбудований у процес планування і забезпечує, щоб правові вимоги були враховані з перших етапів планування, а не постфактум.

У ЗС України роль юридичного радника окреслена лише загально. Інструкція № 164 прямо встановлює, що юридичний радник візує (підписує) бойові накази перед їх відданням, підтверджуючи їхню законність. [2] Аналогічно це закріплено в Доктрині “Правове забезпечення військ (сил) в об'єднаних операціях” ВКП 3-00(27)03.01. [3] Однак участь юридичного радника у плануванні не деталізовано.

На практиці військових юристів включають до робочих груп не системно, часто лише на фінальних стадіях для перевірки готового наказу (розпорядження). Відсутність формалізованої ролі юридичного

радника на ранніх стадіях планування може призводити до того, що правові ризики виявляються із запізненням, а не враховуються завчасно при розробці варіантів дій. Крім того, нормативно не визначено формування аналога «legal annex» в бойових наказах (розпорядженнях). Зазвичай все зводиться до формального зазначення у наказі (розпорядженні) абзацу про необхідність дотримання норм міжнародного-гуманітарного права під час виконання завдання.

Суттєва розбіжність також є у процесі вибору цілей (таргетингу). Американська практика передбачає стандартизовану процедуру таргетингу та обов'язкову присутність юридичного радника в такому процесі. Функція юридичного радника – перевірити, чи кожна запропонована ціль є законною відповідно до критеріїв (військова необхідність, розрізнення, пропорційність, запобіжні заходи, гуманність). Наприклад, якщо розглядається удар по об'єкту, що має подвійне призначення, радник нагадує про необхідність оцінити співвідношення військової переваги та потенційної шкоди цивільним. Юридичний радник аналізує розвіддані щодо цілі, перевіряє, чи не внесена вона до переліку захищених об'єктів, чи відповідає удар принципу пропорційності. Якщо виникають сумніви – радник може вимагати виключення цілі або застосування обмежувальних умов (наприклад, не використовувати касетні боєприпаси, змінити час удару, щоб уникнути присутності цивільних). В ЗС США вироблено формалізований процес оцінки супутніх втрат – Collateral Damage Estimation (CDE). Радники ознайомлені з методикою CDE і використовують її висновки при схваленні цілей. Якщо прогнозовані втрати серед цивільних перевищують встановлені пороги – питання підіймається на вищий рівень командування або ціль відхиляється. Таким чином, юридичний радник виступає гарантом того, що при виборі цілі дотримано норм міжнародного гуманітарного права та фактично безпосередньо залучений до такого процесу.

В ЗС України Інструкція № 164 фактично передбачає роль юридичного радника у виборі способу дій, який би був одночасно законним і ефективним. Це стосується й вибору цілей: юридичний радник повинен допомагати командуванню у визначенні способу дії та виборі цілі, які відповідає міжнародному праву. [2] Разом з тим Тимчасова доктрина “Об’єднана вогнева підтримка” ОП 3-0(289) зводить роль юридичного радника виключно до участі в уточненні (погодженні) Переліку об’єктів противника, заборонених для ураження. [4] З урахуванням досвіду бойових дій та рекомендацій партнерів, юридична

служба ЗС України все більше залучається до процесу вибору цілей. Однак відсутність чітко визначеної процедури участі юридичного радника призводить до неузгодженості підходів, які варіюються залежно від особистого бачення командного складу та рівня їхньої професійної підготовки.

На сьогодні юридична служба ЗС України вже здійснила якісний стрибок вперед, наближаючись до моделей НАТО. Ключові принципи закріплені нормативно і втілюються на практиці. Головні виклики – це повна імплементація цих принципів, подолання залишків радянської традиції недооцінки військового юриста.

Висновки і пропозиції. Підсумовуючи здійснений аналіз, слід дійти висновку, що існує необхідність покращення, реформування, удосконалення наявної нормативно-правової бази, яка регулює діяльність юридичного радника. Пропонуємо: у плануванні закріпити обов’язкову присутність юридичного радника на ключових етапах процесу прийняття військового рішення; ввести поняття “правового висновку до плану операції” – офіційного документа, який радник готує в процесі планування (за аналогією з legal annex у ЗС США). Крім того, необхідно стандартизувати процедуру таргетингу в ЗС України, закріпивши обов’язкову юридичну оцінку цілей з поглибленою участю юридичного радника у цьому процесі.

Залучення передового досвіду ЗС США допоможе інституціоналізувати зміни та може слугувати дорожньою картою, прикладом як має функціонувати висококомпетентна військова юридична служба. Поступова інтеграція до складу НАТО та спільні навчання пришвидшать та покращать цей процес. Як результат Україна отримає не лише боєздатну, а і юридично обізнану армію, дії якої відповідають найвищим стандартам законності, що має велике значення як на полі бою, так і на міжнародній арені.

Список використаної літератури:

1. Статут внутрішньої служби ЗСУ: Закон України від 24.03.1999 № 548-XIV. Дата оновлення: 18.12.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14#Text> (дата звернення: 20.05.2025).
2. Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України: Наказ МОУ від 23.03.2017 № 164. Дата оновлення: 31.05.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text> (дата звернення: 20.05.2025).

3. Правове забезпечення військ (сил) в об'єднаних операціях: Доктрина, затверджена Начальником Генерального штабу Збройних Сил України 04.11.2020 ВКП 3-00(27)03.01.

4. Об'єднана вогнева підтримка: Тимчасова доктрина затверджена Головнокомандувачем Збройних Сил України 10.2023 ОП 3-0(289).

Юлія Бабій

доктор технічних наук, начальник науково-дослідного відділення озброєння та матеріально-технічного забезпечення діяльності Держприкордонслужби України науково-дослідного відділу – старший науковий співробітник, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, капітан

Микола Маланчій

доктор наук з державного правління, головний науковий співробітник науково-дослідного відділення управлінської діяльності в Держприкордонслужбі України науково-дослідного відділу, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

Віктор Полюк

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник науково-дослідного відділення озброєння та матеріально-технічного забезпечення діяльності Держприкордонслужби України науково-дослідного відділу, Національна академія Державної прикордонної служби України

Василь Кравчук

кандидат ветеринарних наук, доцент, старший науковий співробітник науково-дослідного відділення озброєння та матеріально-технічного забезпечення діяльності Держприкордонслужби України науково-дослідного відділу, Національна академія Державної прикордонної служби України

УДОСКОНАЛЕННЯ ПОЛОЖЕННЯ ПРО МЕТРОЛОГІЧНУ СЛУЖБУ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Метрологічна служба Державної прикордонної служби України (далі – ДПСУ) у своїй діяльності керується Конституцією та законами України, актами Президента України, Кабінету Міністрів України, наказами Міністерства внутрішніх справ України, національними стандартами України, іншими нормативно-правовими актами з питань метрології та метрологічної діяльності [1–5], спрямованими на забезпечення точності, достовірності та уніфікації вимірювань у діяльності відомства.

Актуальність доповіді обумовлена необхідністю удосконалення структури та основних засад Положення про метрологічну службу

ДПСУ [3], що регламентує організацію та порядок забезпечення єдності вимірювань в умовах воєнного стану. Водночас метою забезпечення єдності вимірювань є гарантування, що всі вимірювання, які проводяться, будуть точними, надійними і стандартизованими для забезпечення ефективної діяльності і безпеки.

Разом з тим, пропозиції щодо змін та доповнень до Положення про методологічну службу ДПСУ в умовах воєнного стану наступні:

Доповнити розділ «Загальні положення» пунктом:

1.4. У період воєнного стану метрологічна служба ДПСУ функціонує за адаптованими процедурами, що забезпечують безперервність метрологічного забезпечення в умовах активних бойових дій, втрати інфраструктури або окупації територій.

У розділі «Завдання метрологічної служби» внести такі зміни:

п. 2.3 (нова редакція): Забезпечення оперативної перевірки, калібрування та тестування засобів вимірювальної техніки з використанням мобільних засобів (переносні комплекси, мобільні лабораторії).

п. 2.7 (доповнити): Проведення дистанційного технічного супроводу (телеметрологія) за відсутності фізичного доступу до об'єктів контролю.

Доповнити розділ «Організаційна структура»:

п. 3.4. На період воєнного стану допускається створення тимчасових мобільних груп метрологічного забезпечення у складі підрозділів оперативного реагування, які діють автономно з використанням польових засобів зв'язку та мобільного обладнання.

У розділі «Порядок роботи» додати або змінити:

п. 4.3 (нова редакція): У разі втрати доступу до засобів калібрування допускається використання контрольних еталонів із резервних комплектів або застосування допустимих похибок згідно з аварійними методиками.

п. 4.5 (новий пункт): Забезпечити взаємодію з міжнародними партнерами, метрологічними інституціями країн-партнерів та центрами НАТО для обміну методиками, технічною допомогою та координації дій у спільних операціях.

Додати новий розділ:

6. Особливості функціонування ДПСУ у зонах ведення бойових дій:

п. 6.1. У зоні активних бойових дій метрологічна служба має право діяти на підставі скорочених регламентів метрологічної перевірки, погоджених з командуванням.

п. 6.2. У разі втрати засобів вимірювань пріоритет надається централізованому постачанню через резерви ДПСУ або міжнародну технічну допомогу.

п. 6.3. Працівники метрологічної служби можуть залучатися до евакуації критичного метрологічного обладнання.

Висновки та пропозиції. Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що чинне Положення про метрологічну службу ДПСУ потребує адаптації до умов воєнного стану, зокрема через закріплення спеціальних процедур щодо забезпечення єдності вимірювань у зонах ведення бойових дій, створення мобільних груп метрологічного забезпечення, формування резервних комплектів контрольних еталонів та каналів постачання, а також подальшої міжнародної співпраці з партнерами та структурами НАТО, що у комплексі сприятиме безперервності, надійності та стандартизації вимірювань у критичних умовах і забезпечить підвищення ефективності діяльності прикордонного відомства.

Список використаної літератури:

1. Про метрологію та метрологічну діяльність : Закон України від 05.06.2014 № 1314-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1314-18#Text> (дата звернення : 01.07.2025).

2. Про особливості забезпечення єдності вимірювань у сфері оборони України : постанова Кабінету Міністрів України від 23.12.2015 № 1152. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1152-2015-%D0%BF> (дата звернення : 01.07.2025).

3. Положення про метрологічну службу Державної прикордонної служби України : наказ Адміністрації Держприкордонслужби України від 09.02.2018 № 11.

4. Порадник з організації та порядку експлуатації вимірювальної техніки у Державній прикордонній службі України: наказ Адміністрації Державної прикордонної служби України від 22.12.2020 № 568-АГ.

5. Про затвердження Положення про метрологічну службу Міністерства оборони України та Збройних Сил України: наказ Міністерства оборони України від 24.05.2017 № 288. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MUS31534> (дата звернення : 01.07.2025).

Андрій Бейкун

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри правового
забезпечення діяльності Національної гвардії України
Київського інституту Національної гвардії України*

Дмитро Літвін

*здобувач вищої освіти факультету службово-бойової діяльності
НГУ Київського інституту Національної гвардії України*

НОРМАТИВНО-ПРАВОВА І ДОКТРИНАЛЬНА СПРЯМОВАНІСТІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ТА КІБЕРНЕТИЧНОЇ БЕЗПЕК В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ВІЙНИ

Все більше повномасштабна російсько-українська війна, яка має «гібридну» природу, висуває на провідні позиції «кібернетичний» та «інформаційний» компоненти та позиціонується, серед іншого, і як війна за об'єктивний інформаційний простір, технічну, комунікаційну та управлінську безпеки держави, а також як битва «наративів і культур» [1, с. 50].

Як відомо, у сучасному світі інформація набула статусу стратегічного ресурсу, що визначає рівень безпеки держави нарівні з військовими, економічними чи політичними чинниками. В інформаційній ері національна безпека прямо залежить від здатності держави захищати свій інформаційний простір, забезпечувати стійкість до дезінформації, протидіяти кіберзагрозам і формувати ефективну систему інформаційного впливу. Інформаційна сфера стала одним із ключових полів боротьби у сучасних війнах, і для України, яка знаходиться у стані тривалої війни з російською федерацією, ці питання набули екзистенційного характеру.

Питаннями правової урегульованості інформаційної та кібернетичної безпеки опікується традиційно досить значна кількість науковців: Б. Андрушків, М. Антонович, О. Власюк, В. Горбатенко, В. Горбулін, С. Грабовський, С. Дерев'янка, Р. Додонов, І. Єфіменко, М. Жирохов, Т. Ігнатська, О. Калакура, О. Комарчук, В. Кононенко, О. Кривенко, В. Крутий, Є. Магда, Л. Мазуренко, М. Прохоренко, О. Рафальський, І. Сиротенко, О. Ситник, С. Телешун, Г. Яворська та інші.

Отже, як теорія, так і нормативний масив однією з основних загроз національній безпеці в інформаційній сфері позиціонує інформаційно-психологічний вплив ворожої держави. Такий вплив реалізується, насамперед, через цілеспрямоване поширення фейків, маніпуляцій, деструктивних наративів, спрямованих на підрив довіри до державних ін-

ституцій, деморалізацію суспільства, посилення соціальних конфліктів, спотворення історичної пам'яті. Такі дії здійснюються як через спеціально створені інформаційні платформи (проросійські медіа, т.з. «ботоферми», псевдоаналітичні ресурси тощо), так і шляхом проникнення у національний медіапростір під виглядом «альтернативних джерел» [2, с. 181].

Іншою актуальною загрозою є кібернетичні атаки на об'єкти критичної інфраструктури, органи державної влади, банківську систему, системи зв'язку та енергетики. За одинадцять років війни зі східним сусідом Україна неодноразово ставала мішенню масштабних кібератак, наприклад, вірусу NotPetya у 2017 році, що паралізував роботу державних органів, підприємств і банків. Кібератаки і наразі є інструментом як прямого саботажу, так і збору розвідувальної інформації. Зокрема, хакерські угруповання, що діють під контролем російських спецслужб, здійснюють постійний тиск на ІТ-інфраструктуру держави [3, с. 94].

Ще однією загрозою є відсутність належним чином організованого і врегульованого у правовому полі контролю над інформаційним простором, що виявляється у домінуванні іноземного контенту, недостатній підтримці національних ЗМІ, безсистемної фрагментації інформаційної політики. Брак ефективного регулювання цифрових платформ дозволяє ворожим силам безперешкодно поширювати ворожий контент через соцмережі, відеохостинги та месенджери. Платформи, які оперують на території України, нерідко не дотримуються принципів інформаційної безпеки, зокрема в частині легковажних, нерозбірливих підходів щодо надання інформації: мовою ворожої держави, «легітимізації» порушення державною-агресором норм МГП, фактичного виправдання терористичних проявів, розповсюдження інформаційних «фейків» [4, с. 104].

Окрему загрозу становить низький рівень медіаграмотності населення, що підвищує вразливість до маніпуляцій, поширення неправдивої інформації та некритичного сприйняття ворожих меседжів. За даними досліджень, зокрема, О. П. Якубовського та С. А. Долгова, велика частина громадян не перевіряє джерела новин, поширює неперевірену інформацію у соцмережах і не здатна відрізнити факт від суб'єктивного судження чи певного аналізу події. Це створює сприятливе середовище для інформаційних атак, які мають дестабілізуючий ефект [5, с. 24; 6, с. 14].

Не менш важливою проблемою є відсутність єдиної державної стратегії комунікації та координації у сфері інформаційної безпеки. Попри

ухвалену низку доктринальних, програмних документів, наприклад, таку як: Доктрина інформаційної безпеки України, – залишається розрив між концептуально окресленими напрямками дій та практичними інструментами реалізації. Існуюча система державної комунікації часто виявляється фрагментованою, неоперативною або такою, що не відповідає запитам реального часу. Недостатнє, неповне і, відповідно, необ'єктивне інформування посадових осіб держави, уповноважених суб'єктів сектору безпеки і оборони, суспільства та громадян про рішення влади провокує прийняття помилкових управлінських рішень та розповсюдження чуток, підозр, а також знижує довіру суспільства до держави, що є одним із гібридних елементів протистояння з державою-агресором та метою супротивника у процесі здійснення повномасштабної збройної агресії [7, с. 115-116; 8; 9].

Окремий вектор загроз пов'язаний із використанням новітніх технологій штучного інтелекту, deepfake, алгоритмів впливу через соцмережі. Ці інструменти дозволяють не лише імітувати автентичну інформацію, але й автоматизовано поширювати маніпулятивні меседжі серед цільових аудиторій. Нажаль, національне законодавство не встигає адаптуватися до темпів цифрових трансформацій, що створює правовий вакуум для діяльності шкідливих акторів. З огляду на вищезазначене, ряд дослідників, зокрема, С. О. Телешун, І. І. Залєвська, Г. І. Удренас та ряд інших, – вбачають необхідність формування цілісної системи інформаційної безпеки, на підґрунті таких ключових елементів:

1. Розвиток кіберзахисту – створення національного єдиного кіберкомандування, розбудова інфраструктури моніторингу та реагування на кібератаки, залучення приватного сектору до забезпечення кіберстійкості.

2. Підвищення медіаграмотності – реалізація освітніх програм, інформаційних кампаній, інтеграція медіаосвіти в систему загальної середньої та вищої освіти.

3. Посилення державної комунікації – створення координаційного органу з питань стратегічних комунікацій, забезпечення оперативної, зрозумілої та правдивої інформації від державних структур.

4. Підтримка національного інформаційного продукту – розвиток суспільного мовлення, стимулювання українського контенту, боротьба з монополізацією ринку іноземними платформами.

5. Міжнародна співпраця – участь у програмах ЄС і НАТО щодо кіберзахисту, обмін досвідом із країнами, що зазнали гібридних атак, ви-

користання міжнародного правового інструментарію для притягнення до відповідальності кіберзлочинців [10, с. 76-77; 11, с. 24].

Висновки і пропозиції. Інформаційна безпека та кібернетична безпека є критично важливими складовими національної безпеки України. Їх забезпечення потребує, відповідно, комплексного підходу, який поєднує: правові, інституційні, технічні, освітні, управлінські та інші компоненти. У протистоянні критичним загрозам національній безпеці важливим аспектом є врахування потреб належного забезпечення безпеки інформаційного простору та електронних ресурсів. Для України, що перебуває наразі на передовій інформаційної та кібернетичної війни, це не лише виклик, а й історичний шанс побудувати ефективну модель інформаційного суверенітету.

Список використаної літератури:

1. Мазуренко Л. І. Інформаційна безпека в умовах російсько-української війни: виклики та загрози. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*, серія «Питання політології», 2022, випуск 42. С. 50-57. URL: <https://www.22088-ArticleText-40816-1-10-20230729.pdf> (дата звернення: 17.05. 2025).

2. Милосердна І. М. Інформаційна безпека як елемент національної безпеки: теоретичний вимір та особливості впровадження. *Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку*. № 4, 2024. С. 179-185. URL: http://politicus.od.ua/4_2024/28.pdf (дата звернення: 17.05.2025).

3. Єфіменко І. В. Кібербезпека як складова національної безпеки: міжнародне та національне регулювання. *Успіхи і досягнення у науці*. № 4(14), 2025. С. 93-102. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sas/article/view/22902/22875>. (дата звернення: 17.05.2025).

4. Дерев'янка С. Гібридна війна: інформаційно-безпековий вимір. *Вісник Прикарпатського університету*. Серія: Політологія. Випуск 18, 2024. С. 101-113. URL: <https://journals.pnu.if.ua/index.php/politology/article/view/148/145> (дата звернення: 17.05.2025).

5. Якубовський О. П. Інформаційна безпека держави: стратегічні аспекти. *Стратегічні пріоритети*. 2021. № 1. С. 20–30.

6. Долгов С. А. Кібербезпека як складова національної безпеки України. *Інформація і право*. 2021. № 3(40). С. 12–18.

7. Національна безпека: загрози та виклики: *матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації*, 1 квітня – 12

травня 2024 року. Львів – Торунь: Liha-Pres, 2024. 256 с. URL: http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/22907/1/%D0%90dvanced_training_UzhNU.pdf (дата звернення: 17.05. 2025).

8. Доктрина інформаційної безпеки України: Указ Президента України від 25.02.2017 № 47/2017. Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/472017-21374> (дата звернення: 17.05.2025).

9. Стратегія кібербезпеки України: Указ Президента України від 26.08.2021 № 447/2021. Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4472021-40013> (дата звернення: 17.05.2025).

10. Гібридна війна в Україні: інформаційний вимір. *Монографія* / за ред. С. Телешуна. Київ: НІСД, 2020. 152 с.

11. Залевська І. І., Удренас Г. І. Інформаційна безпека України в умовах російської військової агресії. *Південно-український правничий часопис*. 2022. № 1-2. С. 20–26. <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2022/1-2/6.pdf>

Олександр Коротченко
начальник оперативного управління,
Адміністрація Державної спеціальної служби транспорту
Ігор Свєтлічний
аспірант, Інститут держави і права
імені В. М. Корецького Національної академії наук України
Марія Свєтлічна
здобувач вищої освіти, Університет Ліннея

АСПЕКТИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ В КОНТЕКСТІ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНИХ СТАНДАРТІВ ЄС В ЕКОНОМІЧНОМУ, ПРАВОВОМУ ТА ВІЙСЬКОВОМУ ВИМІРАХ

В умовах повномасштабної збройної агресії проти України впровадження екологічних стандартів та директив ЄС, екологічного менеджменту, включаючи політики сталих публічних закупівель (зелені закупівлі) у економічному, правовому та військовому вимірі стає завданням найближчого майбутнього, яке може вивести Україну у провідні держави світу.

Закон «Про публічні закупівлі» (№ 922-VIII) вже дозволяє включати нефінансові критерії до тендерної документації. Директива Європейського парламенту і ради (2014/24/EU та інші) підтримують зелений та соціально відповідальний підхід до закупівель. Тому перспектива впровадження екологічних стандартів (ЄС, НАТО) закладає підґрунтя успішного повоєнного розвитку держави та пришвидшує перемогу, з огляду на те, що вказаний підхід зменшує можливі юридичні санкції за порушення екологічних норм МГП щодо шкоди довкіллю (стандарт «широкої, довготривалої та серйозної» шкоди), відкриває державам доступ до низки фінансових інструментів ЄС, покращує взаємосумісність із НАТО на операційному рівні [1][2].

Міністерство оборони України (далі – МОУ) повідомило про розробку нових військових екологічних стандартів, узгоджених з НАТО – приклад того, як наша країна з реальним досвідом воєнних збитків лідирує в екологічній адаптації військового сектору. Наша країна має унікальний досвід у подоланні екологічних наслідків, завданих воєнними діями. МОУ працює над створенням двох нових військових екологічних стандартів, які відповідають вимогам НАТО. Цей досвід буде цінним і для Північноатлантичного Альянсу [2].

Так, згідно зі статтею 8(2)(b)(iv) Римського статуту Міжнародного кримінального суду [3], завдання «широкої, довготривалої та серйозної шкоди» довіллю є воєнним злочином (особи, відповідальні за такі дії, можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності). Впровадження «зелених» закупівель у секторі оборони, що охоплює екологічно сталий життєвий цикл продукції та практики Green Public Procurement, відкриває державам доступ до низки фінансових інструментів ЄС. Ці інструменти сприяють інтеграції екологічних стандартів у військові закупівлі та забезпечують фінансування для таких ініціатив, тобто дотримання вищезгаданого у секторі оборони відкриває державі доступ до відповідних інструментів фінансування за програмами та проектами ЄС.

Крім цього, реалізація екологічних стандартів ЄС у військовому вимірі опосередковано впливає на підвищення боєздатності і стійкості логістичних спроможностей Сил оборони завдяки зменшенню витрат пального, відходів і операційних втрат у ланцюгах постачання, збільшення автономності, а також дозволить оптимізувати час прийняття рішень за умов швидко змінюваної тактичної обстановки з метою уникнення втрат серед особового складу та своєчасного виконання завдань за призначенням. Зазначимо, що до початку широкомасштабного вторгнення РФ в Україну Міноборони розробило та прийняло 4 військові екологічні стандарти відповідно до вимог НАТО [2].

Взаємосумісність з НАТО на операційному рівні може бути оптимізована (підвищена) завдяки результатам екологічного планування, включаючи управління відходами (наприклад, біокомпостувні або відновні рішення на військових об'єктах, у харчуванні й упаковці, які зменшують логістичні витрати під час війни так і витрати на ремедіацію у період повоєнного відновлення). Як результат, «зелені» стандарти ЄС підвищують ефективність операцій, зменшують юридичні та репутаційні ризики держави, наближають Україну до практик ЄС та НАТО й оптимізують витрати держави на повоєнну відбудову.

Зазначені перспективи, від екологічної безпечності та пакування до утилізації (посуду, тари тощо), з огляду на Цілі сталого розвитку ООН, зокрема, цілі 12 та 14 [4], як у зоні бойових дій, так і під час майбутніх міжнародних миротворчих місій та під час повоєнного відновлення є перспективним завданням України, яке може вивести її у провідні держави світу в технологічному, економічному, правовому та військовому вимірі. Крім вищезазначеного зауважимо, що МГП містить імперативні

норми (ст. 35(3) та ст. 55 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій), які зобов'язують уникати дій, що завдають шкоди природному середовищу під час збройних конфліктів.

Як приклад проекту їстівної упаковки [5] наведемо концепцію Edible Earthware – шведський проект екологічно чистого посуду та упаковки з рослинних волокон, зокрема з багаси (залишків після переробки цукрової тростини), рисового лушпиння, джуту, бавовни, біорозкладних або їстівних матеріалів, розроблений в університеті Ліннея (P. G. S. D. Wijesinghe, M. Svetlichna, Q. Yang, R. Tusha, Ch. Aoun) за концепцією [6]. Edible Earthware може слугувати підґрунтям для подальших наукових розробок зазначеної тематики та пошуку шляхів практичної реалізації екологічних ініціатив та стандартів у Силах оборони.

Що стосується згаданих вище норм МГП, які забороняють завдавати надмірної шкоди довкіллю під час воєнних дій, то відповідно Протоколу I до Женевських конвенцій у частині охорони природного середовища під час збройних конфліктів [7] Стаття 55 встановлює обов'язок «застосовувати заходи для охорони довкілля від широкомасштабних, тривалих та тяжких пошкоджень». Крім цього, забороняються вплив на природне середовище, за винятком надзвичайної військової необхідності [8]. Подібний підхід визначає і **Резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 47/37** [9].

Таким чином, проєкт Edible Earthware поєднує екологічні інновації з технологічною адаптацією до стандартів ЄС в контексті й цілей сталого розвитку [4]. У військовому вимірі екологічні стандарти реалізуватимуться через зменшення логістичного навантаження (до прикладу, їстівна тара зменшує потребу в утилізації); впровадження ISO 14001 [10] у військових структурах, що відповідає стандартам НАТО щодо екологічного управління; зменшення викидів під час навчань та операцій. Враховуючи курс України на гармонізацію з правом ЄС, такі проєкти можуть стати частиною національної стратегії сталого розвитку; бути інтегрованими в державні закупівлі в оборонному секторі; сприяти інноваційному іміджу України як екологічно відповідальної держави [11][12].

У правовому вимірі розробка норм, які поєднують обов'язкові інструкції з правом командира змінювати план дій є ключовим принципом сучасних настанов НАТО. Чинні доктринальні документи НАТО з планування та ведення операцій, встановлюють баланс між наказами й правом командира діяти гнучко. Розглянемо доктрину НАТО **AJP3**

Allied Joint Doctrine for the Conduct of Operations (загальна доктрина щодо проведення операцій). У розділах 1.7 та 2.6 (версії 2019) «mission command» і «commander's freedom of action» показано як поєднується централізоване планування з децентралізованим виконанням. Підлеглим командирам надається свобода вирішувати, як досягти своїх завдань, діючи при цьому в межах вказівок вищого командування та правил застосування сил. («Хоча план і накази старшого командира забезпечують рамки для операцій, підлеглі командири повинні зберігати свободу пристосовувати свої дії до ситуації в міру її розвитку») [13].

Доктрина НАТО **AJP5 Allied Joint Doctrine for OperationalLevel Planning** регламентує процес планування на оперативному рівні. Розділи щодо «planning guidance» та «flexibility in execution» (с. 16 і 25) встановлюють можливість змін у плані [14]. Планувальні вказівки командира забезпечують основний фокус для роботи штабу, але вони не повинні бути настільки приписовими, щоб усувати потребу у підлеглий ініціативі. Вони мають встановлювати параметри, в межах яких підлеглі можуть здійснювати власне судження та адаптувати плани до змінних обставин. Доктрина AJP3 Великої Британії поєднує чіткі вказівки щодо того, чого слід досягти, зі свободою для підлеглих вирішувати, як цього досягти.

Висновки і пропозиції. Екологічні стандарти, які відповідають вимогам НАТО, зокрема “Кращі практики захисту довкілля для раціонального використання військових навчальних полігонів” та “Забезпечення екологічної безпеки військ (сил) у польових таборах військової діяльності”, спрямовані на зменшення екологічної шкоди від військових об’єктів. Крім того, чотири військові екологічні стандарти (відповідно до вимог НАТО) розроблено та прийнято МОУ до початку широкомасштабного вторгнення рф в Україну.

Запровадження Україною екологічних стандартів, які відповідають вимогам НАТО/ЄС в економічному, правовому та військовому вимірі не лише сприятиме зменшенню наслідків екологічної шкоди, завданої війною, а й зміцнить співпрацю з країнами-членами НАТО, що дозволить нашій державі успішно протистояти викликам та загрозам як на даний час, так і в майбутньому.

Список використаної літератури:

1. GUIDELINES ON THE PROTECTION OF THE NATURAL ENVIRONMENT IN ARMED CONFLICT. *International Committee*

of the Red Cross. URL: <https://www.icrc.org/en/publication/4382-guidelines-protection-natural-environment-armed-conflict> (дата звернення: 1.09.2025 р.).

2. Міноборони розробляє два нові екологічні стандарти відповідно до принципів НАТО та з урахуванням досвіду України. *mod.gov.ua*. URL: <https://mod.gov.ua/news/minoboroni-rozroblyaye-dva-novi-ekologichni-standarti-vidpovidno-do-princzipiv-nato-ta-z-urahuvannyam-dosvidu-ukrayini> (дата звернення: 1.09.2025 р.).

3. Римський статут Міжнародного кримінального суду, прийнятий 17 липня 1998 року, чинний з 1 липня 2002 року. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf>. (дата звернення: 1.09.2025 р.).

4. **United Nations.** *Goal 12: Ensure sustainable consumption and production patterns*. UN Sustainable Development website. URL: <https://sdgs.un.org/goals/goal12>. (дата звернення 1.09.2025 р.)

5. Істівна упаковка. *wiki*. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Edible_packaging (дата звернення: 1.09.2025 р.)

6. In Bangalore, A Company Is Using Plant Fibres To Make Eco-Friendly Tableware. *Homegrown*. URL: <https://homegrown.co.in/homegrown-explore/lifestyle/this-bangalore-company-uses-plant-fibres-to-make-eco-friendly-tableware> (дата звернення: 1.09.2025 р.).

7. United Nations. *Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Additional Protocol I)*. 8 June 1977. United Nations Treaty Series, vol. 1125, p. 17512. URL: <https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%201125/volume-1125-i-17512-english.pdf>. (дата звернення: 1.09.2025 р.).

8. Sandoz, Y., Swinarski, C., & Zimmermann, B. (eds). *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*. ICRC / Martinus Nijhoff, 1987.

9. United Nations. General Assembly. Resolution 47/37 (1992) «Destruction of the environment, not justified by military necessity and carried out wantonly, is clearly contrary to existing international law.» 25 November 1992. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/152283>. (дата звернення: 1.09.2025 р.)

10. ISO 14001:2015 Environmental management systems – Requirements with guidance for use (Edition 3, 2015) URL: <https://www.iso.org/standard/60857.html>. (дата звернення: 1.09.2025 р.).

11. Нестеров Д., Примаченко В., Хоменко Є., Свєтлічний І., Бєсєраб П. Освітня та наукова діяльність як засіб модернізації військової

інституції: досвід Корпусу інженерів. *Модернізація вищої освіти України в контексті глобалізації : кол. моногр.* Подільський Державний Університет. Baltija Publishing. м. Рига, Латвія 2025. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-560-0-35>.

12. Хоменко Є., Светлічний І., Чеханюк Б., Бондар В. Історичний розвиток корпусу інженерів армії США. *Science Online*. № 2. 2025. С. 6 – 21. DOI: <http://dx.doi.org/10.25313/2524-2695-2025-2-06-21>.

13. AJP-3 Allied Joint Doctrine for the Conduct of Operations, Edition C, Version 1, NATO Standardization Office, February 2019. URL: https://www.coemed.org/files/stanags/01_AJP/AJP-3_EDC_V1_E_2490.pdf. (дата звернення: 1.09.2025 р.)

14. AJP-5 Allied Joint Doctrine for Operational-Level Planning, NATO Standardization Office, June 2013. URL: https://jatl.act.nato.int/ILIAS/data/testclient/lm_data/lm_152845/Linear/JISR04222102/sharedFiles/AJP5.pdf. (дата звернення: 1.09.2025 р.).

Сергій Костиця

*кандидат технічних наук, офіцер відділу досліджень
проблем протимінної діяльності Центру досліджень,
Державна спеціальна служба транспорту України*

Марина Ткач

*інженер відділу досліджень проблем протимінної діяльності
Центру досліджень, Державна спеціальна служба
транспорту України*

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ РОЗМІНУВАННЯ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ ТА ПЕРЕВАГИ ЗАСТОСУВАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Після початку повномасштабного вторгнення російської федерації територія України зазнала масштабного забруднення вибухонебезпечними предметами. За даними національних та міжнародних джерел, заміновано близько третини площі України, що робить її однією з найбільш забруднених країн у світі. У таких умовах гуманітарне розмінування набуло статус пріоритетного завдання національного рівня. Розмінування такої величезної території може зайняти десятиліття.

Мета України – скоротити тривалість цього процесу та мінімізувати витрати. Традиційні підходи до розмінування не здатні забезпечити належні темпи, точність та безпечність очищення територій, особливо в умовах високої щільності забруднення, складного рельєфу та обмежених людських ресурсів.

Саме тому інтеграція елементів штучного інтелекту (ШІ) у процеси виявлення, ідентифікації та знешкодження вибухонебезпечних предметів відкриває нові можливості з технічної точки зору, а також пришвидшити процес розмінування.

В основі сучасного підходу до розмінування лежить принцип поєднання елементів штучного інтелекту з системами управління інформацією.

Ця концепція передбачає не лише автоматизацію окремих дій, але й побудову певної системи аналізу інформації на основі даних з супутникових знімків, з безпілотних апаратів та результатів наземного обстеження.

При розмінуванні територій все більше використовують різноманітну роботизовану техніку, яка обладнана сенсорами і сканерами для виявлення вибухових предметів. При цьому штучний інтелект здатен формувати інтерактивну карту з ймовірним місцем розташування ви-

бухонебезпечних предметів, прогнозувати тип загрози та пропонувати оптимальні маршрути для груп розмінування.

Окрім виявлення та планування, ІІІ активно застосовується для оцінювання ефективності проведених заходів з очищення. Безпілотний літальний апарат, обладнаний сенсорами з інфрачервоною або мультиспектральною камерами, магнітометром та георадаром, протягом дня здатний обстежити до п'яти гектарів території, а в оптимальних умовах – вдвічі більше, що набагато перевищує можливості одного сапера зі звичайним металопукачем. Ці технології дозволяють проводити обстеження забруднених ділянок без ризику для людини та швидко локалізувати небезпечні зони.

Завдяки використанню ІІІ, автоматизовані системи розпізнавання зображень демонструють високу точність в ідентифікації підозрілих об'єктів, навіть за умов обмеженої видимості або часткового маскування.

Аналіз знімків, виконаний штучним інтелектом, дозволяє виявляти мінні поля на основі непрямих ознак, таких як форма воронки чи зміни рослинності, це дозволяє розробити карту пріоритетних шляхів для розмінування.

Створена карта потенційних ризиків накладається на кадастрові карти та реєстри. Ця система працює в тестовому режимі, а в 2025 році планується її повне застосування з інтеграцією даних з усіх доступних джерел. Картографування дозволяє оцінити масштаби забруднених територій та зменшити витрати на розмінування за рахунок визначення ділянок, які можуть бути потенційно безпечними. Ще одна перевага штучного інтелекту в перевірці контролю якості, яка проводиться після розмінування. Оснащені штучним інтелектом дрони дозволяють операторам сканувати великі території та додають додатковий рівень впевненості, що на ділянці не залишилось залишків мін [1].

Останні кілька років фахівці з різних сфер проводять все більше випробувань нових сенсорних технологій в реальних польових умовах. Українські розробники штучного інтелекту UADamage розробили технологію для прискорення ідентифікації мін, снарядів та воронки від вибухів. За допомогою супутників та дронів відбувається автоматичне зондування замінованих територій. Розробники поєднали сенсори зі штучним інтелектом, який обробляє інформацію та ідентифікує об'єкти не тільки на поверхні землі, а й глибоко під нею та автоматично наносить їх на мапу [2]. Технологія від UADamage складається з трьох етапів. Перший етап це стратегічне планування. Команда визначає ступінь

забруднення території за допомогою супутникових знімків та даних з кадастрових карт. Другий етап – візуальна оцінка на наявність мін та вибухонебезпечних предметів. Дрон з камерою обстежує територію, а штучний інтелект виявляє та ідентифікує потенційно небезпечні об'єкти. На третьому етапі здійснюється перевірка на наявність вибухових предметів під травою та землею (до двох метрів) з застосуванням різних сенсорів [3].

UADamage разом із японською компанією ALISYS, що спеціалізується на розробці сенсорних систем і робототехніки, та ДСНС України взяли участь у тренуваннях з використання передових технологій для гуманітарного розмінування. Проект реалізується за підтримки JICA (Japan International Cooperation Agency), яка надає фінансування та сприяє передачі технологій для посилення гуманітарного розмінування в Україні. Мета українсько-японської співпраці – прискорити впровадження передових рішень у сфері розмінування.

Міністерство економіки сформувало стратегію інформаційного менеджменту гуманітарного розмінування території України, яка ґрунтується на data-орієнтовному підході. Допомагає здійснити задумане американська технологічна компанія Palantir, заснована в 2003 році, яка створила універсальне програмне забезпечення для аналізу даних.

Штучний інтелект аналізує великі масиви даних для ухвалення якісних рішень, розставлення пріоритетів, розуміння потреб і того, які ресурси залучати для швидкого розмінування українських земель. Серед іншого, система аналізує дані щодо потенційно замінованих земель, поєднує їх із даними з додаткових джерел, наприклад, щодо об'єктів соціальної або критичної інфраструктури та формулює варіанти більш пріоритетних методів розмінування. Цей проект дозволяє оперативно аналізувати рішення та дії в сфері гуманітарного розмінування, корегувати їх, удосконалювати методи очищення земель. Присутність аналітичної інформаційної панелі та інтерактивного помічника, що у реальному часі генерує дані для ухвалення управлінських рішень, допомагає всім зацікавленим до розмінування структурам працювати більш ефективно. Системи від Palantir вже використовували ключові замовники – американські спецслужби і силовики. Американські військові використовували Palantir в Афганістані для криміналістичного аналізу придорожних бомб і прогнозування нападів повстанців. Починаючи з весни 2022-го року кілька десятків українських фахівців активно працювали над затулюванням продуктів компанії під українські реалії [4].

Візуалізація місцевості – один із найпопулярніших запитів військових, що є різновидом системи ситуативної обізнаності. Американська компанія Palantir налаштовує модуль так, щоб джерела інформації про певну місцевість оброблялися автоматично й відображалися на карті. Кожен день алгоритми обробляють від десятків до сотні супутникових зображень. Для військових це економія тижнів часу на аналіз [5].

Висновки і пропозиції. Використання штучного інтелекту в гуманітарному розмінуванні України має не лише практичне, а й стратегічне значення. Мова йде не просто про нові прилади чи дрони, а про зміну самого підходу до очищення територій. Завдяки інноваційним технологіям розмінування стає більш організованим, швидким і безпечним. Україна переходить від повільного ручного обстеження до системи, де дії плануються заздалегідь, на основі аналізу даних з супутників, кадастрів та інших джерел.

Штучний інтелект допомагає визначити, які території найнебезпечніші, де треба починати роботи в першу чергу, а які можна відкласти. Це дозволяє ефективніше використовувати ресурси і зменшити ризики для саперів. Автоматизовані системи взаємодіють із саперними групами, передають їм точну інформацію про обстеження, можливі загрози та кращі маршрути пересування.

Список використаної літератури:

1.«ШІ в гуманітарному розмінуванні»: дослідження DataDriven Research & Consulting у партнерстві з Українською Асоціацією гуманітарного розмінування, інформаційний партнер – Calibrated. URL: <https://deminingua.com/korisna-info/shi-doslidzhennya> (дата звернення: 25.05.2025 р.)

2.UADamage: технології, які привертають увагу світу. 2025. URL: <https://www.uadamage.com/news/> (дата звернення: 1.09.2025 р.).

3. В Україні розробляють технологію розмінування за допомогою штучного інтелекту. 2010. URL: <https://lviv.media/ukraina/85443-v-ukrayini-rozroblyayut-tehnologiyu-rozminuvannya-za-dopomogoyu-shtuchnogo-intelektu/> (дата звернення: 25.05.2025 р.)

4. Palantir Technologies. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Palantir_Technologies (дата звернення: 1.09.2025 р.).

5. Штучний інтелект допомагатиме в розмінуванні України. 2024. URL: <https://www.dw.com/uk/stucnij-intelekt-dopomagatime-v-rozminuvanni-ukraini/> (дата звернення: 25.05.2025 р.)

Ярослав Нижник

*начальник науково-дослідного відділу наукового
і науково-технічного забезпечення протимінної діяльності,
Центр протимінної діяльності*

Олексій Журахов

*науковий співробітник науково-дослідного відділу наукового
і науково-технічного забезпечення протимінної діяльності,
Центр протимінної діяльності*

Ольга Романенко

старший офіцер управління, Центр протимінної діяльності

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИМІННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У зв'язку з широкомасштабною збройною агресією російської федерації проти України питання протимінної діяльності набули надзвичайної актуальності. За даними офіційних джерел [1], Україна наразі є однією з найбільш замінованих країн світу, майже чверть території є потенційно забрудненою, а це на сьогодні приблизно 138 500 км². У цих умовах особливого значення набуває ефективне нормативно-правове регулювання протимінної діяльності, що дозволяє забезпечити системність, безпеку та міжнародну координацію у сфері розмінування.

Основними нормативно-правовими актами, що регулюють протимінну діяльність в Україні, є:

а) Закон України «Про протимінну діяльність в Україні» [2] (далі – Закон) – основний спеціальний закон, який визначає правові засади, суб'єкти, фінансування та міжнародну співпрацю у сфері протимінної діяльності, а також стратегічні засади та принципи діяльності;

б) національні стандарти України (ДСТУ), які відповідають міжнародним стандартам (IMAS – International Mine Action Standards), зокрема в частині технічних вимог та безпеки проведення операцій з розмінування, обов'язковість застосування яких визначена Законом;

в) інші нормативно-правові акти Міноборони, ДСНС, СБУ, що регулюють оперативні аспекти протимінної діяльності, та внутрішньовідомчу взаємодію.

Актуальними питаннями нормативно-правового забезпечення, що потребують вирішення та врегулювання на державному рівні вважаються:

а) фрагментарність та неузгодженість правового регулювання.

Частина підзаконних актів або не розроблена, або не в повній мірі відповідає Закону України «Про протимінну діяльність в Україні», що ускладнює практичну реалізацію положень закону;

б) невизначеність ступеня відповідальності суб'єктів протимінної діяльності.

Закон України «Про протимінну діяльність в Україні» (далі – Закон) передбачає низку суб'єктів, що здійснюють різні функції: від планування та фінансування до безпосереднього виконання операцій з розмінування. Однак законодавство не встановлює чітких меж відповідальності кожного з суб'єктів, особливо в умовах міжвідомчої взаємодії.

Відсутність визначення рівня відповідальності у випадках порушень процедур, недбалості чи неефективного планування ускладнює застосування механізмів контролю та притягнення до відповідальності;

в) недостатня врегульованість функцій центральних органів виконавчої влади у сфері протимінної діяльності.

Стаття 20 Закону визначає повноваження Кабінету Міністрів України у сфері протимінної діяльності, зокрема: забезпечення проведення державної політики у сфері протимінної діяльності, здійснення державне регулювання у цій сфері; забезпечення розроблення та виконання державних програм у сфері протимінної діяльності; координація діяльності міністерств, інших центральних органів виконавчої влади та державних органів, місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, підприємств та організацій незалежно від форми власності, що залучаються до проведення заходів у сфері протимінної діяльності.

Статтею 21 Закону визначено, що міністерства, інші центральні органи виконавчої влади у взаємодії з національним органом з питань протимінної діяльності, центром протимінної діяльності та центром гуманітарного розмінування реалізують державну політику у сфері протимінної діяльності у межах своїх повноважень. Повноваження міністерств та інших центральних органів виконавчої влади у сфері протимінної діяльності визначаються Кабінетом Міністрів України відповідно до пропозицій національного органу з питань протимінної діяльності. При цьому, окрім Міністерства оборони України, Головне управління протимінної діяльності, цивільного захисту та екологічної безпеки якого виконує функції секретаріату Національного органу з питань протимінної діяльності, а Міністр оборони головує в цьому колегіальному органі, з 19 міністерств функції у сфері протимінної

діяльності (у т.ч. щодо гуманітарного розмінування) містяться у положеннях про ще 12 центральних органів виконавчої влади: Міністерство економіки України, Міністерство внутрішніх справ та окремо Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Міністерство освіти і науки, Міністерство розвитку громад та територій, Міністерство аграрної політики та продовольства, Міністерство соціальної політики, Міністерство з питань стратегічних галузей промисловості, Міністерство закордонних справ України, Міністерство у справах ветеранів, Міністерство охорони здоров'я, Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів.

Таким чином. спостерігається перенасиченість архітектури системи протимінної діяльності в Україні центральними органами виконавчої влади з різноманітними, але недостатньо врегульованими функціями та розподілом сфер відповідальності.

Висновки і пропозиції. Протимінна діяльність в умовах збройного конфлікту в Україні є не лише питанням національної безпеки, але й гуманітарною необхідністю. Ефективність розмінування напряму залежить від повноти, системності та сучасності нормативно-правового регулювання. Для забезпечення належного правового забезпечення необхідно не лише вдосконалювати чинне законодавство, а й забезпечити механізми його практичної реалізації.

Основними напрямками удосконалення нормативно-правового забезпечення у сфері протимінної діяльності вважається:

а) гармонізація національного законодавства з міжнародними стандартами IMAS;

б) створення механізму державного нагляду у сфері протимінної діяльності;

в) законодавче стимулювання співпраці з міжнародними організаціями, включаючи можливість спрощення процедур доступу до зони проведення операцій для сертифікованих міжнародних операторів.

Актуальність внесення змін до Закону України “Про протимінну діяльність в Україні” пов’язана з необхідністю визначення правового статусу та меж відповідальності всіх суб’єктів (державних, міжнародних, недержавних).

Вбачається, що вжиття відповідних заходів сприятимуть подальшому формуванню стабільної, керованої та ефективної системи розмінування в Україні, яка відповідала б міжнародним стандартам і забезпечувала безпеку цивільного населення на деокупованих територіях.

Список використаної літератури:

1. За оцінками ООН, Україна – найбільш замінована країна у світі! URL: <https://forest.gov.ua/news/za-otsinkamy-oon-ukraina-naibilsh-zaminovana-kraina-u-sviti> (дата звернення: 21.05.2025).
2. Про протимінну діяльність в Україні: Закон України від 06.12.2018 р. № 2642-VIII //Відомості Верховної Ради (ВВР), 2019, № 6, ст. 39) (із змінами, внесеними згідно із Законами № 2706-VIII від 25.04.2019, ВВР, 2019, № 22, ст. 82; № 911-IX від 17.09.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2642-19> (дата звернення: 21.05.2025).

Олексій Плотніков

кандидат юридичних наук помічник начальника відділу правового супроводження претензійної роботи та господарських операцій управління претензійної роботи та контролю Головного управління військової юстиції Міністерства оборони України

МІЖНАРОДНІ ПРИНЦИПИ ДЛЯ ВРЕГУЛЮВАННЯ ВІЙСЬКОВОГО ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В УКРАЇНІ

Сучасний період розвитку людської цивілізації можна характеризувати в термінах Четвертої промислової революції (докладно про термін див. [1]). Одним з основних проявів цієї революції є утвердження штучного інтелекту (далі – ШІ) в усіх сферах життя, в тому числі, у веденні воєнних (бойових) дій. Сучасне поле бою характеризується все ширшим використанням автономних систем озброєнь (далі – АСО), оснащених елементами штучного інтелекту чи повноцінним штучним інтелектом. ШІ вже використовується для аналізу бойової обстановки, пошуку та ідентифікації цілей, спрямування ударів дронів та безпосередньо для ураження цілей. Слід очікувати, що в наступні роки роль АСО з ШІ тільки зростатиме. Держави, що матимуть найбільш розвинуті технології АСО, очевидно, матимуть перевагу у веденні бойових дій.

За наявними повідомленнями, АСО вже використовуються на полі бою. Так, в березні 2020 року в Лівії відбулося перше смертельне ураження учасника збройного конфлікту на полі бою за допомогою повністю автономної системи озброєння, а саме БПЛА Kargu-2 [2]. Ізраїль використовує ШІ при виборі цілей під час ведення військових операцій в секторі Газа [3].

Провідні держави намагаються врегулювати сферу використання АСО. Так, в 2013 році Міністерство оборони США випустило директиву щодо автономних систем озброєнь, оновлена версія якої з'явилася в 2023 році [4]. Групою китайських експертів були схвалені Пекінські принципи використання штучного інтелекту [5]. На рівні ООН Група урядових експертів з технологій, що виникають в сфері летальних автономних систем озброєнь, заборон та інших регуляторних заходів на підставі міжнародного гуманітарного права (далі – МГП) [6]. 22 грудня 2023 року Генеральна Асамблея ООН запропонувала Генеральному Секретарю ООН зібрати погляди держав та міжнародних організацій щодо

викликів, які несуть АСО для подальшого обговорення державами-учасниками [7].

Україна не лишається осторонь процесу розвитку ШІ. З'являється все більше повідомлень про розробку [8] та застосування [9] АСО з ШІ на полі бою в збройному конфлікті, спровокованому військовою агресією російської федерації проти України. Одночасно з цим, державні органи України розробляють основи майбутнього правового регулювання штучного інтелекту. Слід виділити затверджену Кабінетом Міністрів України в 2020 році Концепцію розвитку штучного інтелекту [10] та запропоновану Міністерством цифрової трансформації Білу книгу штучного інтелекту [11]. Дані документи закладають основи загального підходу до регулювання ШІ в Україні, проте мають спрямованість повністю або практично повністю на мирну сферу. Питання застосування ШІ в збройному конфлікті залишається неврегульованим.

Чи означає це, що українські військові абсолютно вільні у використанні ШІ в будь-який спосіб, адже правового регулювання (відповідно, і обмежень), не існує? Безумовно ні. За відсутності напрацьованих правових норм, підлягають безпосередньому застосуванню принципи права. Для збройного конфлікту – це принципи міжнародного гуманітарного права.

Варто підкреслити, що будь-яка міжнародна конвенція про заборони чи обмеження озброєнь є просто конкретизацією основних принципів МГП для певного виду зброї. Основних принципів МГП п'ять: принцип гуманності, принцип військової необхідності, принцип розрізнення, принцип пропорційності (сумірності), принцип вжиття запобіжних заходів. Застосування цих принципів вимагають не тільки міжнародні зобов'язання України, але й нормативно-правові акти, що безпосередньо регламентують ведення бойових дій, такі як Інструкція про порядок виконання міжнародного гуманітарного права в збройних силах України. [12]. Таким чином, ці принципи мають пряму дію, і за відсутності більш конкретних норм, військовослужбовці зобов'язана послуговуватися саме принципами.

Чи застосовні ці принципи до засобів і методів ведення війни, в яких використовується ШІ, таких як АСО? Цілком, адже ці принципи стосуються, як правило, здійснення нападу. Напад з використанням АСО нічим принципово з точки зору МГП не відрізняється від будь-якого іншого нападу. Отже, до нього застосовуються ті ж принципи.

Чи означає це відсутність взагалі будь-якої специфіки застосування ІІІ? Також ні. Штучний інтелект – революційний винахід, який вимагає революції і в правовому регулюванні, в тому числі, появи особливих принципів, які до нього застосовні. Такі принципи пропонувалися неодноразово, в тому числі, в описаних вище документах Групи урядових експертів. Однак, для цілей розвитку Збройних Сил України наразі більш доцільним виглядає застосування принципів відповідального використання ІІІ, які були запропоновані Організацією Північноатлантичного договору (далі – НАТО) в рамках її Стратегії штучного інтелекту [13]. До цих принципів НАТО відносить законність, відповідальність, пояснювальність та відстежуваність (traceability), керованість та пом'якшення упереджень.

Частина з цих принципів корелює з вже існуючими принципами МГП, а інша частина відображає особливості саме ІІІ. Так, принцип законності вказує на необхідність слідувати МГП при застосуванні ІІІ, а принцип пояснювальності вимагає розуміння процесу прийняття рішень ІІІ, принцип відповідальності означає потребу у визначенні людини, що несе б відповідальність за рішення ІІІ (адже, робот не може нести відповідальності), а принцип керованості вказує на принципову можливість збереження контролю над ІІІ до, під час, та після його застосування.

Висновки і пропозиції. Наведені принципи відповідального використання ІІІ виходять за межі виключно права війни. Вони можуть бути застосовані для всього життєвого циклу військових рішень зі штучним інтелектом від розробки до утилізації. Застосування в бойових діях виступає найважливішою, але не єдиною частиною циклу. Інший аспект полягає в тому, що принципи відповідального використання ІІІ покликані забезпечити можливість реалізації принципів МГП на полі бою. В поєднанні, ці принципи спрямовані на захист базових цінностей, таких як гуманізм, людське життя та гідність, права людини та інших навіть в збройному конфлікті та навіть в епоху штучного інтелекту.

Список використаної літератури:

1. Шваб К. Четверта промислова революція. Формуючи четверту промислову революцію. Київ: Книжковий клуб “Клуб сімейного дозвілля”, 2019. 416 с.
2. Letter dated 8 March 2021 from the Panel of Experts on Libya established pursuant to resolution 1973 (2011) addressed to the President of

the Security Council. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N21/037/72/PDF/N2103772.pdf?OpenElement>. (дата звернення: 12.08.2024).

3. Прищепя Я. Ізраїльські військові почали застосовувати штучний інтелект при плануванні авіаударів – Bloomberg. URL: <https://suspihne.media/529927-izraillski-vijskovi-pocali-zastosovuvati-stucnij-intelekt-pri-planuvanni-aviaudariv-bloomberg/> (дата звернення: 12.08.2024).

4. DOD Directive 3000.09 Autonomy in Weapon Systems. January 25, 2023. URL: <https://www.esd.whs.mil/portals/54/documents/dd/issuances/dodd/300009p.pdf> (дата звернення: 12.08.2024).

5. Beijing Artificial Intelligence Principles. URL: <https://ai-ethics-and-governance.institute/beijing-artificial-intelligence-principles/> (дата звернення: 12.08.2024).

6. Draft articles on autonomous weapon systems – prohibitions and other regulatory measures on the basis of international humanitarian law (“IHL”). URL: [https://docs-library.unoda.org/Convention_on_Certain_Conventional_Weapons_-Group_of_Governmental_Experts_on_Lethal_Autonomous_Weapons_Systems_\(2023\)/CCW_GGE1_2023_WP.4_US_Rev2.pdf](https://docs-library.unoda.org/Convention_on_Certain_Conventional_Weapons_-Group_of_Governmental_Experts_on_Lethal_Autonomous_Weapons_Systems_(2023)/CCW_GGE1_2023_WP.4_US_Rev2.pdf) (дата звернення: 12.08.2024).

7. Lethal autonomous weapons systems. Resolution adopted by the General Assembly on 22 December 2023. A/RES/78/241. URL: <https://www.undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FRES%2F78%2F241&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False> (дата звернення: 12.08.2024).

8. Україна разом з Milrem Robotics розроблятиме роботизовані системи. URL: https://mil.in.ua/uk/news/ukrayina-razom-z-milrem-robotics-rozroblyatyme-robotyzovani-systemy/#google_vignette (дата звернення: 12.08.2024).

9. Штучний інтелект на полі бою. Огляд розумної зброї: Україна, Ізраїль, США, Австралія. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/crg78jn5pkdo> (дата звернення: 12.08.2024).

10. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.12.2020 № 1556-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text> (дата звернення: 25.05.2025).

11. Біла книга регулювання ШІ в Україні: бачення Мінцифри, 2024. URL: <https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/page/community/docs/%D0%A0%D0%B5%D0%B3%D1%83%D0%BB%D1%8E%D0%B2%>

D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%A8%D0%86.pdf (дата звернення: 25.05.2025).

12. Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України: Наказ Міністерства оборони України від 23.03.20217 № 164. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text> (дата звернення: 25.05.2025).

13. Summary of NATO's revised Artificial Intelligence (AI) strategy, 2021. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_227237.htm (дата звернення: 25.05.2025).

Тетяна Процюк

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри операційного права навчально-наукового інституту права воєнної історії, права та соціальних наук, Національного університету оборони України

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ МАЙНОВИХ ВІДНОСИН У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ГОСПОДАРСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Питання правового регулювання майнових відносин у Збройних Силах України завжди перебувало у центрі уваги як науковців, так і практиків, оскільки воно безпосередньо пов'язане із забезпеченням обороноздатності держави, ефективністю використання матеріально-технічної бази та раціональністю організації оборонних закупівель. Збройні Сили України функціонують в особливих умовах, що передбачають значні потреби у майні різних видів (рухомому, нерухомому, природних ресурсах, корпоративних правах тощо), яке має специфічний правовий режим та використовується для досягнення цілей національної безпеки й оборони.

Зміни, які відбулися в правовому полі в результаті скасування Господарського кодексу України [1] з 28 серпня 2025 року, вимагають ґрунтовного переосмислення правового статусу військового майна. Перехід від старої моделі «господарських прав» до приватно-правових інструментів, закріплених у Цивільному кодексі України [2], є основоположною зміною, що визначає подальший розвиток законодавства у сфері управління державним та комунальним майном.

У цьому контексті особливого значення набуває Закон України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» (далі – Закон № 4196-ІХ) [3]. Саме цей нормативно-правовий акт визначає правовий режим майнових прав, які раніше існували у формах права господарського відання та права оперативного управління, та установлює поступовий перехід до нової моделі, в якій центральне місце посідає інститут узуфрукта.

До прийняття Закону № 4196 військове майно закріплювалося за військовими частинами на праві оперативного управління. Закон № 4196-ІХ фактично відтворив положення Господарського кодексу України, визначивши, що право оперативного управління є речовим правом суб'єкта господарювання, який володіє, користується і розпоряджається

ся майном, закріпленим за ним власником (уповноваженим суб'єктом управління об'єктами державної власності чи органом місцевого самоврядування), для здійснення некомерційної господарської діяльності в межах, установлених законом та власником [3].

Водночас, відповідно до пункту 2 розділу «Прикінцеві та перехідні положення» Закону № 4196-IX, усі чинні права господарського відання та оперативного управління зберігаються протягом трирічного перехідного періоду [3]. Таким чином, паралельно функціонують дві моделі режиму володіння майном: стара (право оперативного управління та право господарського відання) і нова (право узуфрукта та право відання).

Право узуфрукта, передбачений Законом № 4196-IX, спрямований на специфічне використання державного та комунального майна, зокрема і Збройними Силами України. Поняття «узуфрукта» включає в себе обмежене речове право на чуже майно, яке дозволяє його користувачу володіти та отримувати корисні властивості від майна, не набуваючи при цьому права власності.

Основні зміни щодо правового режиму володіння майном на праві узуфрукта вже відображені в базових нормативно-правових актах, що регулюють діяльність Збройних Сил України.

Відповідно до статті 14 Закону України «Про Збройні Сили України», військові частини можуть здійснювати господарську діяльність згідно із законом. Земля, води, інші природні ресурси та майно, закріплені за військовими частинами, навчальними закладами, установами та організаціями Збройних Сил, є державною власністю і передаються їм на праві узуфрукта державного майна чи іншому речовому праві на чуже майно, визначеному законом. Таке майно звільняється від сплати всіх видів податків відповідно до законодавства з питань оподаткування [4].

Згідно зі статтею 1 Закону України «Про правовий режим майна у Збройних Силах України», військове майно – це державне майно, передане в користування органам військового управління, військовим частинам, закладам, установам та організаціям ЗСУ на праві узуфрукта. До нього належать будівлі, споруди, передавальні пристрої, озброєння, бойова та інша техніка, боєприпаси, паливо, продовольство, різне технічне та речове забезпечення, культурно-просвітницьке, медичне, ветеринарне, побутове, інженерне майно, засоби зв'язку, а також корпоративні права (акції, частки у статутному капіталі юридичних осіб) тощо [5].

Водночас виникає проблематика практичного застосування нових норм законодавства. Насамперед йдеться про те, що підзаконна нор-

мативно-правова база, зокрема накази Міністерства оборони України, наразі не приведена у повну відповідність до нових положень. Це створює ситуацію правової колізії, коли норми законів передбачають застосування права узуфрукта, тоді як відомчі акти продовжують оперувати категоріями «оперативного управління» чи «господарського відання».

Право узуфрукта відкриває нові можливості для раціонального використання військового майна, одночасно зберігаючи державний контроль над ним, поєднання **ефективності управління майном з публічно-правовими гарантіями його збереження**. Це особливо важливо у воєнний час, коли держава має потребу в швидкій мобілізації ресурсів. Водночас цей процес супроводжується низкою проблем – нормативних, організаційних та методологічних, які потребують системного вирішення.

Висновки і пропозиції. У перспективі нова модель сприятиме підвищенню ефективності управління військовим майном, забезпеченню обороноздатності України та гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами.

Крім того, потребує додаткового дослідження питання співвідношення права узуфрукта як обмеженого речового права та особливого правового режиму стратегічних об'єктів державної власності. Разом з тим виникає також необхідність уніфікації підходів щодо бухгалтерського обліку, фінансової звітності та контролю за використанням військового майна у новій правовій реальності.

Список використаної літератури:

1. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січ. 2003 р. № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18–22. Ст. 144.
2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.
3. Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб : Закон України від 9 січ. 2025 р. № 4196-IX. *Голос України*. 2025. № 40.
4. Про Збройні Сили України : Закон України від 6 груд. 1991 р. № 1934-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 9. Ст. 108.
5. Про правовий режим майна у Збройних Силах України : Закон України від 21 верес. 1999 р. № 1075-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 48. Ст. 408.

Юлія Стужук

науковий співробітник науково-дослідного відділу правових проблем у сфері міжнародного співробітництва науково-дослідного управління проблем ресурсного забезпечення у воєнній сфері, сфері оборони та військового будівництва Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ПРАВОВИХ ОСНОВ БЕЗПЕКОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ ТА ПРОВІДНИХ КРАЇН НАТО

Загарбницька війна російської федерації проти України у 2014 році та широкомасштабне вторгнення у лютому 2022 року підірвало існуючі засади світопорядку, що ґрунтується на міжнародному праві та повазі до суверенітету та територіальної цілісності інших держав. Світові лідери та міжнародні організації рішуче засудили агресію російської федерації. Переважна більшість країн світу підтримали Україну, надавши всебічну допомогу, починаючи від санкційного тиску на російську федерацію до постачання різних видів озброєння, фінансової підтримки, гуманітарної допомоги та ін. Окреслена допомога з часом стала набувати системного характеру, про що свідчить формалізація співпраці у вигляді укладання безпекових угод між Україною та провідними міжнародними акторами.

Так, у липні 2023 року, на полях саміту НАТО у Вільнюсі за участю Президента України Володимира Зеленського лідери країн «Групи семи» (G7) погодили Спільну декларацію про підтримку України [8], у рамках якої було заявлено таке:

- лідери G7 підтверджують свою відданість вільній, незалежній, демократичній і суверенній Україні, визнаючи, що безпека України є невід’ємною частиною безпеки євроатлантичного регіону;
- держави G7 націлені працювати над конкретними, двосторонніми, довгостроковими зобов’язаннями з Україною у сфері безпеки, вираженими у наданні сучасного військового обладнання для захисту України зараз і в майбутньому; зміцненні економічної стабільності та стійкості України; наданні їй технічної та фінансової підтримки, зокрема для продовження реформ на шляху до євроатлантичної інтеграції;
- у разі майбутнього збройного нападу з боку російської федерації держави G7 будуть проводити негайні консультації з Україною для визначення відповідних подальших кроків, включно з наданням їй швидкої і сталої оборонної та фінансової допомоги;

- держави залишаються відданими підтримці України шляхом притягнення російської федерації до відповідальності, в тому числі через санкції та експортний контроль, а також шляхом підтримки зусиль міжнародних механізмів, таких як Міжнародний кримінальний суд;
- зі свого боку, Україна зобов'язується посилювати заходи прозорості щодо партнерської допомоги; здійснювати подальшу модернізацію в оборонно-промисловому секторі та інші необхідні реформи [7].

Це стало важливим кроком у формуванні майбутньої системи гарантування безпеки України до набуття повноцінного членства в НАТО. Спільна декларація з підтримки України стала загальним рамковим документом, започаткувавши механізм укладання двосторонніх безпекових угод між Україною та країнами-гарантами в межах багатосторонньої взаємодії [4].

Першою країною, з якою Україна уклала безпекову угоду була Велика Британія. Окреслену угоду було укладено 12 січня 2024 року. Крайню угоду було укладено з Албанією 21 січня 2025 року. Станом на кінець квітня 2025 року Україна уклала 29 двосторонніх угод про співробітництво, серед яких 27 угод із державами-підписантами Спільної декларації про підтримку України, 1 угоду з ЄС і ще 1 угоду з Хорватією, яка не приєдналась до Спільної декларації [1]. Попри наявність у своїх назвах слів “співробітництво у сфері безпеки”, вказані угоди насправді охоплюють значно більше сфер – від людського капіталу до енергетики. В цілому, документи структурно схожі, хоча і містять пріоритети кожного із союзників.

Ключовими складовими кожної угоди є такі блоки:

Демократичні перетворення й економічна стійкість:

Підтримка демократії, реформ та євроінтеграція

Макроекономічна стабільність

Відновлення і відбудова

Захист критичної інфраструктури й енергетика

Військове співробітництво:

Вступ України в НАТО

Розвиток ВПК та оборонне співробітництво

Реагування на нову агресію проти України

Протидія ядерним і біологічним загрозам

Фінансові зобов'язання країн у військовій сфері

Боротьба з пропагандою й інформаційна безпека

Відповідальність за агресію:

Справедливий мир

Санкції

Відшкодування збитків, заморожені російські активи

Спецтрибунал

Інше:

Боротьба з організованою злочинністю

Гуманітарне співробітництво

Припинення дії Угоди [2].

Варто звернути увагу на неформальний альянс чотирьох авторитарних країн – CRINK (China, Russia, Iran, North Korea), який був створений російською федерацією задля того, щоб отримувати зброю та живу силу у війні проти України. Він є новою загрозою не тільки для України, а й для країн Заходу. Співпраця між країнами CRINK здійснюється на рівні стратегічного партнерства.

19 червня 2024 року президенти В. путін і Кім Чен Ин підписали в Пхеньяні Договір про всеосяжне стратегічне партнерство між російською федерацією та КНДР. Документом передбачається взаємна допомога в разі агресії проти однієї зі сторін [6].

17 січня 2025 року президенти В. путін і Масуд Пезешкіан підписали в Москві Договір про всеосяжне стратегічне партнерство між російською федерацією та Іраном терміном на 20 років. Окремо у договорі закріплено положення щодо співпраці у напрямках безпеки та оборони двох країн. Російська федерація та Іран домовилися, що у тому випадку, якщо одна з них зазнає агресії, то інша не повинна жодним чином допомагати агресору [5].

8 травня 2025 року Президент російської федерації В. путін і лідер Китаю Сі Цзіньпін підписали угоду про подальше поглиблення всеосяжного стратегічного партнерства між двома країнами [3].

Висновки і пропозиції. Отже, система двосторонніх безпекових угод, підписаних між Україною та ключовими партнерами є важливим кроком для забезпечення безпеки України та стримування агресії російської федерації. Безпекові угоди виступають ефективним інструментом для покращення обороноздатності нашої держави та збереження існуючого рівня отримання військової допомоги у довгостроковій перспективі. Попри зазначене, одним з недоліків вказаних угод є відсутність їх ратифікації. Факт відсутності процедури ратифікації дає зрозуміти, що такі документи мають більше політичний характер. Внаслідок погір-

шення безпекової ситуації на глобальному рівні та налагодження стратегічного партнерства серед країн-членів CRINK – світова спільнота має забезпечити всебічну реалізацію окреслених угод завдяки правовим та інституційним механізмам.

Список використаної літератури:

1. Дайджест виконання двосторонніх безпекових угод (квітень 2025). *Центр Дністрянського*. URL: [https://dc.org.ua/news/daydzhest-vykonannya-dvostoronnih bezpekovyh-ugod-kviten-2025](https://dc.org.ua/news/daydzhest-vykonannya-dvostoronnih-bezpekovyh-ugod-kviten-2025) (дата звернення: 21.05.2025).
2. Дослідження. Чи захистять Україну від агресії Росії безпекові угоди. *ОПОРА – Громадянська мережа – вибори в Україні – Election in Ukraine*. URL: <https://www.oporaua.org/viyna/doslidzhennya-chi-zahistyat-ukrayinu-vid-agresiyi-rosiyi-bezpekovi-ugodi-25278> (дата звернення: 21.05.2025).
3. Д'яконов І. Путін і Сі Цзіньпін підписали угоду про поглиблення стратегічного партнерства між Росією та Китаєм. *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2025/05/9/7511370/> (дата звернення: 21.05.2025).
4. За участю Володимира Зеленського лідери країн G7 погодили Спільну декларацію про підтримку України – Офіційне інтернет-представництво Президента України. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*. URL: <https://www.president.gov.ua/news/za-uchastyu-volodimira-zelenskogo-lideri-krayin-g7-pogodili-84281> (дата звернення: 21.05.2025).
5. Іванова К. Путін ратифікував стратегічну угоду з Іраном. *Главком*. URL: <https://glavcom.ua/world/world-politics/putin-ratifikuvav-stratehichnu-uhodu-ziranom-1055201.html> (дата звернення: 21.05.2025).
6. Ізвозікова А. Путін і Кім Чен Ин підписали договір про «всеосяжне стратегічне партнерство». *Суспільне Новини*. URL: <https://suspilne.media/771731-putin-i-kim-cen-in-pidpisali-dogovir-pro->
7. Результати Вільнюського саміту НАТО 11-12 липня 2023 року. *НІСД*. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/rezultaty-vilnyuskoho-samitu-nato-11-12-lypnya-2023-roku> (дата звернення: 21.05.2025).
8. Спільна декларація про підтримку України. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*. URL: <https://www.president.gov.ua/news/spilna-deklaraciya-pro-pidtrimku-ukrayini84277> (дата звернення: 21.05.2025).

Петро Фівкін

*начальник кафедри права національної безпеки
та правової роботи Військово-юридичного інституту
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ЦЕНТРАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ МІНІСТЕРСТВА ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Як відомо, наразі в Україні здійснюється системна робота по започаткуванню роботи нової інституції – Військового омбудсмана, яка буде покликана підняти на якісно новий рівень захист прав військовослужбовців сил оборони і сил безпеки.

Необхідним елементом цієї інституції у системі Міністерства оборони України є створене 26 квітня 2024 року Центральне управління захисту прав військовослужбовців (далі – Центральне управління), положення про яке затверджене наказом Міністерства оборони України від 13 квітня 2024 року № 237/нм (далі – Положення № 237), в якому визначено основні завдання і функції Центрального управління, порядок взаємодії з іншими структурними підрозділами Міністерства оборони України (далі – Міноборони), Збройних Сил України (далі – Збройні Сили), Державної спеціальної служби транспорту (далі – Держспецтрансслужба), іншими органами військового управління, а також повноваження начальника Центрального управління.

За своїм правовим статусом Центральне управління є органом військового управління, юрисдикція якого поширюється на всю територію України, і підпорядковується безпосередньо Міністру оборони України, а спрямування та координація діяльності Центрального управління здійснюється заступником Міністра оборони України (за напрямом діяльності), Положення про Центральне управління та його структуру затверджує Міністр оборони України за поданням заступника Міністра оборони України, крім цього, Центральне управління має печатку встановленого зразка зі своїм найменуванням, а також інші печатки та штампи, необхідні для забезпечення діяльності Центрального управління, що передбачено пунктами 2, 4, 15 Положення № 237.

Відповідно до пункту 4 Положення № 237 правовими засадами діяльності Центрального управління є Конституція та закони України, акти Президента України, Верховної Ради України, прийняті відповід-

но до Конституції та законів України, акти Кабінету Міністрів України, інші акти законодавства, накази Міноборони, директиви Міноборони та Головнокомандувача Збройних Сил України, накази Головнокомандувача Збройних Сил України, а також Положення № 237.

Згідно пунктів 3, 6 Положення № 237 основним і глобальним завданням Центрального управління є здійснення заходів, спрямованих на захист гарантованих прав військовослужбовців Збройних Сил України, Держспецтрансслужби та членів їх сімей (далі – військовослужбовці та члени їх сімей), а іншими основними завданнями Центрального управління є:

здійснення заходів, спрямованих на захист прав та соціальних гарантій військовослужбовців та членів їх сімей;

здійснення заходів, спрямованих на дотримання гендерної рівності, рівних прав і можливостей жінок і чоловіків, заходів профілактики насильства та дискримінації за ознакою статі чи з інших причин під час несення військової служби у Збройних Силах України;

організація взаємодії з Секретаріатом Уповноваженого Верховної ради України з прав людини, правоохоронними органами, міжнародними організаціями та іншими установами, органами, організаціями.

На виконання вимог пункту 7 Положення № 237 Центральне управління відповідно до наданих повноважень здійснює такі функції:

організовує та проводить заходи, які сприяють захисту прав військовослужбовців та членів їх сімей, забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, що проходять військову службу;

проводить аналіз та узагальнює практику застосування законодавства з питань захисту прав військовослужбовців та членів їх сімей, подає пропозиції щодо його вдосконалення на розгляд заступнику Міністра оборони України для вирішення питання щодо розроблення проєктів нормативно-правових актів та внесення їх на розгляд у встановленому порядку;

здійснює розгляд звернень і скарг військовослужбовців та членів їх сімей з питань порушень їх прав та соціальних гарантій, які носять масовий, системний характер, а також з питань дискримінації за ознакою статі;

здійснює аналіз звернень військовослужбовців та членів їх сімей, що стосуються порушення їх прав і виникнення проблемних питань та готує відповідні пропозиції заступнику Міністра оборони України;

здійснює розгляд у встановленому порядку звернень та запитів народних депутатів України, звернень громадян щодо порушення прав

військовослужбовців та членів їх сімей, з питань порушення гендерної рівності військовослужбовців;

бере участь у наданні первинної правничої допомоги військовослужбовцям, членам їх сімей з питань проходження військової служби;

здійснює моніторинг стану дотримання прав військовослужбовців та членів їх сімей;

здійснює моніторинг Інтернет простору, соціальних мереж, засобів масової інформації з використанням методів та засобів OSINT (Open source intelligence) з метою пошуку інформації щодо порушення прав військовослужбовців та членів їх сімей задля швидкого реагування, інформування Міністра оборони України про необхідність проведення службової перевірки, службового розслідування;

брати участь у службових перевірках та службових розслідуваннях із залученням, за необхідності, представників структурних підрозділів Міністерства оборони України, органів військового управління, Військової служби правопорядку, Головної інспекції Міністерства оборони України, Держспецтрансслужби, військових частин;

здійснює виїзні та безвиїзні перевірки, розслідування з питань соціального і правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей та з питань дискримінації за ознакою статі у Збройних Силах України, Держспецтрансслужбі;

готує самостійно або спільно з іншими структурними підрозділами, за результатами службових перевірок і розслідувань, інформаційні та аналітичні матеріали для подання заступнику Міністра оборони України;

здійснює методичне керівництво з питань дотримання і захисту прав військовослужбовців та членів їх сімей та з питань забезпечення гендерної рівності у Збройних Силах України, Держспецтрансслужбі;

взаємодіє у своїй роботі з Секретаріатом Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини;

взаємодіє у своїй роботі з іншими військовими формуваннями з питань дотримання і захисту прав військовослужбовців та членів їх сімей;

взаємодіє з центральними та місцевими органами виконавчої влади, суб'єктами господарювання всіх форм власності з питань, що стосуються компетенції Центрального управління;

бере участь у робочих групах в межах наданих повноважень;

бере участь у заходах міжнародного співробітництва з відповідними органами, збройними силами і представництвами іноземних держав, з

міжнародними та неурядовими організаціями за напрямками діяльності Центрального управління;

дотримується вимог Конституції та законів України, актів Президента України, Верховної Ради України, актів Кабінету Міністрів України, інших актів законодавства, наказів Міноборони, директив Міноборони та Генерального штабу Збройних Сил, інших центральних органів виконавчої влади, положення про Центральне управління та здійснює контроль за їх реалізацією за напрямом діяльності;

здійснює перспективне і поточне планування діяльності Центрального управління; організовує виконання заходів повсякденної службової діяльності та підвищення професійної підготовки особового складу; реалізує в межах своїх повноважень комплекс заходів щодо охорони державної таємниці, захисту інформації з обмеженим доступом, інформаційної безпеки та кібербезпеки, а також технічного захисту інформації, контролю за її збереженням;

бере в межах повноважень участь у виконанні завдань та заходів, визначених програмами мобілізаційної підготовки Міноборони та мобілізаційного плану Міноборони, вимог законодавства з питань мобілізаційної підготовки та мобілізації;

забезпечує документування управлінської діяльності, збереження службових документів, у тому числі електронних, що утворюються в процесі діяльності Центрального управління, та своєчасне передавання їх до Галузевого державного архіву Міністерства оборони України відповідно до вимог законодавства та нормативно-правових актів Міноборони;

проваджує діяльність, пов'язану з державною таємницею;

організовує (з використанням системи електронного документообігу) у Центральному управлінні нетаємне діловодство та електронний документообіг, роботу з документами з обмеженим доступом і мобілізаційними документами, роботу із збереження, обліку та використання архівних документів, забезпечує доступ до публічної інформації, розпорядником якої є Центральне управління;

здійснює заходи щодо дотримання вимог законодавства з охорони праці;

забезпечує захист персональних даних особового складу Центрального управління;

здійснює заходи щодо запобігання і протидії корупції в Центральному управлінні;

здійснює заходи з виконання функцій внутрішнього контролю, управління ризиками за напрямом діяльності та звітує з цих питань у порядку, встановленому в Міноборони;

забезпечує в межах повноважень моніторинг стану дотримання прав військовослужбовців та членів їх сімей;

вживає заходи щодо поновлення порушених прав військовослужбовців та членів їх сімей у встановленому порядку;

здійснює інші функції, що випливають із покладених на Центральне управління завдань;

за рішенням керівництва Міноборони може залучатися до виконання інших функцій та повноважень покладених на Міноборони та передбачених нормативно-правовими актами.

Пунктом 8 Положення № 237 Центральному управлінню для виконання покладених на нього завдань надані наступні права:

одержувати в установленому порядку від посадових осіб структурних підрозділів Міноборони, Збройних Сил України та Держспецтрансслужби, Військової служби правопорядку, органів військового управління, військових частин, установ та організацій, вищих військових навчальних закладів інформацію, документи, матеріали;

за рішенням Міністра оборони України в установленому порядку залучати військовослужбовців Військової служби правопорядку, Головної інспекції Міністерства оборони України, інших структурних підрозділів Міністерства оборони України, органів військового управління, військових частин для забезпечення реалізації завдань, покладених на Центральне управління;

залучати в установленому порядку спеціалістів центральних та місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ і організацій (за погодженням з їх керівниками), вчених, представників інститутів громадянського суспільства (за згодою) до розгляду питань, що належать до компетенції Центрального управління;

давати обов'язкові до розгляду рекомендації органам військового управління, військовим частинам з питань дотримання та захисту прав військовослужбовців та членів їх сімей;

ініціювати скликання нарад, створення комісій, робочих груп, проводити наукові конференції та семінари з питань, що належать до повноважень Центрального управління;

за дорученням представляти інтереси Міністерства оборони України в державних органах, органах місцевого самоврядування, міжнародних організаціях за напрямками діяльності Центрального управління;

розробляти положення, порядки, правила, інструкції, методичні рекомендації та інші документи з питань, що відносяться до компетенції Центрального управління;

використовувати інформаційні електронні бази даних Міністерства оборони України, Збройних Сил України та Держспецтрансслужби;

вести листування з підприємствами, установами та організаціями, отримувати від них інформацію та документацію, необхідну для виконання повноважень Центрального управління.

На підставі вищезгаданих завдань і повноважень затверджена відповідна організаційно-штатна структура Центрального управління, до якої входять такі основні підрозділи:

Управління перевірки дотримання прав та соціальних гарантій військовослужбовців;

Управління перевірки дотримання прав та соціальних гарантій членів сімей військовослужбовців;

Організаційно-аналітичне управління.

За приписами пункту 9 Положення № 237 Центральне управління під час виконання покладених на нього завдань у встановленому законодавством порядку та в межах повноважень взаємодіє з структурними підрозділами Міністерства оборони України, Апарату Головнокомандувача Збройних Сил України, Збройних Сил України, Держспецтрансслужби, Військовою службою правопорядку, допоміжними органами і службами, утвореними Президентом України, Кабінетом Міністрів України, Верховною Радою України, іншими державними органами, а також підприємствами, установами, організаціями.

Правовий статус начальника Центрального управління визначається пунктами 10-12 Положення № 237, відповідно до яких:

1) Центральне управління очолює начальник, який призначається на посаду та звільняється з посади в установленому законодавством порядку.

2) Начальник Центрального управління здійснює керівництво діяльністю Центрального управління та відповідає за організацію його діяльності, здатність до виконання завдань за призначенням.

3) Начальник Центрального управління:

організовує та контролює виконання законів України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, актів і доручень Міністра оборони України, заступника Міністра оборони України особовим складом Центрального управління;

бере участь у виконанні завдань, пов'язаних із реалізацією державної політики з питань національної безпеки у воєнній сфері, сферах оборони в мирний час та особливий період за напрямками діяльності Центрального управління;

організовує роботу Центрального управління з підготовки проєктів законів, інших нормативно-правових актів за напрямками діяльності Центрального управління та несе персональну відповідальність за їх підготовку та супроводження;

за дорученням представляє Центральне управління у публічно-правових відносинах з іншими органами, підприємствами, установами та організаціями в Україні та за її межами;

визначає пріоритети роботи Центрального управління і шляхи виконання покладених на нього завдань, затверджує плани його роботи;

організовує роботу щодо розгляду звернень громадян, проводить особистий прийом громадян, в межах повноважень організовує, забезпечує та контролює надання та оприлюднення публічної інформації;

своєчасно вживає заходів для забезпечення режиму секретності, здійснює постійний контроль за станом охорони державної таємниці, захисту іншої інформації з обмеженим доступом, технічного захисту інформації в Центральному управлінні, визначає посадовим особам Центрального управління завдання та обов'язки, спрямовує їх роботу на безумовне виконання вимог законодавства України з цих питань;

подає в установленому законодавством порядку пропозиції щодо призначення на посади, переміщення (переведення) та звільнення з посад військовослужбовців Центрального управління, приймає рішення щодо їх заохочення або притягнення до дисциплінарної відповідальності, а також пропозиції до кадрового резерву на посади офіцерів Центрального управління;

вносить подання щодо відзначення державними нагородами, нагородження відзнаками Міністерства оборони України та дострокового присвоєння військових звань військовослужбовцям і застосовує інші види заохочення до військовослужбовців та працівників Центрального управління;

організовує професійну підготовку військовослужбовців, підвищення кваліфікації працівників, аналізує і контролює стан військової, трудової та виконавчої дисципліни в Центральному управлінні, вживає заходів щодо їх поліпшення;

вносить в установленому порядку пропозиції щодо змін до штату Центрального управління;

організовує кадрову роботу в Центральному управлінні;

здійснює повноваження керівника державної служби в Центральному управлінні, призначає на посади та звільняє державних службовців, присвоює їм ранги, приймає рішення про заохочення та притягнення до дисциплінарної відповідальності;

організовує роботу щодо запобігання та протидії корупції, виявлення та припинення її проявів, усунення наслідків корупційних діянь;

здійснює переведення Центрального управління на функціонування в умовах особливого періоду та в установленому законодавством порядку залучає відповідальних посадових осіб для чергування з метою виконання невідкладних і непередбачених завдань на час його дії;

відповідає за організацію та функціонування системи внутрішнього контролю та управління ризиками в Центральному управлінні;

відповідає за мобілізаційну готовність Центрального управління;

забезпечує охорону державної таємниці у Центральному управлінні відповідно до вимог режиму секретності, захист іншої інформації з обмеженим доступом та здійснює постійний контроль за їх станом;

відповідає за військову дисципліну в Центральному управлінні;

організовує ведення листування з державними органами, підприємствами, установами, організаціями та іншими суб'єктами господарювання, у тому числі міжнародними;

організовує та здійснює розгляд звернень та особистий прийом громадян, у межах повноважень забезпечує та контролює надання та оприлюднення публічної інформації;

організовує ведення нетаємного діловодства та електронного документообігу, роботу з документами з обмеженим доступом і мобілізаційними документами, роботу із зберігання, обліку та використання архівних документів;

організовує документування управлінської діяльності, контроль за зберіганням службових документів, у тому числі електронних, що утворюються в процесі діяльності Центрального управління, своєчасну їх передачу на зберігання до Галузевого державного архіву Міністерства оборони;

забезпечує в Центральному управлінні дотримання принципів соціальної справедливості та гендерної рівності;

представляє Центральне управління у відносинах із структурними підрозділами Міністерства оборони, Генерального штабу, іншими органами вій-

ськового управління, військовими частинами, військовими навчальними закладами, установами, організаціями, підприємствами та іншими суб'єктами господарювання;

здійснює інші повноваження відповідно до законодавства України.

4) Начальник Центрального управління в межах своїх повноважень видає накази Центрального управління по особовому складу, по особовому складу державних службовців, з основної діяльності, з адміністративно-господарської діяльності, накази по стройовій частині, організовує і контролює їх виконання та здійснює інші заходи, спрямовані на виконання Центральним управлінням покладених на нього завдань і функцій, а також має право скасовувати видані ним накази.

Висновки і пропозиції. Досвід створення і діяльності Центрального управління захисту прав військовослужбовців є позитивним, адже лише за рік свого існування оперативно було набрані кваліфіковані військовослужбовці, переважно із бойовим досвідом, юридичною освітою та багатим практичним досвідом, розпочато системну роботу по захисту прав військовослужбовців і членів їх сімей, розглянуто більше 4000 звернень і запитів, проведено та прийнято участь в 29 перевірок і розслідуваннях, направлено 41 повідомлення про вчинення кримінальних правопорушень і, як наслідок, поновлені права більше 1 900 військовослужбовців та членів їх сімей.

Вбачається, що після прийняття Закону України «Про Військового омбудсмена» (реєстр. № 13266 від 08.05.2025) та на його основі доцільно утворити подібні структури в інших силах оборони і безпеки, що сприятиме охопленню таким захистом у секторі безпеки і оборони держави всіх військовослужбовців і членів їх сімей.

3.3. ГАРАНТІЇ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ І ЧЛЕНІВ ЇХНІХ СІМЕЙ В УМОВАХ ВІДСІЧІ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ

Сергій Іващенко

*доцент кафедри права Національної безпеки та правової роботи,
Військово-юридичний інститут Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого*

Михайло Чалий

*викладач кафедри військового права, Військово-юридичний інститут
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

ЗАХИСТ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: НАЦІОНАЛЬНІ ТА МІЖНАРОДНІ ГАРАНТІЇ

В умовах збройного конфлікту, що триває на території України, особливого значення набуває питання захисту прав військовослужбовців. Вони – це ті, хто першими відчують на собі ризики для життя, здоров'я, морального та емоційного стану, вірно служачи обов'язку оборони суверенітету й цілісності кордонів країни. Водночас, навіть в умовах війни, права людини, включаючи права військовослужбовців, не повинні бути забутими ані державою, ані громадою. Правовий статус військовослужбовців визначається як на національному рівні, так і міжнародними угодами, які Україна схвалила, приєднавшись до основоположних міжнародно-правових актів.

Актуальність дослідження полягає в необхідності з'ясування меж та змісту правових гарантій військовослужбовців в особливий період – під час дії воєнного стану. Збільшення зафіксованих порушень прав військовослужбовців, складнощі з фактичним впровадженням соціальних гарантій та необхідність покращення існуючих механізмів державного й міжнародного контролю визначають увагу до цієї теми як для дослідників, так і для правозахисників.

Правовий статус військовослужбовців в Україні регламентується системою нормативно-правових документів. Ці акти визначають аспекти військової служби: її умови, права й обов'язки військовослужбовців, а також гарантії правового та соціального забезпечення цієї категорії

населення. Основоположним нормативним актом у цьому контексті виступає Конституція України, відповідно до статті 17 якої оборона суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності держави покладається на Збройні Сили України, а держава гарантує соціальний захист військовослужбовців та членів їхніх сімей. У свою чергу, стаття 64 Конституції передбачає можливість тимчасового обмеження деяких прав і свобод у період дії воєнного стану, за винятком прав, які є невідчужуваними [1].

Згідно із Законом України від 25.03.1992 р. № 2232-ХІІ «Про військовий обов'язок і військову службу» [2] визначаються засади функціонування військової служби, обов'язки громадян щодо оборони держави, а також встановлено правовий статус військовослужбовців. Відповідно до статті 1 цього ж закону гарантується військовослужбовцям реалізацію прав і свобод відповідно до Конституції України та інших законів України, що свідчить про інтеграцію загальногромадянських прав до особливих умов військової служби.

Правовий режим обмеження прав військовослужбовців у період воєнного стану врегульований Законом України від 12.05.2015 р. № 389-VIII «Про правовий режим воєнного стану» [3], цей закон дозволяє впровадження певних тимчасових обмежень з метою забезпечення оборони держави, проте заходи мають відповідати принципам законності, необхідності та пропорційності. Водночас, навіть в умовах надзвичайної ситуації, не допускається обмеження основоположних прав, таких як право на життя, свободу та особисту недоторканність, заборона катувань тощо.

Соціальні, трудові та особисті права військовослужбовців закріплені в Законі України від 20.12.1991 р. № 2011-ХІІ «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [4]. Соціально-правовий захист військовослужбовців в Україні передбачає забезпечення низки базових прав відповідно до цього ж закону, які є ключовими для підтримки їхнього гідного існування та належного виконання службових обов'язків.

Одним із важливих елементів цього захисту – право на безоплатне медичне обслуговування, що охоплює як профілактичну допомогу, так і лікування, реабілітацію та надання спеціалізованої медичної допомоги. Також військовослужбовцям гарантується забезпечення житлом – як тимчасовим під час служби, так і постійним у разі встановленої потреби.

Система грошового забезпечення включає щомісячну заробітну плату, додаткові виплати, премії, компенсації за участь у бойових діях чи виконання особливо небезпечних завдань. У системі соціального забезпечення передбачено також пенсійне забезпечення для осіб, котрі завершили військову службу чи втратили працездатність унаслідок її проходження. Окрім цього, важливе значення має доступ до юридичної допомоги, покликаний гарантувати можливість захисту прав військовослужбовців у випадках їх порушення.

Механізми національного захисту прав військовослужбовців в Україні включають як інституційні, так і правові інструменти, спрямовані на забезпечення дотримання їхніх прав під час проходження служби, особливо в умовах воєнного стану. Захист прав може здійснюватися шляхом подання скарг, звернень, позовів, а також через участь у розгляді дисциплінарних чи адміністративних справ. Крім того, мають велике значення внутрішні механізми, що діють усередині військових частин, зокрема дисциплінарні комісії, юридичні служби та служби психологічної підтримки. Ефективність загальнодержавного механізму забезпечується також нормативно-правовими актами, що визначають чіткі гарантії правового, соціального та трудового захисту військовослужбовців, а також відповідальність посадових осіб за їх порушення.

Міжнародно-правові гарантії прав військовослужбовців становлять важливу складову системи їх правового захисту, особливо в умовах збройних конфліктів та дії воєнного стану. Основоположним джерелом таких гарантій є норми міжнародного гуманітарного права, зокрема Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року [5]. Цей акт встановлює захист осіб, які беруть участь у воєнних діях, або потрапили в полон, поранених, хворих, а також військових медиків. Він гарантує гідне поводження, забороняє катування на міжнародному рівні, жорстоке або нелюдське поводження, а також передбачає обов'язки сторін збройного конфлікту щодо забезпечення гуманного ставлення до військовополонених.

Важливою гарантією дотримання прав військовослужбовців виступає практика Європейського суду з прав людини. Суд неодноразово розглядав справи, пов'язані з порушеннями прав військових, як у мирний час, так і під час бойових дій. Практика Суду відіграє важливу роль у встановленні стандартів належного дотримання прав військових на життя, свободу, справедливий розгляд справи, а також у захисті від тортур і упереджень.

Постанови Європейського суду з прав людини мають обов'язкову силу для країн-учасниць Європейської конвенції з прав людини, тим самим забезпечуючи додаткові гарантії правового захисту на міжнародній арені.

Окрему роль у забезпеченні прав військовослужбовців відіграють міжнародні правозахисні організації. Такі структури, як Міжнародний комітет Червоного Хреста та інші, здійснюють моніторинг дотримання гуманітарного права, публікують звіти про порушення, надають правову допомогу й тиснуть на уряди для дотримання міжнародних стандартів. Їхня робота має велике значення, бо вона не лише запобігає системним порушенням, а й надає реальну підтримку військовослужбовцям, котрі постраждали. Це особливо важливо у випадках незаконного утримання, знущань або відмови у наданні медичного забезпечення.

Захист прав військовослужбовців в умовах воєнного стану є складним та багатогранним процесом, що вимагає злагодженої роботи державних інституцій, належного правового регулювання та ефективного впровадження міжнародних стандартів. Попри наявність правових гарантій, на практиці спостерігаються численні труднощі, пов'язані з обмеженим доступом до соціальних послуг, затримками у виплатах, неналежною правовою підтримкою та труднощами реалізації прав у бойових умовах. До цього додається проблема імплементації міжнародних норм у внутрішню правову систему, що є особливо актуальним з огляду на зобов'язання України перед міжнародними організаціями. Це створює ризики для виникнення системних порушень, які можуть залишатися без належного правового реагування.

Висновки і пропозиції. Захист прав військовослужбовців потребує комплексного підходу, що включає удосконалення нормативної бази, підвищення рівня правової культури та професійної відповідальності командного складу, а також зміцнення механізмів контролю як на національному, так і на міжнародному рівні. Дотримання прав військовослужбовців є не лише гуманітарною вимогою, а й важливою умовою забезпечення боєздатності армії, її моральної стійкості та авторитету держави, яка діє відповідно до принципів верховенства права навіть у найскладніших умовах сьогодення.

Список використаної літератури :

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к.. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр> (дата звернення: 20.05.2025 р.)

2. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 р. № 2232-XII). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> (дата звернення: 20.05.2025 р.)

3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 20.05.2025 р.)

4. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20.12.1991 р. № 2011-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12/ed20250209> (дата звернення: 20.05.2025 р.)

5. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#o216 (дата звернення: 20.05.2025 р.)

СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Соціально-правовий захист військовослужбовців є одним із ключових елементів забезпечення обороноздатності держави та підтримки боєздатності армії. В умовах сучасних викликів, пов'язаних із збройними конфліктами, реформуванням армії та змінами у законодавстві, гарантії правового та соціального захисту військовослужбовців набувають особливого значення.

Метою даного дослідження є аналіз правових норм, механізмів реалізації соціальних гарантій та актуальних проблем, що виникають у сфері захисту військовослужбовців. Особлива увага приділяється сучасному законодавству, практиці його застосування та можливим шляхам удосконалення системи соціально-правового забезпечення.

Соціальні аспекти відіграють ключову роль у забезпеченні правового та фізичного захисту військовослужбовців. Ось основні напрями їх впливу.

1. Соціальні гарантії та підтримка:

- матеріальне забезпечення: стабільне фінансування заробітних плат, пенсій та додаткових виплат впливає на мотивацію та рівень життя військових;
- житлові умови: державні програми забезпечення житлом або компенсації за оренду допомагають військовослужбовцям та їхнім родинам;
- медичне обслуговування: доступ до якісної медичної допомоги, реабілітації та психологічної підтримки підвищує боєздатність та адаптацію після служби.

2. Психологічний і соціальний добробут:

- психологічна підтримка: професійна допомога у подоланні стресу, ПТСР (посттравматичного стресового розладу) та соціальної ізоляції;
- сімейний аспект: підтримка військових родин, включаючи освіту дітей, соціальні виплати та можливість збереження кар'єри дружини/чоловіка військовослужбовця.

Кожен із соціальних аспектів відіграє важливу роль у житті військовослужбовців, впливаючи на їхню психологічну стійкість, ефективність служби та адаптацію до цивільного життя.

Розглянемо детальніше.

1. Матеріальне забезпечення:

- заробітна плата та виплати гарантують фінансову стабільність, що позитивно впливає на мотивацію та якість життя військових;
- компенсації та пільги (страхування, додаткові виплати за ризики) створюють відчуття захищеності та підтримки.

2. Житлові умови:

- наявність службового житла зменшує фінансовий тиск і дає можливість військовим зосередитися на службі;
- державні програми забезпечення житлом формують довгострокову стабільність та покращують рівень життя.

3. Медичне обслуговування:

- безкоштовна або пільгова медицина підвищує рівень фізичної боєздатності та забезпечує оперативну допомогу при травмах;
- реабілітація після бойових дій допомагає впоратися з ПТСР, психологічними та фізичними наслідками служби. Професійна допомога психологів сприяє збереженню психічного здоров'я та запобіганню вигоранню. Групи підтримки та соціальна інтеграція зменшують ризик ізоляції після демобілізації.

5. Сімейний добробут:

- соціальна підтримка родини (виплати, забезпечення освіти дітей) сприяє стабільності сімейного життя;
- гнучкі умови служби для військових з дітьми допомагають балансувати роботу та особисте життя.

6. Громадське ставлення:

- повага та визнання військових підвищують моральний дух та мотивацію до служби.

Усі ці аспекти взаємопов'язані та формують комплексну систему соціального захисту, що не лише підвищує ефективність служби, а й забезпечує довгострокове благополуччя військовослужбовців.

Психологічна підтримка, соціальні гарантії, житлове забезпечення чи адаптація після служби:

- психологічна підтримка;
- професійна психологічна допомога: військовослужбовці часто стикаються зі стресом та посттравматичним синдромом (ПТСР), тому їм необхідні спеціалізовані програми підтримки;

- реабілітація після бойових дій: психологічні тренінги, групи підтримки та терапія допомагають адаптуватися після складних ситуацій;
- соціальні зв'язки та інтеграція: важливо, щоб військові відчували підтримку суспільства та могли легко повернутися до мирного життя.

2. Соціальні гарантії:

- фінансова стабільність: виплати, пенсії, компенсації за поранення та бойові заслуги;
- соціальні пільги: страхування, медичне забезпечення, освіта для дітей військових;
- правовий захист: механізми, що гарантують дотримання соціальних прав

3. Житлове забезпечення:

- програми забезпечення житлом: військові отримують можливість власного житла або компенсацію за оренду;
- державна підтримка: спеціальні кредити, пільгові умови на придбання житла;
- Інфраструктура для військових сімей: належні умови для життя та соціальної адаптації.

4. Адаптація після служби:

- програми працевлаштування: можливості перекваліфікації, навчальні курси, підтримка у пошуку роботи;
- соціальна інтеграція: заходи, що допомагають військовим адаптуватися до мирного життя;
- підтримка ветеранів: соціальні ініціативи та психологічна допомога для тих, хто завершив службу.

Висновки і пропозиції. Соціально-правовий захист військовослужбовців є критично важливим для їхнього добробуту, боєздатності та ефективної адаптації як у період служби, так і після її завершення.

Забезпечення належних соціальних гарантій, житлових програм та психологічної підтримки сприяє підвищенню мотивації військових, зменшенню рівня стресу та успішній реінтеграції до цивільного життя. При цьому, державні механізми соціального захисту мають бути гнучкими, актуальними та відповідати викликам сучасності.

Важливими напрямками удосконалення є розширення програм реабілітації, посилення правового захисту та гарантій працевлаштування ветеранів. Лише комплексний підхід забезпечить повноцінне соціаль-

но-правове забезпечення військовослужбовців, що є необхідною умовою їхньої стабільності та добробуту.

Список використаної літератури:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>. (дата звернення: 20.05.2025 р.)
2. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20 грудня 1991 р. № 2011-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12>. (дата звернення: 20.05.2025 р.)
3. Іванов О. М. Гарантії соціального захисту військовослужбовців: проблеми та перспективи / О. М. Іванов. Київ: Наукова думка. 2022. 240 с.
4. Петренко М. О. Адаптація військовослужбовців після завершення служби // Юридичний вісник. 2023. № 4 (12). С. 45–58.
5. Міністерство оборони України. Соціальне забезпечення військовослужбовців: аналітичний звіт. Київ. 2024. URL: <https://www.mil.gov.ua/reports/social-support.html>. (дата звернення: 20.05.2025 р.)

Ліна Леонтьєва

*кандидат юридичних наук, доцент, старший викладач кафедри
підготовки офіцерів запасу, Військово-юридичного інституту
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Наталія Сахненко

*слухачка другого курсу Військово-юридичного інституту
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

ЗАКОНОДАВЧІ ГАРАНТІЇ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ ТА ПРАКТИКА ХОРВАТІЇ

Повномасштабна агресія Російської Федерації проти України, що триває з 2014 року, зумовила безпрецедентні виклики у сфері соціально-правового забезпечення військовослужбовців, ветеранів та членів їхніх родин. Попри наявність у державі розвиненої системи конституційних і законодавчих гарантій, їхня практична реалізація стикається з труднощами, насамперед через надмірне навантаження на державний бюджет. Це актуалізує пошук додаткових та більш гнучких механізмів підтримки військових.

Конституція України, як основний Закон держави, в своїх статтях містить положення, які підтверджують, що соціальні гарантії є основою демократичності нашої держави, а саме: стаття 1 Конституції України проголошує, що Україна є суверенною, незалежною, демократичною, соціальною та правовою і саме це визначення формує правову основу для забезпечення соціальних гарантій усім громадянам, включаючи військовослужбовців; стаття 17 Основного закону зобов'язує державу забезпечувати соціальний захист військовослужбовців та членів їхніх сімей, а стаття 46 гарантує право кожного на соціальну підтримку у випадках втрати працездатності, безробіття або втрати годувальника. Таким чином, нормативно-правові положення [1]. Конституція визначає фундаментальний базис для розвитку й удосконалення механізмів соціально-правового захисту осіб, пов'язаних із військовою службою.

Система соціально-правових гарантій для військовослужбовців в Україні закріплена низкою спеціальних законів:

- Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» – базовий документ, що визначає гарантії грошового, житлового, медичного забезпечення, а також пільги і компенсації;

- Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» – встановлює права і пільги для учасників бойових дій та членів сімей загиблих;
- Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» – регламентує проходження служби та гарантії для мобілізованих;
- Закон України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби» – забезпечує спеціальні умови пенсійного забезпечення.

Провівши аналіз даних законодавчих актів, можемо стверджувати, що держава, у межах цих законів, забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей, а саме:

- підвищене грошове утримання в умовах воєнного стану, додаткові виплати (зокрема щомісячна винагорода за участь у бойових діях);
- передбачено забезпечення службовим житлом або компенсацією за піднайом та право на отримання житла у власність;
- надається безоплатна допомога у військових медичних закладах під час реабілітації та надається санаторно-курортне лікування;
- запроваджена безоплатна правова допомога (гарантується збереження робочого місця та середній заробіток, захист від незаконного звільнення і т. ін.);
- стосовно соціальних гарантій для сімей військовослужбовців, передбачені пенсії у разі втрати годувальника, одноразова грошова допомога у випадку загибелі військового, пільги для родин;
- надається право на безоплатне навчання у закладах вищої освіти для учасників бойових дій та дітей загиблих, розроблені державні програми перекваліфікації ветеранів;
- в умовах воєнного стану додатково запроваджено спрощений порядок отримання статусу учасника бойових дій, призупинення штрафних санкцій за кредитами, розширення програм психологічної допомоги та реабілітації.

Хочемо зауважити, що агресія росії, яка затягнулась більш ніж на десять років, створила безпрецедентні виклики для України. Попри існування розгалуженої системи правових гарантій, їхня реалізація ускладнюється через обмежені фінансові ресурси держави. Нині на оборону та безпеку спрямовується понад 34% ВВП – це найбільший показник у світі. Для порівняння, у більшості розвинених країн цей показник становить 2–5%.

Відповідно до статті 4. Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» визначено, що виконання законодавства щодо соціального і правового захисту військовослужбовців покладається на органи державної влади та органи місцевого самоврядування [2].

У цьому контексті необхідним стає пошук нових інструментів соціально-економічної підтримки військовослужбовців, ветеранів та їхніх родин. У цьому контексті особливу цінність становить міжнародний досвід, зокрема практика Хорватії щодо функціонування соціально-трудо-вих кооперативів ветеранів. Такий підхід продемонстрував дієвість у сфері працевлаштування, професійної реінтеграції та соціальної адаптації військових після завершення збройних конфліктів. Поєднання національних правових гарантій із кооперативними формами господарювання може стати стратегічним напрямом удосконалення системи соціально-правового захисту в Україні.

В Хорватії соціально-трудо-ві кооперативи ветеранів закріплені у Закону «Про права хорватських ветеранів Вітчизняної війни» [3]. У 2004 році через міністерство у справах ветеранів Хорватії було впроваджено «Програму професійного навчання та працевлаштування для хорватських ветеранів та дітей загиблих, ув'язнених або зниклих безвісти» [4].

Метою даної програми є підвищення кваліфікації та конкурентоспроможності ветеранів на ринку праці, сприяння їхній реінтеграції у суспільство через освіту і працевлаштування. Цільовою групою стали незайняті ветерани, діти загиблих чи зниклих безвісти та члени їх сімей. Фінансування здійснювалося початково з державного бюджету, однак акцент робився на розвитку власної економічної активності ветеранів. Координація відбувається через міністерство у справах ветеранів Хорватії. Ключовими напрямками є професійне навчання та перепідготовка та розвиток «соціально-трудо-вих кооперативів».

Міжнародна практика свідчить про результативність альтернативних підходів, зокрема хорватської моделі соціально-трудо-вих кооперативів ветеранів. Подібні організації довели ефективність у питаннях працевлаштування, професійної адаптації та інтеграції військовослужбовців у цивільне життя, а також сприяли розвитку місцевих економічних систем, підвищенню соціальної згуртованості та забезпеченню добробуту сімей військових.

Україна має теж можливість адаптувати хорватський досвід, створивши систему «соціально-трудо-вих кооперативів» ветеранів та їх ро-

дин. Вони можуть стати стратегічним інструментом у: інтеграції військовослужбовців у цивільне життя; розвитку місцевої економіки та інфраструктури; психологічній та духовній реабілітації ветеранів; формуванні активних громадських структур, що посилюють соціальну єдність.

Соціально-правове забезпечення військовослужбовців та членів їхніх родин є одним із фундаментальних обов'язків держави, закріпленим на рівні Конституції України. Хоча у державі функціонує розгалужена система правових гарантій, у сучасних умовах тривалої збройної агресії їх реалізація значно ускладнена через фінансові обмеження та надмірне навантаження на бюджет. Це об'єктивно зумовлює необхідність розроблення й упровадження додаткових та інноваційних механізмів соціально-правової підтримки військових.

Для України особливого значення набуває можливість адаптації цього досвіду з урахуванням чинної нормативно-правової бази. Зокрема, положення Закону України «Про кооперацію» у поєднанні з міжнародними стандартами, закріпленими у Рекомендації МОП № 127, створюють належне правове підґрунтя для формування системи ветеранських соціально-трудова кооперативів. Їхнє впровадження сприятиме оптимальному поєднанню державних гарантій із самостійною соціально-економічною активністю ветеранів, що забезпечить багаторівневу модель соціально-правового захисту.

У межах концепції цивільно-військового співробітництва такі кооперативи можуть виступати інструментом зміцнення взаємодії між військовими інституціями, місцевим самоврядуванням, бізнесом та громадським сектором. Це сприятиме зростанню довіри до Збройних Сил України, підвищенню стійкості громад та ефективній інтеграції ветеранів у суспільне середовище.

Список використаної літератури:

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30. с. 141. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> . (дата звернення: 5.09.2025 р.)
2. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20.12.1991 року № 2011-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (дата звернення: 5.09.2025 р.)
3. Інструменти та практики державної підтримки ветеранського бізнесу в Республіці Хорватія. URL: <https://veteranfund.com.ua/analytics/>

tools-and-practices-of-state-support-for-veteran-business-in-the-republic-of-croatia/ (дата звернення: 5.09.2025 р.)

4. Системи соціальної підтримки ветеранів: Хорватія, Ізраїль, Велика Британія, Сербія та Данія. URL: <https://www.pryncyp.org/wp-content/uploads/2024/02/soczpidtrymka-1.pdf>. (дата звернення: 5.09.2025 р.)

Євген Пащенко

*доктор філософії, старший викладач кафедри військового права
Військово-юридичного інституту Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого*

Михайло Негода

*слухач Військово-юридичного інституту
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВЧИХ ЗМІН ПРО ГАРАНТІЇ СОЦІАЛЬНОГО І ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ

На сучасному етапі розвитку Української держави питання забезпечення соціально-правових гарантій військовослужбовців та членів їхніх сімей набуло виняткової актуальності. Війна за Незалежність України, яка розпочалась 19 лютого 2014 року та широкомасштабно загострилась у лютому 2022 року, поставила перед державою нові виклики у сфері національної безпеки держави. Військовослужбовці сектору безпеки і оборони постали головною опорою у боротьбі за незалежність, єдність і свободу України [1, с. 1]. В умовах війни надзвичайно важливим є не лише належне матеріально-технічне забезпечення, а й забезпечення системи соціально-правових гарантій для захисників України та їхніх родин.

Отже, питання має особливу вагу, оскільки аналіз змін у нормативно-правовій базі, які відбулися протягом теперішнього року має бути висвітленими та розкриті для військовослужбовців. Законодавець оперативно реагує на потреби військовослужбовців, удосконалюючи механізми соціального захисту, розширюючи перелік гарантій і спрощуючи порядок їх реалізації. Основний нормативно-правовий акт, який регулює соціальний захист військовослужбовців є Закон України від 20.12.1991 № 2011-ХІІ «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (далі – Закон) [2].

На початку 2025 року був прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законів України у сферах енергетики і теплопостачання щодо удосконалення окремих положень, пов'язаних із веденням господарської діяльності та дією воєнного стану в Україні». Зміни відбулися у частині 15 статті 14 Закону, яким розширено винятки, за якими не нараховуються штрафи, пеня та відсотки за користування кредитом, а саме за кредитними договорами щодо придбання та встановлення фо-

тоелектричних модулів та/або вітрових електроустановок разом із гібридними інверторами та установками зберігання енергії. Отже, слід звернути увагу, що військові та їхні родини не звільняються від сплати відсотків за кредитами, взятими на придбання та встановлення сонячних панелей (фотоелектричних модулів), вітрових електроустановок, гібридних інверторів, систем зберігання енергії. Але важливо, що ці відсотки можуть бути погашені або компенсовані третіми особами чи державою [3, с. 1].

15 квітня 2025 був прийнятий Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» щодо призначення одноразової грошової допомоги», яким стаття 11 Закону, яким забезпечується право військовослужбовців на охорону здоров'я, медичну допомогу та біологічне батьківство (материнство). Було уточнено, що військовослужбовці під час лікування та реабілітації отримують покращене харчування за рахунок державного бюджету без прив'язки до конкретної норми № 5, яка застосовується у військово-медичних закладах та визначено порядок фінансування, а саме витрати компенсує Міністерство оборони України за фактом надання послуги, на підставі щомісячного звіту медичного закладу. Отже зміни уточнюють, що військовослужбовці під час лікування та реабілітації забезпечуються покращеним харчуванням за рахунок держави, а витрати на нього компенсуються Міністерством оборони України на підставі щомісячних звітів медичних закладів [4, с. 1].

30 квітня 2025 був прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо порядку проходження військової служби окремими категоріями військовослужбовців під час дії воєнного стану», яким змінено пункт 12 статті 14 Закону. Військовослужбовці які засуджені до тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців, та члени його сім'ї права на пільги не втрачають. Доповнено новий абзацом в якому передбачено втрата ним та його сім'ї прав на пільги, які передбачені Законом. Тобто внесені зміни посилюють дисциплінарну відповідальність військовослужбовців, адже позбавляють їх та членів їхніх сімей соціальних гарантій у разі самовільного залишення служби чи дезертирства під час воєнного стану [5, с. 1].

04 червня 2025 був прийнятий Закон України «Про внесення змін до статті 10-1 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей»», яким внесено зміни до статті 10-1 Закону, а саме пункт 21 доповнено новим абзацом, яким передбачені

зміни, що невикористані щорічні та додаткові відпустки військовослужбовців в особливий період компенсуються грошовою виплатою у рік їх звільнення зі служби. Також змінений пункт 22. Зміни уточнили порядок виплат грошової компенсації за невикористані відпустки у разі загибелі військовослужбовця. Тепер компенсація напряму виплачується членам його сім'ї, визначеним у законі, замість осіб з особистого розпорядження на випадок полону, тобто усунуто проміжну ланку у вигляді «особистого розпорядження на випадок полону» та чітко стало закріплено, що першочергове право на компенсацію мають члени сім'ї, визначені законом. Слід зазначено, що було спрощено механізм отримання виплат, зменшено можливості для правової невизначеності [6, с. 1].

Наступна зміна відбулась з прийняттям Закону України «Про внесення зміни до статті 16-1 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей»» від 17 червня 2025 року. Абзац сьомий пункту 4 статті 16-1 Закону був викладений у новій редакції. А саме: зміни уточнили коло осіб, які мають право на призначення та отримання одноразової грошової допомоги. Тепер замість загального поняття «утриманці» визначено «інші утриманці, які мають право на пенсію у разі втрати годувальника» за спеціальним законом, тобто перелік отримувачів звузили і конкретизували. Право на соціальні гарантії отримують лише ті утриманці, які законодавчо визначені як такі, що мають право на пенсію у разі втрати годувальника, це робить норму більш конкретною і виключає можливість широкого чи довільного тлумачення [7, с. 1].

Висновки і пропозиції. Аналіз змін у сфері соціально-правових гарантій військовослужбовців у 2025 році засвідчує послідовний курс держави на посилення соціального захисту військових та членів їхніх сімей в умовах триваючої збройної агресії Російської Федерації. Внесені законодавчі корективи спрямовані на конкретизацію правових норм, усунення прогалин у чинному законодавстві та підвищення адресності соціальних виплат. По-перше, розширено та уточнено гарантії у сфері матеріального забезпечення: запроваджено компенсацію за невикористані щорічні й додаткові відпустки під час особливого періоду, а також у випадку загибелі (смерті) військовослужбовців. Це дозволяє забезпечити справедливе відшкодування як самим військовим у разі звільнення, так і їхнім родинам у випадку втрати годувальника. По-друге, конкретизовано порядок фінансування покращеного харчування військовослужбовців під

час лікування та реабілітації, закріплено механізм оплати таких витрат за рахунок державного бюджету через Міністерство оборони України. Такий підхід підсилює гарантії охорони здоров'я та підвищує ефективність відновлення боєздатності військових. По-третє, уточнено умови надання та збереження соціальних гарантій: за військовослужбовцями, які несуть службу добросовісно, права на пільги зберігаються, тоді як у разі самовільного залишення служби чи дезертирства вони та члени їхніх сімей позбавляються права на пільги, компенсації та гарантії. Це є важливим інструментом посилення дисципліни та відповідальності особового складу в умовах воєнного стану. По-четверте, змінено порядок визначення кола осіб, які мають право на соціальні виплати у разі загибелі військовослужбовця: тепер компенсації спрямовуються безпосередньо членам сімей, визначеним законом, що усуває невизначеність, яка раніше була пов'язана з «особистим розпорядженням на випадок полону». Також уточнено поняття «утриманців», звуживши його лише до тих осіб, які мають право на пенсію у разі втрати годувальника. Це робить законодавство більш чітким і сприяє уникненню зловживань.

Таким чином, оновлення соціально-правових гарантій у 2025 році свідчить про намагання держави забезпечити баланс між соціальним захистом військовослужбовців і необхідністю підтримання дисципліни та відповідальності у військах. Система гарантій стає більш цілеспрямованою, адресною та справедливою, що підвищує довіру до державних інституцій, зміцнює мотивацію військовослужбовців та сприяє стабільності у військових колективах.

Список використаної літератури:

1. Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу, Закон України від 21.08.2025 № 4579-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4579-20#Text>. (дата звернення: 25.05.2025 р.).
2. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей, Закон України від 20.12.1991 № 2011-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>. (дата звернення: 25.05.2025 р.).
3. Про внесення змін до деяких законів України у сферах енергетики і теплопостачання щодо удосконалення окремих положень, пов'язаних із веденням господарської діяльності та дією воєнного стану в Україні, Закон України від 14.01.2025 № 4213-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4213-20#Text>. (дата звернення: 25.05.2025 р.).

4. Про внесення змін до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» щодо призначення одноразової грошової допомоги, Закон України від 15.04.2025 № 4351-IX». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4351-20#Text>. (дата звернення: 25.05.2025 р.).

5. Про внесення змін до деяких законів України щодо порядку проходження військової служби окремими категоріями військовослужбовців під час дії воєнного стану, Закон України від 30.04.2025 № 4392-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4392-20#Text>. (дата звернення: 25.05.2025 р.).

6. Про внесення змін до статті 10-1 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», Закон України від 04.06.2025 № 4470-IX . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4470-20#Text>. (дата звернення: 25.05.2025 р.).

8. Про внесення змін до Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» щодо окремих питань виплати одноразової грошової допомоги, Закон України від 16.07.2025 № 4546-IX «». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4546-20#Text>. (дата звернення: 25.05.2025 р.).

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИПЛАТИ ДОДАТКОВОЇ ВИНАГОРОДИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМ СИЛ БЕЗПЕКИ І СИЛ ОБОРОНИ

У зв'язку зі збройною агресією російської федерації проти України військовослужбовці сил безпеки і сил оборони України стоять на захисті територіальної цілісності та незалежності нашої країни, кожного дня виконують бойові (спеціальні) завдання ризикуючи своїм життям та здоров'ям.

Забезпечення гарантій соціально-правового захисту військовослужбовців і членів їхніх сімей під час дії особливого правового режиму воєнного стану є одним із пріоритетних напрямків соціальної політики держави.

Одним із елементів соціально-правового забезпечення військовослужбовців є питання виплати додаткової винагороди.

Постанова Кабінету Міністрів України «Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану» № 168 від 28.02.2022 р. визначає: по-перше, підстави для виплати додаткової винагороди; по-друге, військовослужбовців державних структур, правоохоронних органів, військових формувань, які можуть отримувати додаткову винагороду; по-третє, розміри додаткової винагороди. Наприклад, відповідно до пункту 1-1 вищевказаної Постанови на період воєнного стану: військовослужбовцям Збройних Сил, Служби безпеки, Служби зовнішньої розвідки, Головного управління розвідки Міністерства оборони, Національної гвардії, Державної прикордонної служби, Управління державної охорони, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації, Державної спеціальної служби транспорту (далі – військовослужбовці), які беруть безпосередню участь у бойових діях або здійсненні заходів, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України, перебуваючи безпосередньо в районах їх здійснення, на тимчасово окупованій Російською Федерацією території України, на території між позиціями сил оборони та позиціями військ держави-агресора, на території держави-агресора, щомісяця виплачується додаткова вина-

города у розмірі 100 000 гривень в розрахунку на місяць пропорційно часу участі у таких діях та заходах.

У разі виконання бойових (спеціальних) завдань під час ведення бойових (спеціальних) дій на лінії бойового зіткнення з противником на відстані виконання бойових (спеціальних) завдань військовою частиною (підрозділом, зокрема зведеним) першого ешелону оборони або наступу (контрнаступу, контратаки) до ротного опорного пункту включно, а також на тимчасово окупованій Російською Федерацією території України, на території між позиціями сил оборони та позиціями військ держави-агресора в районах ведення воєнних (бойових) дій та на території держави-агресора військовослужбовцям додатково виплачується одноразова винагорода в розмірі 70000 гривень за кожні 30 днів (сумарно обчислених) виконання таких завдань[1].

Відповідно до «Порядку виплати грошового забезпечення військовослужбовцям Збройних Сил України та деяким іншим особам» затвердженого наказом Міністерства оборони України від 07 червня 2018 року № 260 [2], абзацами 3, 4 п. 3 Окремого доручення Міністра оборони України від 23.06.2022 № 912/з/29 [3] підтвердження безпосередньої участі військовослужбовців у бойових діях, виконанні бойового (спеціального) завдання або забезпеченні здійснення заходів з національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії (далі – бойові дії або заходи), у період здійснення зазначених дій або заходів здійснюється на підставі таких документів: бойовий наказ (бойове розпорядження); журнал бойових дій (вахтовий, навігаційно-вахтовий, навігаційний журнал) або журнал ведення оперативної обстановки або бойове донесення або постова відомість (під час охорони об'єкта, на який було здійснено збройний напад); рапорт (донесення) командира підрозділу (групи), корабля (судна), катера про участь кожного військовослужбовця (у тому числі з доданих або оперативно підпорядкованих підрозділів) у бойових діях або заходах, у виконанні бойових (спеціальних) завдань.

На підставі рішення Міністра оборони України від 25.03.2022 № 248/1298 додаткова винагорода виплачується військовослужбовцям, які беруть безпосередню участь у бойових діях або забезпечують здійснення заходів з національної безпеки та оборони, відсічі і стримування збройної агресії, перебуваючи безпосередньо в районах у період здійснення зазначених заходів (пропорційно часу участі у таких діях або заходах) [4].

Згідно з Протоколом наради робочої групи з опрацювання єдиних підходів щодо порядку виплати додаткової винагороди військовослужбовцям Збройних Сил України від 16.04.2022, затвердженим заступником начальника Генерального штабу Збройних Сил України, зазначено, що військовослужбовцям (в тому числі і ті, що забезпечують заходи з евакуації, ремонту техніки, продовольчого забезпечення, ведення служби, обліку документів тощо) здійснюється виплата винагороди у разі перебування цих військовослужбовців у складі угруповання військ в районі ведення бойових дій з урахуванням документального підтвердження участі військовослужбовців у збройних діях або забезпеченні заходів з національної безпеки та оборони.

Виплата додаткової винагороди здійснюється на підставі наказів: командирів (начальників) військових частин – особовому складу військової частини; керівника органу військового управління – командирам (начальникам) військових частин.

Аналіз вищезазначених та інших нормативно-правових актів, показує, що на перший погляд питання виплати додаткової грошової винагороди є врегульованим.

Однак, вивчення практичних аспектів досліджуваної проблематики, опрацювання судової практики, засвідчує, що військовослужбовці сил безпеки та оборони України стикаються з проблемними питаннями ненарахування, невиплати, неправильного нарахування додаткової винагороди за безпосередню участь у бойових діях та у забезпеченні здійснення заходів з національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії. Такими проблемними питаннями, зокрема, є: необлікування в Журналі бойових дій участі військовослужбовця в бойових діях; ненадання військовослужбовцю довідки про безпосередню участь у бойових діях; неправильний розрахунок командиром підрозділу військовослужбовця днів його безпосередньої участі у бойових діях. Ці та інші питання були предметом розгляду Вінницьким окружним адміністративним судом та відображені у рішенні від 12.09.2024, № 121572022 [5].

Ще одним проблемним питанням є ненарахування та невплата додаткової винагороди у зв'язку з перебуванням на лікуванні та у відпустці за станом здоров'я внаслідок бойового травмування, отриманого під час безпосередньої участі у бойових діях під час захисту Батьківщини, внаслідок неправильного оформлення медичних документів, а саме – довідки Військово-лікарської комісії, що знайшло правову оцінку у рі-

шенні Харківського окружного адміністративного суду від 10.07.2024, № 120351937 [6].

Сумський окружний адміністративний суд у своєму рішенні від 15.07.2024, № 120404894 розглянув також не менш актуальні та спірні питання, щодо здійснення незаконної переплати додаткової винагороди, що в свою чергу призвело до здійснення утримання з грошового забезпечення та інших видів доходів з військовослужбовця до повного погашення суми переплати додаткової винагороди [7].

Водночас, слід зазначити, що законодавчо закріпленого механізму повернення в бюджет незаконно виплаченої додаткової винагороди немає. Судова практика вирішення вищевказаного питання неоднозначна.

Висновки та пропозиції. У підсумку, зважаючи на значну судову практику, вважаємо, що постанови, накази, рішення, роз'яснення, уповноважених органів державної влади та військового управління не повністю врегульовують питання виплат додаткової винагороди військовослужбовцям, які беруть безпосередню участь у бойових діях або здійсненні заходів, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України.

Для вирішення та впорядкування проблемних питань перш за все, необхідно усунути першопричини їх виникнення, а тому пропонуємо: органам військового управління на підставі опрацьованої судової практики розробити нормативно-правові акти щодо механізму виплати додаткової винагороди військовослужбовцям сил безпеки і оборони України, провести заняття з військовослужбовцями юридичних, фінансово-економічних, медичних служб військових частин та поетапно роз'яснити процедуру вирішення спірних питань.

Військовослужбовцям юридичних служб військових частин регулярно проводити методичні заходи (лекції, семінари, обговорення) щодо ведення бойових документів уповноваженими на це особами.

Вбачається необхідним продовжувати наукові дослідження розглянутої проблематики.

Список використаної літератури:

1. Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 № 168.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 16.05.2025 р.).

2. Про затвердження Порядку виплати грошового забезпечення військовослужбовцям Збройних Сил України та деяким іншим особам: Наказ Міністерства оборони України від 07.06.2018 № 260. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z074518?find=1&text=%D0%B4%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D1%82%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0#w1_2 (дата звернення: 16.05.2025 р.).

3. Окреме доручення Міністра оборони України від 23.06.2022 № 912/з/29.

4. Рішення Міністра оборони України від 25.03.2022 № 248/1298.

5. Рішення Вінницького окружного адміністративного суду від 12.09.2024 № 121572022. Номер справи 120/4450/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>. (дата звернення: 16.05.2025 р.).

6. Рішення Харківського окружного адміністративного суду від 10.07.2024, № 120351937. Номер справи 520/806/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>. (дата звернення: 16.05.2025 р.).

7. Рішення Сумського окружного адміністративного суду від 15.07.2024, № 120404894. Номер справи 480/3788/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>. (дата звернення: 16.05.2025 р.).

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ СЛУЖБ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ

В умовах повномасштабної війни особливого значення набув інститут цивільно-військового співробітництва. Проблемі створення, розвитку та функціонування цивільно-військового співробітництва в Україні присвячена низка праць науковців. Зокрема, це питання досліджували: В. Настюк, І. Коропатнік, В. Карелін [1], В. Школяренко, Ю. Призиглей, А. Яковенко, О. Крешинний [2], О. Ноздрачов [3], І. Ушаков [4], І. Чобіт [5], В. Шульгін [6] та ін.

Незважаючи на те, що Центральне управління Цивільно-військового співробітництва Генерального штабу Збройних сил України, в основу діяльності якого покладені стандарти НАТО (Civil-Military co-operation (CIMIC) Doctrine (AJP-9), функціонує ще з 2014 року, на законодавчому рівні визначення цивільно-військового співробітництва було надано лише у 2024 році.

Так, Законом України “Про внесення змін до деяких законів України у сфері національної безпеки і оборони щодо надання допомоги на догоспітальному етапі та здійснення цивільно-військового співробітництва” (№ 4068-IX від 20.11.2024), який набув чинності 05.01.2025 року, було визначено, що цивільно-військове співробітництво – комплекс заходів Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, щодо координації та взаємодії з органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, громадськими об’єднаннями, організаціями та громадянами з метою створення сприятливих умов для виконання Збройними Силами України покладених на них завдань та функцій, у тому числі на території держави-агресора, а також інших заходів, спрямованих на формування у цивільного населення оборонної свідомості, готовності до національного спротиву».

Одним з напрямів діяльності цивільно-військового співробітництва є супровід військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, поліцейських та членів їх сімей. Законодавчою основою в даному контексті виступає КМУ № 948 від 20.08.2024 року “Деякі питання впровадження діяльності служб супроводу вій-

ськовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, поліцейських та членів їх сімей” та наказ Міноборони № 59 від 29.01.2025 року “Про затвердження Положення про службу супроводу військовослужбовців та членів їх сімей в системі Міністерства оборони України”.

Виходячи з аналізу зазначених нормативно-правових актів, можна дійти висновку, що соціальний супровід направлений на захист прав наступних категорій осіб: 1) військовослужбовців 2) осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту 3) поліцейських 4) та членів їх сімей.

Основними завданнями служб соціального супроводу є: 1) комунікаційна підтримка (підтриманні комунікації з членами сімей зазначених вище категорій осіб); 2) медична підтримка (супроводження зазначених вище категорій осіб, які отримали поранення (контузію, травму або каліцтво), захворювання під час виконання обов’язків військової служби (службових обов’язків)); 3) консультаційна (надання допомоги у питаннях направлення та проходження військово-лікарських, медичних (військово-лікарських), лікарсько-експертних комісій, оцінювання повсякденного функціонування особи; 4) супровід членів сімей загиблих (померлих), зниклих безвісти за особливих обставин, захоплених в полон або заручниками, інтернованих у нейтральну державу військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, поліцейських, надання їм допомоги у питаннях реалізації належних пільг і гарантій; 5) психологічна підтримка (участь у проведенні відновлювальних (постізоляційних, реінтеграційних) заходів, заходів з адаптації, підтримки (супроводу) щодо осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, з числа військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, поліцейських); 6) захист прав (сприяння військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, поліцейським в оформленні документів, необхідних для надання їм посвідчень, що підтверджують статус особи, на основі якого надаються відповідні пільги і компенсації).

З метою реалізації зазначених вище нормативно-правових актів для навчання офіцерів (сержантів, працівників ЗСУ), призначених або зарахованих до резерву кандидатів для просування по службі на посади старших офіцерів (офіцерів) відділень (груп) соціального супроводу бригад (полків) та працівників ЗС України, робочою групою Централь-

ного управління цивільно-військового співробітництва Генерального штабу Збройних Сил України та Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка була розроблена та погоджена Департаментом військової освіти і науки Міністерства оборони України навчальна програма курсів підвищення кваліфікації (допідготовки) військовослужбовців (працівників) за напрямком діяльності служб супроводу в органах військового управління, військових частинах (підрозділах), закладах охорони здоров'я в системі МОУ, ТЦК та СП. Основна мета програми – реалізація завдань служб соціального супроводу, визначених в діючому законодавстві.

Висновки і пропозиції. З метою комплексною підтримки осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, поліцейських та членів їх сімей в Україні наразі розвивається соціальний супровід, який має на меті забезпечити реалізацію завдань, покладених на служби соціального супроводу відповідно до діючого законодавства.

Список використаної літератури:

1. Правовий режим цивільно-військового співробітництва як ефективний засіб забезпечення Операції об'єднаних сил в Україні. *Право і суспільство*. 2020. № 4. С. 183–189.
2. Школяренко В., Призиглей Ю., Яковенко А., Крешинний О. Удосконалення системи підготовки фахівців цивільно-військового співробітництва у Збройних Силах України. *Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних Сил*. 2012. Вип. 1 (30). С. 46–51.

Захар Турутя
аспірант кафедри державно-правових дисциплін
юридичного факультету Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна

ПРАВО НА ПОЗОВ У КОНТЕКСТІ ЗАСТОСУВАННЯ СПОСОБІВ ЗАХИСТУ ПОРУШЕНОГО ПРАВА ЯК ГАРАНТІЯ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Аналіз положень адміністративно-правової доктрини вказує на суттєву значущість адміністративного позову, що слід брати до уваги у контексті аналізу позову як способу захисту порушених прав в адміністративному судочинстві. Так, у посібнику з адміністративного судочинства його автори адміністративним позовом називають процесуальний документ, із яким звертається особа до адміністративного суду з проханням вирішити публічно-правовий спір [1. С.352]. Крім того, вони ж розглядають адміністративний позов як юридичну підставу виникнення відносин у сфері адміністративного судочинства. Право на адміністративний позов є комплексним і включає в себе, по-перше, право на відкриття провадження в адміністративній справі (процесуальна сторона права на позов), по-друге, право на отримання судового захисту порушених чи оспорюваних прав чи законних інтересів (матеріальна сторона права на позов) [1, с. 347].

На підставі цього автори формулюють таке функціональне призначення позову. По-перше, забезпечення переходу публічно-правового конфлікту між суб'єктами відповідних публічно-правових відносин у стадію спору, який передається на розгляд адміністративного суду. По-друге, ініціювання вступу в дію різних адміністративно-судових засобів захисту прав позивача, наприклад попереднього захисту. По-третє, детермінація найважливіших рис адміністративного судочинства у конкретному провадженні: складу його учасників, предмету та спрямованості доказування, розміру судових витрат тощо. По-четверте, вплив на результати юрисдикційної діяльності адміністративних судів. Особливість адміністративного позову полягає в тому, що його вплив на хід та результати юрисдикційної діяльності має дуже велике значення, оскільки він може слугувати для адміністративного суду засобом визначення напрямів захисту прав позивача [1, с. 357]. У цьому випадку доктринальні положення, що базуються на положеннях чинного адміністративного процесуального закону, у тому числі й в аспекті правової

конструкції, що вимальовується на підставі співвідношення статті 5 та 245 КАС України, а також ураховують аналіз практики здійснення адміністративного судочинства, вказують на суттєвий вплив адміністративного позову на діяльність адміністративного суду, у тому числі й в аспекті застосування останнім способів захисту порушених прав.

При цьому, у деяких наукових джерелах така позиція доповнюється також і тим, що значущість позову полягає у тому, що він певним чином спрямовує діяльність суду та забезпечує особам відповідні гарантії. Так, як зауважує І. О. Картузова, діяльність адміністративного суду із розгляду й розв'язання публічно-правових спорів здійснюється у позовній формі, яка, з одного боку, забезпечує особам, що зацікавлені в результатах розгляду справи, необхідні юридичні гарантії неупередженості та правильності розв'язання спору, а з іншого – покладає на адміністративний суд обов'язок суворого додержання адміністративно-процесуальних та матеріальних норм під час розгляду справи, встановлювати усі фактичні обставини у справі, а також ухвалювати законні та обґрунтовані судові рішення [2, с. 353].

У свою чергу, О. В. Закаленко, розуміючи під адміністративним позовом звернену через адміністративний суд матеріально-правову вимогу позивача до відповідача щодо захисту прав, свобод, інтересів чи реалізації повноважень у сфері публічних правовідносин шляхом вирішення публічно-правового спору на засадах рівності та змагальності сторін [3, с. 14], акцентує увагу на тому, що позов як вимога спрямована на захист порушених прав лише через діяльність адміністративного суду. Крім того, з указаних доктринальних позицій можна зробити висновок про те, що без такої вимоги, яка має свої параметри (зміст позовних вимог), суд здійснювати захист не може.

Указані доктринальні постулати повною мірою відповідають положенням КАС України як концептуально завершеного процесуального документа. Проте особливого значення такі постулати набули тоді, коли Законом від 3 жовтня 2017 року № 2147-VIII «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» було сформульовано у КАС України чітку конструкцію, де способи захисту було подано як в аспекті позову, так і в аспекті вирішення судом адміністративної справи.

Таким чином, особа, яка подає позов на захист прав, свобод та інтересів реалізує своє право на звернення до суду та просить суд про засто-

сування таких способів захисту своїх прав як: 1) визнання протиправним та не чинним нормативно-правового акта чи окремих його положень; 2) визнання протиправним та скасування індивідуального акта чи окремих його положень; 3) визнання дій суб'єкта владних повноважень протиправними та зобов'язання утриматися від вчинення певних дій; 4) визнання бездіяльності суб'єкта владних повноважень протиправною та зобов'язання вчинити певні дії; 5) встановлення наявності чи відсутності компетенції (повноважень) суб'єкта владних повноважень; 6) прийняття судом одного з рішень, зазначених у пунктах 1-4 цієї частини та стягнення з відповідача – суб'єкта владних повноважень коштів на відшкодування шкоди, заподіяної його протиправними рішеннями, дією або бездіяльністю. У цьому випадку позов фіксує волевиявлення особи, яка вважає, що рішенням, дією чи бездіяльністю суб'єкта владних повноважень порушені її права, свободи або законні інтереси, захистити такі права і свободи шляхом задоволення позову та винесення рішення щодо застосування відповідних способів захисту, указаних у статті 245 КАС України.

Висновки і пропозиції. Позов виступає єдиною ланкою між волевиявленням особи щодо захисту її прав і свобод шляхом прохання до суду про їх захист та діяльністю суду щодо такого захисту шляхом застосування відповідних способів захисту порушених прав. Таке розуміння позову вкладається в канву правової конструкції, закладеної у КАС України (Законом від 3 жовтня 2017 року № 2147- VIII) та зафіксованої у статті 5 (переважно стосується звернення особи до суду з позовом) та у статті 245 (стосується повноважень суду при вирішенні справи на підставі поданого позову). У контексті розуміння способів захисту прав і свобод в адміністративному судочинстві і постає питання щодо ґрунтового аналізу передусім цих статей КАС України.

Список використаної літератури:

1. Ковалів М. В., Гаврильців М. Т., Стахура І. Б. Адміністративне судочинство: навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2014. 596 с.
2. Картузова І. О. До проблеми адміністративного позову. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2013. Т. 13. С. 352-362.
3. Закаленко О. В. Позов в адміністративному судочинстві: теорія, правове регулювання, практика : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Одеса. 2014. 22 с.

Петро Фівкін

*начальник кафедри права національної безпеки та правової роботи
Військово-юридичного інституту Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого, полковник*

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРОЄКТУ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ВІЙСЬКОВОГО ОМБУДСМАНА»

08 травня 2025 року відбулася, без перебільшення, історична подія у становленні повноцінної системи захисту прав військовослужбовців Збройних Сил України та інших складових сил безпеки та сил оборони, а саме: Президентом України Володимиром Зеленським відповідно до статті 93 Конституції України [1] винесено на розгляд парламенту проєкти законів України «Про Військового омбудсмана» (реєстр. № 13266 від 08.05.2025) [2] та «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо діяльності Військового омбудсмана» і визначено ці законопроєкти як невідкладні для позачергового розгляду Верховною Радою України, доповідатиме які під час їх розгляду на пленарному засіданні Уповноважений Президента України з питань захисту прав військовослужбовців та членів їх сімей Ольга Кобилинська (далі – Уповноважений) [3] .

Розробка даних законопроєктів є результатом кропіткої та інтенсивної роботи робочої групи фахівців Центрального управління захисту прав військовослужбовців у взаємодії з Уповноваженим та фахівцями Офісу Президента України.

Законопроєкт розроблено з метою законодавчого унормування питань діяльності Військового омбудсмана – посадової особи, через яку Президент України відповідно до статті 106 Конституції України [1] та статей 4 і 5 Закону України «Про національну безпеку України» [4] здійснює демократичний цивільний контроль за сектором безпеки та оборони з питань забезпечення дотримання органами військового управління та військовим командуванням прав військовослужбовців сил безпеки та сил оборони, військовозобов'язаних і резервістів, членів добровільних формувань територіальних громад та поліцейських поліції особливого призначення Національної поліції України (далі – військовослужбовці), пов'язаних із виконанням ними військового обов'язку, участю в підготовці та виконанні завдань територіальної оборони, виконанням окремих завдань руху опору на тимчасово окупованих територіях України чи безпосередньою участю в бойових діях, а також створення додат-

кового ефективного механізму захисту прав військовослужбовців, який доповнить існуючі засоби захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина, не відмінюючи їх і не створюючи підстав для перегляду компетенції державних органів, які забезпечують захист і поновлення порушених прав і свобод.

Законопроектом передбачається визначити правовий статус, основні завдання та організаційні засади діяльності Військового омбудсмена із виконання покладених на нього завдань щодо захисту прав військовослужбовців та визначається, що, поміж іншого, дія закону поширюватиметься на діяльність Військового омбудсмена зі здійснення демократичного цивільного контролю за сектором безпеки та оборони з питань забезпечення дотримання органами військового управління та військовим командуванням прав: військовослужбовців; військовозобов'язаних і резервістів, призваних на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори; членів добровольчих формувань територіальних громад під час їх участі в підготовці та виконанні завдань територіальної оборони, виконанні окремих завдань руху опору на тимчасово окупованих територіях України; іноземців та осіб без громадянства, які проходять військову службу у Збройних Силах України, Державній спеціальній службі транспорту та Національній гвардії України; поліцейських поліції особливого призначення Національної поліції України, які під час дії воєнного стану залучені до безпосередньої участі в бойових діях.

Також законопроектом унормовуються:

1) вимоги до Військового омбудсмена, а також порядок призначення на посаду та припинення повноважень (звільнення) Військового омбудсмена, зокрема:

Військовий омбудсман призначатиметься на посаду Президентом України строком на п'ять років;

одна і та сама особа не зможе бути призначена на посаду Військового омбудсмена більш ніж на два строки підряд;

Військовим омбудсманом може бути призначений громадянин України, не молодший 30 років, який має вищу освіту за ступенем не нижче спеціаліста (магістра), вільно володіє державною мовою, має високі моральні якості і бездоганну репутацію, протягом останніх п'яти років перед призначенням проживає в Україні та за станом здоров'я здатний виконувати відповідні обов'язки;

на посаду Військового омбудсмена не може бути призначена особа, яка: не відповідає зазначеним вимогам; за рішенням суду визнана не-

дієздатною або дієздатність якої обмежена; має судимість за вчинення кримінального правопорушення, якщо така судимість не погашена або не знята в установленому законом порядку; притягалася на підставі обвинувального вироку, що набрав законної сили, до кримінальної відповідальності за вчинення корупційного кримінального правопорушення або кримінального правопорушення, пов'язаного з корупцією; має статус військовослужбовця; протягом останнього року притягалася до адміністративної відповідальності за вчинення адміністративного правопорушення, пов'язаного з корупцією; відомості про яку внесені до Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення; є членом політичної партії; відповідно до рішення суду, що набрало законної сили, позбавлена права займатися діяльністю, пов'язаною з виконанням функцій держави, або обіймати певні посади; має громадянство або підданство іншої держави; не пройшла спеціальної перевірки відповідно до Закону України «Про запобігання корупції» [5] або не надала згоди на її проведення; не подала відповідно до Закону України «Про запобігання корупції» [5] декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування за минулий рік; має заборгованість зі сплати аліментів на утримання дитини, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за шість місяців з дня пред'явлення виконавчого документа до примусового виконання;

2) основні завдання, організаційні засади діяльності Військового омбудсмена, у тому числі порядок подання до Військового омбудсмена скарг та їх розгляду, а також порядок призначення та проведення Військовим омбудсманом перевірок, зокрема:

основними завданнями Військового омбудсмена є: здійснення демократичного цивільного контролю за сектором безпеки та оборони з питань забезпечення дотримання органами військового управління та військовим командуванням прав військовослужбовців; виявлення за результатами систематизації та аналізу зібраної / отриманої інформації щодо порушення прав військовослужбовців причин та умов, що призводять до таких порушень; напрацювання пропозицій щодо шляхів / способів мінімізації та усунення виявлених причин і умов, що призводять до порушення прав військовослужбовців, а також запобігання їх виникненню в майбутньому; складання аналітичних висновків та рекомендацій для органів військового управління і військового командування з метою підвищення ефективності забезпечення захисту прав військовослужбовців;

з метою сприяння здійсненню демократичного цивільного контролю за сектором безпеки та оборони з питань забезпечення дотримання органами військового управління і військовим командуванням прав військовослужбовців Президентом України утворюється Офіс Військового омбудсмана як допоміжний орган;

скарги до Військового омбудсмана зможуть подавати як безпосередньо військовослужбовці, так і уповноважені на це в установленому законом порядку інші особи;

за результатами розгляду скарг та з метою всебічного, повного й об'єктивного з'ясування обставин можливого порушення прав військовослужбовця Військовий омбудсман або один із його заступників матиме право призначати перевірки;

підставами для призначення Військовим омбудсманом або одним із його заступників перевірок є: дані, що свідчать про порушення прав військовослужбовців, одержані з будь-яких джерел, у тому числі відомості, що містяться у поданих скаргах, направлених Військовому омбудсману зверненнях народних депутатів (груп народних депутатів) України, оприлюднені в засобах масової інформації, повідомлені Військовому омбудсману особами на умовах конфіденційності тощо;

за результатами проведених перевірок складатиметься висновок, у якому зазначатимуться: інформація про відсутність порушення прав військовослужбовця або про наявність такого порушення; суть порушення; військова посадова особа, дії (бездіяльність) та/або рішення якої призвели до порушення прав військовослужбовця; причини та умови, що призвели до порушення прав військовослужбовця; можливі способи відновлення порушених прав військовослужбовців; інші відомості, передбачені порядком проведення перевірки;

висновок підлягатиме затвердженню Військовим омбудсманом або одним із його заступників та направлятиметься командир (начальнику), наділеному дисциплінарною владою стосовно військової посадової особи, дії (бездіяльність) та/або рішення якої призвели до порушення прав військовослужбовця, разом із вимогою про вжиття невідкладних заходів щодо: припинення виявленого порушення прав військовослужбовця; усунення причин та умов, що призвели до порушення прав військовослужбовця; відновлення порушених прав військовослужбовця; розгляду питання про притягнення військової посадової особи, дії (бездіяльність) та/або рішення якої призвели до порушення прав військовослужбовця, до дисциплінарної відповідальності;

передбачається, що Військовий омбудсман співпрацюватиме з Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини та надаватиме йому необхідну допомогу відповідно до закону. Військовий омбудсман та Уповноважений Верховної Ради України з прав людини з питань, що стосуватимуться їх співпраці, можуть укласти угоду (меморандум);

визначається, що Військовий омбудсман щорічно подаватиме Президенту України звіт про свою діяльність, який підлягатиме оприлюдненню на офіційному веб-сайті Військового омбудсмана;

за протиправні дії або рішення, а також за невиконання або неналежне виконання своїх обов'язків Військовий омбудсман, його заступники та працівники Офісу Військового омбудсмана нестимуть кримінальну, адміністративну, цивільно-правову, матеріальну та дисциплінарну відповідальність згідно із законом.

Прикінцевими положеннями законопроекту передбачено внесення змін до законодавчих актів з метою унормування правового статусу Військового омбудсмана.

Висновки і пропозиції. Під час розгляду у парламенті даного законопроекту до нього можуть бути і цілком очевидно будуть внесені суттєві зміни, але його розробка, внесення до Верховної Ради України та подальше прийняття започаткує діяльність нової інституції – Військового омбудсмана, яка з урахуванням кращого зарубіжного та унікального вітчизняного досвіду, доповнюватиме існуючі в Україні механізми захисту прав і свобод людини і громадянина, зокрема, військовослужбовців, сприятиме забезпеченню дотримання їх прав, пов'язаних із виконанням військового обов'язку, участю в підготовці та виконанні завдань територіальної оборони, виконанням окремих завдань руху опору на тимчасово окупованих територіях України чи безпосередньою участю в бойових діях.

Список використаної літератури:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к. (з наступ. змін. та доповн.). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr>. (дата звернення: 18.05.2025 р.).
2. Проект Закону про Військового омбудсмана. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/56384> (дата звернення: 18.05.2025 р.).
3. Про призначення О. Кобилинської Уповноваженим Президента України з питань захисту прав військовослужбовців та членів їх сімей: Указ Президента України від 30.12.2024 р. № 886/2024. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/886/2024#Text>. (дата звернення: 18.05.2025 р.).

4. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII (з наступ. змін. та доповн.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>. (дата звернення: 18.05.2025 р.).

5. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII (з наступ. змін. та доповн.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>. (дата звернення: 18.05.2025 р.).

Олексій Шевяков

*доктор психологічних наук, професор, професор кафедри
військової підготовки спеціалістів Держспецтрансслужби
Український державний університет науки і технологій*

ПРОФЕСІЙНА САМОРЕАЛІЗАЦІЯ ЖІНОК В ПЕРІОД ВІЙНИ: ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Кожна жінка – це особистість і вона має право на реалізацію свого потенціалу, незважаючи на родинні обов'язки та постійну зайнятість. Якщо є мета, потенціал, мотивація та наполегливість – це скоординує шлях до професійної самореалізації і формує національну безпеку.

В умовах сучасної трансформації суспільства відбувається подальша зміна гендерних стереотипів та гендерних ролей. Усе більше жінок опановують нові професійні сфери й відповідні соціальні ролі. Складність ситуації для жінки полягає у необхідності поєднання різних статево-рольових моделей поведінки. Сьогодення вимагає від кожної жінки активності, вміння актуалізувати здібності та реалізувати себе як особистість у різних сферах діяльності.

В 2023-2024 рр. компанією Gradus Research спільно з Biasless було проведено дослідження, результати якого демонструють декілька важливих інсайтів про життя українських жінок під час війни. Перший – жінки в Україні мало усвідомлюють себе вразливою групою населення, права якої потрібно захищати. До цього доєднується другий факт – більшість із тих, хто стикається із бар'єрами у професійному житті, не говорять про це, бо вважають, що це не на часі. Третій факт дещо вирівнює цей баланс – на третьому році повномасштабної війни жінки більше уваги і часу приділяють собі, шукають нову рівновагу між високим навантаженням, обов'язками і бажанням зростати кар'єрно та в ролі лідерок.

Для професійної реалізації українським жінкам, перш за все, бракує миру (53%) й економічної стабільності (38%). За цими факторами слідує низка причин, що належить до особистої сфери контролю жінок: нестача впевненості в собі (29%), сміливості та рішучості (28%), знань (18%), мережі контактів і зв'язків (15%), інформації про можливості (12%), бажання (11%), підтримки з боку суспільства та партнера (10%), 4% респонденток відповіли, що їхній професійній реалізації перешкоджають гендерні упередження, у той час як 63% опитаних вважають, що рівень поваги і рівноправ'я жінок в Україні покращується.

Близько половини опитаних українських жінок (46%) активно прагнуть до кар'єрного зростання, лідерських ролей в управлінні проєктами та організаціями і до збільшення рівня власного впливу та відповідальності. Головною перешкодою, яка найбільше заважає професійній реалізації жінки у лідерських ролях, 42% опитаних назвали війну [1].

Поняття «самореалізація» має велику кількість тлумачень в психології, соціології, філософії та педагогіці. У сучасній науковій літературі існує достатня кількість робіт, які відображають сутність цього феномена. Змістовне дослідження особливостей професійної самореалізації сприятиме узагальненню досягнень у дослідженні цього питання.

Самореалізація особистості розглядається як ґрунтовне прагнення людини до максимально повної реалізації всіх своїх внутрішніх ресурсів на основі вияву креативності та реалізації творчого потенціалу. Базові потреби формують якісну активність особистості, яка направляє всю діяльність людини в конструктивне русло. Ініціативність та активна поведінка є частиною життєвого стилю особистості. Така активність визначає тенденцію життєдіяльності та творчої активності [2].

Дослідженню питань професійного саморозвитку, професійної самореалізації та самоактуалізації особистості присвячені роботи В. А. Гупаловської, Л. М. Карамушки, О. М. Кокуна, Н. В. Старинської, А. А. Фурмана, та інших вчених, які стали послідовниками А. Маслоу, К. Роджерса, В. Франкла. [3].

Н. В. Старинська вважає самоактуалізацію надбанням дорослої людини яка пізнала свої здібності, має сформований образ «Я» і психологічно готова забезпечити зовнішні умови для своєї подальшої самореалізації [4].

Підготовка особистості до професійного самовизначення та професійної самореалізації розглядається в працях Д. Сьюпера, З. Вятровського, А. Бандури, А. Сарапати, Х. Беднарчика, Г. Новацького, Б. О. Федоришина, Я. Новака, С. Качура, В. О. Моляко, М. Новіцького, Д. Брудера, Р. Пахочинського та інших. Дослідження робіт багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених підтверджують важливість самореалізації, яка включає в себе розвиток особистісного потенціалу та досягнення життєвих цілей.

У працях В. Франкла, І. Беха, С. Максименко, В. Осьодло, Т. Титаренко, А. Маслоу, Г. Балла, О. Крошка, В. Шапаря, Л. Ніколенко, акцентовано увагу на різних ціннісних аспектах самореалізації, таких як етапи особистісного розвитку, самодетермінація, життєві цілі.

Поняття самореалізації розуміється як багатогранний процес розкриття і реалізації потенціалу особистості, що включає досягнення власних цілей, прагнень, повної реалізації своїх можливостей, задоволення особистісних та професійних амбіцій. Психологічні проблеми самореалізації особистості полягають у невідповідності між енергетичним та інтелектуальним потенціалом людини і ступенем його актуалізації, бо під дією різних життєвих обставин, справжній потенціал особистості може не відповідати кінцевому результату її діяльності, що може призводити до незадоволеності власним життям.

Здатність жінок до здійснення самореалізації можна визначити як комплексну систему особистісно-професійних якостей і властивостей, що розвиваються під впливом внутрішніх та зовнішніх умов, а саме:

- особисті якості: цілеспрямованість, ініціативність, суб'єктність, самостійність, активність, креативність, впевненість у собі, наполегливість, працездатність, комунікативність, відповідальність за власні вчинки і за результати діяльності;
- знання, уміння, навички: знання про сутність, зміст, особливості самореалізації в процесі професійного становлення, уміння здійснювати цілепокладання, уміння доводити справи до кінця;
- спрямованість: інтерес до самопізнання, адекватна самооцінка, мотивація досягнень у професійному становленні, відкритість до нового;
- здібності: рефлексивні, творчі здібності, до саморозуміння та самопізнання, уміння бачити проблему, помічати та формулювати альтернативи, гнучкість та нестандартність мислення, орієнтація на себе, здібність до передбачення, здатність до міжособистісного спілкування.

Висновки і пропозиції. Внаслідок воєнних дій в державі існує ризик того, що жінки змушені працювати не за власним покликанням та професійною спрямованістю, а виконувати роботу за чоловіків, які обороняють державу та займати посади, до яких немає інтересу, здібностей, та хисту. Сфера критичної інфраструктури особливо потребує працівників і ці робочі місця теоретично можуть зайняти жінки. Однак, чи реалізують жінки свій потенціал та здібності, займаючись «чоловічою роботою» та опановуючи нові професії? Для з'ясування такого актуального питання необхідно провести дослідження особистісних передумов професійної самореалізації жінок, які безпосередньо впливають на їх самовизначення, професійне становлення, саморозвиток, та національну безпеку.

Список використаної літератури:

1. Дослідження благополуччя українських жінок: URL <https://gradus.app/uk/open-reports/research-gender-equality-ukraine/> (дата звернення: 28.10.2024).

2. Яремко Р. Я. Дослідження професійної мотивації майбутніх рятувальників.

Теоретичні і прикладні проблеми психології та соціальної роботи : зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. Сєвєродонецьк : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2021. № 3 (56). Т. 2. С. 354–362.

3. Гутиря М., Кононова М. Чинники професійної самоактуалізації майбутніх психологів у процесі фахової підготовки. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки.* 2021. № 11. С. 56–62

4. Старинська Н. В. Особливості самоактуалізації майбутніх психологів у процесі професійної підготовки. Київ : Інтерсервіс, 2015. 178 с.

3.4. ОРГАНИ ПРАВОПОРЯДКУ І ПРАВОСУДДЯ У МЕХАНІЗМІ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ, ПРОБЛЕМИ ЗАПОБІГАННЯ І ПРОТИДІЇ ВІЙСЬКОВІЙ ЗЛОЧИННОСТІ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Владислава Батиргарєєва

*директор Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук
України, доктор юридичних наук, професор*

ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ, ЯКА ЗАГРОЖУЄ ОБОРОНОЗДАТНОСТІ УКРАЇНИ, ЯК СИСТЕМНА ПРОБЛЕМА

Окрім зовнішньої агресії РФ проти України, українському суспільству доводиться протистояти й внутрішнім загрозам, що існують на підконтрольній території. Однією із таких загроз є злочинність як системна проблема, що підриває обороноздатність держави та функціонування її інституцій. Сьогодні ця проблема виходить далеко за межі окремих видів правопорушень, адже охоплює широкий спектр протиправних дій – від державної зради, колабораціонізму та злочинів агресії до корупції у критично важливих для суспільства і держави сферах, таких як оборона, правоохоронна діяльність, медицина тощо. З огляду на це боротьба зі злочинністю є невід’ємною частиною захисту національних інтересів та державного суверенітету, адже лише намагаючись своєчасно викоринити внутрішні загрози, Україна зможе ефективно протистояти зовнішньому ворогу і забезпечити свій сталий розвиток.

Деякий час тому нами вже відмічалось, що «багато в чому характеристика ... злочинності визначається саме умовами воєнного стану, адже злочинність симбітує (пристосовується) до цих умов, інколи виявляючи суперечливі тенденції у своєму розвитку, які тим не менш мають своє логічне пояснення» [1, с. 412]. Четвертий рік оборони країни лише підтвердив правильність цього припущення. Виходячи із цієї тези, треба зазначити, що система запобігання злочинності як здатність соціуму чинити опір одразу у двох проекціях злочинної агресії – зовнішній та внутрішній – має будуватися з урахуванням зазначеного факту «симбіозу» війни та злочинності, у відповідь висуваючи на передній край концепцію антибіозу, тобто цілеспрямованого про-

тиборства, протистояння у широкому сенсі цього слова криміногенній ситуації, що склалася.

Розмірковуючи над абрисами теперішньої та майбутньої системи запобігання злочинності, слід враховувати, що симбіоз останньої із військовою призвів до тектонічних зсувів у структурі злочинних проявів, їх рівні та динаміці. Сьогодні наслідками зрощення протиправності та війни є безпрецедентне збільшення кількості воєнних злочинів і злочинів агресії, серед яких геноцид, примусова депортація цивільного населення, масові вбивства, тортури, зґвалтування, що вчиняються російськими військовими, пропаганда війни та прославлення (глорифікація) ворога окремими громадянами України та ін. До цього додається систематичне знищення цивільної інфраструктури як метод ведення бойових дій із боку агресора. Ці злочини набули значного поширення, а тому вимагають глибокого аналізу та невідкладних заходів реагування. Так, за 5 місяців 2025 р. правоохоронними органами вже зареєстровано 32 958 кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, з яких 97,36% (!) є особливо тяжкими злочинами. Це насамперед, повторимося, воєнні злочини.

До повномасштабного вторгнення у нас фактично був відсутнім досвід протидії цим злочинам. До того ж система упередження цих злочинів внутрішніми резервами окремо взятої країни, як показує наявна практика, зараз є малоефективною. Основним важелем у тому розумінні системи запобігання злочинності, яке існувало дотепер, є, як правило, лише постреакція на вчинене. Однак система запобігання у випадках існування воєнних злочинів та злочинів агресії має орієнтуватися на упередження ситуації із вчиненням цих правопорушень. А це означає фактичну зміну парадигми у системі запобіжної діяльності із розв'язання проблеми суто внутрішніми силами на колективний безпековий підхід, при якому суб'єктами запобігання виступають не лише національні правоохоронні органи та державні інституції, а й глобальні організації безпеки, розвідувальні спільноти провідних країн світу, міжнародні судові органи та економічні й фінансові регулятори. Отже, на відміну від «традиційної» моделі запобігання аналізованим діянням, де держава-жертва самотійно протистоїть агресору, нова парадигма запобіжної діяльності передбачає спільну реакції колективних суб'єктів.

Ще одна загроза обороноздатності України у воєнний час і навіть у перехідний період пов'язується із внутрішньою дестабілізацією ситуації з національною безпекою. Окрім традиційних злочинів, таких як

державна зрада, заклики до повалення конституційного ладу, посягання на територіальну цілісність, диверсія, шпигунство тощо, з'являються нові виклики. Зокрема, це різноманітні форми колабораціонізму та інформаційні маніпуляції у медіапросторі, серед яких: поширення російських наративів, відкритий прояв підтримки агресора, сприяння діяльності окупаційних адміністрацій, організація фейкових «референдумів» і виборчих кампаній на захоплених територіях, примусова «паспортизація» та співпраця українських громадян з окупантами в адміністративній, економічній, медійній та інших сферах. Як бачимо, характер дестабілізації ситуації із національною безпекою можна нерідко визначити як гібридний, адже дестабілізація утворюється не лише через акти військової агресії, що зумовлюють існування чисельних діянь, передбачених розділом I Особливої частини Кримінального кодексу України, а й внаслідок ворожих ПСО, інформаційних атак, шкідливих дій у кіберпросторі, економічного тиску, підкупу та інших методів впливу, які використовуються для підриву національної безпеки зсередини. Виходячи із цього, запобігання загрозам національній безпеці у державній політиці має бути визначальним, що означає не лише посилення боротьби із цими протиправними проявами після того, як їх вчинено, а й проактивну діяльність у вигляді, наприклад, комплексних стратегій, що поєднуюватиме силові, економічні, правові, інформаційні та ін. інструменти; захисту українського медіапростору від ворожих наративів, ПСО та дезінформації з метою вироблення колективної інформаційної стійкості; створення надійної у технічному плані «оболонки» для об'єктів критичної інфраструктури та державних реєстрів, а також нейтралізацію шкідливих дій у кіберпросторі; створення ефективної системи моніторингу й аналізу, яка дозволить завчасно ідентифікувати потенційні загрози, що надходять ззовні та зсередини країни; формування та підтримування високого рівня патріотизму та довіри до державних інституцій тощо.

Окремо слід наголосити на зміні соціального портрету правопорушників. Адже, на превеликий жаль, надалі лише збільшуватиметься кількість кримінально караних діянь, що вчинятимуться військовослужбовцями. До речі, сьогодні пальму першості у структурі злочинності, володіючи надзвичайним криміногенним потенціалом, тримають кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення). Станом на 1 вересня 2025 р. зареєстровано 146 023 такі діяння. У структурі військових кримінальних правопорушень превалюють випадки само-

вільного залишення військової частини або місця служби (ст. 407) та дезертирство (ст. 408). Вони складають левову частку цього виду злочинності. Ця ситуація змушує замислитися над низкою важливих у контексті запобігання питань, як-от: перегляд системи військового відбору та навчання; подолання посттравматичного стресового розладу у військовослужбовців; вдосконалення системи соціального забезпечення їх самих та їх родин тощо. Окреслені вектори проблеми визначають напрями запобіжних заходів, серед яких: комплексне реформування системи військової справи з комплектуванням армії на професійній основі; всебічна психологічна підтримка, різного роду реабілітаційні програми; підвищення кваліфікації командного складу з питань психологічної допомоги та виявлення ознак емоційного вигорання в підлеглих; вдосконалення правової матерії, що передбачає не лише посилення юридичної відповідальності, а й більш ефективні механізми упередження військових правопорушень; тощо.

Нарешті, під час війни свого «розквіту» зазнали економічно зумовлені злочини. Так, вже буденним явищем стала корупція при відбудові зруйнованих об'єктів, ухилення від сплати податків, нелегальний експорт критичних ресурсів, так зване мародерство не лише на окупованих, а й на звільнених територіях, контрабанда та нелегальний продаж (чорний ринок) військової амуніції, медикаментів, пального тощо. Залишив осторонь пропонування різних «моделей» протидії цьому явищу, лише зазначимо, що найдієвішим засобом подолання цього лиха є невідворотність кримінального покарання.

Висновки і пропозиції. Таким чином, усунення перелічених загроз за допомогою системи запобіжних заходів є так само важливим завданням, як й відсіч ворогу, оскільки лише сильна і стабільна у плані дотримання правопорядку держава здатна витримати виклики сучасної війни.

Список використаної літератури:

1. Батиргарєєва В. С., Голіна В. В., Калініна А. В. Збройна агресія РФ проти України та злочинність: до аналізу криміногенного симбіозу / в кн.: Правнича наука та законодавство України: європейський вектор розвитку в умовах воєнного стану: монографія / редкол.: В. А. Журавель, Н. С. Кузнецова, О. М. Бандурка. Харків: Право, 2023. С. 412-436.

Микола Карпенко

*доктор юридичних наук, доцент, головний науковий співробітник,
Державна наукова установа «Інститут інформації, безпеки і права
Національної академії правових наук України»*

ПРОБЛЕМИ ЗАПОБІГАННЯ І ПРОТИДІЇ ВІЙСЬКОВІЙ ЗЛОЧИННОСТІ В СИЛАХ ОБОРОНИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІДСІЧІ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ

Кримінологічні аспекти військової злочинності надзвичайно актуалізувалися з початком у 2014 р. російської агресії проти України і нині потребують свого невідкладного вирішення із залученням всіх можливостей, які є в державі.

Завданнями, які спонукають до цього, є необхідність: забезпечення адекватного уявлення про сутність та розміри військової злочинності в Україні, визначення проблем причин і умов військової злочинності та окремих її злочинних проявів, більш глибоке розроблення та сучасне осмислення проблеми особи злочинця-військовослужбовця, детермінації та механізму його злочинної поведінки, розв'язання проблеми співвідношення та взаємозв'язок злочинних проявів і «фонових» явищ, створення надійної основи для сучасного наукового розроблення проблеми протидії кримінальним правопорушенням за участі військовослужбовців, піднесення ролі, професійної можливості та предметності рекомендацій кримінологічної науки щодо визначення кримінальної політики у військовій сфері.

У 2014 р. військова злочинність вчинених військових кримінальних правопорушень (далі – ВКП), передбачених ст. 402-422, 425-435-1 КК України, порівняно з попереднім 2013 р. збільшилась більше ніж в 11 разів і продовжує триматися на досить високому рівні. Ще більше зростання військової злочинності спостерігається після 24.02.2022 р., коли рф розпочала широкомасштабну агресію проти України.

Так, протягом 2022 р. обліковано 13766 вчинених ВКП. Разом з тим не по всіх вчинених військових злочинах вручено повідомлення про підозру. І така тенденція має місце з 2014 р. Більше того, не всі кримінальні провадження, по яких повідомлено про підозру, направляються в суди для розгляду по суті. Наприклад, у 2022 р. від всієї кількості облікованих ВКП лише по 19 % з них було вручено особам повідомлення про підозру, з яких тільки по 83,5 % обвинувальні акти направлені в суди для розгляду. Ще більше загострилась ситуація з військовою зло-

чинністю в 2024 р., коли протягом цього року було обліковано 93900 ВКП, по яких лише в 8729 злочинах відповідним особам повідомлено про підозру і тільки щодо 3008 осіб обвинувальні акти надіслані в суди для розгляду по суті.

Аналіз стану офіційно відображених у державній статистичній звітності злочинності та практики діяльності правоохоронних органів щодо боротьби зі злочинністю за 4 місяці 2025 р. вражає безпрецедентним в історії сучасної України ростом показників ВКП та, водночас, відсутністю належних заходів щодо протидії військовій злочинності.

Зареєстровано 72493 ВКП, з яких 70634 – самовільні залишення військових частин, місця служби, дезертирство. Загальна злочинність у державі відповідно до статистичних відомостей складає 221537 кримінальних правопорушень. Відтак частка ВКП у загальній злочинності – 32,7 % [1]. І це не враховуючи вчинення військовослужбовцями загальнокримінальних правопорушень.

Відповідно до статистики Державної судової адміністрації України із числа засуджених військовослужбовців за вчинення загальнокримінальних правопорушень суттєве збільшення спостерігалось протягом 2023-2024 рр.

За період 2014-2024 рр. засуджено 3492 особи за вчинення кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, передбачених розділом XIII Особливої частини КК. Потім у порядку зменшення відмічено засуджених військовослужбовців за кримінальні правопорушення проти власності (1652 особи), передбачених розділом VI Особливої частини, які мали приблизну стабільність з 2016 року. За кримінальні правопорушення проти громадської безпеки, передбачених розділом IX Особливої частини КК, засуджено 1642 військовослужбовці, що в переважній більшості було пов'язано із незаконними діями зі зброєю, бойовими припасами та іншими протиправними діями порушення громадського порядку. Приблизно на однаковому рівні залишається кількість засуджених військовослужбовців за кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян (1387 осіб), проти життя та здоров'я особи (1344 особи), передбачених відповідно розділами XV і II Особливої частини КК України.

Якщо кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту, передбачених розділом XI Особливої частини

КК, за вчинення яких засуджено 728 військовослужбовців, вчинялися на особистому транспорті і в переважній більшості по необережності, то кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності згідно розділу XVII вчинялися з умисною формою вини, за які було засуджено 678 осіб. Решта загальнокримінальних правопорушень, передбачених іншими розділами Особливої частини КК, за вчинення яких було засуджено 890 осіб, становили злочини проти основ національної безпеки України (100 осіб), проти волі, честі та гідності (40 осіб), проти статевій свободи та недоторканості особи (17 осіб), проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина (91 особа), у сфері господарської діяльності (16 осіб), проти довкілля (34 особи), проти безпеки виробництва (4 особи), проти громадського порядку та моральності (309 осіб), у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації (86 осіб), у сфері використання електронно-обчислювальних машин ... (8 осіб), проти правосуддя (103 особи), проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (82 особи). Із 88 осіб, засуджених протягом 2022-2024 рр. за вчинення злочинів, передбачених ст. 438 («Воєнні злочини») КК, 83 особи були військовослужбовцями інших держав.

Фахівцями Міністерства оборони України і Генерального штабу Збройних Сил України станом на 2023 р. було визначено основні причини та умови, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень та узгоджено пропозиції стосовно подальшої роботи щодо їх усунення. Зокрема, основними причинами та умовами ними було визначено:

1. Тривалий термін внесення органами досудового розслідування відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, тривале проведення досудового розслідування та судового розгляду у кримінальних провадженнях, що призводить до відчуття безкарності військовослужбовців.

2. Зволікання командирами щодо відповідного реагування (надання доповіді, повідомлення про вчинення кримінального правопорушення), що призводить до відчуття всюдозволеності серед військовослужбовців.

3. Недостатня ефективність заходів щодо зміцнення військової дисципліни та правопорядку, запобігання (профілактики) правопорушень серед особового складу в умовах воєнного стану.

4. Психологічне та фізичне виснаження особового складу, який залучений до виконання бойових завдань через відсутність системного

підходу щодо організації ротації особового складу та значний вогневий вплив ворога.

5. Ігнорування командирами звернень військовослужбовців щодо вирішення особистих проблемних питань військовослужбовців.

6. Низький рівень підготовленості командирів тактичної ланки, які не спроможні ефективно керувати діями підпорядкованих підрозділів або не мають відповідного авторитету серед підлеглого особового складу.

7. Неналежна підготовленість військовослужбовців та недостатня злагодженість підрозділів, які залучаються до виконання бойових завдань.

8. Неналежне забезпечення необхідним озброєнням, військовою технікою та матеріально-технічними засобами підрозділів, які залучені до виконання бойових завдань.

9. Недотримання соціальних і правових гарантій військовослужбовців, зокрема: невчасна (неповна) виплата всіх видів грошового забезпечення, у зв'язку із неналежною організацією обліку особового складу у разі переміщення військовослужбовців, вибуття їх на лікування та повернення; ненадання відпусток; відсутність належних побутових умов [2, с. 80].

Приведена вище статистика засвідчила, що, незважаючи на достовірність визначених причин і умов військової злочинності, ситуація в кращу сторону не змінилась, а навіть погіршилась протягом 2024 і чотирьох місяців 2025 р. І це при тому, що з метою посилення ефективності запобігання та протидії кримінальним правопорушенням серед особового складу 04.04.2024 р. за № 129 Головнокомандувачем Збройних Сил України було видано наказ “Про вжиття заходів щодо зміцнення законності, правопорядку та військової дисципліни у Збройних Силах України”, яким затверджено Систему роботи посадових осіб Збройних Сил України, військовослужбовців Військової служби правопорядку у Збройних Силах України спільно з представниками правоохоронних органів щодо запобігання вчиненню кримінальних правопорушень, пов'язаних з непокорю, невиконанням наказів, погрозою або насильством щодо начальника, самовільним залишенням військової частини або місця служби, дезертирством, а також самовільним залишенням поля бою або відмовою діяти зброєю, їх виявлення і припинення.

Висновки і пропозиції. У сучасних умовах органам військового управління, військового командування, при одночасному веденні Силами оборони України бойових дій щодо захисту суверенітету, території-

альної цілісності держави складно протидіяти військовій злочинності, а тому органи державної влади (законодавча, виконавча, судова) необхідно вжити в межах встановленої законодавством компетенції більш рішучі заходи по запобіганню і протидії злочинам, кримінальним проступкам, що вчиняються військовослужбовцями.

З цією метою, на нашу думку, необхідно невідкладно:

- розробити і прийняти Концепцію запобігання і протидії військовій злочинності, зміст якої передбачав би:
 - 1) аналіз поточного стану військової злочинності, тенденції та обґрунтування щодо необхідності розв’язання виявлених проблем;
 - 2) опис проблем, які обумовили прийняття Концепції;
 - 3) законодавча база, що діє у військовій сфері і має відношення до поведінки військовослужбовців;
 - 4) мета, строки і напрями реалізації Концепції;
 - 5) порядок реалізації та оцінка виконання Концепції;
 - 6) очікувані результати реалізації Концепції та її фінансове забезпечення;
- визначити структурні підрозділи в системі Міністерства оборони України, Збройних Сил України, інших військових формувань, які здійснювали б науковий супровід (проводили дослідження кримінологічних аспектів військової злочинності, їх аналіз, розроблення пропозицій, методичних рекомендацій, їх впровадження в діяльність командирів і начальників всіх рівнів та контроль реалізації);
- науковим і навчальним установам держави розробити методичні матеріали щодо кримінологічного спрямування по боротьбі із військовою злочинністю, виділити напрям досліджень з військової кримінології у пріоритетний;
- запровадити викладання основ військової кримінології відповідного обсягу для осіб офіцерського, сержантського, старшинського складу;
- реанімувати військову юстицію (військову прокуратуру і військові суди), прийняти закон про військову поліцію і створити її на базі Військової служби правопорядку;
- активізувати роботу Державного бюро розслідувань по проведенню досудових розслідувань щодо вчинених ВКП.

Лише за умови, що боротьба із військовою злочинністю буде здійснюватися комплексно, всебічно і постійно органами державної влади,

місцевого самоврядування, військового управління, військовим командуванням, правоохоронними органами, науковими установами, громадськими організаціями і окремими громадянами можна сподіватись на позитивні результати в найближчій перспективі.

Список використаної літератури:

1. Військова злочинність як загроза національній безпеці. *Українське право*. 2025. 10 травня. URL: https://ukrainepravo.com/scientific-thought/legal_analyst/viyskova-zlochynnist-yak-zagroza-natsionalniy-bezpetsi/ (дата звернення: 16.05.2025).

2. Актуальні проблеми правового регулювання сектору безпеки і оборони : збірник матеріалів науково-практичного семінару кафедри військового права та правоохоронної діяльності (Київ, 15 листопада 2023 року) / Мін-во оборони України; Національний університет оборони України; Київський інститут Національної гвардії України; за ред. О. Ф. Кобзаря, М. М. Прохоренка. Київ: Видавництво ТОВ “ТРОПЕА”, 2023. 287 с.

Дмитро Ступак
*доктор філософії в галузі знань "Право",
доцент кафедри військового права та правоохоронної діяльності,
Національний університет оборони України*

ПРАВОВИЙ ІНСТИТУТ БОЙОВОГО ІМУНІТЕТУ: ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ

Інститут бойового імунітету є поширеним правовим явищем у розвинених країнах світу, оскільки в умовах бойової обстановки гарантії захисту військового командування від юридичної відповідальності за прийняті рішення, що призвели до негативних наслідків, виступають необхідною умовою [1].

Водночас, в Україні, незважаючи на початок російського вторгнення у 2014 році, це питання набуло актуальності лише в ході судового розгляду справи генерал-майора Віктора Назарова за вчинення злочину, передбаченого ч. 4 ст. 425 Кримінального кодексу України (недбале ставлення військової службової особи до служби, вчинене в бойовій обстановці, що призвело до тяжких наслідків), оскільки зазначений процес викликав бурхливу реакцію не лише військового співтовариства, а й іноземних політиків та експертів.

В ході численних дискусій, більшість науковців та військових експертів прийшли до висновку, що діяльність військовослужбовців, що пов'язана з відсіччю збройної агресії, апріорі не може розцінюватися суспільно небезпечною чи кримінально протиправною, а оцінка дій військовослужбовця повинна здійснюватися з урахуванням наявної (доступної) на момент ухвалення такого рішення інформації.

З метою започаткування інституту бойового імунітету в Україні, до національного законодавства було внесено низку змін, основні з яких наступні:

в Законі України "Про оборону України" (далі – Закон) законодавцем визначено поняття "бойовий імунітет" як звільнення військового командування, військовослужбовців, добровольців Сил територіальної оборони Збройних Сил України, працівників правоохоронних органів, які відповідно до своїх повноважень беруть участь в обороні України, осіб, визначених Законом України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України», від відповідальності, у тому числі кримінальної, за втрати особового складу, бойової техніки чи іншого військового майна, наслідки застосування збройної та іншої сили під час відсічі збройної

агресії проти України або ліквідації (нейтралізації) збройного конфлікту, виконання інших завдань з оборони України із застосуванням будь-яких видів зброї (озброєння), настання яких з урахуванням розумної обачності неможливо було передбачити при плануванні та виконанні таких дій (завдань) або які охоплюються виправданим ризиком, крім випадків порушення законів та звичаїв війни або застосування збройної сили, визначених міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України» [3];

Кримінальний кодекс України (далі – Кодекс) доповнено статтею 43-1 “Виконання обов’язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України” згідно ч. 1 якої не є кримінальним правопорушенням діяння (дія або бездіяльність), вчинене в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту та спрямоване на відсіч та стримування збройної агресії Російської Федерації або агресії іншої країни, якщо це заподіяло шкоду життю або здоров’ю особи, яка здійснює таку агресію, або заподіяло шкоду правоохоронюваним інтересам, за відсутності ознак катування чи застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інших порушень законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України.

Однак статистика практичного їх застосування та проведений аналіз цих правових норм в науковому середовищі показав низку проблем.

Так, до основних недоліків цих законодавчих змін, в розрізі реалізації інституту бойового імунітету в кримінальному праві, науковці відносять наступні:

1. Внесені зміни до Кодексу не включають поняття “Бойовий імунітет”, хоча намагаються реалізувати цей принцип в кримінальному законодавстві;

2. Наявність неузгодженості між правовими нормами Кодексу та Закону. Кримінальний кодекс України виключає протиправність діянь, виключається взагалі можливість кваліфікувати такі діяння як злочин чи кримінальний проступок. Закон же звільняє осіб від відповідальності, зокрема кримінальної. Тобто особа встановленим порядком з початку повинна бути визнана винною у вчиненні правопорушення.

3. Відсутнє чітке розуміння на яких суб’єктів розповсюджується такий “захист” від притягнення до юридичної відповідальності, зокрема кримінальної.

Закон відносить до них визначене коло військовослужбовців, правоохоронців та цивільних осіб. Кодекс же, визначає, що кожна особа має право на захист Вітчизни (ч.2). З одного боку Кодекс розширює коло осіб до всіх громадян України, оскільки на них Конституцією покладено обов'язок її захисту, з іншого, залишає поза увагою іноземців та осіб без громадянства, що мають статус військовослужбовців.

Також слід зазначити, що на законодавчому рівні взагалі не вирішено та на теперішній час не порушено питання щодо застосування інституту бойового імунітету в ході розгляду питань про притягнення військовослужбовців до адміністративної та матеріальної відповідальності.

Недосконалість правового регулювання інституту бойового імунітету підтверджується майже відсутністю таких справ в Єдиному реєстрі судових рішень.

Огляд тієї незначної кількості судових справ, де сторони намагаються використати “бойовий імунітет” як умову не притягнення до кримінальної відповідальності, також вказує на неоднозначну практику застосування цих правових конструкцій, що є підтвердженням їх недосконалості.

Так, до прикладу, Жовтневий районний суд м. Дніпропетровська у справі № 183/6929/22 зазначив, що військовослужбовець, перебуваючи в умовах бойового імунітету правомірно застосував зброю коли виконував наказ про затримання своїх підлеглих, які вчинили кримінальне правопорушення (дезертирство), з метою припинення спроби заволодіти зарядженою зброєю, а також з метою збереження як свого життя, так і інших військовослужбовців. В той же час, стаття 43-1 Кодексу застосована не була, оскільки засудженим було перевищено межі крайньої необхідності.

По кримінальних справах, що розглядалися судами відносно цивільних осіб, клопотання захисту щодо застосування статті 43-1 відхилялося, у зв'язку з тим, що конкретні ситуації не відповідали обставині відсічі та стримування агресії, не охоплювались виправданим ризиком та бойовим імунітетом.

З огляду на “мертвість” таких правових конструкцій, з метою їх узгодження, групою народних депутатів до Верховної Ради України подано два законопроекти:

1. № 13146 від 01.04.2025 р. «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо обставин, які виключають кримінальну відпові-

дальність за діяння, та забезпечують бойовий імунітет в умовах дії воєнного стану та ведення воєнних, бойових дій» [9];

2. № 13149 від 03.04.2025 р. «Про внесення змін до Закону України «Про оборону України» щодо удосконалення правового регулювання бойового імунітету в умовах дії правового режиму воєнного стану та ведення воєнних, бойових дій» [10].

Зазначені законопроекти також стали предметом обговорень як в наукових колах так і серед юристів-практиків, зокрема в Національній асоціації адвокатів України, наслідком яких були висновки про недостатність таких змін, та необхідності продовження пошуків впровадження дієвої правової конструкції запровадження інституту бойового імунітету.

Так, згідно з позицією Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України на проект Закону України № 13149 від 03.04.2025 р. «Про внесення змін до Закону України «Про оборону України», усі підстави притягнення та непритягнення особи до кримінальної відповідальності, у тому числі у разі виконання воєнних (бойових) завдань під час воєнного стану чи ліквідації збройного конфлікту в державі або в окремій місцевості держави, повинні бути визначені у Кримінальному кодексі України, а не в галузевому законодавстві, призначенням якого є унормування певних сфер суспільних відносин [11].

Отже, запровадження правового інституту бойового імунітету в умовах відбиття російської збройної агресії є позитивним, необхідним і своєчасним. В той же час, аналіз правових норм і практика застосування показує їх недосконалість. Огляд судових рішень у кримінальних справах свідчить про низьку активність застосовування бойового імунітету як обставину, що виключає кримінальну протиправність діяння, оскільки сторони судового процесу розуміють складність її застосування. Намагання законодавців усунути проблеми правового регулювання застосування бойового імунітету вказують на недостатнє ними розуміння сутності цього правового інструменту та відсутність єдиної концепції. Реалізація бойового імунітету в національному законодавстві в розрізі адміністративної та матеріальної відповідальності військовослужбовців досі не здійснена.

Висновки і пропозиції. З огляду на зазначене, вбачається за необхідне, з метою швидшого “запуску” інституту бойового імунітету в кримінальному праві, продовжити роботу щодо узгодження між собою

обговорених норм Кодексу та Закону з залученням провідних науковців та юристів-практиків.

З точки зору підвищення якості та ефективності реалізації цього правового інституту доцільно зауважити про необхідність формування цілісної системи військової юстиції, що забезпечить: уніфікацію процедур розслідування кримінальних, адміністративних та дисциплінарних справ відносно військовослужбовців; забезпечить кваліфікований розгляд кримінальних справ військовими судами враховуючи специфіку військової служби та умов її проходження, тощо.

Звичайно, існує потреба в активізації роботи щодо імплементації бойового імунітету в інститути адміністративної та матеріальної відповідальності військовослужбовців.

Список використаної літератури:

1. Гюндуз М. Міжнародно-правове регулювання поняття бойового імунітету та його застосування в умовах збройного конфлікту в Україні. The Central Research institute of the Armed Forces of Ukraine. 2024. Vol. 2 No.4

2. Про внесення змін до Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо визначення обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння та забезпечують бойовий імунітет в умовах дії воєнного стану. Закон України 15 березня 2022 р. № 2124-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2124-20#n5> (дата звернення: 7.09.2025 р.)

3. Про оборону України: Закон України від 6 грудня 1991 р. № 1932-XII / Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення: 07.09.2025)

4. Шинкарьов Ю. В. Щодо проблематики бойового імунітету в сучасному праві України / Ю. В. Шинкарьов, М. Г. Корабель // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «ПРАВО». Харків, 2023. Вип. 37. С. 36-43.

5. Устінова О., Медвідь Л. Бойовий імунітет: зміни до законодавства України. Електронне наукове видання “Аналітично-порівняльне правознавство”. 2025. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/02/113.pdf> (дата звернення: 7.09.2025 р.)

6. Орловська Н. Проблеми регламентації бойового імунітету в кримінальному праві України. 2025. URL: <https://zenodo.org/records/15559034> (дата звернення: 7.09.2025 р.)

7. Нерсисян А. Бойовий імунітет – реальність чи фікція? Україна та ЄС: адаптація кримінального та кримінального процесуального законодавства: матеріали круглого столу (23 травня 2025 року) / Н. Р. Лашук, Л. П. Брич. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2025. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/9029/1/%d0%a3%d0%ba%d1%80%d0%b0%d1%97%d0%bd%d0%b0%20%d1%82%d0%b0%20%d0%84%d0%a1%20%d0%bc%d0%b0%d1%82%20%d0%ba%d1%80%d1%83%d0%b3%d0%bb%20%d1%81%d1%82%d0%be%d0%bb%d1%83.pdf> (дата звернення: 7.09.2025 р.).

8. Бойовий імунітет як механізм правового захисту військових. Національна асоціація адвокатів України. 2025. URL: [https://unba.org.ua/events/3468-bojovij-\(дата звернення: 7.09.2025 р.\)](https://unba.org.ua/events/3468-bojovij-(дата звернення: 7.09.2025 р.))

9. Проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо обставин, які виключають кримінальну відповідальність за діяння, та забезпечують бойовий імунітет в умовах дії воєнного стану та ведення воєнних, бойових дій» / Картка законопроекту № 13146 від 01.04.2025 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/56114> (дата звернення: 07.09.2025)

10. Проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про оборону України» щодо удосконалення правового регулювання бойового імунітету в умовах дії правового режиму воєнного стану та ведення воєнних, бойових дій» / Картка законопроекту № 13149 від 03.04.2025 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/56121> (дата звернення: 07.09.2025)

Марина Беланюк
кандидат юридичних наук, старший дослідник,
учений секретар Державної наукової установи
«Інститут інформації, безпеки і права НАПрН України»

Тамара Вронська
доктор історичних наук, професор, головний науковий співробітник
Державної наукової установи «Інститут інформації,
безпеки і права НАПрН України»

ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ ДЛЯ УЧАСТІ В ОБОРОНІ КРАЇНИ: ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД (1941-1942 РР.)

Законом України від 08.05.2024 р. «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо запровадження інституту умовно-дострокового звільнення осіб від відбування покарання для безпосередньої їх участі в обороні країни, захисті її незалежності та територіальної цілісності» передбачено, що під час мобілізації та/або дії воєнного стану судом може бути застосовано умовно-дострокове звільнення засуджених осіб, які відбувають покарання у виді обмеження або позбавлення волі на певний строк, для проходження ними військової служби, за виключенням засуджених за вчинення злочинів проти основ національної безпеки України та особливо тяжких злочинів, передбачених статтями 152-156-1, 258-258-6, ч.4 ст. 286-1, ст. 348 КК України, а також до засуджених службових осіб, які згідно з підпунктом 1 пункту 3 примітки до статті 368 цього Кодексу займали особливо відповідальне становище [1].

Понад 2 роки війни у суспільстві тривали гарячі дебати з цієї проблематики. Ймовірно, «градуc» полеміки був би набагато нижчим і рішення були б прийняті значно швидше, якби її учасники володіли знаннями про практику відстрочення покарання у минулому, зокрема і в роки Другої світової війни. Донедавна ця проблематика була представлена лише працями щодо участі засуджених у штрафних батальйонах і ротах (від липня-вересня 1942 р.). Початок німецько-радянської війни «ви-пав» з поля зору дослідників. Тому пропонується згадати як відбувалося звільнення від відбування покарання або його відстрочення у перший рік після початку нацистської агресії (1941-1942 рр.).

У більшовицькій державі ще до запровадження інституту відстрочення військовослужбовці відбували покарання у штрафних частинах. Це було закріплено у кримінальних кодексах (КК) союзних респуб-

блік (1922 р. і 1926/1927 рр.). 27 липня 1927 р. у Положенні про військові злочини була сформульована новація про можливість відстрочення покарання в умовах воєнного стану з відправкою на фронт. Відповідні доповнення невдовзі були внесені до кодифікованого законодавства.

У перший день нацистської агресії – 22 червня 1941 р. були ухвалені укази Президії Верховної Ради СРСР «Про воєнний стан» і «Про оголошення в окремих місцевостях СРСР воєнного стану», які передбачали делегування надзвичайних повноважень військовій владі. Окрім фронту, і в місцевостях, де був оголошений воєнний стан, всі кримінальні справи, порушені чи-то проти військовослужбовців, чи-то проти цивільних осіб, розглядалися за найвищою планкою суворості. Незважаючи на наявність нормативно-правових актів, в яких встановлювалися підстави відстрочення вироку і відправлення на фронт в умовах воєнного стану, очільники держави і вище військове керівництво обстоювали радикальні ідеї та підтримували практику застосування надзорських мір покарання стосовно всіх обвинувачених у дезертирстві, зраді тощо. Лише майже через чотири місяці від початку війни вище керівництво держави «помітило» крайню жорстокість вироків та надмірне свавілля командного складу.

Коли на фронті виносили надмірно суворі вирoki, розстрілюючи перед строем військових, у тилкових районах ситуація була дещо іншою, до деяких категорій осіб активно застосовували примітку 2 до ст. 28 КК РРФСР (ст. 27 КК УСРР), якою передбачалося «відстрочення вироку за ухвалою суду... з направленням засудженого до діючої армії», а також «звільнення від покарання» у разі виявлення героїзму на полі бою. У січні 1942 р. на виконання відповідного указу Президії Верховної ради СРСР від 14 грудня 1941 р. вийшла інструкція, якою встановлювався порядок зняття судимості з військовослужбовців, які перебували на фронті і «виявили героїзм у боях з окупантами».

У цей же час служители радянської Феміди сфокусувалися на вирішенні питання щодо доцільності виконання вироків у вигляді позбавлення волі стосовно призовників, чиї справи ще не були розглянуті судами. Так 8 січня 1942 р. постановою Пленуму ВС встановлювалося, що «незакінчені провадження за контрреволюційними, особливо небезпечними злочинами проти порядку управління й найбільш тяжкими загальнокримінальними справами (вбивство, розбій, розкрадання й розтрати) стосовно осіб, які скоїли до призову в Червону армію і військово-морський флот, належить надсилати через військову прокуратуру у військовий трибунал за місцем служби обвинуваченого (згідно із ст. 1

Указу Президії Верховної Ради СРСР від 13 грудня 1940 р.)» для вирішення їхньої долі. Якщо на час набрання законної сили вироку засуджений вже перебував у лавах збройних сил, то суд, що виніс рішення, міг відстрочити його виконання згідно з приміткою 2 до ст. 28 КК РРФСР.

22 січня 1942 р. була ухвалена постанова, котра стосувалася осіб призовного віку, *засуджених до двох років без позбавлення прав*, Пленум ВС встановив, що згадані призовники можуть бути мобілізовані до лав Червоної армії. Судам надавалося право призупиняти виконання вироку до повернення засудженого з армії.

Навесні 1942 р. стали помітними тенденції до незначного пом'якшення у ставленні до обвинувачених у дезертирстві. На вищих щаблях головної судової інституції СРСР стали замислюватись: а чи завжди дезертирство мало злісний характер і «далекоглядний контрреволюційний» намір, а чи не криється за ним звичайна людська слабкість або ще якісь морально-психологічні мотиви; чи варто позбавляти людину життя, якщо вона може бути корисною на фронті. Пленум ВС у постанові від 22 квітня 1942 р. зазначив: «Згідно ст. 193⁷ п. «г» (самовільне залишення військової частини більше, ніж на добу. – *Авт.*) КК РРФСР та відповідних статей КК інших союзних республік дезертирство у воєнний час тягне за собою розстріл з конфіскацією майна. Але виходячи із конкретних обставин справи (як наприклад, каяття, явка з повинною, самовільна відлучка хоча й понад добу, але протягом невеличкого часу і т. ін.) суд може визнати більш доцільним направити підсудного на фронт, застосувавши примітку 2 до статті 28 КК РРФСР. Цю примітку суди часто застосовували й повторно. Слід визнати, що далеко не всі з тих, кому надавалася така «пільга», надалі не вдавалися до спроб утекти з фронту, й у відомстві військової Феміди такі випадки викликали велике занепокоєння і Верховний суд рекомендував трибуналам не застосовувати повторно відстрочення виконання вироку.

З матеріалів звітів військової прокуратури СРСР дізнаємося, що у перші шість місяців від початку нацистської агресії з 30 388 засуджених за дезертирство вироки були відстрочені стосовно 13 605 осіб. За наступні п'ять місяців 1942 р. відстрочення надано 36 222 особам з 47 998 засуджених. Отже, більш активно застосовувалася практика залишення в строю тих, хто за різних причин залишав лави радянських збройних сил. Наразі не аналізуючи причини цього, особливо поширеного явища в перший період війни, варто зауважити, що утікачам (здебільшого від жовтня 1941 р.) надавалося право залишитися в строю.

Істотний інтерес викликає й питання: до яких саме частин, за відсутності штрафних, направляли «відстроченців»? Знайти абсолютно точну й вичерпну інформацію непросто. Але з документів випливає, що це були і запасні, і фронтові частини. Аналізуючи застосування відстрочення, варто хоча б побіжно згадати й тих людей, яких у досліджуваний період звільняли від відбуття повного строку покарання. Вже у 1942 р. з таборів ГУЛАГу достроково звільнили колишніх льотчиків цивільної авіації, капітанів торговельного флоту та інших осіб, які мали спеціальності, необхідні для потреб фронту. Це було можливим лише у випадку, коли згадані особи клопоталися про відправлення на фронт.

28 липня 1942 р. стало переломним днем в історії практики відстрочення виконання вироку з наступним відправленням на фронт. Цього дня з'явився широковідомий наказ наркома оборони Союзу РСР № 227 [7; 163], після якого почалось форсоване створення штрафних батальйонів (для офіцерів) і штрафних рот (для рядових). Відтоді і військовослужбовці, і цивільні, яким відкладали виконання вироку на час воєнного стану, вже потрапляли до спеціальних, а не звичайних, частин.

Висновки і пропозиції. Узагальнюючи розгляд проблеми відстрочення виконання вироку у перший рік після рашистського вторгнення, доволі складно визначитися з чіткою оцінкою такої практики. Безумовно коли таке відстрочення було альтернативою розстрільної статті КК, то це все ж таки був шанс вижити. Разом з тим залишається недослідженим питання реабілітації колишніх в'язнів: чи була врахована служба у війську для реабілітації таких військовослужбовців після війни; чи покарання скасовувалося чи лише відтерміновувалося; чи зникала судимість автоматично, а особа визнавалася невинуватою або реабілітованою, оскільки у Кримінальних кодексах РРФСР і УРСР цього не було прописано.

Ці ж питання актуальними є для сучасної ситуації в Україні.

Список використаної літератури:

1. Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо запровадження інституту умовно-дострокового [...] Закон України від 08.05.2024 № 3687-IX <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3687-20#Text> (дата звернення: 20.05.2025 р.)

2. Енциклопедія історії України: Т. 10. Т – Я / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во «Наукова думка», 2013. – 784 с.

Артур Колдашов

доктор філософії, викладач кафедри права Національної безпеки та правової роботи Військово-юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ЗУПИНЕННЯ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВІ ЩОДО ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ ЯК ГАРАНТІЯ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Необхідність забезпечення права військовослужбовців на справедливий суд зумовлює пошук оптимальних шляхів удосконалення організації та діяльності судових інститутів відповідно до вимог сьогодення та потреб забезпечення конституційних прав і свобод людини та громадянина. Умови воєнного передбачають певні обмеження прав та свобод людини і громадянина і специфічні особливості забезпечення правового захисту військовослужбовців під час здійснення судами правосуддя.

Проблематику правового регулювання воєнного стану висвітлювали праці В. Авер'янова, К. Бабенка, Ю. Битяка, С. Возняка, Т. Вронської, О. Затинайка, А. Івашенка, С. Кузніченка, В. Погорілко, Ю. Тодика, В. Топольницького, О. Сухоноса та інші, проте аспекти дотримання стандартів справедливого суду щодо військовослужбовців потребують подальших досліджень.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року «воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень» [1].

На підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України відповідно до пункту 20 частини першої статті 106 Конституції України, Закону України «Про правовий режим воєнного стану» Указом Прези-

дента України від 24.02.2022 № 64/2022 в Україні введено воєнний стан на 30 діб, який Указами Президента України продовжувався і триває по теперішній час.

Згідно з Указом Президента України № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», затвердженого Законом України Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 визначено завдання військовому командуванню (Генеральному штабу Збройних Сил України, Командуванню об'єднаних сил Збройних Сил України, командуванням видів, окремих родів військ (сил) Збройних Сил України, управлінням оперативних командувань, командирам військових з'єднань, частин Збройних Сил України, Державної прикордонної служби України, Державної спеціальної служби транспорту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, Національної гвардії України, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, Управління державної охорони України) разом із Міністерством внутрішніх справ України, іншими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування запроваджувати та здійснювати передбачені та здійснювати Законом України «Про правовий режим воєнного стану» заходи і повноваження, необхідні для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави [2].

Право на справедливий суд закріплене в ст. 6 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод, що гарантує право на справедливий й публічний розгляд справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, при визначенні цивільних прав і обов'язків особи чи при розгляді будь-якого кримінального обвинувачення, що пред'являється особі [3].

Відповідно до частин другої статті 64 Конституції України право на судовий захист не може бути обмежене навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану.

Аналіз статті 26 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» свідчить, що здійснення судами правосуддя на час введення воєнного стану не зупиняється. Правосуддя на території, на якій введено воєнний стан, здійснюється лише судами. На цій території діють суди, створені відповідно до Конституції України. Скорочення або прискорення будь-яких форм судочинства забороняється. У разі неможливості здійснювати правосуддя судами, які діють на території, на якій введено воєнний стан, законами України може бути змінена територіальна під-

судність судових справ, що розглядаються в цих судах, або в установленому законом порядку змінено місцезнаходження судів [1].

Одночасно з цим переведення Збройних Сил України та інших утворених відповідно до закону військових формувань на воєнний стан зобов'язує суди зупинити провадження у справі в разі перебування сторони або третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, у складі Збройних Сил України або інших утворених відповідно до закону військових формувань до припинення перебування сторони або третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, у складі Збройних Сил України або інших утворених відповідно до закону військових формувань, що переведені на воєнний стан. Зупинення провадження по справі – це врегульована законом й оформлена ухвалою суду тимчасова перерва в провадженні у справі, викликана наявністю однієї із передбачених у законі обставин, які перешкоджають розглядові справи, до моменту, коли ці обставини перестануть існувати або будуть вчинені необхідні дії [5]. Такий обов'язок суду встановлено зокрема в ст. 236 Кодексу адміністративного судочинства України, в ст. 251 Цивільно процесуального кодексу України, в ст. 227 Господарсько процесуального кодексу України, статтею 335 Кримінально процесуального кодексу встановлено, що у разі якщо обвинувачений був призваний для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період, суд зупиняє судове провадження стосовно такого обвинуваченого до його звільнення з військової служби [6].

Вказані правові норми є імперативними й суть їх зводиться до того, що в разі перебування на час розгляду справи в суді сторони або третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, у складі Збройних Сил України або інших утворених відповідно до закону військових формувань, що переведені на воєнний стан, суд зобов'язаний зупинити провадження у справі до припинення перебування сторони або третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, у складі Збройних Сил України або інших утворених відповідно до закону військових формувань, що переведені на воєнний стан.

У постанові від 20 квітня 2023 року у справі № 640/21562/21 Верховний суд сформував юридичну позицію, згідно з якою конструкція п. 5 частини першої статті 236 КАС України дає підстави для висновку, що визначена ним підстава зупинення провадження пов'язана не із самою обставиною введення воєнного стану, а із фактом перебування сторони у справі у складі Збройних Сил України, що переведені на воєнний

стан. При цьому, указана вище норма має тимчасовий характер, тобто обмежується строком перебування сторони у складі Збройних Сил України, що переведені на воєнний стан. За такої умови підстава для зупинення провадження у справі вичерпується тоді, коли участь сторони у складі Збройних Сил України припиняється. Учасник справи може припинити участь у складі Збройних Сил України ще до припинення воєнного стану, якщо така можливість передбачена законодавством [5]. Проте у більшості випадків зупинення провадження у справі фактично означає зупинення провадження до закінчення дії правового режиму воєнного стану.

Однак зупинення провадження в справі до закінчення правового режиму воєнного стану явно не відповідає завданню судочинства, а також суперечить частині другій статті 64 Конституції України, відповідно до якої право на судовий захист не може бути обмежене навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану. Тобто інститут зупинення судового провадження має застосовуватися не просто у зв'язку із виникненням підстав, передбачених процесуальним законом, а має обумовлюватися наявністю обставин, які створюють об'єктивні перешкоди для здійснення судового розгляду.

Зупинення провадження у справі в разі перебування сторони або третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, у складі Збройних Сил України або інших утворених відповідно до закону військових формувань, що переведені на воєнний стан, створює ризики затягування розгляду справи, як наслідок учасники справи перебувають в стані невизначеності, а суд порушує свій обов'язок здійснювати швидкий та ефективний розгляд справи, дотримуватися принципу розумного строку розгляду справи.

Висновки і пропозиції. Зупинення справи з мотивів перебування сторони або третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, у складі Збройних Сил України або інших утворених відповідно до закону військових формувань, що переведені на воєнний стан незважаючи на імперативний характер може бути необґрунтованим в конкретній справі та таким, що не відповідатиме завданню судочинства щодо неупередженого та своєчасного вирішення судом спорів.

Список використаної літератури:

1. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2015, № 28,

ст. 250 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 17.05.2025).

2. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022 URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення: 17.05.2025).

3. Конвенція про захист прав людини й основоположних свобод URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU50K02U?an=627749> (дата звернення: 17.05.2025).

4. Конституція України. Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1996, № 30, ст. 141 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 17.05.2025).

5. Ухвала Великої Палати Верховного Суду від 20.04.2023 р. у справі № 9901/173/20. URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=110749457&red=1000035901efee1e30eead17a21a01339d1c31&d=5> (дата звернення: 17.05.2025).

6. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст. 88 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 17.05.2025).

Наталія Опанасенко
*кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри права
Національної безпеки та правової роботи,
Військово-юридичний інститут
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

ЩОДО АНАЛІЗУ ДЕТЕРМІНАНТ ВЧИНЕННЯ ВІЙСЬКОВИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, СПРЯМОВАНИХ ПРОТИ ПОРЯДКУ ПРОХОДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ

Згідно з останніми даними, близько 80% військових кримінальних правопорушень пов'язані з порушеннями порядку проходження військової служби, які передбачені статтями 407–409 КК України, а саме самовільним залишенням військової частини або місця служби; дезертирством; ухиленням від несення військової служби шляхом самокалічення, симуляції хвороби, відмови від несення обов'язків військової служби тощо. Ця статистика підкреслює важливість глибокого аналізу та пояснення причин зазначених військових кримінальних правопорушень, що дозволяє не лише ідентифікувати ризики, але й розробити цілеспрямовані програми профілактики та корекції в аспекті їх ефективного запобігання та зміцнення військової дисципліни. Адже такі правопорушення можуть призвести до значних та серйозних наслідків, підриваючи боєздатність підрозділів, знижуючи моральний дух військовослужбовців та створюючи загрозу для національної безпеки.

Взагалі, серед науковців панує плюралізм поглядів на детермінацію військової злочинності. Існує багато різних поглядів щодо причин цього явища. Одні дослідники вважають, що основними причинами і умовами військових правопорушень є комплекс різноманітних факторів. Серед них виділяють низку правових, організаційно-управлінських, соціально-економічних та соціально-психологічних аспектів, які включають в себе недосконалість законодавчої бази, недоліки в організації військової служби, проблеми в управлінні та керівництві, прогалини у системі добору, підготовки та призначення кадрів, низький рівень соціально-правового захисту військовослужбовців та їхніх сімей, вплив бойової обстановки, незадовільний морально-психологічний стан особового складу, «кругову поруку» і т.д. [1, с. 218; 2, с. 66].

Інші пояснюють причини злочинності індивідуалізмом особистості, який розглядається як крайня форма зосередженості на власних інтересах, потребах та переконаннях, часто з ігноруванням моральних норм, ем-

патії та наслідків для інших. Наприклад, Н. А. Дмитренко та О. О. Шку-та зазначають, що до основних детермінант військової злочинності на індивідуальному рівні можна віднести матеріальні труднощі військових, психічні та психологічні відхилення, сформовані у військовослужбовців як до, так і під час несення військової служби в одностатевому колективі, вживання алкоголю та наркотиків, правовий нігілізм тощо [3, с. 119].

Окремі науковці вважають, що кримінальні правопорушення – це результат складної взаємодії зовнішніх і внутрішніх факторів, а тому виділяють як окрему групу причини й умови злочинності усі соціальні явища загалом, називаючи їх «загальними причинами» [4, с. 279; 5, с. 80]. Під цим терміном розуміються практично всі соціальні явища, які так чи інакше можуть сприяти виникненню злочинності. Іншими словами, це широкий спектр соціальних та економічних проблем і умов, які створюють сприятливе середовище для скоєння правопорушень. Індивідуальні ж фактори, такі як психологічні особливості особистості, соціальне оточення, виховання, відіграють вирішальну роль у тому, чи скористається людина цим «грунтом» для скоєння злочину.

Аналіз думок науковців свідчить, що правопорушення проти порядку проходження військової служби є досить складним явищем, яке рідко зумовлене однією причиною. Зазвичай, це результат поєднання багатьох факторів, які можуть варіюватися в залежності від конкретної ситуації та обставин, а отже й впливати на поведінку військовослужбовця. Ці фактори можуть бути як внутрішніми, пов'язаними з особистими переконаннями, психологічним станом та моральними цінностями, так і зовнішніми, що впливають з умов служби, відносин у колективі та загальної ситуації в державі, армії чи зоні бойових дій.

Насамперед, однією з основних причин, що спонукають військових залишати місце служби та ухилятися від несення своїх службових обов'язків, слід відзначити надзвичайно високу інтенсивність та характер бойових дій. Безумовно, потрапляння особового складу в реальні бойові умови або в будь-яку небезпечну ситуацію кардинально змінює їхню поведінку. Це відбувається через цілий комплекс факторів, які впливають на психіку та фізіологію людини. Так, використання новітніх засобів ведення війни, ситуації, що супроводжуються небезпекою масового ураження, постійна загроза ударів з повітря, вплив різних погодно-кліматичних умов – все це створює неймовірний психологічний тиск. Військовослужбовці змушені діяти в умовах невизначеності, постійного стресу та ризику для життя. Це, в свою чергу, впливає на їхній

моральний дух, емоційний стан і, зрештою, на їхню здатність ефективно виконувати бойові завдання.

Також, слід виділити комплекс факторів, що тісно пов'язані зі специфікою військової служби та побуту. Ці детермінанти, притаманні саме військовому середовищу, формуються на основі унікальних відносин, які складаються між військовослужбовцями, їхнім командуванням та умовами, в яких вони перебувають. До таких належать: недостатнє соціальне та медичне забезпечення, відсутність належного обмундирування та спорядження, випадки зловживання владою, булінг та інші форми насильства, що створює нестерпну атмосферу та спонукає військовослужбовця до залишення місця служби. Часто причинами самовільного залишення частини можуть бути надмірне фізичне та психологічне навантаження, тривала відсутність зв'язку з родиною та відчуття ізоляції, відсутність належного відпочинку, неможливість вирішити особисті проблеми, перебуваючи за місцем проходження служби. Деякі особи можуть мати труднощі з адаптацією до суворої дисципліни, обмеженої свободи та умов армійського побуту. Це може бути особливо актуально для тих, хто був мобілізований без попереднього військового досвіду.

Суттєвим чинником, що сприяє вчиненню кримінальних правопорушень проти порядку проходження військової служби є також недостатня психологічна підготовка. Так, психологічна невідповідність може призвести до неспроможності військовослужбовця ефективно діяти в бойових умовах, паніки, ірраціональних дій та порушень дисципліни. Військовослужбовці не здатні ефективно справлятися зі стресом, тиском, травматичними подіями та іншими викликами, пов'язаними з військовою службою. Це може призвести до депресії, тривоги, посттравматичного стресового розладу та інших психологічних проблем, які, в свою чергу, можуть збільшити ризик вчинення зазначених правопорушень.

Висновки та пропозиції. Розуміння детермінант вчинення правопорушень аналізованої категорії має ключове значення для розробки комплексних програм, спрямованих на покращення умов служби, підвищення морального духу, надання психологічної підтримки та забезпечення справедливості у військовій системі. В цілях запобігання військовим кримінальним правопорушенням необхідно приділяти значну увагу забезпеченню доступу до психологічної підтримки та консультацій для військовослужбовців, їх якісній професійній підготовці та психологічній адаптації, які б відповідали сучасним вимогам. Наприклад, впровадження менторських програм, коли досвідчені військові можуть

допомагати новобранцям адаптуватися, міжнародного досвіду проведення занять з когнітивно-поведінкової терапії, діджиталізації заходів психологічного забезпечення, що включатиме використання відеозвонків, онлайн-чатів для сеансів психологічної підтримки, розробку мобільних застосунків з інструментами для психологічної самодопомоги та релаксації, інформацією про способи подолання небезпечних психічних станів тощо.

Насамкінець, важливою складовою на цьому шляху є належне забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей соціально-правовими гарантіями, що включатиме надання пільг, компенсацій, допомоги у соціальній адаптації, доступ до якісної та своєчасної медичної допомоги, включаючи лікування, реабілітацію, санаторно-курортне оздоровлення, компенсацію витрат на оренду житла, пільгові умови іпотечного кредитування, сприяння у працевлаштуванні після звільнення зі служби, надання юридичної допомоги у випадках порушення прав військовослужбовців тощо. Для запобігання подібним правопорушенням необхідно проводити профілактичну роботу серед військовослужбовців. Це може включати навчання, семінари та інші заходи, спрямовані на підвищення свідомості військових щодо важливості дотримання дисципліни. Лише спільними зусиллями можна створити середовище, в якому кожен військовослужбовець усвідомлюватиме свою відповідальність і буде готовий дотримуватися встановлених норм і правил.

Список використаної літератури:

1. Корнієнко М. В. Стан та детермінація військової злочинності в умовах особливого періоду в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 2. С. 217–219.
2. Карпенко М. І. Запобігання злочинам проти встановленого порядку несення військової служби (військовим злочинам). *Юридична наука*. 2012. № 10. С. 61–70;
3. Дмитренко Н. А., Шкута О. О. Злочинність у Збройних Силах України: кримінологічна характеристика та запобігання: монографія. Херсон: Гельветика, 2022. 186 с.
4. Женжеруха О. Ж. Поняття причин та умов злочинності. *Наукові праці МАУП*. 2008. Вип. 1 (17). С. 279–282.
5. Курс кримінології: підручник у 2 кн. Кн.1: Загальна частина / О. М. Джужа, П. П. Михайленко, О. Г. Кулик та ін.; За заг. ред. О. М. Джужи. Київ: Юрінком Інтер, 2001. 352 с.

ПРОБЛЕМИ САМОВІЛЬНОГО ЗАЛИШЕННЯ ЧАСТИНИ ПІД ЧАС ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Однією із центральних проблем, які безпосередньо впливають на обороноздатність Збройних Сил України, є самовільне залишення військової частини (СЗЧ). Особливої актуальності ця проблема набуває ще й через те, що кількість осіб, які самовільно залишили військову частину постійно зростає.

Приписами ч. 1 ст. 407 Кримінального кодексу України (КК України) передбачена кримінальна відповідальність за залишення військової частини або місця служби військовослужбовцем строкової служби, а також нез'явлення його вчасно без поважних причин на службу у разі звільнення з частини, призначення або переведення, нез'явлення з відрядження, відпустки або з лікувального закладу тривалістю понад три доби, але не більше місяця.

При цьому слід наголосити, що ч. 4 та ч. 5 цієї ж статті за вчинення діянь передбачених ч. 1, але в умовах особливого періоду, крім воєнного стану, а також вчинені в бойовій обстановці містять більш суворі види покарань.

Незважаючи на те, що на перший погляд може здатися, що законодавець при намаганні вирішити проблему збільшення кількості СЗЧ вдався до більш суворих методів покарання, це не відповідає дійсному стану речей. Так, при аналізі чинного законодавства, слід звернути увагу на приписи ч. 5 ст. 401 КК України, особа, яка під час дії воєнного стану вперше вчинила кримінальне правопорушення, передбачене статтями 407, 408 цього Кодексу, може бути звільнена від кримінальної відповідальності в порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством України, якщо вона добровільно звернулася із клопотанням до слідчого, прокурора, суду про намір повернутися до цієї або іншої військової частини або до місця служби для продовження проходження військової служби та за наявності письмової згоди командира (начальника) військової частини (установи) на продовження проходження такою особою військової служби.

Тобто, по суті, за певних зазначених вище умов КК України містить і підстави для звільнення від кримінальної відповідальності осіб, які вчинили СЗЧ.

Однак, Верховною Радою України був прийнятий та набув чинності Закон України «Про внесення зміни до глави XII «Прикінцеві положення» Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» щодо умов продовження військової служби під час дії воєнного стану окремим категоріям військовослужбовці» відповідно до приписів якого передбачено, що військовослужбовці, які самовільно залишили військові частини чи місця проходження служби або дезертирували і військову службу яких було призупинено, у разі добровільного прибуття не пізніше 1 січня 2025 року до відповідних військових частин (місць проходження військової служби) поновлюються на військовій службі, а також їм поновлюється виплата грошового і здійснення продовольчого, речового, інших видів забезпечення.

Таким чином на цей час з'явилась певна кількість військовослужбовців, які добровільно та у строки встановлені законом прибули до відповідних військових частин (місць проходження військової служби) та були поновлені командирами на військовій службі, з честю продовжують нести військову службу із захисту нашої країни. Проте вони не у повній мірі можуть скористатися наявною у Кримінальному кодексі України підставою для звільнення від кримінальної відповідальності за скоєння кримінального правопорушення, пов'язаного із самовільним залишенням військової частини або місця служби, оскільки не можуть надати до суду письмову згоду командира (начальник) військової частини на поновлення та продовження проходження такою особою військової служби, так як військовослужбовець вже поновлений на військовій службі та несе її.

Слід звернути увагу на те, що в Верховній Раді України був зареєстрований законопроект № 13260 від 05.05.2025, яким передбачено внесення змін до розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» КК України, а саме: особа, яка під час дії воєнного стану, введеного Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 64/2022, затвердженим Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 2102-IX, до набрання чинності Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо відповідальності за скоєння

кримінальних правопорушень, пов'язаних із самовільним залишенням в умовах воєнного стану військової частини або місця служби» вперше вчинила кримінальне правопорушення, передбачене статтями 407, 408 цього Кодексу, може бути звільнена від кримінальної відповідальності з підстав та в порядку, що діяли до набрання чинності зазначеним Законом.

Особа, яка під час дії воєнного стану до набрання чинності Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо відповідальності за скоєння кримінальних правопорушень, пов'язаних із самовільним залишенням в умовах воєнного стану військової частини або місця служби» вперше вчинила кримінальне правопорушення, передбачене статтями 407, 408 цього Кодексу та добровільно повернулася до відповідної військової частини (місця проходження військової служби), визначеної центральними органами виконавчої влади, які відповідно до закону здійснюють керівництво Збройними Силами України та іншими військовими формуваннями, і продовжила виконання обов'язків військової служби звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона після повернення до військової частини (місця проходження військової служби) продовжила виконання обов'язків військової служби не менше трьох місяців, а у разі скасування чи припинення воєнного стану або звільнення з військової служби за станом здоров'я – незалежно від терміну проходження військової служби після повернення до військової частини (місця проходження військової служби).

Висновки і пропозиції. Отже, законопроект № 13260 від 05.05.2025, покликаний врегулювати колізії, які існують у діючому законодавстві.

Віталій Журавель
*аспірант Науково-дослідного інституту вивчення
проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України*

ЗАПОБІГАННЯ САМОВІЛЬНОМУ ЗАЛИШЕННЮ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ АБО МІСЦЯ СЛУЖБИ ЯК ВАЖЛИВЕ ЗАВДАННЯ ПОСИЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ

1. На відміну від протиправних діянь так званої загальнокримінальної спрямованості, самовільне залишення військової частини або місця служби (далі – СЗВЧ), кримінальна відповідальність за яке передбачена ст. 407 Кримінального кодексу України, є специфічним злочином, який безпосередньо загрожує безпеці й обороноздатності держави. І хоча це явище має глибоке історичне коріння, як й уся військова злочинність, рівень і динаміка проявів, мотиви та чинники, що зумовлюють СЗВЧ, а так само реакція суспільства на зазначені діяння у теперішній час зазнають видозмін, набуваючи нових особливостей. Так, якщо до початку збройної агресії рф проти України військові правопорушення, до яких належить й діяння, передбачене ст. 407 КК, у структурі всієї злочинності посідали вісімнадцяту сходинку, то станом на 1 вересня 2025 р. питома вага зазначених діянь у загальній структурі є найбільшою, досягаючи понад третину (34,24%) від усіх зареєстрованих у державі правопорушень. Причому лідируючу позицію серед військових злочинів посідає саме СЗВЧ. Порівняно з 2021 р. кількість діянь, передбачених ст. 407 КК України, сьогодні зросла майже у 63 рази, тим самим продемонструвавши надвеликий криміногенний потенціал саме під час активної фази воєнного протистояння (від 2 028 правопорушень у 2021 р. до 125 376 діянь за 8 місяців 2025 р.). Таким чином, від моменту повномасштабного вторгнення рф в Україну явище СЗВЧ стає гострою соціально-правовою проблемою, що постійно перебуває у фокусі уваги українського соціуму. Ця теза набуває ще більшої вагомості з огляду на ст. 65 Конституції України, в якій наголошується, що «Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України ... є обов'язком громадян України» [1].

2. Ефективне запобігання самовільному залишенню військової частини або місця служби в аспекті посилення стану національної безпеки та оборони нашої країни представляє собою комплексну багатоаспектну

діяльність, що, на наш погляд, виходить за межі суто військової сфери. Ця діяльність базується на стратегічному підході, яким охоплюється чимало напрямів, оскільки лише поєднання зусиль за всіма цими напрямками запобігання, спрямованими як на особу військовослужбовця, так і на системні чинники, що призводять до вчинення діянь, передбачених ст. 407 КК, може забезпечити істотне зниження рівня військової злочинності як такої та зміцнення обороноздатності держави, що є головною метою такої діяльності.

3. Двома основними завданнями застосування запобіжних заходів в аналізованій сфері є: зниження рівня військової злочинності, зокрема, кількості випадків СЗВЧ та зміцнення безпеки й оборони Української держави шляхом укріплення боєздатності армії. При цьому основними стратегічними напрямками запобіжної діяльності щодо СЗВЧ виявляються: а) політико-гуманітарний; б) особистісно-мотиваційний; в) соціально-правовий; г) інформаційно-правовий та д) ресурсно-інноваційний напрями.

4. *Політико-гуманітарним напрямом* у системі заходів запобігання діянням, передбаченим ст. 407 КК України, в умовах дії в Україні режиму воєнного стану мають охоплюватися як *заходи дії рівня міжнародної комунікації та співпраці* з країнами-партнерами і всім цивілізованим світом ((1) міжнародна військова допомога та навчання; (2) міжнародна політико-дипломатична підтримка; (3) співпраця у сфері надання гуманітарної та соціальної допомоги), *так й заходи суто внутрішнього характеру* (наприклад, вдосконалення системи оповіщення населення для швидкого інформування останнього про загрози обстрілів та їх види; розвиток інфраструктури укриттів; постійне навчання громадян правилам безпечної поведінки під час війни; розмінування звільнених українських територій; медична підтримка населення в Україні і розвиток телемедицини; подальший розвиток диференційованого підходу до державних виплат і цільової допомоги громадянам України; впровадження системи автоматичного нарахування субвенцій для вразливих категорій населення; реалізація програм зайнятості та перекваліфікації населення; створення й ефективне функціонування резервів продовольства, питної води, пального, ліків і товарів першої необхідності; залучення місцевого населення до Сил територіальної оборони; волонтерські ініціативи як гуманітарна та психологічна підтримка військовослужбовців; розвиток вітчизняного військово-промислового комплексу, зокрема, масове виробництво дронів, зброї та амуніції з одночасним

зменшенням залежності від експорту; тощо). Чимало заходів цього напрямку діяльності держави, хоча й опосередковано впливають на запобігання випадкам СЗВЧ, проте комплексний захист цивільного населення та підвищення обороноздатності є ефективним інструментом для зниження ризику вчинення діянь, передбачених ст. 407 КК, адже коли військовослужбовець впевнений, що його родина отримує допомогу навіть у найнебезпечніших регіонах, це утримує його від роздумів про СЗВЧ.

5. Особистісно-мотиваційним напрямом у системі заходів запобігання діянням, передбаченим ст. 407 КК України, охоплюються такі заходи, які зосереджені на формуванні у людини стійких внутрішніх переконань, моральної стійкості, мотивації до виконання військового обов'язку, а також усвідомлення свого обов'язку та особистої відповідальності за службу. До таких складових згаданого напрямку належать: а) психологічна діагностика, моніторинг психологічного стану та фахова підтримка тих військовослужбовців, які переживають особистісні кризи, мають проблеми у стосунках із сім'єю або товаришами по службі, перебувають у стані емоційної нестабільності тощо.; б) розвиток психологічної стійкості; в) формування позитивної мотивації та відповідного ставлення до служби; г) створення сприятливого психологічного клімату в колективі військовослужбовців. Такі заходи допомагають, по-перше, виявити серед військовослужбовців потенційних правопорушників до того, як вони приймуть рішення залишити військову частину; по-друге, локалізувати причини побутових конфліктів, небезпечних психологічних станів та відчуття безперспективності і марності служби; по-третє, зменшити рівень стресу та психологічного виснаження й втоми; по-четверте, посилити згуртованість колективу, в якому військовослужбовці відчують підтримку товаришів і командування.

6. Соціально-правовий напрям запобіжної діяльності щодо СЗВЧ охоплює вплив на умови проходження служби та правовідносини у сфері комплектування й проходження військової служби (удосконалення кадрової роботи та комплектування армії за контрактом, покращення умов служби й соціальний захист військовослужбовців шляхом визначення мінімальних стандартів грошового забезпечення військовослужбовця відносно середньої заробітної плати в середньому по країні з відповідним коефіцієнтом, обов'язковою індексацією грошових виплат із певною періодичністю у разі високої інфляції, розширення державних програм забезпечення військовослужбовців та їх сімей житлом, включаючи й компенсаційні виплати у разі придбання житла, та ін., вдосконалення положень КК

України з метою диференціації юридичної відповідальності залежно від мотивів та обставин СЗВЧ та ін.). Комплекс цих заходів сприятиме формуванню у військовослужбовців правової свідомості, соціальної відповідальності та позитивній мотивації до служби, що усуватиме чинники, здатні призвести до вчинення правопорушень проти порядку проходження служби.

7. Інформаційно-правовий напрям запобігання СЗВЧ включає комплекс заходів, спрямованих на підвищення правової свідомості та обізнаності військовослужбовців щодо їх прав, обов'язків та юридичної відповідальності, а так само на вироблення резистентності до ворожих впливів (правове інформування військовослужбовців та роз'яснення їм положень нормативно-правових актів, що регулюють військову службу; правові консультації та правова допомога, систематична робота з виявлення й спростування дезінформації та фейків, що поширюються ворогом та можуть спрямовуватися на підрив бойового духу або схилення військовослужбовців до СЗВЧ чи дезертирства, патріотичне виховання українського населення та ін. Заходи зазначеного напрямку мають забезпечити правову грамотність в армії та формування у суспільстві поваги до військової служби, що створює надійне соціальне підґрунтя для запобігання діям, передбаченим ст. 407 КК.

8. Ресурсно-інноваційним напрямом запобігання СЗЧ охоплюються заходи, пов'язані із використанням сучасних технологій, наукових підходів та оптимальним розподілом матеріальних ресурсів для ефективної діяльності з метою скорочення кількості випадків аналізованих правопорушень (впровадження автоматизованих технологій та використання алгоритмів штучного інтелекту у системі рекрутингу військовослужбовців, застосування спеціалізованого програмного забезпечення та портативних електронних пристроїв для моніторингу психологічного стану військовослужбовців під час несення служби, ведення електронного документообігу; здійснення розподілу особового складу з урахуванням психологічних особливостей та навичок кожного військовослужбовця; оптимізація графіків несення військовослужбовцями служби та відпочинку; матеріально-технічне забезпечення прийнятних умов проживання та служби, створення внутрішніх захищених комунікаційних платформ / месенджерів для військовослужбовців тощо.

Висновки і пропозиції. Усі розглянуті заходи, спрямовані на запобігання випадкам вчинення СЗВЧ, безумовно, сприятимуть реалізації

важливішого натеper завдання щодо посилення стану національної безпеки та оборони Української держави.

Список використаної літератури:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

СТВОРЕННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ СИСТЕМИ ВІЙСЬКОВОЇ ЮСТИЦІЇ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКОННОСТІ Й ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА У СФЕРІ ОБОРОНИ УКРАЇНИ

У період триваючої агресії РФ проти України, неможливо не визнати важливість існування системи військової юстиції, яку у передових у воєнному відношенні державах НАТО, які не розглядають правове забезпечення оборони, відокремлено від військового права.

Єдність нормативно-правової, інституційної та організаційної складових у своїй сукупності та взаємодії, повинні утворювати цілісну систему військової юстиції до яких включити органи правопорядку й правосуддя. Забезпечення ефективному механізму подолання проблем запобігання і протидії військової злочинності та встановлення законності, призводить до зміцнення захищеності найважливіших національних інтересів від загроз воєнного походження.

Одним із пріоритетних напрямів національної безпеки є обороноздатність держави з огляду на розвиненість сил безпеки, які відповідно до Закону України «Про національну безпеку України» взаємодіють з силами оборони та визначають порядок формування державної політики у сфері національної безпеки і оборони [1].

Захищеність найважливіших національних інтересів від загроз воєнного походження, є одним із пріоритетних напрямів національної безпеки та залежить від обороноздатності держави – здатності до захисту держави від збройної агресії, збройного конфлікту.

Прорахунки протягом 1993-2013 років, призвели до помилкових військово-політичних і правових рішень, якими скористалися для розв'язання рф у 2014 році гібридної війни, окупації АРК та окремих районів Донецької і Луганської областей, а у 2022 році до широкомасштабної війни рф проти України.

До вказаних рішень, за результатами аналізу, передусім слід віднести: запровадження так званої політики демілітаризації і кардинального скорочення військових формувань (станом на 2011 р. у порівнянні з накопиченнями станом на 1991 рік, значним скороченням чисельності військових формувань в Україні); приєднання України до Договору про

нерозповсюдження ядерної зброї та начебто отримання гарантії безпеки № 998-158 від 05.12.1994, що потягло ліквідацію третього у світі ядерного потенціалу без отримання Україною реальних і достатніх гарантій безпеки та їх належного міжнародно-правового оформлення [2]; відмова від створення власних ракетних військ (необхідні технологічні та промислові умови для цього в Україні того часу були наявні); необґрунтоване скорочення, ліквідація і розпродаж наявних значних запасів бойової техніки, озброєння та боєприпасів; впровадження пенсійних реформ та повна ліквідація (у 2001-2012 роках) розгорнутої та ефективної системи військової юстиції. Наведені процеси вкрай негативно позначилися на обороноздатності України, призвели до значного послаблення воєнної організації держави, забезпечення правопорядку у військових формуваннях та виникнення низки правових проблем, зокрема щодо: організації належного розслідування і судового розгляду злочинів та інших правопорушень, скоєних в умовах воєнного стану та бойовій обстановці; фактів непрофесійної оцінки матеріалів кримінальних проваджень окремими слідчими та суддями із числа цивільних осіб, які не володіють необхідними знаннями щодо воєнної проблематики та норм міжнародного гуманітарного права; відсутності інституту військових адвокатів (по аналогії з низкою країн-членів ЄС і НАТО) та реалізації принципу бойового імунітету під час здійснення правосуддя тощо.

З початком широкомасштабної війни вказані та інші проблеми набули ще більше актуальності.

Так, у перші місяці збройної агресії РФ проти України відчувалось відсутність належної організації роботи органів поліції, де плани евакуації особового складу зі зброєю та боєприпасами були формальними, що призводило до втрати вогнепальної зброї. Значна кількість працівників поліції перейшла на сторону РФ (прикордонні області).

Працівники органів прокуратури кинуті керівництвом в місцях дислокації з матеріалами кримінальних проваджень, за втрату яких останні несуть відповідальність, оскільки керівні документи з 2014 року та механізми дій, на випадок воєнного стану не розроблено. Дезорганізація в роботі, відсутність керівництва прокуратур на місцях, потягло до додаткового вивчення кадровим підрозділом Офісу Генеральної прокуратури питання стосовно працівників прокуратури. Непоодинокі факти, коли прокурори залишили межі України та не повернулися взагалі, яких звільняли на підставі дисциплінарного стягнення у виді звільнення з посади в органах прокуратури, яке є найбільш суворим і застосовується

ся лише в тому випадку, коли немає підстав для застосування більш м'яких видів стягнення, передбачених частиною першою статті 49 Закону України «Про прокуратуру» [3].

Проведена низка реформ в органах прокуратури, починаючи з 2019 року (Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури» № 113-IX від 19.09.2019) [4] лише підштовхнула до звільнення спеціалістів з багаторічним досвідом, а нові обрані працівники постійно шукають можливість перевестись до нових правоохоронних органів (ДБР, БЕБ, НАБУ) з більш високою оплатою праці та меншим навантаженням й з гарантуванням гідного пенсійного забезпечення.

Загроза втрати кваліфікованих кадрів, які під час дії воєнного стану повинні здійснювати нагляд за досудовим розслідуванням у кримінальних провадженнях негативно вплине на якість досудового розслідування та розгляду справ у судах.

Завантаженість органів правопорядку, велика кількість кримінальних правопорушень, оперативного збору інформації та здійснення першочергових невідкладних слідчих дій, вимушено призвело до утворення Відділу розслідування злочинів, вчинених в умовах збройного конфлікту, слідчого управління ГУНП в Харківській області, які в складних умовах, постійній загрозі життю та здоров'ю працівників здійснюють збір необхідних речових доказів.

Висновки і пропозиції. З урахуванням викладеного, необхідно прийти до висновків, що розв'язання рф війни проти України відбулося в умовах допущених прорахунків щодо забезпечення обороноздатності України, які необхідно вирішувати з урахуванням результатів проведених наукових досліджень та міжнародного досвіду США, Туреччини, Ізраїля та інших держав, а також прийняття першочергових заходів щодо: 1) розгортання наукового і правового забезпечення у сфері національної безпеки і оборони та запровадження МОН України наукової спеціальності «право національної безпеки; військове право» [5]; 2) перетворення Військової служби правопорядку Збройних Сил України у правоохоронний орган спеціального призначення – Військову поліцію України; 3) перетворення відповідних підрозділів Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони у військову прокуратуру, з урахуванням організаційної побудови та структури Збройних Сил та інших військових формувань, які утворені відповідно до законів України, і надання працівникам прокуратури ста-

тусу військовослужбовців; 4) створення військових судів у системі правосуддя.

Лише розбудова системи військової юстиції надасть можливість ефективно досягнути законності та верховенства права у сфері оборони України й вирішить значну частину наявних проблемних питань щодо забезпечення національної безпеки у цій сфері.

Список використаної літератури:

1. Про національну безпеку України: Закон України № 2469-VIII від 26.08.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 9.09.2025 р.)

2. Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 05.12.1994 https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_158#Text; (дата звернення: 9.09.2025 р.)

3. Про прокуратуру: Закон України № 1697- VII від 14.10.2014 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text> (дата звернення: 9.09.2025 р.)

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури: Закон України № 113-IX від 19.09.2019 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/113-20/ed20190925> (дата звернення: 9.09.2025 р.)

5. Наказ МОН України № 1477 від 28.12.2018 <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1477729-18#Text> (дата звернення: 9.09.2025 р.).

Олександр Шамара

*доктор філософії у галузі права, старший дослідник, доцент,
радник директора Державної наукової установи
«Інститут інформації, безпеки і права НАПрН України»*

ОКРЕМІ ПИТАННЯ СТАНОВЛЕННЯ ВОЄННОЇ ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ

Стан розбудови системи органів Воєнної юстиції України знаходиться в динамічному та статичному стані одночасно. Значну роботу в процесі становлення системи органів Воєнної юстиції України та відновлення окремих її елементів робить наукове та експертне середовище, у тому числі в рамках наукових заходів.

У Верховній Раді України зареєстровано ряд проектів законів спрямованих на побудову системи органів Воєнної юстиції України, серед інших слід виділити такі:

- проект Закону України «Про організаційно-правові основи побудови та функціонування Військової юстиції України», реєстраційний № 10042 від 13.09.2023 року;
- проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення та посилення самостійності Воєнної поліції України та Спеціалізованої воєнної прокуратури», реєстраційний № 11306 від 29.05.2024;
- проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України у зв'язку із створення та посилення самостійності Воєнної поліції України та Спеціалізованої воєнної прокуратури», реєстраційний № 11307 від 29.05.2024;
- проект Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України у зв'язку із прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення та посилення самостійності Воєнної поліції України та Спеціалізованої воєнної прокуратури», реєстраційний № 11406 від 15.07.2024;
- проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус судів» щодо функціонування військових судів», реєстраційний № 13048 від 27.02.2025;
- проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус судів» щодо створення та діяльності організації військових судів», реєстраційний № 13048-1 від 11.03.2025.

Зазначені законопроекти не відображають усієї кількості законопроектів зареєстрованих про те всі вони чекають свого часу на розгляд в Комітеті Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності, окрім останніх двох з наведених вище, які знаходять на розгляді в Комітеті Верховної Ради України з питань правової політики.

Станом на сьогодні залишається не виконання положення Стратегічного оборонного бюлетеню України, затвердженого Указом Президента України від 17.09.2021 року № 473/2021 [1], яким передбачено реформування Військової служби правопорядку у Збройних Силах України у Воєнну поліцію.

Крім того, Національним інститутом стратегічних досліджень в адресу Комітету Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності, листом № 293/829 від 02.12.2024 року було скеровано аналітичну записку *«Побудова військової прокуратури, як елемента Військової юстиції України в контексті реалізації Стратегії національної безпеки України»*, яка залишилась без відповідної реакції з боку Комітету.

У цьому зв'язку слід звернути увагу, що сьогодні, прокуратуру фактично та юридично віднесено до системи органів правосуддя, зокрема згідно з ст. 129, ст.ст. 131-131¹ Розділу VIII «ПРАВОСУДДЯ» Конституції України. Це надає аргументи стверджувати, що процеси створення дієвої системи органів Воєнної юстиції України в частині відновлення воєнної прокуратури та воєнних судів повинні йти одним законотворчим процесом, спираючись на положення Конституції України, де прокуратуру та суд віднесено до системи органів правосуддя, що є предметом відання Комітету Верховної Ради України з питань правової політики.

Більшість проблемних питань, які сьогодні виникають у правозастосовній діяльності щодо вирішення завдання із запобігання, виявлення, припинення, розкриття, розслідування злочинів проти встановленого порядку несення військової служби (військових злочинів) XIX розділу Особливої частини Кримінального кодексу України, а також розгляд цієї категорії кримінальних проваджень в суді, мали б ефективно вирішуватися за умови функціонування дієвої системи органів Воєнної юстиції України.

У цьому зв'язку слід звернути увагу на проекти законів України «Про внесення зміни до статті 43-1 Кримінального кодексу України щодо обставин, які виключають кримінальну відповідальність за діяння, вчинені під час захисту України від збройної агресії та забезпечують бойовий імунітет в умовах дії воєнного стану», реєстрацій-

ний № 13146-1 від 17.04.2025 та «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо обставин, які виключають кримінальну відповідальність діяння та забезпечують бойовий імунітет в умовах дії воєнного стану та ведення воєнних, бойових дій», реєстраційний № 13146 від 01.04.2025, спрямований на досягнення єдиної мети – удосконалення правового захисту військового командування, військовослужбовців, добровольців Сил територіальної оборони Збройних Сил України, поліцейських поліції особливого призначення Національної поліції України, працівників правоохоронних органів, які відповідно до своїх повноважень беруть участь в обороні України, осіб, визначених Законом України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» шляхом закріплення в загальній частині Кримінального кодексу України, як обставини, що виключає кримінальну протиправність діяння за втрати особового складу, бойової техніки, іншого майна або заподіяло шкоду правоохоронюваним інтересам особи чи держави, або заподіяння шкоди життю або здоров'ю особи, яка здійснює агресію, за відсутності ознак катування чи застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інших умисних порушень законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Аналіз зазначених законопроектів дозволив дійти висновку, що поза увагою розробників проекту Закону України «Про внесення змін до статті 43-1 Кримінального кодексу України щодо обставин, які виключають кримінальну відповідальність за діяння, вчинені під час захисту України від збройної агресії та забезпечують бойовий імунітет в умовах дії воєнного стану», реєстраційний № 13146-1 від 17.04.2025 та проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо обставин, які виключають кримінальну відповідальність діяння та забезпечують бойовий імунітет в умовах дії воєнного стану та ведення воєнних, бойових дій», реєстраційний № 13146 від 01.04.2025 залишилось питання розвитку та становлення судової військової експертизи предметом якої є встановлення судовим військовим експертом фактів (суджень про факти) по визначених слідчим або судом питаннях щодо порядку роботи (дій або бездіяльності) органів військового управління (командирів та начальників) Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів військових формувань, правоохоронних органів спеціального призначення сектору безпеки і оборони, які виконують

згідно чинного законодавства покладені на них службові обов'язки (посадові інструкції).

Законом України «Про судову експертизу» у статті 7 визначено, що судово-експертну діяльність здійснюють державні спеціалізовані установи, їх територіальні філії, експертні установи комунальної форми власності, а також судові експерти, які не є працівниками зазначених установ, та інші фахівці (експерти) з відповідних галузей знань у порядку та на умовах, визначених цим Законом.

До державних спеціалізованих установ Законом України «Про судову експертизу» віднесено експертні служби Міністерства оборони України.

Слід зазначити, що на виконання вимог статті 7 Закону України «Про судову експертизу» в Міністерстві оборони України була створена та функціонувала експертна служба, проте внаслідок скорочення та реформування Збройних Сил України та Міністерства оборони України вона була ліквідована в 2013 році.

Слід констатувати, що всупереч вимог Закону України «Про судову експертизу» упродовж 12 років відсутня експертна служба Міністерства оборони України. Така ситуація повинна стати предметом Парламентського контролю з боку Верховної Ради України визначеного статтею 6 Закону України «Про національну безпеку України», особливо в умовах правого режиму воєнного стану.

Сьогодні в Міністерстві оборони України вживаються заходи щодо повторного створення експертної служби. Зокрема, зазначене питання було ініційовано перед Міністром оборони України та обговорено на узгоджувальній нараді із залученням представників зацікавлених структурних підрозділів Міністерства оборони України та Збройних Сил України за результатами якої ухвалено рішення про необхідність створення такої служби в системі Міністерства оборони України.

Слід звернути увагу, що статтею 8 Закону України «Про судову експертизу» визначено, що організація науково-методичного забезпечення судово-експертної діяльності та організаційно-управлінські засади діяльності державних спеціалізованих установ покладаються на міністерства та інші державні органи, до сфери управління яких належать державні спеціалізовані установи, що здійснюють судово-експертну діяльність. Міністерства та інші державні органи здійснюють у визначеному ними порядку контроль за дотриманням законодавства з питань

судово-експертної діяльності державними спеціалізованими установами, що належать до сфери їх управління.

Висновки і пропозиції. Існує нагальна потреба вирішення питання функціонування, становлення та розбудови судової військової експертизи експертними службами Міністерства оборони України. Зокрема, участь представників експертних служб Міністерства оборони України у засіданнях Координаційної ради з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України з питань удосконалення роботи, у сфері організації та проведення військових судових експертиз, а також розроблення фахівцями Міністерства оборони України методик для організації та проведення судових військових експертиз, для забезпечення діяльності експертних служб Міністерства оборони України, зокрема за напрямом проведення судових військових експертиз, пов'язаних з рівнем обороноздатності держави, щодо оцінки дій посадових осіб (керівників, командирів, начальників) – суб'єктів боротьби з тероризмом, в ході антитерористичної операції, інших наявних методик для проведення судових військових експертиз експертними службами Міністерства оборони України.

Окремим та важливим є питання організації підготовки кадрів для експертних служб Міністерства оборони України та підвищення їх кваліфікації, забезпечення відповідним обладнанням та ресурсною базою.

Список використаної літератури:

1. Стратегічний оборонний бюлетенем України: Указ Президента України від 17 вересня 2021 року № 473/2021. Законодавство України : офіц. портал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/473/2021?find=1&text=%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%86#Text>. (дата звернення: 21.05.2025).

Ірина Шенітько

*кандидат юридичних наук, професор кафедри права національної
безпеки та та правової роботи Військово-юридичного
правової роботи Військово-юридичного інституту
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

СУДОВО-ЕКСПЕРТНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Збройна агресія РФ та запровадження воєнного стану на території України стали основними чинниками, які впливають на всі процеси як в нашій державі, так і поза її межами.

У сучасному світі судово-експертна діяльність є невід'ємною складовою забезпечення правосуддя орієнтована на максимальне використання досягнень науки й техніки для зміцнення верховенства права. В умовах воєнного стану забезпечення об'єктивності й науковості судової експертизи під час розслідування кримінальних проваджень набувають актуальності [1, с.121]. У сучасних умовах відбувається формування військової криміналістики (*Military Forensics*), воєнної криміналістики (*Forensic Science of War*) та криміналістики «поля бою» (*Battlefield Forensics*) як нових наукових напрямків, які на жаль поки що в Україні чітко не визначаються і допускають змішування. Зокрема, воєнну криміналістику визначають як окрему теорію криміналістики, яка спеціалізується на вивченні і дослідженні злочинів, пов'язаних із воєнною та військовими сферами права з залученням до такого розслідування органів, які володіють специфічними військовими експертними знаннями [2, с. 180].

У кримінальній процесуальній діяльності спеціальні знання використовуються у трьох формах: при залученні спеціалістів під час окремих слідчих (розшукових) чи судових дій, у формі консультацій та роз'яснень спеціалістів та в межах проведення експертизи. Під час здійснення правосуддя велику допомогу органам досудового слідства та суду надає судова експертиза. Залучення експерта і проведення судової експертизи регламентовано Законом України «Про судову експертизу», КПК України, ЦПК України, ГПК України, МК України, Законом України «Про виконавче провадження», також Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженою наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 р. № 53/5, та ін [3, с. 422].

Експертна діяльність ґрунтується на наукових знаннях і кожен з її напрямків повинен бути забезпечений сучасними досягненнями науково-технічного прогресу... На сучасному етапі розвитку суспільства інститут судової експертизи як галузі знань продовжує формування та становлення [4, с. 89]. Практичне значення мають класифікації судових експертиз за спеціальними знаннями, які є необхідними для їх провадження [4, с. 92-95].

Класифікація за видами судових експертиз та відповідними їм експертними спеціальностями нормативно зафіксована в Переліку видів судових експертиз та експертних спеціальностей, за якими присвоюється кваліфікація судового експерта фахівцям науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України (перераховано 36 видів судових експертиз). В Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 р. № 53/5 (науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень) запропоновано основні види судових експертиз, які проводяться в експертних установах Міністерства юстиції України. Виклики воєнного часу та розвиток сучасних технологій у світі змістили акцент на окремі види експертних досліджень. На сьогодні в Україні однією з найпоширеніших експертиз є експертиза зброї та слідів і обставин її використання. Об'єктами дослідження є вогнепальна зброя та боєприпаси; гранатомети, ракетно-реактивна та ствольна артилерійська зброя, а також сліди зброї та її застосування, ситуаційні обставини пострілу. Основними завданнями експертизи вогнепальної зброї та бойових припасів є: встановлення належності об'єктів до вогнепальної зброї або до боєприпасів; визначення виду, калібру, моделі, стану зброї, боєприпасів до неї та придатності їх до стрільби; належності об'єктів до частин вогнепальної зброї та ін. Вибухотехнічна, а саме експертиза вибухових пристроїв, вибухових речовин і продуктів вибуху призначається з метою отримання відомостей щодо марки, конструкції, стану й інших фактичних даних про вибухові пристрої, вибухові речовини, бойові припаси, засоби підризу, обставини підготовки та вчинення вибуху, а також встановлення групової належності та єдиного джерела походження вибухових пристроїв у непошкодженому вигляді або за фрагментами (осколками). Основними завданнями експертизи є: визначення належності об'єкта до вибухових пристроїв чи боєприпасів та до якої 117 класифікаційної групи він належить; визначення факту вибуху вибухового пристрою на місці події, виду вибуху, його потужності; ви-

значення здатності пристрою викликати вибух та можливості здійснення вибуху цього пристрою у конкретних умовах; належність об'єкта до вибухових речовин або таких, що можна використати як компоненти для виготовлення порохових зарядів чи вибухових речовин, а також виявлення слідів і мікрослідів вибухових речовин і продуктів їх розкладу на предметах обстановки [5, с. 566–569].

Розвиток цифрової криміналістики відбувається за трьома основними напрямками: 1) формування окремої наукової галузі в криміналістиці; 2) застосування спеціальних знань під час роботи із цифровими доказами; 3) проведення судових експертиз (зокрема, комп'ютерно-технічної) [6, с.9-20].

Використання спеціальних знань в сфері інформаційних технологій є невід'ємною частиною сучасного кримінального провадження, при чому не лише щодо кіберзлочинів, а й злочинів проти основ національної безпеки України, корупційних кримінальних правопорушень, кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи, проти власності та ін. Залучення спеціалістів в сфері ІТ до процесуальних дій дозволяє правоохоронним органам максимально ефективно використовувати сучасні можливості для потреб розслідування кримінальних правопорушень, виявити та якісно зібрати відповідні дані. Особливою актуальності це набуває у зв'язку з такою особливістю цифрових слідів як можливість їх зміни (в тому числі дистанційно) та знищення, коли не застосування необхідного програмного забезпечення, технічних засобів та методів може призвести до втрати важливої інформації. Вагоме значення має правильна фіксація та вилучення цифрових даних. Важливим напрямком використання спеціальних знань в сфері інформаційних технологій є судова експертиза. Залежно від об'єкта, предмета та мети можуть провадитись такі судові експертизи як комп'ютерно-технічна, експертиза відео-, звукозаписів, фототехнічна тощо. Їх проведення надає можливість отримати доступ до латентної інформації на електронних носіях, встановити обставини, пов'язані з використанням цифрової техніки чи електронних ресурсів, встановити цілісність цифрових даних або ознаки їх монтажу, що є важливим для забезпечення належності та допустимості подальшого використання цифрових даних у судочинстві [7, с. 97-98].

Збройна агресія проти України призвела до необхідності більш тісного співробітництва судових експертів України та залучення європейських фахівців як до проведення слідчих (розшукових) дій, так й для проведення судових експертиз. Так, в ст. 24 Законом України «Про су-

дову експертизу» передбачено, що державні спеціалізовані установи, що виконують судові експертизи, користуються правом встановлювати міжнародні наукові зв'язки з установами судових експертиз, криміналістики тощо інших держав, проводити спільні наукові конференції, симпозіуми, семінари, обмінюватися стажистами, науковою інформацією і друкованими виданнями та здійснювати спільні видання в галузі судової експертизи і криміналістики. Статтею 23 цього ж Закону визначено, що керівники державних спеціалізованих установ, що проводять судові експертизи, у необхідних випадках мають право за згодою органу або особи, що призначили судову експертизу, включати до складу експертних комісій провідних фахівців інших держав [8].

Упровадження активного міжнародного співробітництва в галузі судової експертизи забезпечить: розвиток стандартів і нормативно-правового базису для сприяння ефективному та надійному міжнародному судово-експертному співробітництву; використання сучасних технологій та інформаційних систем для полегшення обміну даними та спільної роботи між судовими експертами з різних країн; створення механізмів інституційного співробітництва між країнами з метою обміну досвідом і навичками в сфері судово-експертної діяльності; посилення ролі міжнародних організацій у підтримці та координації міжнародного судово-експертного співробітництва; залучення академічних і наукових установ до досліджень і аналізу проблем і перспектив міжнародного судово-експертного співробітництва; удосконалення процедур взаємодії між судовими експертами різних країн з метою підвищення ефективності й об'єктивності їхньої діяльності; вироблення єдиної методології та стандартів для забезпечення однакового рівня якості судових експертиз у міжнародному масштабі; розширення мережі міжнародних контактів і зв'язків між судовими експертами для спільного вирішення складних питань і проблем; формування усвідомлення та сприяння участі країн у міжнародних ініціативах і програмах з розвитку судово-експертного співробітництва [9, с. 262–263, 10, с. 130–134].

Використання можливостей міжнародного співробітництва в діяльності експертних установ та безпосередньо у практичній роботі експертів сприятиме: залученню до співпраці міжнародних експертів з різних галузей, таких як право, наука, технології та інші, для комплексного аналізу складних судових питань; поширенню практики обміну досвідом і найкращими розробками аналізованої галузі між представниками різних країн з метою підвищення професійного рівня судових експер-

тів; розвитку спеціалізованих міжнародних центрів і лабораторій для спільних досліджень та експертизи в міжнародному форматі; створенню механізмів координації та обміну інформацією між національними та міжнародними органами з метою підтримки міжнародного судово-експертного співробітництва; удосконаленню освітніх програм і підготовки судових експертів з урахуванням міжнародних стандартів і потреб сучасного ринку [11, с. 65–68]; підтримці ініціатив з розробки міжнародних методичних посібників і довідників з судово-експертної діяльності для єдності підходів і методів; виробленню міжнародних процедур і стандартів етичної поведінки для судових експертів з метою підтримки професійної інтегритетності та надійності експертних висновків; розробці програм підвищення свідомості та освітніх заходів для широкої громадськості щодо важливості міжнародного судово-експертного співробітництва; використанню механізмів взаємодії міжнародних організацій з правоохоронними структурами для підтримки та розвитку міжнародного судово-експертного співробітництва; залученню державних і приватних фінансових ресурсів для підтримки проєктів та ініціатив з розвитку міжнародного судово-експертного співробітництва [12, с. 37–39].

Висновки і пропозиції. Важливою формою техніко-криміналістичного забезпечення органів досудового розслідування та суду в умовах воєнного стану є «надання довідкової та консультативної допомоги спеціалістів, а також проведення судових експертиз згідно з міжнародними стандартами» [13, с. 167, 168], що необхідно ураховувати при організації відповідної діяльності.

Список використаної літератури:

1. Пиріг І. В. Теоретико-прикладні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування: монографія. Дніпропетровськ: ДДУВС; Ліра ЛТД, 2015. 432.
2. Оржинська Е. І., Мартинова Д. О. Воєнна криміналістика: від теорії до тенденцій. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2024. No 1. С. 177–181.
3. Криміналістика: підручник у 2-х т. Т. 1. / за ред. В. Ю. Шепітька. Харків: Право, 2019. 328 с.
4. Судові експертизи в процесуальному праві України: навч. посібник; за заг. ред. О. Г. Рувіна. Київ: Вид-во Ліра-К, 2019. 424 с.
5. Авдєєва Г. К. Проблеми використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів в умовах воєнного стану. *Європейський вибір*

України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової а гресії та глобальних викликів XXI століття : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.). Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 2. С. 566–569. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/20070> (дата звернення: 25.05.2025 р.)

6. Шепітько В. Теоретико-методологічна модель криміналістичита її нові напрями. Теорія та практика судової експертизи ікриміналістики. 2021. Вип. 3 (25). С. 9–20. DOI:10.32353 khrife.3.2021.02.

7. Демидова Є. Є. Використання спеціальних знань в сфері іноваційних технологій при розслідуванні кримінальних правопорушень. Трансформація завдань криміналістики в умовах воєнного стану та євроінтеграційних процесів : зб. матеріалів наук.-практ. конф. присвяч. пам'яті д-ра юрид. наук, проф. В. О. Коновалової,м. Харків, 28 берез. 2024 р. / [редкол.: А. П. Гетьман, В. М. Шевчук, Є. Є. Демидова] ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Каф. криміналістики ; Нац. акад. прав. наук України ; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса Нац. акад. прав. наук України. – Харків : Право, 2024. С. 97–98.

8. Про судову експертизу: Закон України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення 7.09.2025 р.)

9. Лопата О. А. Міжнародне співробітництво експертної служби МВС України. Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності *теорія та практика*). 2017. № 2–3 (6–7). С. 262–263.

10. Клименко Н. І., Купрієвич О. А. Міжнародне співробітництво судово- експертних установ. Вісник кримінального судочинства. 2015. № 4. С. 130–134.

11. Nedashkivska O. A. Expert didactics in the conditions of the III world digital revolution. *Issues of Forensic Science*. 2020. Vol. 308 (2). P. 65–68.

12. Ключев О. М. Міжнародне наукове співробітництво – ефективний механізм удосконалення судово-експертної діяльності. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. -полілога (Харків, 15–16 квітня 2021 р.). Харків, 2021. С. 37–39.

13. Черноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення розслідування та розгляду міжнародним кримінальним судом справ про міжнародні злочини. *Римський статут міжнародного кримінального суду: проблеми імплементації до національного законодавства України: матер. дискус. панелі IV Харків. юрид. форуму* / Редкол.: В. Я. Тацій, Ю. В. Баулін, М. В. Шепітько та ін. Харків: Право, 2021. С. 164–174.

3.5. СУЧАСНИЙ СТАН ПРОТИДІЇ ВОЄННИМ ЗЛОЧИНАМ ТА ЗЛОЧИНАМ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ, ВЧИНЕНИМ ПІД ЧАС АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ

Володимир Ященко

*доктор юридичних наук, професор,
головний науковий співробітник Державної установи
«Інститут інформації, безпеки та права НАПрН України»*

МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО У АКСІОЛОГІЧНОМУ ВИМІРІ

Серед усіх важливих проблем застосування міжнародного гуманітарного права (далі МГП) у війні РФ проти України, пропонуємо звернути увагу на його людиномірну складову, нагальну потребу її нарощування, тобто, той аспект, який представляє феномен МГП у системі цивілізаційних соціально – правових чинників і, найголовніше, його ціннісного призначення.

Нагадаємо, що у найбільш загальному вигляді словосполучення «Міжнародне гуманітарне право» слугує для визначення комплексу міжнародних документів (конвенцій, протоколів), що регламентують відношення до людського буття та свідомості в період військового протистояння сторін. Відомо, що історично МГП зародилося як ставлення до жертв війни – Концепція «Про поліпшення під час сухопутної війни участі поранених та хворих воїнів»[1]. Згодом цей гуманістичний посил набув більш широкого змісту, включивши питання захисту цивільного населення, полонених, а також тих, хто відмовився від участі у бойових діях та інших осіб.

Одним із ключових напрямків дотримання гуманістичного принципу ведення війни стало вироблення цілісної концепції ставлення до полонених. Уже у статті 4 Конвенції «Про закони і звичаї сухопутної війни» (жовтень 1907 р.) [2] говориться про те, що «військовополонені знаходяться у владі Уряду противника, а не окремих осіб, чи загонів, що взяли їх в полон і до них належить ставитися «людинолюбно». У Женевській Конвенції 1929 р. «Про ставлення до військовополонених» [3] ці питання набули більш розгорнутого вигляду з регламентацією окремих аспектів їх поведінки, надання певних прав і розумних обмежень.

Ці приклади свідчать про те, що міжнародне гуманітарне право, це не «право війни», а чинник, що регламентує поведінку суб'єктів веден-

ня бойових дій. У даному випадку в центрі правової регламентації задіяний саме людський морально – духовний чинник.

Іншими словами, згідно МГП, навіть в цій драматичній, граничній ситуації фактичного збройного протистояння між людьми, вони все-таки повинні залишатися людьми, у свідомості яких ця життєво збережувальна цінність має залишатися пріоритетною. Можна зробити висновок, що фактично мова йде про людину – центристський феномен, як вирішальну складову військового протиборства.

Створення такого типу правових норм, що безпосередньо виходять з моральних принципів добра та справедливості безперечно, є цивілізаційним досягненням людства і визнання цієї гуманітарної складової Україною, вважаємо, співзвучне українському національному менталітету з його концепцією «вселюдськості», поборниками якої свого часу виступали корифеї української думки М. Драгоманов, П. Куліш, М. Костомаров та ін.

Одним із ключових напрямків дотримання гуманістичного принципу ведення війни стало вироблення цілісної концепції захисту цивільного населення, ставлення до полонених. Прийняття (серпень 1949 р.) Конвенції «Про захист цивільного населення під час війни» [4] стало цивілізаційним досягненням. Це рішення було зумовлено в першу чергу потребою захисту цивільних, кількість жертв яких, часто-густо безвинних, у Другій світовій війні сягнула десятків мільйонів. І цінність цього документу в першу чергу в тому, щоб захистити мирне населення, щоб жертви під час бойових дій не були безглуздими.

Таким чином МГП стало більш предметним, гуманістичний аспект набув конкретного змісту: цивільні не повинні бути жертвами війни. Саме в цьому, вважаємо, головне обмеження у засобах ведення війни і застосування сили. Це призвело до потреби більш чіткого розмежування військових та цивільних об'єктів, захисту об'єктів культури, природного середовища та ін.

Водночас статус МГП для сторін, учасників збройного конфлікту, не є рівноцінним. У російсько-українській війні це важливо підкреслити, бо для РФ – агресора, в принципі кількість жертв і втрат на чужій території суттєво не впливає на їх політику. Для України ж усвідомлення втрат має значення принципове, оскільки мова йде про її територію та громадян, які потребують захисту і використання для цього норм МГП є суттєво важливим, оскільки передбачає безпеку цивільного населення, збереження культурних цінностей, промислових об'єктів тощо.

Тому для Збройних сил України ця місія МГП має лише нарошувати-ся і вдосконалюватися. Це важливо підкреслити, оскільки в такому випадку іміджує сторона Збройних сил України набуває більш гуманного змісту, дійсного захисника інтересів громадян України, її стабільного і надійного існування.

В такому сенсі МГП озброює українських військових новим баченням стратегії і тактики планування і проведення бойових операцій, а відтак, і новим мисленням у виборі засобів та шляхів досягнення бойової мети. Його місія – обмеження засобів ведення війни.

Тобто, ведення її у цивілізованих межах: досягнення бойової мети, але при цьому максимальне збереження власних сил і дотримання безпеки цивільного населення. Це вимагає від військових командирів (начальників) більш творчого підходу у проведенні бойових операцій, евристичного мислення у досягненні поставлених завдань.

Таким чином, доходимо висновку, що цінність МГП ще й в тому, що воно безпосередньо впливає і на формування та розвиток військового мистецтва.

У зв'язку з цим, очевидно, має смисл звернути увагу на ще один, вкрай важливий на нашу думку, аспект культурно-цивілізаційної цінності МГП: саме Збройними силами України судилася практична місія втілення в життя світових та європейських цивілізаційних досягнень, що впроваджені у МГП. Це радикально змінює саму ментальність військовослужбовців ЗСУ, наділяючи їх атрибутами носіїв світової та європейської культури і, разом з тим, подальшого ствердження їх національної самобутності, відповідальності перед власним народом і світом.

Невипадково дослідники етногенезу стверджують, що героїчні вчинки в інтересах народу, нації свідчить про те, що нація знаходиться на висхідному етапі свого розвитку. І звернення до цієї героїки минулого та сьогодення формують у військовослужбовців відчуття та розуміння причетності до загальної національної справи, а значить, не до драми, приреченості і безвихідності, а навпаки, озброюють усвідомленням впевненості у правоті служіння великій і почесній справі торжества життя.

Це усвідомлення формує моральну перевагу над російським агресором, дискредитує його як перед населенням, так і міжнародною громадськістю. Очевидно, саме тому російська пропаганда намагається приховати порушення правил дій військових на окупованій території: применшити кількість жертв серед цивільного населення України, масштабне руйнування цивільної інфраструктури (обстріли шкіл, лі-

карень, застосування тортур щодо військовополонених та цивільних). Відповідно до змісту ст. 9 Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України [5], можна зробити висновок, що політичні лідери рф демонструють ознаки віроломства, фактично симулюючи намір вести переговори з Україною під прапором перемир'я.

Не менш важливо також те, що дотримання норм МГП позитивно впливає на юридичний захист українських військових, створює основу правомірності дій ЗСУ із захисту територіальної цілісності держави, сприяє захисту прав українських полонених, виступає одним із критеріїв фіксації воєнних злочинів російського агресора та їх розслідування, встановлення персональної відповідальності злочинців.

Висновки і пропозиції. Всі ці міркування свідчать про те, що МГП є стратегічним засобом сучасної війни, цінність якого полягає в його гуманістичній спрямованості, усвідомлення моральної переваги над ворогом, обмеженні застосування військових сил та техніки, забезпеченні людині права на життя. Більш активне практичне застосування МГП має бути спрямоване на продовження його інтеграції в українську військову стратегію і тактику, посилення відповідальності за порушення його норм, нарощувати спроможності впливу міжнародних інституцій, дочекатися судових рішень МКС щодо покарання російського агресора, ініціювати застосування санкцій проти рф, війська якої цинічно і систематично порушують МГП, активізувати інформування ЗМІ, міжнародних партнерів і правозахисників про виявлені правопорушення з боку ворога.

Список використаної літератури:

1. Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі – прийняття від 18.10.1907 р. Ратифікація 24.08.1991. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text (дата звернення: 21.05.2025 р.).

2. Виконавчий регламент Конвенції «Про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту (Гаага, 14 травня 1954 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_721#Text (дата звернення: 21.05.2025 р.).

3. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими (12 серпня 1949). Ратифікація із застереженнями від 03.07.54 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата звернення: 21.05.2025 р.).

Антон Кориневич

*кандидат юридичних наук, доцент, директор Департаменту
міжнародного права МЗС України*

Наталія Хендель

*кандидат юридичних наук, доцент, провідний науковий співробітник
Державної наукової установи «Інститут інформації, безпеки і права
Національної академії правових наук України»*

УКРАЇНСЬКА ПЛАТФОРМА ПРОГРЕСИВНОГО РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА: МОРАЛЬНЕ ПРАВО І ГУМАНІТАРНИЙ ОБОВ'ЯЗОК

Міжнародне гуманітарне право (МГП) у своєму розвитку традиційно запізнюється на одну війну. Міжнародний збройний конфлікт, спричинений агресією Російської Федерації проти України, не став винятком. Застосування новітніх технологій у веденні війни значно посилило та прискорило цей розрив між реальністю збройного конфлікту та нормами права.

У цьому контексті прогресивний розвиток МГП, попри його консервативну природу, є не лише реакцією на масштабні порушення та обмеженість чинних норм, але й свідомим вибором держав перед обличчям майбутніх воєн. Саме війни, їх характер, природа, кількість жертв, еволюція засобів і методів ведення бойових дій, масштаби порушень, а також поява нових або вдосконалення існуючих механізмів забезпечення дотримання норм, виступають каталізаторами розвитку МГП. Цей процес також тісно пов'язаний із загальним прогресом цивілізації та міжнародно-правового співробітництва.

Розвиток МГП може мати поступовий, еволюційний характер, спрямований на вдосконалення чинних механізмів, або ж революційний, що проявляється у прийнятті ключових документів, таких як Женевські конвенції 1864, 1929 і 1949 років, а також Додаткові протоколи до них 1977 року.

Практично завжди каталізатором змін у МГП стають збройні конфлікти, які породжують моральні вимоги щодо захисту жертв війни, сприяють суспільному усвідомленню необхідності нових обмежень насильства та появи ініціаторів таких змін, як це було у XIX столітті з Анрі Дюнаном, а також активізують діяльність хранителя міжнародного гуманітарного права, яким є Міжнародний комітет Червоного Хреста.

Міжнародний збройний конфлікт, спричинений агресією РФ проти України, беззаперечно є саме такою війною. Від початку повномасштабного вторгнення він набув унікальних військово-політичних характеристик, поєднуючи риси класичного міжнародного збройного конфлікту високої інтенсивності з елементами світових воєн XX століття та сучасними технологіями XXI століття. Цей збройний конфлікт супроводжується широкомасштабним вчиненням воєнних злочинів і злочинів проти людяності з боку представників Російської Федерації, які фіксуються та документуються як на національному, так і на міжнародному рівнях, а інформація про них набуває широкого розголосу. Україна демонструє спроможність правоохоронної системи до розслідування цих злочинів, а також високий рівень імплементації та дотримання норм МГП, на противагу системним серйозним порушенням МГП з боку РФ.

Серед численних серйозних порушень МГП Росією, щодо яких відсутні ефективні механізми забезпечення дотримання, варто виокремити: систематичні атаки збройних сил РФ на цивільне населення; удари по цивільних об'єктах та енергетичній інфраструктурі; захоплення атомних електростанцій; незаконне утримання цивільних осіб на окупованих територіях; депортацію та примусове переміщення дітей; мілітаризацію та індоктринацію освіти на окупованих територіях; вбивства та нелюдське поводження з військовополоненими; масштабне та тривале знищення довкілля; знищення культурної спадщини України.

Міжнародний збройний конфлікт, спричинений агресією Російської Федерації проти України, на думку багатьох політиків і експертів, є саме тією війною, яка прискорює розвиток МГП. Жахи цього міжнародного збройного конфлікту високої інтенсивності дозволяють на практиці оцінити ефективність норм МГП, що регулюють міжнародні збройні конфлікти, а також виявити проблеми, недоліки та прогалини у механізмах забезпечення їх дотримання.

Не викликає сумнівів, що МГП має універсальний характер: воно існує, застосовується та захищає жертв як цього, так і численних інших, менш інтенсивних збройних конфліктів, незалежно від юридичного статусу сторін. Водночас уже очевидними є як наявні прогалини у захисті окремих категорій жертв війни та об'єктів, так і відсутність належних обмежень щодо використання новітніх технологій у методах і засобах ведення війни. Поряд із цим спостерігається поява інноваційних форм забезпечення дотримання МГП та реагування на його серйозні порушення з боку України. Саме ці питання були в центрі уваги конференції

«Міжнародне гуманітарне право у вимірі викликів сучасності», що відбулася в Києві 12 серпня 2025 року [1].

Звісно, прогресивні зміни в МГП завжди мають своїх натхненників та імплементаторів. Як держава, що стала жертвою російської агресії та численних масштабних серйозних порушень МГП, Україна має моральне, юридичне й політичне право, а також гуманітарний обов'язок виступати ініціатором таких змін. Завдяки об'єктивному та реалістичному баченню викликів, які сучасні міжнародні збройні конфлікти становлять для ефективного застосування МГП, а також маючи унікальний практичний досвід його застосування в умовах міжнародного збройного конфлікту, спричиненого агресією РФ, Україна готова відігравати провідну роль в організації та проведенні детального моніторингу ефективності МГП і розробці його оновлених положень. Саме тому на конференції «Міжнародне гуманітарне право в умовах сучасних викликів», що відбулася в Києві, Міністр закордонних справ України Андрій Сибіга оголосив про створення Платформи прогресивного розвитку міжнародного гуманітарного права.

Унікальність Платформи полягає в її концептуальних підходах та методології:

1. Фокус на одному конфлікті: Платформа базується на досвіді тільки одного міжнародного збройного конфлікту високої інтенсивності, спричиненого агресією РФ проти України. Він має унікальні ознаки за природою, інтенсивністю, характером, географією, видами і масштабами порушень й іншими ознаками, застосуванням майже всіх норм і інститутів МГП, у порівнянні з іншими збройними конфліктами, які відбувалися з моменту укладення Додаткових протоколів у 1977 році.

2. Гнучкість форм прогресивного розвитку МГП: Платформа передбачає гнучкість підходів щодо потенціальних форм прогресивного розвитку МГП, можливість доповнення чинних міжнародних договорів, розробку нових міжнародних угод, аналіз змін у звичайовому МГП, розвиток міжнародного «м'якого права», а також санкційних, дипломатичних та політичних механізмів забезпечення дотримання МГП.

3. Синергія з іншими ініціативами: Платформа не функціонує ізольовано, а передбачає взаємодію з постійними та тимчасовими міжнародними ініціативами, зокрема Всесвітньою ініціативою з посилення політичної підтримки МГП, ООН, ЄС, Радою Європи, академічними платформами. Важлива взаємна залученість експертів і обмін матеріалами, і звісно активна співпраця з МКЧХ, головним концептуалістом

і рушійною силою розвитку та імплементації МГП, уникнення дублювання ініціатив та підвищення легітимності.

4. Міждисциплінарне охоплення: Платформа охоплює всі міжнародно-правові режими, що сприяють захисту жертв війни, включаючи захист атомних електростанцій, культурних цінностей, довкілля, не обмежуючись виключно сферою МГП.

5. Аналіз українського досвіду: Платформа систематизує та поширює унікальний досвід України щодо імплементації МГП, використання різноманітних механізмів захисту жертв війни, реагування на порушення з боку РФ. Платформа передбачає поєднання традиційних механізмів забезпечення дотримання МГП, з будь-якими сучасними, інноваційними механізмами як в межах, так і поза межами МГП, використовуючи досвід і напрацювання України.

6. Принцип прогресивності при збереженні основи: Методологія Платформи передбачає акцент **саме на прогресивному розвитку МГП, при непорушності його унікальної і універсальної основи, з врахуванням загальних тенденцій розвитку міжнародного права, особливо в контексті загальних і спеціальних механізмів забезпечення дотримання МГП.**

7. Оперативність і практичність: Платформа спрямована на розробку та негайне застосування механізмів реагування на серйозні порушення МГП з боку РФ, забезпечення оперативного використання напрацювань задля захисту жертв агресії, балансує між стратегічною глибиною напрацювань і їх швидкою практичною реалізацією.

Водночас, усвідомлюється, що Платформа ініційована стороною міжнародного збройного конфлікту, державою, яка зазнала агресії та численних порушень МГП. Цей факт може обмежувати її універсальність, проте надає їй практичну значущість, динаміку та моральну легітимність.

Висновки і пропозиції. Інституційно, Платформа передбачена як динамічний, інклюзивний механізм, що об'єднує національних правових радників, провідних юристів, фахівців з МГП, військових юристів, представників міжнародних та неурядових організацій. Її мета – здійснення глибокого аналізу правового регулювання сучасних міжнародних збройних конфліктів, дослідження практики захисту жертв війни, актуалізація МГП, посилення механізмів імплементації, моніторингу та забезпечення дотримання норм.

Ключові завдання Платформи включають: моніторинг ефективності застосування МГП під час міжнародного збройного конфлікту, спричиненого агресією РФ проти України; аналіз прогалин у МГП, виявлених у ході цього збройного конфлікту; розробку пропозицій щодо нових норм, зокрема: захисту цивільного населення, дітей, незаконно утримуваних осіб; захисту ядерних об'єктів, довкілля, культурної спадщини; посилення інституційної спроможності Держави-покровительки та міжнародних організацій; регулювання нових сфер ведення війни (автономні системи, безпілотники, ШП, кібероперації); створення сучасного правового інструменту для регулювання морської війни.

Жорстокість та масштаб війни Росії проти України вимагають рішучої міжнародно-правової відповіді. Створення Платформи є спробою адаптувати МГП до реалій ХХІ століття, забезпечити його актуальність, дієвість та здатність реагувати на виклики міжнародних збройних конфліктів високої інтенсивності.

Список використаної літератури:

1. Андрій Сибіга: Україна твердо налаштована використати власний гіркий досвід для заповнення прогалин міжнародного гуманітарного права. Офіційний сайт МЗС України. 12 серпня 2025 року URL: <https://mfa.gov.ua/news/andrij-sibiga-ukrayina-tverdo-nalashtovana-vikoristati-vlasnij-girkij-dosvid-dlya-zapovnennya-progalin-mizhnarodnogo-gumanitarnogo-prava> (дата звернення 9.09.2025 р.)

Наталія Камінська

*доктор юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник
відділу міжнародного права та права Європейського Союзу
Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України*

МОДЕРНІЗАЦІЯ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА ЯК ЗАКОНОМІРНА ТЕНДЕНЦІЯ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОЇ ПРАВОТВОРЧОСТІ В УМОВАХ ПРОТИДІЇ ЗБРОЙНІЙ АГРЕСІЇ рф

В умовах конвергенції та взаємовпливу національного і міжнародного права, відповідних правових систем, а також з урахуванням триваючої більше десятиліття війни на європейському континенті, інших збройних конфліктів і зростаючих загроз у ХХІ ст., безумовно, актуальним є питання модернізації системи міжнародно-правового регулювання, окремих галузей та інститутів міжнародного права. На наше переконання, особливо це стосується права міжнародних договорів, міжнародного гуманітарного права, міжнародного кримінального права, міжнародного економічного права та ін.

У даному контексті варто зосередитись як на теоретичних, так і практичних, прикладних аспектах міжнародних правотворчих процесів, їх суб'єктно-об'єктного складу, специфіки рівнів та механізмів здійснення. Зокрема, представники юридичної академічної науки обґрунтовували, що специфіка міжнародного гуманітарного права (МГП) полягає в тому, що, з одного боку, воно застосовується під час насилля, коли люди можуть знищувати одне одного, а з іншого – зобов'язує їх поважати тих, кого вони щойно вбили або поранили, і тих, хто опинився під їхньою владою, а також надавати їм допомогу. Іншими словами, МГП перебуває на перехресті воєнної необхідності та вимог гуманності. [1]

Серед особливостей цієї галузі слід констатувати її предмет, тобто відносини у зв'язку із збройними конфліктами міжнародного чи неміжнародного характеру, що передбачають диференціацію відповідних джерел регламентації. Положення МГП застосовується в умовах закріпленої заборони війни в загальному міжнародному праві, агресії та інших жорстоких проявів порушення норм і принципів міжнародного права.

За традиційним підходом положення МГП, їх тлумачення жодним чином не можуть стосуватись політико-правових питань, пов'язаних з визначенням легальності або нелегальності збройних конфліктів. Саме

в цьому вбачалась реальна сила МГП, норми якого мають ґрунтуватись на спільній для всіх народів цивілізаційній основі, а саме моральному та правовому обов'язку гуманно ставитись до людини під час війни. Як запевняв, Ж. Пікте, цим власне і зумовлена відмінність права звернення до війни (*jus ad bellum*), що визначає обставини, за яких дозволяється вдаватися до зброї і застосовувати санкції проти агресора, та правом війни (*jus in bello*), що встановлює умови ведення війни, однаково має застосовуватись до всіх її жертв. Іншими словами сутність і природа МГП відзначається політичною нейтральністю, хоч це не передбачає можливість сумніву заборони війни як такої при застосуванні його норм. Такий зв'язок між заборонаю війни, будь-якого акту агресії чи будь-якого іншого застосування сили та МГП відображено у преамбулі Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій 1949 р. Йдеться про неможливість трактування їх положень у контексті узаконення чи санкціонування згаданих порушень, що не сумісні зі Статутом ООН і т.і.

Водночас реалії сьогодення, у т.ч. української дійсності, демонструють значну недієвість усталених положень МГП, зрештою й інших норм і принципів міжнародного права. Це підтверджують і приклади гібридних війн, поєднання ознак обох категорій конфліктів – неміжнародних і міжнародних збройних конфліктів, їх трансформації, використання нових видів зброї, правовий режим використання яких не регламентовано тощо.

В. Базов підкреслює, що в доктрині міжнародного права міжнародно-правове регулювання у його широкому розумінні охоплює такі основні фази: а) правотворча фаза, в якій здійснюється процес створення міжнародно-правових норм; б) правозастосовна фаза, в якій здійснюється процес імплементації норм. Принцип *pacta sunt servanda* встановлює зобов'язання держав добросовісно і в повному обсязі виконувати зобов'язання у сфері МГП. Проте аналіз міжнародно-правового механізму імплементації вказує на певні його недоліки, обумовлені рядом факторів, зокрема існуванням децентралізованої системи імплементації, оскільки традиційним її суб'єктом є держави-учасники. На думку згаданого автора, у сучасних умовах зазначений децентралізований метод імплементації міжнародного гуманітарного права доповнюється, а іноді і частково заміщується, більш централізованим та ефективним механізмом згідно зі Статутом ООН. Йдеться про заходи політичного і економічного характеру відносно держави-порушниці міжнародного права та застосування до неї заходів, передбачених главою VII Статуту ООН, зокрема і застосування сили. [2]

Разом з тим, численні дослідники [3-6] наголошують на необхідності й невідкладності реформування системи ООН, у т.ч. шляхом розробки міжнародних правотворчих ініціатив, системи імплементаційних заходів у напрямі забезпечення і гарантування міжнародного миру і безпеки, новітнього дієвого міжнародного правового порядку.

У процесі наукової розробленості актуальної проблематики у сфері МГП, важливим є визначення основних напрямів розвитку процесу модифікації даної галузі для забезпечення його адаптації до сучасних умов збройних конфліктів та глобальних викликів. Причому серед ключових факторів впливу виокремлюють: зміну характеру збройних конфліктів під впливом глобалізації, зокрема появу асиметричних конфліктів за участю недержавних акторів; вплив технологічного прогресу на МГП, включаючи проблеми регулювання кібервійн, використання автономних систем озброєнь та потенційних конфліктів у космосі; тенденції до гуманізації та універсалізації норм МГП, спрямовані на посилення захисту цивільного населення, розширення категорій осіб під захистом та обмеження засобів і методів ведення війни; виклики в імплементації норм МГП, пов'язані з небажанням держав брати нові зобов'язання, порушеннями з боку недержавних збройних груп та проблемами притягнення до відповідальності за воєнні злочини. Цікавими та оптимальними вбачаються пропозиції необхідності адаптації МГП до нових реалій шляхом укладання додаткових протоколів, посилення співробітництва держав та міжнародних організацій, поширення знань про МГП й зміцнення системи міжнародного правосуддя [7], забезпечення його доступності й ефективності, розширення юрисдикції та інституційної системи, розробка національних моделей імплементації норм і принципів МГП тощо.

Висновки і пропозиції. Таким чином, погоджуючись загалом з окресленими тенденціями, виокремленими напрямками і чинниками, факторами, закономірною і невідкладною вбачається модернізація МГП, насамперед, його джерельної бази, механізмів реалізації норм і принципів МГП, виконання міжнародно-правових зобов'язань у сфері МГП. Тобто йдеться про комплексний і системний підходи, насамперед, з огляду на триваючу агресію РФ, пошук оптимальних інструментів її протидії та справедливого покарання винних за вченні дії, заподіяні збитки, а також задля припинення таких міжнародних злочинів у майбутньому, якнайшвидшого відновлення міжнародного миру і безпеки, міжнародного правового порядку.

Список використаної літератури:

1. Енциклопедія міжнародного права : у 3 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко, В. Н. Денисов (співгол.) та ін.; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Т. 3. М—Я. Київ : Академ періодика, 2019. С. 511.
2. Базов В. П. Теорія та принципи міжнародного гуманітарного права : дис. докт. юрид. наук за спеціальністю 12.00.11 / Інститут законодавства Верховної Ради України. Київ, 2021. 388 с.
3. Камінська Н. В. та ін. Міжнародне право. Мультимедійний посібник / Національна академія внутрішніх справ. URL: https://arm.navs.edu.ua/books/mg/presentation/tema_7/index.html (дата звернення: 5.09.2025 р.)
4. Пронюк Н. В. Сучасне міжнародне право : навч. посіб. Київ : КНТ, 2010. 280 с.
5. Бойко В. І. Принцип гуманності у міжнародному гуманітарному праві. *Наше право*. 2024. № 4. С. 131-139. <https://doi.org/10.71404/NP.2025.1.20>
6. Філіппов А. В. Правові проблеми та перспективи реформування ООН на прикладі ЄС. *Dictum Factum*. 2023. № 2(14). С.182-190. <https://doi.org/10.32703/2663-6352/2023-2-14-182-190>
7. Хоменко О. В. Модифікація міжнародного гуманітарного права: теоретичні основи та напрями розвитку. *Успіхи і досягнення у науці*. 2025. № 2(12) С. 258-267 [https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-2\(12\)-258-267](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-2(12)-258-267)

Костянтин Задоя

*кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри
кримінально-правової політики та кримінального права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

ВАДИ КРИМІНАЛЬНОГО ПЕРЕСЛІДУВАННЯ ТА ПОКАРАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ НА ОСНОВІ ПОЛОЖЕНЬ НАЦІОНАЛЬНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ПРО “ЗАГАЛЬНОКРИМІНАЛЬНІ” ЗЛОЧИННИ

Воєнні злочини, тобто серйозні порушення міжнародного гуманітарного права (далі – МГП), перш за все є *злочинами за міжнародним правом*, тобто злочинами відповідальність за які *безпосередньо* передбачена міжнародним правом. При цьому держави все одно зобов’язані забезпечити відповідальність за такі злочини на національному рівні. Загалом можна виокремити три підходи держав до розв’язання цього питання: а) пряме застосування норм міжнародного кримінального права, які забороняють воєнні злочини; б) переслідування та покарання воєнних злочинів на основі положень національного кримінального права про “загальнокримінальні” злочини; в) автономна криміналізація воєнних злочинів на національному рівні.

Інтуїтивно найпростішим видається поширення на діяння, що визнаються воєнними злочинами згідно з міжнародним правом, положень національного кримінального законодавства щодо “загальнокримінальних” злочинів. До цього підштовхує те, що назви значної частини видів воєнних злочинів, зокрема умисне вбивство, катування, зґвалтування, “перегукуються” з назвами відповідних злочинів, які були давно відомі національному кримінальному праву абсолютної більшості держав світу на час початку становлення міжнародного кримінального права. Не в останню чергу з огляду на цю обставину переслідування та покарання воєнних злочинів на основі положень національного кримінального права про “загальнокримінальні” злочини було досить поширеним явищем у національній практиці європейських держав після закінчення Другої світової війни. Іншим обґрунтуванням можуть бути міркування “економії” засобів законодавчої техніки та простоти кримінального закону.

Наприклад, суди створеної через чотири роки після закінчення Другої світової війни Федеративної Республіки Німеччини (далі – ФРН) спочатку спиралися у своїй практиці в справах про воєнні злочини та

інші злочини за міжнародним правом на Закон № 10 Покарання осіб, винних у воєнних злочинах, злочинах проти миру та проти людяності, прийнятий в 1945 році Контрольною радою, органом, що був створений союзними державами для управління територією окупованої Німеччини. Стаття II(1) Закону № 10 характеризувала злочини за міжнародним правом, значним чином повторюючи статтю 6 Статуту створеного союзними державами в 1945 році Міжнародного військового трибуналу (далі – МВТ), що увійшов в історію як Нюрнберзький трибунал. Зокрема, стаття II(1)(b) Закону № 10 визначала воєнні злочини подібно до статті 6(b) Статуту МВТ. Втім, досить швидко практика застосування Закону № 10 німецькими судами зійшла нанівець і вони почали засуджувати осіб, які з погляду міжнародного права вчинили воєнні злочини, на підставі положень Кримінального кодексу ФРН (далі – КК ФРН), що передбачали відповідальність за “загальнокримінальні” злочини. До прикладу, 7 липня 1961 року Земельний суд Тріра засудив Йогана Крішера, санітара концентраційного табору Гінцерт, за участь у вбивстві польського та радянського в’язнів цього концтабору як за пособництво та підбурювання в тяжкому вбивстві, відповідальність за яке передбачена § 211 КК ФРН. Зміна підходу німецьких судів мала як суспільно-політичне, так і правове підґрунтя. Небажання застосовувати Закон № 10 було зумовлено загальною неготовністю німецького суспільства нести моральну та політичну відповідальність за злочини нацистського режиму, особливо у формі “правосуддя переможців”, інструментом якого бачився Закон № 10. Правовою підставою для переходу від оцінки подій Другої світової війни через призму Закону № 10 до оцінки через призму КК ФРН став § 103(2) прийнятої в 1949 році Конституції ФРН, який заборонив зворотню дію кримінального закону в часі. У світлі цього конституційного положення перетлумачення КК ФРН, що був чинним на момент панування нацистського режиму, видалося німецьким юристом виходом з ситуації [1, с. 68-69; 2, с. 811].

Дещо менш прямолінійна модель з переслідування та покарання воєнних злочинців на підставі положень національного кримінального права про “загальнокримінальні” злочини склалася після Другої світової війни у Франції. 28 серпня 1944 року, у процесу звільнення території Франції від нацистської окупації, був прийнятий Ордонанс про покарання воєнних злочинців. Цей правовий акт не визнав воєнні злочини злочинами окремого виду за французьким кримінальним правом, а натомість навів вичерпний перелік положень вже чинного кримінального законо-

давства Франції, які охоплюють воєнні злочини (стаття 1), спеціально перетлумачивши окремі з них (стаття 2). Наприклад, Ордонанс став підставою для засудження у 1947 році Постійним військовим трибуналом Діжону Франца Голштейна та ще 23 інших обвинувачених за злочини проти французького цивільного населення, вчинені у 1944 році [3].

Висновки і пропозиції. У переслідування та покарання воєнних злочинів на основі положень національного кримінального права про “загальнокримінальні” злочини є низка серйозних вад:

а) окремі воєнні злочини в принципі не мають аналогів з-поміж “загальнокримінальних” злочинів. Наприклад, з-поміж положень українського кримінального законодавства про “загальнокримінальні” кримінальні правопорушення неможливо відшукати жодного, яке б охоплювало такий воєнний злочин як застосування куль, що легко розриваються або сплющуються в тілі людини, таких, як оболонкові кулі, тверда оболонка яких не покриває всієї серцевини або має надрізи (стаття 8(2) (b)(xix) та (e)(xv) Римського статуту Міжнародного кримінального суду від 1998 року);

б) міжнародне право покладає на держави низку зобов’язань із запобігання безкарності злочинів за міжнародним правом, у т.ч. воєнних злочинів (див. орієнтовний перелік таких зобов’язань в Оновленому зведенні принципів захисту та просування прав людини шляхом боротьби з безкарністю, затвердженому Комісією з прав людини Економічної та соціальної ради ООН 21 квітня 2005). Тривіалізація злочинів за міжнародним правом, їх переслідування як “загальнокримінальних” з високою ймовірністю матиме наслідком неналежне виконання державою зобов’язань із запобігання безкарності цих злочинів. Наприклад, тривіалізація злочинів за міжнародним правом, яка поступово сформувалася у ФРН в 1950-70-их роках, породила так звану *холодну амністію* – ситуацію, коли особи, що з огляду на міжнародне право були винні у вчиненні злочинів проти людяності та воєнних злочинів під час Другої світової війни, взагалі уникали покарання за скоєне або ж зазнавали покарання неспівмірного з тяжкістю злочинів за міжнародним правом [3, с. 408-411; 4];

в) переслідування та покарання воєнних злочинів як “загальнокримінальних” неминуче призведе до того, що “поза дужками” правової кваліфікації залишатиметься їх ключова ідентифікаційна ознака за міжнародним правом – так званий *контекстуальний елемент*, а саме – *зв’язок зі збройним конфліктом*. Така “деконтекстуалізація” воєнних злочинів є значно глибшою проблемою, ніж може видатися спочатку. У 1981 році

англійський юрист Е. Ешворт висловив тезу про те, що кримінальне праве з-поміж іншого повинно ґрунтуватися на *принципі чесного маркування (fair labelling)*, який вимагає, щоб назва виду злочину, юридичний “ярлик”, який закон “вішає” на певний тип поведінки, кореспондував з його характером та серйозністю [5, с. 77]. З огляду на принцип чесного маркування “деконтекстуалізація” воєнних злочинів є фундаментально хибним підходом, оскільки має наслідком приховане заперечення як окремішності міжнародного кримінального права та його відмінності від національного кримінального права, так і особливої моральної значущості міжнародного кримінального права й унікальної стигми, якою воно загрожує потенційним порушникам в сучасну добу [6, с. 275; 7, с. 28, 83-84];

г) від початку збройного конфлікту МГП ставить їх у нові правові рамки, які істотно різняться від правових рамок мирного часу і які держави не можуть звузити чи скасувати в односторонньому порядку. З огляду на це є логічним відмежування порушень цих нових правових рамок, які тягнуть для людини кримінальну відповідальність, від порушень правових рамок мирного часу. Такий підхід краще відповідає ідеї передбачуваності засудження на підставі закону в розумінні статті 7 Європейської конвенції з прав людини, ніж застосування положення кримінального закону про «загальнокримінальний» злочин, оскільки у протилежному випадку суд при засудженні особи має брати до уваги обставини (зокрема, факт збройного конфлікту, зв'язок діяння зі збройним конфліктом, статус потерпілого з погляду МГП), юридична релевантність яких дуже ймовірно буде геть неочевидною для засудженого з огляду на текст положення кримінального закону про «загальнокримінальний» злочин та усталену практику тлумачення цього положення судами.

Список використаної літератури:

1. Tauber E. Tyranny on Trial : The Politics of Natural Law and Legal Positivism in the Federal Republic of Germany: Ph. D. thesis. Cambridge, 1997. 241 с.
2. Burchard C. The Nuremberg Trial and its Impact on Germany. *Journal of International Criminal Justice*. 2006. Vol. 4(4). С. 800–829.
3. Pendas D. ‘I didn’t know what Auschwitz was’: The Frankfurt Auschwitz Trial and the German Press, 1963–1965. *Yale Journal of Law & the Humanities* 2000. Vol. 12. Is. 2. С. 397-446.

4. Ромайке С. Правосуддя перехідного періоду в Німеччині після 1945 та 1990 років. Спеціальна доповідь № 2. Нюрнберг: Міжнародна академія нюрнберзьких принципів, 2016. С. 14-15. URL: https://www.nurembergacademy.org/fileadmin/media/pdf/publications/TJ_in_Germany-UKR-FINAL.pdf (дата звернення: 25.04.2023).

5. Ashworth A. Principles of Criminal Law. 6th ed. Oxford: Oxford University Press, 2009. 510 с.

6. Ohlin J. D. The Right to Punishment for International Crimes. *Why Punish Perpetrators of Mass Atrocities?* / eds. Edited by F. Jeßberger, J. Geneuss. Cambridge: Cambridge University Press, 2020. С. 257-282.

7. De Souza Dias T. Retroactive Recharacterisation of Crimes and the Principles of Legality and Fair Labelling in International Criminal Law: Ph. D. thesis. Oxford, 2019. 298 с.

Тимур Короткий

*кандидат юридичних наук, доцент, провідний науковий співробітник
Державної наукової установи «Інститут інформації, безпеки і права
Національної академії правових наук України»*

КОМАНДНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ: ДОВГИЙ ШЛЯХ ДО ПЕРШОГО ВИРОКУ

Після численних міфів і непорозумінь, тривалої боротьби та спротиву, інститут командної відповідальності в кримінальному праві України не лише здобув визнання й сучасне нормативне закріплення, а й став реальним інструментом притягнення до відповідальності російських військових командирів, що було підтверджено першим вирокom Снігурівського районного суду Миколаївської області від 23 червня 2025 року [1].

Саме відповідальність командирів за незапобігання, неприпинення і непокарання міжнародних злочинів, вчинених підлеглими, є важливим механізмом забезпечення дотримання міжнародного гуманітарного права й інших імперативних норм прав людини. Тому цей інститут кримінального права має основоположне значення для притягнення російських командирів і начальників до відповідальності за злочини, вчинені їхніми підлеглими.

Ми пропонуємо декілька тез, які стосуються практичного застосування норм КК України щодо кримінальної відповідальності військових командирів, інших осіб, які фактично діють як військові командири, та інших начальників.

1. Можливість притягнення командирів та інших начальників до відповідальності за бездіяльність існувала в Кримінальному кодексі України з 2001 року, з використанням бланкетної форми ст. 438 КК до ст. 86 (2) Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів від 8 червня 1977 року (ДП I). Звичайно, вона не була предметом аналізу, дискусій і взагалі визнання наявності майже до повномасштабного вторгнення, а щодо застосування, то вирок Снігурівського районного суду Миколаївської області від 23 червня 2025 року якраз побудований на бланкетній конструкції ст. 438 КК України з відсиланням до ст. 86(2) ДП I. Така конструкція вже застосовувалась на практиці [2] та є цілком прийнятною. Але, по-перше, командна відповідальність за ст. 438 КК України обмежується тільки кримінальними правопорушеннями, передбаченими ст. 438

КК України, тобто воєнними злочинами, і по-друге, «самостійно» застосовувалась до 24 жовтня 2024 року, тобто з цієї дати вона конкурує зі ст. 31¹ КК України, і їх одночасне існування й застосування викликають питання.

Звісно, перше кримінальне провадження й вирок і значна кількість наступних будуть засновані на бланкетній конструкції щодо кримінальної відповідальності військових командирів та інших начальників, вчинених з 19 лютого 2014 року до 24 жовтня 2024 року.

2. Варто мати на увазі, що умови і вимоги стосовно доказування командної відповідальності за ст. 438 і за ст. 31¹ КК України дещо різні в частині обізнаності командира (начальника), вимог казуальності (причинності) й інших умов, і це потрібно буде враховувати при розслідуванні й ухваленні вироків. Тобто практика, яка виникне у зв'язку із застосуванням командної відповідальності за ст. 438 КК України, не буде повністю релевантна застосуванню ст. 31¹ КК України через відмінності у ст. 86(2) ДП І і ст. 31-1 КК України щодо умов і вимог при доказуванні командної відповідальності.

3. 24 жовтня 2024 року набув чинності Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього», який запровадив нову ст. 31¹ КК України. На наш погляд, питання про місце розташування, співвідношення з інститутом співучасті, які активно обговорюються академічною спільнотою, мають переважно доктринальний характер. Але більш актуальним питанням є практика застосування цієї норми, її співвідношення з бланкетною конструкцією ст. 438 КК України щодо командної відповідальності. Перше питання передбачає врахування практики міжнародних кримінальних судів і трибуналів, друге – має декілька варіантів вирішення. Його найбільш логічним і практичним рішенням є застосування виключно ст. 31¹ КК України як нової й спеціальної норми, з урахуванням мети ухвалення Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього». Хоча є можливим і інший підхід, відповідно до якого конструкція командної відповідальності у ст. 438 КК України щодо воєнних злочинів залишається актуальною й дієвою та має інші, у деяких питаннях ширші межі, ніж командна відповідальність у ст. 31¹ КК України.

4. Змісту ст. 31¹ КК України вже присвячено багато публікацій [3]. Звісно, виникає питання про якість нормативного змісту ст. 31¹ КК України. Воно пов'язано з ефективністю її застосування, відповідністю загальним вимогам юридичної техніки, міжнародним стандартам, нормам міжнародного гуманітарного права і міжнародного кримінального права. На нашу думку, ст. 31¹ КК України загалом відповідає цим вимогам, хоча варто відзначити влучну критику фахівців з міжнародного і національного кримінального права [4, с. 33–34, 37, 39, 45, 50]. На думку М. Віщика, «Інститут відповідальності командування, зокрема його втілення у статті 31-1, Розділу VI («Співучасть у кримінальному правопорушенні») Загальної частини КК України є чудовою ілюстрацією того, як деякі традиційно усталені концепти міжнародного кримінального права гармонійно не ладнують (і, певне, повноцінно не можуть ладнати) з національними правовими системами» [4, с. 33–34].

На нашу думку, незважаючи на відмінності від ст. 28 Римського статуту Міжнародного кримінального суду (РС МКС), ст. 31¹ КК України загалом забезпечує виконання завдання гармонізації кримінального законодавства України з Римським статутом щодо командної відповідальності.

5. Існують недоліки викладення диспозиції ст. 31¹ КК України, які можуть ускладнити застосування командної відповідальності, на що звертають увагу фахівці [4, с. 33–34, 35–36]. По-перше, було б доцільно уточнити в тексті ст. 31¹ КК України, що лише невжиття військовим командиром, іншою особою, яка фактично діє як військовий командир, чи іншим начальником *«необхідних та розумних заходів»* є підставою командної відповідальності [4, с. 36], та замінити в ч. 1 ст. 31¹ КК України слова «не вжив дій» на «не вжив заходів». По-друге – наявність однакових порогів суб'єктивної сторони для військових командирів і цивільних начальників. Цього не передбачає РС МКС і міжнародне гуманітарне право [4, с. 34], у цивільних начальників цей поріг є вищим, але, з іншого боку, він і не забороняє державам формулювати підстави командної відповідальності ширше, ніж у РС МКС. По-третє, щодо порогу обізнаності – то незважаючи на наявність додаткової вимоги в ст. 31¹ КК України, що «Військовий командир або інша особа, яка фактично діє як військовий командир *не тільки* знав або, зважаючи на обставини, що склалися на той час, повинен був, *а ще* і *міг* знати про вчинення воєнного злочину», дієслово «*міг*» в даному контексті не підвищує поріг

обізнаності, та не потребує додаткових доказів, які стосуються не тільки обов'язків військового командира, але і здатності або можливості мати відповідну інформацію щодо інших фактичних обставин, наприклад присутність на місті подій, наявності комунікації, наявності рапортів, що охоплюється зворотом «зважаючи на обставини, що склалися на той час». Але існує й інший погляд, який обґрунтовує наявність підвищення порогу обізнаності порівняно з РС МКС. По-четверте, щодо вимог до обізнаності начальників ст. 31¹ КК України містить додатковий поріг – «*або повинен був знати*», за аналогією з військовим командиром, що, на наш погляд, зменшує поріг обізнаності та при наявності доказів, які стосуються обов'язків начальника знати таку інформацію, може свідчити про доведення вини цієї особи. По-п'яте, на думку М. Віщука, ст. 31¹ КК України звужує застосування відповідальності командування до випадку, коли конкретна підлегла особа, яка вчинила (або мала намір вчинити) злочин, перебувала під контролем командира/начальника. Ст. 31¹ КК України визначає відповідальність командування лише як таку, що застосовується до взаємовідносин між конкретною «підлеглою особою», котра перебуває під контролем командира, на відміну від ст. 28 РС МКС, яка визначає відповідальність командира як таку, що застосовується до взаємовідносин між «силами» або «підлеглими» відповідно, котрі перебувають під контролем особи [4, с. 34]. Врешті, ст. 31-1 КК України, ймовірно, не застосовується до ситуацій, коли група, яка вважається такою, що належить до збройних сил держави, має командирів, які не мають офіційних законних підстав для здійснення влади, але, втім, здійснюють фактичне командування, тому що особа, яка здійснює ефективне командування або контроль над підрозділами, що належать до збройних сил держави, не охоплюється поняттям «інша особа, яка фактично діє як військовий командир» [4, с. 34].

Висновки і пропозиції. Принципових розбіжностей і перешкод, які б завадили правозастосуванню ст. 31¹ КК України, на наш погляд, немає. Хоча, існує й інша думка [4, с. 25]). І основним викликом буде формування практики за цією статтею [4, с. 48]. Безсумнівно, передусім ми отримаємо практику застосування командної відповідальності за ст. 438 КК України відповідно до положень ст. 86 (1) ДП І.

Список використаної літератури:

1. Вирок Снігурівського районного суду Миколаївської області від 23 червня 2025 року. Справа № 485/711/23. Провадження № 1-кп/485/18/25.

Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/128314787> (дата звернення: 9.09.2025 р.)

2. Пашковський М. І. Командна відповідальність для російських командирів на підставі ст. 438 КК України та ст. ст. 86, 87 Першого Додаткового протоколу до Женевських конвенцій: перспективи використання хорватського досвіду. Wloclawek, Republic of Poland. 2023. May 29–30. С. 107–111.

3. Антонюк Н., Мірошніченко А. Проблемні питання відповідальності командирів за воєнні злочини. *Слово Національної школи суддів України*. 2024. № 1 (46). С. 6–15; Гловюк І. Командна відповідальність у КК України та її доказування: виклики й питання. *Нові можливості та перспективи щодо притягнення до відповідальності представників РФ після ратифікації Україною Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього* : матеріали наук.-практ. круглого столу, Київ, 7 листоп. 2024 р. Київ : Алерта, 2024. С. 36–43; Задоя К. П. Особливості кримінальної відповідальності військових командирів, інших осіб, які фактично діють як військові командири, та інших начальників. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2025. Вип. 89, ч. 3. С. 226–230. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/07/35-3.pdf>; Задоя К. П. Загальна характеристика інституту кримінальної відповідальності військових командирів, інших осіб, які фактично діють як військові командири, та інших начальників за кримінальним правом України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 5. С. 218–225. URL: lsey.org.ua/5_2025/5_2025.pdf; Марін О. Проблеми впровадження «командної» відповідальності у національне кримінальне право України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2025. Вип. 90, ч. 4. С. 88–96.

4. Експертне опитування. Як завершити гармонізацію кримінального законодавства України з міжнародним кримінальним правом? *Центр громадянських свобод*. 2025. URL: https://ccl.org.ua/wp-content/uploads/2025/07/ekspertne_opytuvannya_web.pdf (дата звернення: 9.09.2025 р.)

КОМАНДНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВЧИНЕННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

Доктрина командної відповідальності є одним із найбільш складних інститутів міжнародного кримінального права, що поєднує принципи міжнародного гуманітарного права з концепціями індивідуальної кримінальної відповідальності. Ця доктрина, що виникла з необхідності притягнення до відповідальності військових командирів за злочини їхніх підлеглих, еволюціонувала від норм військової дисципліни до складної системи правових принципів. Історичні корені концепції сягають стародавніх часів, проте її перша кодифікація відбулася в американському «Кодексі Лібера» 1863 р., який встановив, що «командир відповідає за всі злочини, вчинені підлеглими, якщо він не вжив заходів для їх запобігання або покарання». Подальше міжнародно-правове визнання відбулося на Гаазьких конференціях 1899 та 1907 р. Гаазька конвенція IV 1907 р. встановила відповідальність воюючої сторони за дії осіб у складі її збройних сил, а Регламент до неї вимагав, щоб збройні сили мали «командира, відповідального за своїх підлеглих». Справжній розвиток доктрини розпочався після Другої світової війни. Статут Нюрнберзького трибуналу закріпив, що «керівники, організатори, підбурювачі та співучасники, які брали участь у формуванні або виконанні спільного плану чи змови... несуть відповідальність за всі дії, здійснені будь-якими особами при виконанні такого плану», водночас підкресливши, що офіційне становище обвинувачених не звільняє їх від відповідальності.

Особливо значущою для формування доктрини стала справа генерала Томоюкі Ямашіти перед Військовим трибуналом США, яка встановила стандарт, згідно з яким командир несе відповідальність за злочини підлеглих, навіть прямо не знаючи про них. Трибунал зазначив, що «де вбивства та згвалтування та мстиві дії є поширеними злочинами, і немає ефективної спроби командира виявити та контролювати кримінальні дії, такий командир може нести відповідальність, навіть кримінальну відповідальність, за беззаконні дії своїх військ»⁵. Цей підхід, відомий як «стандарт Ямашіти», контрастував із практикою Нюрнберзького трибуналу, який вимагав доведення особистої недбалості командира. Ця розбіжність стала джерелом тривалих дискусій, адже, як зазначає Ф. Харт,

трибунали в Нюрнберзі «сформулювали обмежений стандарт командної відповідальності, який вимагав особистої недбалості військового командира для визнання винуватості»[1, р. 410-411]. Подальша кодифікація відбулася з прийняттям Додаткового протоколу I 1977 р. Ст. 86(2) встановила, що факт вчинення порушення підлеглим не звільняє його начальників від відповідальності, «якщо вони знали або повинні були знати в силу обставин, що існували на той час, що він вчинив або збирається вчинити таке порушення, і якщо вони не вжили всіх можливих заходів у межах своїх повноважень для запобігання або припинення порушення». Ст. 87 додатково поклала на командирів обов'язок запобігати порушенням та, у разі їх вчинення, припиняти їх і розпочинати провадження проти винних.

Сучасне розуміння доктрини значною мірою сформоване практикою міжнародних трибуналів *ad hoc*. Стаття 7(3) Статуту МКТЮ закріпила відповідальність начальника, «якщо він знав або мав підстави знати, що підлеглий збирається вчинити такі діяння або вчинив їх, і начальник не вжив необхідних та розумних заходів для запобігання таким діянням або для покарання виконавців». Визначальною стала справа «Прокурор проти Делалича та інших», де Судова палата МКТЮ детально проаналізувала три основні елементи доктрини: існування відносин начальник-підлеглий; наявність у начальника необхідного психічного стану (*mens rea*); та невжиття начальником необхідних і розумних заходів. Суд підкреслив, що відповідальність може виникати як за позитивні дії, так і за винну бездіяльність [2, пара. 333]. Перший елемент – відносини начальник-підлеглий – вимагає наявності ефективного контролю, що означає матеріальну можливість запобігти та покарати за вчинення цих правопорушень. Така влада може мати як *de jure*, так і *de facto* характер і поширюється на цивільних начальників, якщо вони здійснюють контроль, подібний до військових командирів. У справі «Прокурор проти Блашкича» було уточнено, що ефективний контроль існує, коли «командир формально та фактично має владу над підлеглими особами.

Другий елемент – знання командира (*mens rea*) – охоплює як фактичне знання (*actual knowledge*), так і конструктивне, що виражається стандартом «мав підстави знати» (*had reason to know*). У справі «Корджич і Черкез» палата пояснила, що начальник має необхідну *mens rea*, якщо «він мав фактичне знання... що його підлеглі вчиняють або збираються вчинити злочини... або коли він володів інформацією такого характеру, яка принаймні поставила б його в відомість про ризик таких

правопорушень» [3, para. 610]. Згодом, Апеляційна палата уточнила, що стандарт «мав підстави знати» означає, що начальнику «була доступна інформація загального характеру, яка б спонукала його до подальшого розслідування».

Третій елемент – невжиття необхідних та розумних заходів – охоплює обов'язки із запобігання злочинам, їх припинення та покарання винних. Цей обов'язок є центральним для превентивної функції доктрини.

Римський статут Міжнародного кримінального суду у ст. 28 закріпив найбільш детальне визначення командної відповідальності, встановивши різні стандарти для військових командирів та цивільних начальників. Ст. 28(a) передбачає відповідальність військового командира за злочини, вчинені силами під його ефективним контролем, «у результаті його неспроможності належним чином здійснити контроль над такими силами». Важливою новацією стало розрізнення стандартів знання: для військових командирів застосовується стандарт «знав або, з огляду на обставини того часу, повинен був знати», тоді як для цивільних начальників – більш жорсткий стандарт: знав або свідомо не зважав на інформацію, яка чітко вказувала на те, що підлеглі вчиняють або збираються вчинити такі злочини. Ст. 28 також ввела вимогу причинного зв'язку, встановивши, що злочини мають бути результатом неспроможності командира здійснювати контроль. Переломною для практики МКС стала справа «Прокурор проти Жан-П'єра Бемба Гомбо», в якій Апеляційна палата виправдала Бемба, раніше засудженого за злочини, вчинені його підлеглими. Палата дійшла висновку, що Судова палата помилилася в оцінці того, чи вжив Бемба всіх необхідних та розумних заходів. Це рішення викликало значну критику, оскільки, як зазначає Кріс О'Салліван, «замість надання необхідного роз'яснення, рішення Апеляційної палати відображає розбіжності та незгоду, які довгий час оточували доктрину» [4, p. 669-700].

Доктрина командної відповідальності продовжує стикатися з концептуальними викликами. Одним із них є її співвідношення з доктриною спільного злочинного підприємства (Joint Criminal Enterprise), яка, за словами Кая Амбоса, «вторгається в традиційну сферу відповідальності командування» [5, p. 159-183.]. Іншою складною проблемою є відповідальність правонаступника командира (successor command responsibility) за злочини, вчинені підлеглими до прийняття ним командування, що може стосуватися лише обов'язку покарати

винних[6, р. 105-106]. Майбутній розвиток доктрини буде пов'язаний з адаптацією до нових форм ведення війни, зокрема використання автономних систем озброєння, та уточненням стандартів знання та причинно-наслідкового зв'язку. Незважаючи на існуючі дискусії та виклики, доктрина командної відповідальності залишається центральним інструментом міжнародного кримінального правосуддя, що забезпечує притягнення до відповідальності вищих керівників та виконує ключову превентивну функцію в системі міжнародного гуманітарного права.

Висновки і пропозиції. Узагальнюючи вищесказане слід відзначити, що доктрина командної відповідальності пройшла складний шлях еволюції: від перших кодифікацій у військових статутах, через формування суперечливих стандартів у прецедентному праві післявоєнних трибуналів, до її детальної розробки в Додатковому протоколі I та Римському статуті. Ключову роль у її сучасному розумінні відіграла судова практика міжнародних трибуналів, яка чітко визначила трискладову модель відповідальності, що ґрунтується на ефективному контролі начальника над підлеглим, стандарті знання «знав або мав підстави знати» та невжитті необхідних і розумних заходів для запобігання злочинам чи покарання за них. Попри це, доктрина не є статичною, про що свідчить суперечлива практика Міжнародного кримінального суду, зокрема у справі Бемба, та поява нових викликів, пов'язаних із технологічним розвитком озброєнь і складними формами сучасної війни. Незважаючи на триваючі концептуальні дискусії, командна відповідальність залишається незамінним інструментом міжнародного кримінального правосуддя, що забезпечує притягнення до відповідальності вищих керівників і виконує фундаментальну превентивну функцію для дотримання норм міжнародного гуманітарного права.

Список використаної літератури:

1. Hart F. A. Yamashita, Nuremberg and Vietnam: Command Responsibility Reappraised. *Naval War College Review*. 1980. Vol. 25. P. 397-414. URL: <https://digital-commons.usnwc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1798&context=ils> (дата звернення: 9.09.2025 р.)
2. Prosecutor v. Delalić et al. ICTY Trial Chamber. Case No. IT-96-21-T. 16 November 1998.
3. Kordic and Cerkez Judgement. ICTY Trial Chamber. Case No. IT-95-14/2-T. 26 February 2001.

4. O'Sullivan C. New court, same division: The Bemba case as an illustration of the continued confusion regarding the command responsibility doctrine. *Leiden Journal of International Law*. 2022. Vol. 35. P. 661–678. DOI: 10.1017/S0922156521000595. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/leiden-journal-of-international-law/article/new-court-same-division-the-bemba-case-as-an-illustration-of-the-continued-confusion-regarding-the-command-responsibility-doctrine/7F320A0954D0A2-5EFF5819C17CDC6107> (дата звернення: 9.09.2025 р.)

5. Ambos K. Joint Criminal Enterprise and Command Responsibility. *Journal of International Criminal Justice*. 2007. Vol. 5, No. 1. P. 159–183. DOI: 10.1093/jicj/mql045. URL: <https://academic.oup.com/jicj/article-abstract/5/1/159/879620> (дата звернення: 9.09.2025 р.)

6. Sander B. Unravelling the Confusion Concerning Successor Superior Responsibility in the ICTY Jurisprudence. *Leiden Journal of International Law*. 2010. Vol. 23. P. 105–135. DOI: 10.1017/S0922156509990471. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/leiden-journal-of-international-law/article/unravelling-the-confusion-concerning-successor-superior-responsibility-in-the-icty-jurisprudence/25366157EF8FE071C05E8BD356C55586> (дата звернення: 9.09.2025 р.)

Ганна Іванова

*доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри військового права Військово-юридичного інституту
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

АСПЕКТИ ПРИТЯГНЕННЯ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВЧИНЕННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

Функціонування інституту юридичної відповідальності є важливим аспектом дотримання норм будь-якої галузі права. Зміст положень як договірних нормативно-правових актів так і звичасвих норм міжнародного гуманітарного права закріплює відповідні норми щодо обов'язку кожної сторони конфлікту дотримуватися і забезпечувати дотримання норм міжнародного гуманітарного права, що має забезпечуватися не залежно від дотримання іншою стороною / іншими сторонами.

Кожна Женевська конвенція про захист жертв війни від 1949 р. містить відповідну норму відносно неприпустимості звільнення від відповідальності за вчинення серйозних порушень (ст. 51 ЖК К1, ст. 52 ЖК2, ст. 131 ЖК3, ст. 148 ЖК4), а також норму щодо обов'язку держав впроваджувати у національне законодавство норм задля ефективного кримінального переслідування осіб, які вчиняють відповідні порушення або віддають накази їх вчиняти.

Аналіз відповідних норм Женевських конвенцій та Додаткових протоколів до них надає можливість визначити перелік діянь, що відносяться до серйозних (грубих) порушень, за які особи, що їх вчинили мають підпадати під дію кримінального переслідування. До зазначеної категорії порушень відносяться дії, які спрямовані проти осіб або майна, що перебувають під захистом Конвенцій та Протоколів. При цьому, практична реалізація кримінального переслідування здійснюється вже згідно реалізацій норм кримінального та кримінально-процесуального права.

Кримінальне переслідування за вчинення воєнних злочинів – серйозних порушень норм МГП, здійснюється або на національному рівні, або на міжнародному рівні, зокрема у випадках, коли їх вчинено в рамках плану чи політики або в рамках широкомасштабного вчинення таких злочинів.

Відповідними нормами, що встановлюють кримінальну відповідальність є ст. 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду та ст. 438 Кримінального кодексу України. При цьому необхідно зауважити:

- ст. 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду визначає воєнні злочини як: «а) грубі порушення Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, а саме будь-яке з таких діянь проти осіб або майна, що охороняються згідно з положеннями відповідної Женевської конвенції; б) інші серйозні порушення законів і звичаїв, що застосовуються в міжнародних збройних конфліктах у встановлених рамках міжнародного права; в) у разі збройного конфлікту неміжнародного характеру, грубі порушення статті 3, спільної для чотирьох Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року; г) інші серйозні порушення законів і звичаїв, що застосовуються у збройних конфліктах неміжнародного характеру в установлених рамках міжнародного права». При цьому зміст зазначеної статті передбачає перелік відповідних дій, що визначаються як порушення.
- ст. 438 Кримінального кодексу України визначає воєнні злочини як: «Жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, вигнання цивільного населення для примусових робіт, розграбування національних цінностей на окупованій території, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також віддання наказу про вчинення таких дій», та «Ті самі діяння, якщо вони спричинили загибель людини».

З урахуванням бланкетного характеру змісту ст. 438 Кримінального кодексу України доцільно зазначити, що впровадження у національне законодавство відповідних норм щодо визначення поняття серйозних порушень норм МГП та притягнення до відповідальності осіб, винних у їх вчиненні, знайшло місце у Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, затвердженій наказом № 164 від 23.03.2017 р. Міністерства оборони України. В зазначеній Інструкції термін «серйозні порушення норм МГП» визначається як воєнні злочини, що можуть бути направлені проти людей, майна, встановленого порядку використання розпізнавальних знаків, емблем і сигналів, що міжнародно визнані. Одночасно підрозділ 8 розділу 1 зазначеної Інструкції містить перелік конкретних дій, що є серйозними порушеннями міжнародного гуманітарного права спрямованими проти конкретного об'єкту посягання.

Крім того, важливо зауважити, що воєнні злочини складаються з таких правових елементів:

- об’єктивні елементи або *actus reus* – поведінка, наслідки в результаті порушення норм міжнародного гуманітарного права та причинно-наслідковий зв’язок між ними;
- суб’єктивні елементи або *mens rea* – якщо не передбачено інше, особа підлягає кримінальній відповідальності й покаранню за злочин, що підпадає під юрисдикцію Суду, лише в тому випадку, якщо за ознаками складу злочину він учинений умисно та свідомо;
- контекстуальний елемент – 1) існування міжнародного збройного конфлікту; 2) дії особи, яка вчинила злочин, сталися в контексті міжнародного збройного конфлікту та були пов’язані з ним; 3) особа, яка вчинила злочин, усвідомлювала фактичні обставини, що свідчили про існування збройного конфлікту;
- зв’язок (*nexus*): між діянням обвинуваченого і збройним конфліктом має існувати контекстуальний зв’язок.

Висновки і пропозиції. Таким чином, для притягнення до відповідальності за ст. 438 Кримінального кодексу України слід деталізувати та зазначати конкретний перелік норм міжнародного гуманітарного права, що встановлюють відповідні заборони. Крім того, обов’язково відображати обставини щодо усвідомлення особою, що вчинила відповідні порушення, що їх вчинено в контексті існуючого збройного конфлікту і по відношенню до осіб чи об’єктів, які перебувають під захистом відповідних норм міжнародного гуманітарного права.

Список використаної літератури:

1. Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12.08.1949 р.
2. Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії зі складу збройних сил на морі від 12.08.1949 р.
3. Конвенція про поводження з військовополоненими від 12.08.1949 р.
4. Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949 р.
5. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 08.06.1977 р.

6. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12.08.1949 р., що стосується прийняття додаткової відмітної емблеми (Протокол III), від 08.12.2005 р.

7. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998 р.

8. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III.

9. Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України: наказ Міністерства оборони України від 23.03.2017 № 164.

10. Звичасві норми міжнародного гуманітарного права: науково-практичне видання; за ред. Т. Р. Короткого, Є. В. Лук'янченко, М. М. Гнатовського. Одеса: Фенікс, 2017. 40 с.

11. Основні положення Женевських конвенцій та Додаткових протоколів до них: довідкове видання; Міжнародний Комітет Червоного Хреста. Київ: МКЧХ, 2023. 88 с.

12. Міжнародне гуманітарне право. *Загальний курс: підручник*; за ред. Нільса Мельцера. Київ: МКЧХ, 2020. 398 с.

Артем Філіппов

*кандидат юридичних наук, доцент,
докторант Інституту держави і права імені В. М. Корецького
Національної академії наук України*

ДО ПИТАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ ПОВОДЖЕННЯ З ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИМИ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Збройна агресія рф проти України, констатована міжнародною спільнотою [1; 2], сама по собі є міжнародним злочином, але не простим, а комплексним, оскільки тягне за собою притаманні агресії воєнні злочини, що мав на увазі на Нюрнберзькому трибуналі суддя від Великобританії Норман Біркетт, поетично назвавши розв'язування агресивної війни «вищим міжнародним злочином» та «концентрованим злом» [3]. Серед іманентних агресії воєнних злочинів поширеним в усі часи було порушення законів і звичаїв війни щодо поводження з військовополоненими – що опосередковано підтверджується тою увагою, яку приділяє міжнародне гуманітарне право (далі по тексту – МГП) цій проблемі [4; 5]. Численні факти, зафіксовані незалежними міжнародними організаціями та журналістами свідчать про те, що агресія рф проти України супроводжується такою кількістю воєнних злочинів, що може скласти конкуренцію будь-якій війні минулого, і серед цих злочинів вбивства, калічення, тортури, нелюдське поводження та інші грубі порушення рф правил поводження з військовополоненими українцями мають не випадковий, а системний і масовий характер. Не буде перебільшенням стверджувати, що в умовах бездіяльності та безкарності з боку міжнародної спільноти рф цілеспрямовано створила державний антигуманний механізм вбивств та катування військовополонених. Це повністю корелює з висновком щодо цілеспрямованої, умисної і системної злочинної діяльності нинішнього політичного керівництва рф проти України у формі воєнних злочинів, терору і геноциду [6, с. 27]. Тому для відновлення справедливості та авторитету міжнародного права винятково важливо забезпечити притягнення держави рф до міжнародної відповідальності, а усіх фізичних осіб – до міжнародної (у вигляді репарацій) та кримінальної відповідальності за кричущі порушення правил поводження з військовополоненими. Формат доповіді не дозволяє висвітлити усю міжнародно-правову проблематику, пов'язану з даним питанням, тому зупинимось лише на деяких аспектах проблеми.

Ст. 4 Женевської конвенції про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року [4] (Далі по тексту – ЖК III) та ст. 44 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів від 8 червня 1977 р. [5] визначають перелік осіб та умови, за яких вони мають право на статус військовополоненого (ст. 4 ЖК III дає детальний перелік осіб: п. А – які є військовополоненими, п. В – з якими поводяться так само, як і з військовополоненими). У разі сумніву щодо належності особи до вищевказаних категорій, такі особи користуються захистом, доки їхній статус не буде визначено компетентним трибуналом (ч. 2 ст. 5 ЖК III) [4].

Офіційним підтвердженням перебування особи в російському полоні могла б бути інформація від Міжнародного комітету Червоного Хреста (МКЧХ), однак рф систематично перешкоджає доступу до полонених, тому точні цифри залишаються невідомими. Кількість військовополонених, що утримуються рф, не розголошується з різних причин, однак омбудсман України зазначав, що за неофіційною інформацією загальна кількість громадян України, що примусово утримуються в рф, може сягати десятків тисяч. За даними Координаційного штабу станом на сьогодні вдалося повернути з російського полону 6030 громадян України [7]. Крім військовополонених також рф незаконно позбавляє свободи й цивільних, щодо яких системно вчиняє воєнні злочини та інші порушення прав людини, тому у законодавстві України навіть з'явився новий спеціальний термін: «особи, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України» [8].

В результаті плідних зусиль міжнародної спільноти в МГП склався конвенційний механізм забезпечення прав військовополонених. Втім, рф почала поступово виходити з таких договорів: у 2019 році рф денонсувала Протоколи 1 та 2 до Женевських конвенцій, що стосуються захисту жертв міжнародних та неміжнародних збройних конфліктів від 08.06.1977 р., хоча ЖК III для рф залишається чинною; наразі рф готує денонсацію Європейської конвенції про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню. Тому сьогодні міжнародні зобов'язання рф щодо поводження з військовополоненими залишаються лише у двох конвенціях універсального характеру: ЖК III та Конвенція ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання 1984 р. Важко не погодитись з висновками дослідників, що

міжнародно-правове регулювання статусу військовополонених носить відносно ефективний характер, оскільки не є пристосованим до реалій сьогодення [9, с. 548]. Існують також численні норми рекомендаційного характеру (м'яке міжнародне право), що також стосуються поводження з військовополоненими, однак навряд чи доцільно говорити про їх дотримання рф, яка не виконує навіть мінімальні стандарти.

Міжнародне право, залежно від призначення, по різному визначає форми репарацій: загалом це реституція, компенсація, сатисфакція [10], але для воєнних злочинів (в тому числі за грубе порушення прав військовополонених) передбачені специфічні форми репарацій: реституція, компенсація, реабілітація, сатисфакція та гарантії неповторення [11]. Пункт 1 ст. 75 Римського статуту замість терміну репарації для тих же цілей використовує термін компенсації потерпілим у формі: реституції, компенсаційної виплати та реабілітації [12]. Отже і тут можна констатувати прикру відсутність уніфікованого підходу, що створює різночитання та може мати наслідком юридичні колізії.

Висновки і пропозиції. В рамках системного підходу відповідальність за воєнні злочини як невід'ємна складова правосуддя перехідного періоду належить до *jus post bellum* (англ. *the law after conflict*) – тобто «постконфліктного права», яке, в свою чергу, розглядається деякими дослідниками [13, с. 943] як одна з трьох складових (*jus ad bellum*, *jus in bello*, *jus post bellum*) права збройних конфліктів, що має заповнювати наявні прогалини МГП. На нашу думку такий підхід має не лише теоретичне, а й практичне обґрунтування: адже «право Женеви» визначає правила поводження з військовополоненими, але не визначає відповідальність за їх порушення (репарації та кримінальну відповідальність за грубі порушення міжнародних стандартів в цій сфері), без чого, на нашу думку, Женевський конвенційний механізм є недостатньо ефективним. Наявність Римського статуту Міжнародного кримінального суду [12] та резолюцій ГА ООН [10; 11] не вирішує проблему: адже сторонами першого є далеко не усі сторони Женевських конвенцій 1949 р., а резолюції ГА ООН не створюють міжнародних зобов'язань для суб'єктів міжнародного права безпосередньо.

Список використаної літератури:

1. Territorial integrity of Ukraine. Resolution 68/262 adopted by the General Assembly on 27 March 2014. UN. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n13/455/17/pdf/n1345517.pdf> (дата звернення: 05.09.2025);

2. Aggression against Ukraine. Resolution ES-11/1 adopted by the General Assembly on 2 March 2022. UN. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/3965290?v=pdf> (дата звернення: 05.09.2025);

3. The International Military Tribunal for Germany (1946-09-30), Judgment of the International Military Tribunal for the Trial of German Major War Criminals: The Nazi Regime in Germany, The Avalon Project, Yale University. URL: <https://avalon.law.yale.edu/imt/judnazi.asp#common> (дата звернення: 05.09.2025).

4. Конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата звернення: 06.09.2025).

5. Додатковий протокол I до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 06.09.2025).

6. Білас І. Міжнародно-правова відповідальність за воєнні злочини проти України. *Сучасні проблеми розвитку міжнародного та європейського права* (з нагоди ювілею професора І. Г. Біласа) : монографія / за ред. д.п.н., проф. В. В. Копійки. Київ, 2023. С. 9-27.

7. Координаційний штаб з питань поводження з військовополоненими. URL: <https://koordshtab.gov.ua/> (дата звернення: 08.09.2025).

8. Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей. Закон України від 26 січня 2022 року № 2010-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 14. Ст. 32.

9. О. М. Ковальчук, М. В. Марченко. Аксіолого-правові детермінанти модернізації правового статусу військовополонених у взаємозв'язку з людиноцентристською правовою ідеологією. *Особливості міжнародно-правового статусу цивільного населення в сучасних збройних конфліктах*: колективна монографія за заг. ред. д.ю.н., проф. В. Н. Денисова. : монографія. До 75-річчя Інституту. Київ, Парламентське видавництво, 2023. С. 546-553.

10. Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts 2001. Yearbook of the International Law Commission, 2001, vol. II (Part Two). UN. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/9_6_2001.pdf (дата звернення: 25.05.2025).

11. Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights

Law and Serious Violations of International Humanitarian Law. Resolution 60/147 adopted by the General Assembly on 16 December 2005. UN. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n05/496/42/pdf/n0549642.pdf?OpenElement> (дата звернення: 25.05.2025).

12. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 25.05.2025).

13. Carsten Stahn. 'Jus ad bellum', 'jus in bello' . . . 'jus post bellum'? The European Journal of International Law. 2006. Vol. 17. No. 5, P. 940. DOI: 10.1093/ejil/chl037.

Олена Гальцова
*кандидатка юридичних наук, старша викладачка
кафедри права Національної безпеки
та правової роботи військово-юридичного інституту,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

ДЕЯКІ МІРКУВАННЯ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНУ ГЕНОЦИДУ

Після Другої світової війни людству стали відомі факти про масові небезпечні та жорстокі злочини, що полягали у знищенні єврейського народу, які були політикою нацистського режиму Німеччини. Це спонукало міжнародну спільноту до боротьби із цими злочинами, щоб у майбутньому такі злодіяння не повторювалися і не ставили під загрозу існування людства та міжнародний правопорядок.

У зв'язку з цим, Резолюція 180 (II) від 21 листопада 1947 р Генеральної Асамблеї ООН затвердила проєкт, що «...геноцид є міжнародним злочином, який тягне за собою національну та міжнародну відповідальність окремих осіб і держав» [1]. У подальшому в 1948 р. Генеральною Асамблеєю ООН була прийнята Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього[2], яка набрала чинності 12 січня 1951 р. та ратифікована близько 149 країнами світу, у тому числі й Україною. Прийняття вищевказаної Конвенції було спрямовано, насамперед, щоб країни, які ратифікували дану Конвенцію, визнали кримінально протиправними діяння, які спрямовані на знищення етнічних і соціальних груп, які мали місце під час Другої світової війни та встановити покарання за нього.

Зазначимо, що в різні періоди після прийняття Конвенції, на жаль, мали місце випадки геноциду у багатьох країнах. В Європі перша держава, яка порушила Конвенцію про запобігання злочину геноциду та покарання за нього після Другої світової війни, стала Сербія (Сребрениця) у 2007 році [3].

Після повномасштабного вторгнення росії у 2022 р., дії агресорки також містять ознаки геноциду проти українського народу. Стали відомі на весь світ кричущі випадки безпідставних вбивств, катувань та згвалтувань цивільного населення, у тому числі й дітей у багатьох українських містах після їх деокупації [4]. Зокрема, йдеться про Бучу, Ізюм, Херсон та ін. міста нашої країни [5]. Також є масові випадки насильницького вивезення українських людей [6] та дітей з тимчасово окупованих територій.

ваних південних територій до росії, їх безпідставне вилучення із родин та подальше усиновлення [7]. Крім того агресором відбувається постійне перекручування загальновідомих історичних фактів та заперечення існування української нації як такої. Тому виявлені на даний час масові звірства проти цивільного населення указують на бажання російського агресора знищити українську ідентичність.

Саме тому у березні 2022 р. Рада ООН з прав людини створила незалежну міжнародну комісію з розслідування геноциду українців. У квітні 2023 р. ПАРЕ визнала як такі, що мають ознаки геноциду депортацію та насильницьке переміщення українських дітей на територію російської федерації, а Парламентська асамблея НАТО визнала злочини росії проти України геноцидом у травні 2023 р. Крім того, 2 лютого 2024 р. Міжнародний суд ООН виніс рішення стосовно попередніх заперечень росії щодо юрисдикції Суду та прийнятності позову України відповідно до Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього («Конвенція про геноцид»).

Відтак, згідно з Конвенцією про запобігання злочину геноциду та покарання за нього, незалежно від того, вчинений даний злочин у мирний час чи під час війни, визнається злочином за міжнародним правом, за який держави зобов'язуються запобігати і карати, у разі його вчинення. Геноцид, безперечно, є одним із найтяжчих міжнародних злочинів, адже посягає на безпеку людства. Тому запобігання злочину геноциду, на нашу думку, вимагає ретельного дослідження та прийняття комплексних заходів: в ретроспективній політичній, законодавчій площині.

Так, в ретроспективній площині є важливим врахування позитивного досвіду досягнень зарубіжних країн щодо запобігання геноциду, у тому числі й дослідження тих заходів, які були ними запроваджені, але не призвели до бажаного результату та з'ясування їх причин.

У політичній площині вчинення геноциду завжди пов'язаний із захопленням та втягненням усього державного механізму конкретної країни, які залучає для цього усі гілки влади. Мова йде, насамперед, про політику держави, яка нерідко указує на її злочинний характер, при якій нехтуються норми міжнародного права. Так, на прикладі російської федерації, можемо констатувати факт про реалізацію державної політики як центральними, так і місцевими органами влади, у тому числі й шляхом інформаційного впливу на верстви населення щодо величчї російської нації над іншими. І усе це, безумовно, забезпечується пра-

воохоронними та силовими структурами і знаходить підтримку на рівні населення.

У законодавчій площині з метою запобігання геноциду необхідно вдосконалити норми кримінального та кримінального процесуального законодавства.

Так, на думку, В. Яворської, в Україні існує необхідність приведення норм кримінального та кримінального процесуального законодавства у відповідність до норм Римського статуту Міжнародного кримінального суду та забезпечення кримінально-правового переслідування за найбільш тяжкі міжнародні злочини у зв'язку з ратифікацією цього міжнародного документу [8, с. 53].

Висновки і пропозиції. Запобігання злочину геноциду як найбільш тяжкому злочину проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку вимагають комплексного підходу. Насамперед такі заходи мають здійснюватися державою з використанням всебічних інструментів та заходів у різних площинах: ретроспективній, політичній, законодавчій та ін. Крім того, ефективним заходом запобігання геноциду є невідворотність кримінального покарання осіб, які є винними у геноциді та сприяли незаконній політиці держави у цьому. Також не менш важливим заходом запобігання злочину геноциду є залучення міжнародних інституцій та їх тісна співпраця, зокрема, міжнародних судових органів, оскільки зусилля однієї держави можуть бути марними без підтримки світової спільноти.

Список використаної літератури:

1. Резолюції II сесії ООН 1947 р. URL. : <https://www.un.org/ru/ga/2/docs/2res.shtml>. (дата звернення: 23.05.2025)
2. Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього URL. : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155#Text. (дата звернення: 23.05.2025).
3. Сребрениця: геноцид, який не вдалося приховати і повністю засудити. URL. : <https://tyzhden.ua/srebrenytsia-henotsyd-iakyj-ne-vdalosia-prykhovaty-i-povnistiu-zasudyty/> (дата звернення: 23.05.2025)
4. Звістка російських загарбників в Україні: гвалтування, вбивства, знущання. URL. : <https://argumentua.com/stati/zv-rstva-ros-iskikh-zagarbnyk-v-v-ukra-n-valtuvannya-vbivstva-znushchannya>. (дата звернення: 23.05.2025)

5. Геноцид, жах, путінська пляма на людстві»: як світ реагує на Бучанську різанину. URL. : <https://hmarochos.kiev.ua/2022/04/04/genocyzd-zhah-putinska-plyama-na-lyudstvi-yak-svit-reaguye-na-buchansku-rizanyu/>; Міста перетворені на братські могили: Як реагує світ на масові вбивства в Ізюмі. URL.:<https://suspilne.media/282699-masovi-vbivstva-v-izumi-ak-reague-svit/> (дата звернення: 23.05.2025)

6. Звірства російських фашистів: окупанти насильно вивозять українців із Херсонської області. URL. : <https://argumentua.com/stati/zv-rstva-ros-iskikh-fashist-v-okupanti-nasilno-vivozyat-ukra-nts-v-z-khersonsko-oblast> (дата звернення: 23.05.2025)

7. Росія возить дітей з України до інших країн. Коли будуть нові ордери на арешти? URL. : <https://www.radiosvoboda.org/a/vyvezennya-ditey-voyneni-zlochyny/33248451.html>. (дата звернення: 23.05.2025)

8. Яворська, В.. Запобігання злочину геноциду. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*, 2024. № 3(31). С. 50-56.

Василь Білоус

*кандидат юридичних наук, доцент, науковий співробітник
Науково-дослідної лабораторії, Військово-юридичний інститут
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

ЗНАЧЕННЯ ОПЕРАТОРІВ (ЕКІПАЖІВ) БЕЗПІЛОТНИХ АВІАЦІЙНИХ СИСТЕМ СИЛ ОБОРОНИ УКРАЇНИ ДЛЯ ЕФЕКТИВНОЇ ПРОТИДІЇ ВОЄННИМ ЗЛОЧИНАМ

За даними Офісу Генерального прокурора, кількість зареєстрованих воєнних злочинів, що були вчинені під час збройної агресії РФ проти України, станом на 10 вересня 2025 р. перевищила 181 тисячу. Значне їх число було вчинено на тимчасово не підконтрольній території України, що об’єктивно ускладнює або взагалі унеможлиблює своєчасне викриття та розслідування.

Нерідко, єдиними очевидцями розстрілу окупантами українських військовополонених, цивільних осіб чи власних поплічників або вчинення інших тяжких міжнародних злочинів, постають зовнішні пілоти (оператори) безпілотних авіаційних систем різних типів і моделей Сил оборони України, що за збігом обставин виконували різноманітні завдання за призначенням у повітряному просторі над місцем вчинення злочину. У подальшому, виготовлені ними аеровідеограми (рідше – аерофотознімки) слугують неоціненними доказами вчинення злочину та формують документальну основу для відкриття відповідного кримінального провадження.

Загально відомими є випадки успішного запобігання окремим воєнним злочинам на стадії замаху на їх учинення, коли оператор (екіпаж) розвідувального чи ударно-розвідувального БпЛА, який зненацька заскоочив воєнних злочинців “на гарячому”, має об’єктивну можливість невідкладно контратакувати живу силу агресора наявним цільовим спорядженням власноруч або скоригувати вогонь інших повітряних чи наземних засобів вогневого ураження, відправляючи “правосуддя прямої дії” щодо ворогів і створюючи передумови для порятунку співвітчизників. Такий механізм протидії воєнним злочинам є найбільш затребуваним багатостраждальним, проте незламним Українським народом, і цілковито відповідає духу права та букві закону.

На жаль, значно частіше через брак “у моменті” необхідних сил і засобів швидкого реагування, операторам (екіпажам) БпЛА, долаючи праведний гнів і відчай, залишається тільки документувати процес вчи-

нення, а інколи й приховання виявленого воєнного злочину. Заради формування доказової бази з метою реконструкції місця події, ототожнення жертв і злочинців і притягнення останніх до справедливої відповідальності у віддаленій перспективі.

Значно поширенішими є випадки фіксування з повітря воєнних злочинів, де місце події не може бути охопленим навіть максимально ширококутними об'єктивами фото-відеокамер. Наприклад, постріл артилерійської установки, залп реактивної системи залпового вогню чи зліт ударного БпЛА тощо можуть мати місце за десятки кілометрів від місця влучання відстрілених ними боеприпасів. Відтак, встановлення причинно-наслідкового зв'язку між пострілом (залпом чи запуском) і розривом боеприпаса потребує аналізу фото-, відео- та інших документів, створених у наближеному проміжку часу операторами різних підрозділів у різних секторах оборони. Зазначене потребує системної взаємодії між різними підрозділами сектору оборони, а в подальшому – високорівневої міжсекторальної взаємодії (між сектором оборони і сектором безпеки України) в галузі обробки великих масивів криміналістично значущих даних (Big Data), затребуваних цілим комплексом традиційних та інноваційних судових експертиз. Поточний рівень нормативно-правового забезпечення такої взаємодії до тепер є далеким від можливого.

Нещодавно Україну і Світ сколихнув випадок неймовірного порятунку українського військовополоненого, якому після нанесення окупантами смертельних поранень вдалося вижити і з перерізаним горлом вибратися з ями, в яку разом з тілами сімох інших закатованих побратимів було скинуто і його “труп”. Катівні та подібні місця поховань на основі показань свідків і потерпілих “за гарячими слідами” повинні стати об'єктами пошуку та нанесення на електронні карти місцевості під час виконання аеророзвідувальних, моніторингових чи спеціальних (не ударних місій) з використанням досяжного для операторів безпілотних авіаційних систем Сил оборони України програмного забезпечення Системи ситуаційної обізнаності “DELTA”, Бойової системи управління тактичної ланки “Кропива” чи інших унікальних вітчизняних розробок. Належним чином захищений доступ органів досудового розслідування до обґрунтованого обсягу інформаційних ресурсів зазначених систем або розробка в рамках цих систем для суб'єктів сектору безпеки України окремого модулю неодмінно сприятиме підвищенню рівня інформаційного та техніко-криміналістичного забезпечення досудового розслідування.

Досвід надання якісної технічної допомоги з аерознімання наслідків збройної агресії органам прокуратури і досудовго розслідування, у т. ч. в рамках діяльності міжнародної слідчої групи, що був здобутий на території м. Харкова і деокупованої частини Харківської області підрозділом аерокриміналістів “Сокіл”, створеним в ініціативному порядку на весні 2022 р. на матеріально-технічній базі Центру криміналістичних інновацій “**intelligenTrident**” з числа військовослужбовців Харківського гарнізону і зведеного підрозділу Військово-юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, фаховою спільнотою визнано “золотим стандартом” фіксування наслідків збройної агресії та невідкладно інтегровано в діяльність Державного бюро розслідувань, Національної поліції та Служби безпеки України, у т. ч. за високої оцінки й активної підтримки Офісу Ради Європи в Україні.

Висновки і пропозиції. Згаданий досвід у своєму постійному розвитку масштабується при кожній нагоді в різнопрофільних закладах вищої освіти, навчальних центрах і школах з підготовки зовнішніх пілотів (операторів) БПЛА для збагачення чинних і майбутніх Захисників і Захисниць України унікальними компетентностями, притаманними новітній професії аерокриміналіста. Чинним військовослужбовцям і ветеранам він слугує інструментом розширення горизонтів планування індивідуальної кар’єри зростання, профорієнтації, перекваліфікації та залучення носіїв смертельних для ворогів України знань і навичок у бажані для особи і суспільства галузі державного та суспільного життя на шляху до Перемоги й під час повоєнної відбудови країни. Цим досвідом ми також радо ділимося і з партнерами України – країнами-членами НАТО з метою зміцнення євроатлантичного безпекового простору та забезпечення невідворотності покарання для тих, хто зазіхнув на світовий правопорядок, здобутий нашими славетними пращурами у горнилі кровополитних воєн минулих століть.

ЩОДО ВРЕГУЛЮВАННЯ ПОРЯДКУ ПЕРЕДАЧІ РЕЧОВИХ ДОКАЗІВ У ВИГЛЯДІ ВІЙСЬКОВИХ ТРОФЕЇВ

Одним з головних завдань слідчих Головного слідчого управління та слідчих підрозділів регіональних органів Служби безпеки України є організація досудового розслідування воєнних злочинів, що вчиняються збройними силами рф.

Важливе значення при цьому набувають докази воєнних злочинів рф проти України, зокрема обстрілів нашої території крилатими ракетами, баражуючими боєприпасами та іншими засобами ураження.

Порушення права збройних конфліктів покладає на державу зобов'язання відшкодувати збитки, заподіяні її діями, строки давності в такому випадку не застосовуються. Цей принцип, відображено в Женевських конвенціях, Римському Статуті Міжнародного кримінального суду тощо.

Тобто притягнення держави-агресора до відповідальності, в тому числі, у формі відшкодування збитків, можливо виключно на підставі результатів дослідження слідчим відповідних обставин.

Хронологія подій російського вторгнення свідчить, що починаючи ще з 2014 року незаконними збройними формуваннями на території України застосовувалася російська зброя та військова техніка.

Так, 6 червня 2014 року, після відбиття атаки терористів на пункт пропуску «Маринівка» (Донецька область), вилучено ящик від виробів «9М39» (ПЗРК «Ігла»). Пакувальний листок, що знаходився у ящику, свідчить про те, що зазначені ПЗРК зберігалися з 2001 року у військовій частині протиповітряної оборони рф № 33859 (м. Єйськ Краснодарського краю). Остання відмітка про перевірку їх наявності у місці зберігання на складі датована 12 квітня 2014 року.

З початком широкомасштабної агресії країною-агресором застосовуються крилаті ракети повітряного, наземного та морського базування, авіаційні бомби, реактивні системи залпового вогню, артилерійські системи, безпілотні літальні апарати, у тому числі, заборонена зброя, вчиняються дії, спрямовані на масове знищення наших громадян, руйнування об'єктів цивільної та критичної інфраструктури.

У кожному випадку обстрілу слідчі Служби безпеки України проводять слідчі (розшукові) дії, направлені на збір та фіксацію доказів ве-

дення державою-окупантом агресивної війни проти України та вчинення воєнних злочинів, у тому числі вилучення та подальше дослідження засобів ураження, застосованих збройними силами рф.

Вилучені засоби ураження відповідно до ст. 99 КПК України визнаються речовими доказами у кримінальних провадженнях. Після вилучення вони направляються до експертних установ України для проведення відповідних експертних досліджень.

Відповідно до Женевської конвенції про поводження з військово-полоненими від 12.08.1949 (ратифікованої Указом Президії Верховної Ради Української РСР «Про ратифікацію Женевських конвенцій від 12.08.1949 про захист жертв війни» від 03.07.1954 із застереженнями, які були зняті Законом України «Про зняття застережень України до Женевських конвенцій про захист жертв війни» від 12.08.1949), військова техніка, зброя, боєприпаси та інше військове майно підлягає вилученню.

Тобто нормами міжнародного гуманітарного права військові трофеї визначено як захоплене у противника озброєння, військова техніка, інше військове майно, яке може використовуватися стороною, що їх захопила.

Вказані положення міжнародного гуманітарного права імплементовано у національне законодавство. Так, згідно з Інструкцією про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, затвердженої наказом Міністерства оборони України від 23.03.2017 № 164, вилучене (захоплене) у противника озброєння, військова техніка та інше військове майно, яке може використовуватися стороною, що їх захопила, є військовим трофеєм.

Військові трофеї передаються для використання до військових частин після зняття з них емблем і знаків противника та встановлення власних емблем (знаків).

Таким чином, статус військових трофеїв визначений законодавством (саме їх приналежність державі на підставі вилучення/захоплення) та впровадження окремої законодавчої процедури, що врегулює їх арешт чи вилучення вже як речових доказів в ході здійснення кримінального провадження, не потребує.

Водночас вбачається, що впровадження єдиного комплексного підходу до фіксації матеріальних доказів злочинів, які вчиняються рф на території України, потребує вирішення низки питань на законодавчому рівні.

При цьому необхідно враховувати, що окрема частина військових трофеїв, а також вогнепальна зброя військових рф, отримана цивільними особами у період воєнного стану в ході виконання заходів з відсічі і стримування збройної агресії рф, що також фактично є військовими трофеями, може зберігати сліди вчинених воєнних злочинів. У зв'язку з чим, враховуючи великі ризики їх втрати, вони потребують відповідного дослідження насамперед як речові докази та відповідної оцінки в ході досудового розслідування, а насамперед призначення та проведення низки експертних досліджень.

Єдиний (загальний) облік таких предметів з обов'язковою фіксацією всіх можливих характеристик та ідентифікуючих ознак на цей час не ведеться.

Необхідно також відверто сказати і про відсутність єдиного виваженого підходу у вирішенні питань, пов'язаних з оцінкою вказаних речових доказів.

В майбутньому, вказані засоби ураження повинні стати невід'ємною частиною інших доказів вчинення рф воєнних злочинів у Міжнародному кримінальному суді і спеціальних військових трибуналах щодо.

Слід також зазначити, що згідно з основними вимогами Міжнародного кримінального суду до цифрових доказів, величезне значення має їх обов'язкова відповідність «Протоколу електронного суду». Така відповідність, передбачає насамперед зобов'язання прикріплювати метадані к наданим у цифровому форматі доказам, у тому числі вказувати ланцюг їх зберігання у хронологічному порядку та інші дані. Обов'язковою також є вимога щодо забезпечення автентичності фотографій та відео, що будуть надаватися в якості доказів до Міжнародного кримінального суду.

В цій сфері, ключовим завданням є створення дієвого законодавчого механізму, що врегулює відповідні обов'язки та порядок збору і передачі вказаних речових доказів від Сил безпеки та оборони України до органів досудового розслідування, зокрема слідчих Служби безпеки України. Належне виконання вказаного завдання обумовлює необхідність впровадження законодавчих змін до низки діючих нормативно-правових актів Міністерства оборони України, а також створення окремого спільного порядку, затвердженого Службою безпеки України та іншими правоохоронними органами.

З огляду на особливий статус вказаних речових доказів, вбачається також необхідним визначити військові трофеї одним з видів речових

доказів та передбачити відповідний спрощений порядок їх передачі та зберігання у КПК України.

Зокрема вбачається необхідним передбачити, що військові трофеї, якщо вони були знаряддям вчинення кримінального правопорушення, зберегли на собі його сліди або містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, є речовими доказами.

Також варто визначити порядок, згідно з яким речові докази, які є військовими трофеями, за рішенням слідчого, погодженим з прокурором або прокурора, (після всіх можливих заходів закріплення їх як речових доказів у кримінальному провадженні), якщо це можливо без шкоди для кримінального провадження, передаються Силам оборони України, для зберігання та/або здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії інших держав проти України.

Висновки і пропозиції. Необхідність впровадження законодавчих змін, які стосуються військових трофеїв, є більш ніж очевидною тому, що саме зараз від формування органами досудового розслідування доказової бази злочинів рф проти України, напряду залежить можливість їх доведення до всього цивілізованого світового суспільства у подальшому.

Зусилля правоохоронної та судової систем України необхідно зосереджувати на забезпеченні принципу невідворотності кримінальної відповідальності воєнних злочинців.

Безсистемність у вирішенні питань, пов'язаних із належною оцінкою та фіксацією матеріальних доказів воєнних злочинів, які вчиняються рф проти України, призведе з часом до остаточної їх втрати.

Максим Доценко
аспірант Донецького національного університету
імені Василя Стуса, Генеральний директор
Національного комітету Червоного Хреста України

**СЕВІЛЬСЬКА УГОДА 2022 РОКУ:
НОВИЙ МЕХАНІЗМ РЕАГУВАННЯ КОМПОНЕНТІВ
МІЖНАРОДНОГО РУХУ ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА
І ЧЕРВОНОГО ПІВМІСЯЦЯ ПІД ЧАС МІЖНАРОДНОГО
ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ**

Міжнародний збройний конфлікт високої інтенсивності потребує масштабного гуманітарного реагування та узгоджених дій гуманітарних організацій. Для забезпечення такої взаємодії функціонує кластерна координація гуманітарної діяльності ООН – сучасний механізм реагування на кризові ситуації, включаючи збройні конфлікти. Водночас у межах системних гуманітарних спільнот існують власні моделі координації, зокрема в межах Міжнародного Руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця. Ця система формувалася понад 150 років, і зазнала значної еволюції щодо внутрішньої координації, зокрема через внутрішню конкуренцію між її компонентами. Сучасна тенденція взаємодії компонентів Руху полягає в максимальній автономії та лідерстві Національних товариств, найяскравішим прикладом чого є Товариство Червоного Хреста України.

Взаємодія та співпраця компонентів Міжнародного Руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця в умовах міжнародного збройного конфлікту високої інтенсивності, спричиненого агресією РФ проти України, є сучасним прикладом найбільш масштабного та скоординованого колективного реагування Руху. Це реагування здійснювалося: (1) на основі Додаткових заходів 2005 року до Севільської угоди 1997 року (у період 2014–2022 рр.), та (2) на основі оновленої Севільської угоди 2.0, чинної з 2022 року.

На сьогодні актуальним і чинним документом, що регулює координацію діяльності компонентів Руху, є Севільська угода 2.0, укладена у 2022 році. Вона замінила попередню Угоду про організацію міжнародної діяльності компонентів Міжнародного Руху (Севільська угода 1997 року), доповнену Додатковими заходами 2005 року для посилення її імплементації.

Оригінальний текст Севільської угоди був ухвалений консенсусом у Резолюції 6 Ради делегатів у Севільї, Іспанія, 26 листопада 1997 року.

Цей документ став завершальним у серії нормативних актів, прийнятих у 1969, 1974 та 1989 роках, які регламентували взаємодію між компонентами Руху. Їхня мета полягала у припиненні конкуренції та суперечок між компонентами під час надання гуманітарної допомоги, а також у чіткому визначенні зон відповідальності між Міжнародним комітетом Червоного Хреста (МКЧХ) та Міжнародною Федерацією Товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця (МФЧХ).

Основним завданням Севільської угоди 1997 року було встановлення моделі взаємодії між компонентами Руху та визначення провідного суб'єкта у різних сценаріях надзвичайних ситуацій або збройних конфліктів. Вона закріплювала традиційну модель реагування, згідно з якою МКЧХ виступає провідним суб'єктом у випадках збройних конфліктів або внутрішніх заворушень, а також у реагуванні на «негайні наслідки» ситуацій з біженцями чи стихійними лихами, що виникають у контексті конфлікту. МФЧХ, своєю чергою, бере на себе провідну роль у реагуванні на стихійні лиха або у випадках, коли спроможність Національних товариств є недостатньою. За погодженням між МКЧХ і МФЧХ, Національні товариства можуть також виступати провідними суб'єктами.

Додаткові заходи 2005 року були спрямовані на посилення імплементації положень Севільської угоди 1997 року шляхом уточнення ролей і механізмів координації. Вони ввели важливе концептуальне положення щодо ролі «провідної установи» та «приймаючого Національного товариства». Приймаюче Національне товариство зберігає свою роль і мандат у будь-який час, виступаючи основним партнером провідної установи залежно від характеру реагування. Усі інші компоненти Руху мають сприяти посиленню ролі приймаючого Національного товариства у керівництві та координації гуманітарної діяльності.

Севільська угода 2.0 продовжила розвиток цієї моделі, закріпивши Національні товариства як провідні установи у реагуванні на надзвичайні ситуації в межах країни, зокрема у випадках стихійних лих і техногенних катастроф. Якщо ситуація потребує колективної реакції Руху, приймаюче Національне товариство виступає «скликачем», а МФЧХ та/або МКЧХ – «співорганізаторами» відповідно до характеру надзвичайної ситуації.

Загальна тенденція, що простежується у серії угод і знайшла своє остаточне відображення в Севільській угоді 2.0, полягає не лише у забезпеченні ефективної взаємодії між компонентами Руху, передусім

між МКЧХ та МФЧХ, а й у чіткому розподілі сфер діяльності в умовах надзвичайних ситуацій та збройних конфліктів. Особливу увагу приділено посиленню ролі приймаючого Національного товариства як центрального координуючого суб'єкта гуманітарної діяльності на території відповідної держави. Це стало суттєвою новелою у розподілі функцій між компонентами Руху.

Такий підхід забезпечив мотивацію та спрямованість зусиль компонентів Руху на зміцнення інституційної спроможності приймаючого Національного товариства, забезпечення його сталого функціонування та визнання його статусу як провідного гуманітарного актора у власній країні. Це відповідає узгодженій позиції компонентів Руху та сприяє більш ефективному реагуванню на гуманітарні виклики з урахуванням локального контексту, потреб населення та принципів нейтральності, незалежності й гуманності. Особливо це актуально в умовах наявності сталого громадянського суспільства та розвинутого Національного товариства з потенціалом до розвитку, як це має місце у випадку Товариства Червоного Хреста України.

Висновки і пропозиції. Таким чином, Севільська угода 2.0 є операційним документом, що визначає організацію міжнародної діяльності, яка здійснюється у форматі двостороннього або багатостороннього співробітництва між: Національними товариствами та МФЧХ; Національними товариствами та МКЧХ; між самими Національними товариствами; між МКЧХ та МФЧХ; а також між усіма трьома компонентами – МКЧХ, МФЧХ та Національними товариствами (п. 1.3 Угоди).

У контексті міжнародного збройного конфлікту, спричиненого агресією РФ проти України, який підпадає під визначення спільної статті 2 Женевських конвенцій 1949 року, з урахуванням його високої інтенсивності та масштабності гуманітарних наслідків, ситуація класифікується як така, що вимагає колективної відповіді Руху (п. 5.4.1 Угоди). У цьому випадку застосування положень Севільської угоди 2.0 є ключовим для забезпечення ефективної координації та взаємодії між міжнародними компонентами Руху.

Людмила Заславська
старший науковий співробітник Державної наукової установи
«Інститут інформації, безпеки і права
Національної академії правових наук України»

СУЧАСНИЙ СТАН ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ, ВЧИНЕНИМ ПІД ЧАС АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ

В умовах повномасштабного російського вторгнення права людини в Україні щодня зазнають відчутних порушень. Станом на травень 2025 року в Україні офіційно зареєстровані понад **170 тисяч** кримінальних проваджень щодо **воєнних злочинів**, скоєних з початку російської агресії, і на превеликий жаль ця статистика щодня зростає.

Окремо слід виокремити злочини, вчинені проти людяності [1], зокрема:

- виявлено 107 місць незаконного позбавлення волі, де російські окупанти утримували та катували громадян України. Найбільше таких місць зафіксовано у Харківській – 31, Запорізькій – 29, Херсонській – 23, Донецькій – 8 та інших областях;
- скоєння злочинів проти дітей: 596 дітей загинуло, 1 746 поранено, 2 056 зникли безвісти, 19 546 депортовано до рф;
- факти сексуального насильства, вчиненого військовими рф (розпочато 113 кримінальних проваджень) та ін.

Термін «злочини проти людяності» був закріплений у міжнародно-правових документах ще на початку ХХ ст. Переслідування та притягнення до відповідальності винних за вчинення даного злочину відбулося після Другої світової війни у 1945 р. Міжнародним військовим трибуналом у Нюрнберзі. Герш Лаутерпахт, колишній студент Львівського національного університету, вперше дав формулювання складів злочинів проти людяності для Нюрнберзького трибуналу.

Велика українська енциклопедія трактує термін злочини проти людяності (англ. crimes against humanity) як широкомасштабний або систематичний збройний напад на будь-яких цивільних осіб із метою проведення політики держави або організації, спрямованої на скоєння такого нападу, або в цілях сприяння такій політиці [3].

Донедавна українське законодавство не виокремлювало такий склад злочину як злочини проти людяності. Проте Законом № 4012-IX від 09.10.2024 «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального

процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» було доповнено Кримінальний кодекс України статтею 442¹ «Злочини проти людяності». Відповідно до цієї статті класифіковано злочини проти людяності за умисне вчинення в межах широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення:

1) переслідування будь-якої групи або спільноти, яка може бути ідентифікована, тобто обмеження прав людини за політичними, расовими, національними, етнічними, культурними, релігійними, статевими або іншими підставами (ознаками) дискримінації, визначеними міжнародним правом як неприпустимі;

2) депортації населення, тобто примусового і за відсутності підстав, передбачених міжнародним правом, переміщення (виселення) відповідної групи осіб з території, на якій вони законно перебували, на територію іншої держави;

3) насильницького переміщення населення, тобто примусового і за відсутності підстав, передбачених міжнародним правом, переміщення (виселення) відповідної групи осіб з території, на якій вони законно перебували, до іншої місцевості у межах однієї держави;

4) зґвалтування, сексуальної експлуатації, примушування до зайняття проституцією, примусової вагітності, примусової стерилізації або будь-яких інших форм сексуального насильства;

5) оборнення в рабство або торгівлі людьми;

6) насильницького зникнення;

7) незаконного позбавлення волі;

8) катування;

9) інших умисних нелюдських діянь подібного характеру, які супроводжуються заподіянням сильних страждань, середньої тяжкості або тяжких тілесних ушкоджень чи серйозної шкоди психічному або фізичному здоров'ю.

За ці злочини передбачене покарання шляхом позбавленням волі на строк від семи до п'ятнадцяти років. Умисне вчинення в межах широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення злочину апартеїду, винищення, вбивств карається позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі [4].

У контексті зазначеного слід відзначити Спільну слідчу групу (ЛІТ), яка має наміри боротьби зі злочинами проти людяності. Ця група утворена 25 березня 2022 року Литвою, Польщею та Україною за підтрим-

ки Євроюсту. 30 травня 2022 року членами ЛІТ стали Естонія, Латвія та Словаччина, а 13 жовтня 2022 року – Румунія. Вони розслідують не лише злочини проти людяності, а й інші міжнародні злочини.

Важливо, що до вказаної діяльності також приєдналися Сполучені Штати Америки, які спеціально з цією метою в грудні 2022 року ухвалили зміни до кримінального законодавства (War Crimes Act), а Державний секретар США заявив, що США розглядають вчинки російських збройних сил та високопосадовців як «злочини проти людяності» (crimes against humanity). Крім того, США визначили деталізований перелік намірів щодо розгортання юридичної допомоги з покарання рф за міжнародні злочини. Одним з кроків до цього стало підписання 3 березня 2023 року Меморандуму про взаєморозуміння між Міністерством юстиції США та країнами-членами ЛІТ. Документ підписали Генеральний прокурор США Меррік Гарланд та генеральні прокурори держав-учасниць ЛІТ. Відтак, основна співпраця з переслідування за злочини проти людяності сьогодні відбувається в США по лінії ЛІТ [5].

Висновки і пропозиції. У підсумку зазначимо, що сучасний стан протидії злочинам проти людяності, вчиненим під час збройної агресії рф проти України, потребує подальшого міжнародно-правового врегулювання. Нині, це дуже важливий і нагально необхідний процес, оскільки скоєння рф злочинів проти людяності щоденно фіксується по всій території України.

Список використаної літератури:

1. Російські воєнні злочини: оновлені дані станом на 31 січня 2025 року. URL: <https://mvs.gov.ua/news/zlocini-vcineni-viiskovimi-rf-pid-cas-povnomasstabnogo-vtorgnennia-v-ukrayinu-stanom-na-31012025> (дата звернення: 21.05.2025 р.)
2. Тома М. Г. Злочини проти людяності: поняття та ознаки. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/03/55-1.pdf> (дата звернення: 21.05.2025 р.)
3. Велика українська енциклопедія. Злочини проти людяності. URL: https://vue.gov.ua/%D0%97%D0%BB%D0%BE%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%B8_%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B8_%D0%BB%D1%8E%D0%B4%D1%8F%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96 (дата звернення: 21.05.2025 р.)
4. Кримінальний Кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 21.05.2025 р.)

5. Міжнародні злочини в Україні: огляд національного розслідування та судової практики. С. 29. URL: https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2023/09/International_crim_ukr_A4-DLYA-ONLAYN-PUBLIKATSIYI-3.pdf (дата звернення: 21.05.2025 р.).

Єгор Брідня

*начальник кафедри військового права,
Військово-юридичного інституту Національного юридичного
університету Імені Ярослава Мудрого*

Олександр Остапчук

*слухач другого курсу магістерського рівня вищої освіти
Військово-юридичного інституту Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого*

СУЧАСНІ МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ ВОЄННИМ ЗЛОЧИНАМ ТА ЗЛОЧИНАМ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ

Збройна агресія Російської Федерації проти України, яка набрала особливо загрозливого характеру у 2022 році, поставила перед державою нагальне завдання забезпечення верховенства права та ефективного протидії воєнним злочинам і злочинам проти людяності на території України.

Конституція України визначає нормативно-правові засади пріоритетів у сфері національної безпеки та оборони. Згідно зі статтею 17 Основного Закону, захист суверенітету, територіальної цілісності та безпеки держави визнається справою всього українського народу, а безпосередня реалізація функцій оборони покладається на Збройні Сили України та інші військові формування, діяльність яких регламентується законом. У цьому контексті органи державної влади та військові формування зобов'язані діяти у межах конституційних і законодавчих повноважень, дотримуючись норм міжнародного гуманітарного права та стандартів у сфері прав людини. [1].

На міжнародному рівні ключову роль у протидії воєнним злочинам та злочинам проти людяності відіграє Міжнародний кримінальний суд (МКС), який здійснює розслідування на території України, видає ордери на арешт підозрюваних та координує передачу доказів для підтримки національних розслідувань.

Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) визнав Росію відповідальною за систематичні порушення прав людини в Україні, включно зі знищенням рейсу МН17 у 2014 році та іншими актами насильства, що мали місце з 2014 року. У червні 2025 року ЄСПЛ встановив відповідальність РФ за порушення прав людини, серед яких примусова праця, незаконне затримання, насильницьке переміщення цивільного населення та

передачу українських дітей на територію РФ, що посилює міжнародно-правову позицію України та створило правову основу для майбутніх репарацій.

На національному рівні Офіс Генерального прокурора та спеціальні підрозділи ведуть розслідування тисяч епізодів воєнних злочинів, повідомляють підозри сотням осіб і передають справи до суду, що дозволяє притягувати до відповідальності виконавців злочинів там, де це реально можливо. Важливою складовою є співпраця з Євроюстом, спільними слідчими групами та експертними консорціумами, які надають оперативну, аналітичну та судово-технічну підтримку українським слідчим, підвищуючи якість доказової бази та забезпечуючи міжнародну взаємодію.

Ратифікація Україною Римського статуту Міжнародного кримінального суду у 2024 році створила правові підстави для переслідування осіб, винних у воєнних злочинах, злочинах проти людяності на території України. Особливо важливим є положення статті 28 Римського статуту, яке встановлює відповідальність командирів за злочини підлеглих у разі знання або передбачуваності таких злочинів та невжиття всіх можливих заходів для їх запобігання або покарання винних [2]. Кримінальний кодекс України передбачає покарання за воєнні злочини, злочини проти людяності, геноцид та інші тяжкі міжнародні злочини [3]. Наприклад, стаття 438 ККУ встановлює відповідальність за вчинення воєнних злочинів, стаття 439 – за застосування зброї масового знищення, стаття 442 – за геноцид, а стаття 442-1 – за злочини проти людяності. Законом України «Про оборону України» (ст. 19) визначено, що цивільний захист у мирний час регулюється Кодексом цивільного захисту, а в умовах воєнного стану здійснюється з урахуванням норм міжнародного гуманітарного права та законодавства про оборону і мобілізацію та правовий режим воєнного стану [4].

Важливим елементом сучасної протидії є взаємодія органів сектору безпеки і оборони. Закони «Про прокуратуру», «Про Національну поліцію» та «Про Службу безпеки України» передбачають механізми координації між силовими структурами, що забезпечують оперативне розслідування воєнних злочинів, захист потерпілих і збір доказів. В умовах воєнного стану стаття 4 Закону «Про правовий режим воєнного стану» дозволяє створювати військові адміністрації для забезпечення дії законів, підтримки оборони, громадської безпеки та охорони критичної інфраструктури [5]. До їх складу залучаються військовослужбовці,

правоохоронці, особовий склад цивільного захисту, а також працівники за трудовими договорами. Адміністрації діють протягом воєнного стану та 30 днів після його припинення, забезпечуючи ефективну протидію злочинам і захист цивільного населення.

Досить актуальним наразі є питання документування воєнних злочинів у сучасних умовах та потребує застосування багатовимірної підходу. Для цього використовуються інструменти цифрових технологій, зокрема геолокаційні дані, супутникові знімки, відео- й фотоматеріали, а також свідчення очевидців, що у комплексі дозволяє підтверджувати факти злочинів навіть у районах із обмеженим доступом. Важливою складовою є співпраця з міжнародними інституціями, такими як Офіс Верховного комісара ООН з прав людини та правозахисна організація Human Rights Watch, які здійснюють не лише збір, а й правову експертизу зібраних матеріалів для їх подальшого використання у міжнародних судових процесах, включаючи розгляд у Міжнародному кримінальному суді (МКС).

Разом із тим, попри наявність національних і міжнародних механізмів протидії воєнним злочинам та злочинам проти людяності, у практичній площині зберігається низка істотних проблем: складність доведення відповідальності командирів і представників вищого військового керівництва, що обумовлена обмеженим доступом до місць вчинення злочинів, значними ризиками для свідків і потерпілих, а також неповнотою чи відсутністю документальних підтверджень; окремі положення кримінального законодавства України, зокрема норми Кримінального кодексу щодо воєнних злочинів і злочинів проти людяності, не в повній мірі відповідають міжнародним стандартам, закріпленим у Римському статуті МКС та конвенціях з прав людини, і потребують подальшого вдосконалення; недостатня обізнаність командирів та посадових осіб силових структур у сфері міжнародного гуманітарного права й нерозуміння власної відповідальності за дії підлеглих створюють ризик формального порушення норм і недотримання стандартів під час проведення військових операцій; відсутність єдиної національної системи зберігання доказової бази, що включає цифрові носії, свідчення очевидців та результати експертиз, суттєво ускладнює взаємодію між українськими правоохоронними органами та міжнародними судовими інституціями, що негативно впливає на ефективність кримінального переслідування винних.

Висновки і пропозиції. Подолання зазначених проблем можливе лише на основі комплексного правового підходу. По-перше, потребує

удосконалення національне законодавство шляхом імплементації положень міжнародного гуманітарного права та Римського статуту (з 1 січня 2025 року Україна набула повноправного членства в МКС), що забезпечить чіткий механізм притягнення до кримінальної відповідальності як виконавців, так і командирів. По-друге, необхідним є створення централізованої системи збору та зберігання доказів із використанням цифрових баз даних, супутникових матеріалів, відео- та фотодокументації, що підвищить їхню доказову цінність у національних і міжнародних судових процесах. По-третє, слід посилити підготовку військовослужбовців та представників командного складу щодо норм міжнародного гуманітарного права, їхньої кримінальної відповідальності та процедур належного документування правопорушень, доповнивши цей процес розробкою уніфікованих протоколів взаємодії між органами прокуратури, поліції та Служби безпеки України. По-четверте, важливо активізувати міжнародне співробітництво через механізми Євроюсту, МКС, спільні слідчі групи та правозахисні інституції, що сприятиме обміну доказами, організації експертиз та підвищенню результативності переслідування злочинців.

У комплексі такі заходи дозволяють мінімізувати правові та організаційні прогалини, забезпечити верховенство права, ефективний захист цивільного населення, а також створити необхідні підвалини для відновлення справедливості після завершення збройної агресії.

Список використаної літератури:

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30. с. 141. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>. (дата звернення: 4.09.2025 р.)
2. Римський статут Міжнародного кримінального суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 4.09.2025 р.)
3. Кримінальний кодекс *України* : Закон України від 05 квітня. 2001 року № 2314-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 4.09.2025 р.)
4. Про оборону України : Закон України від 06.12.1991 № 1932-XII . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення: 4.09.2025 р.)
5. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII : станом на 14 трав. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 4.09.2025 р.)

Андрій Ковальчук

*аспірант кафедри морського та міжнародного права,
Міжнародний гуманітарний університет (м. Одеса),
начальник Військової академії (м. Одеса)*

ЕНЕРГЕТИЧНА ІНФРАСТРУКТУРА ЯК ОБ'ЄКТ ЗАХИСТУ В МІЖНАРОДНОМУ ГУМАНІТАРНОМУ ПРАВІ

Енергетична інфраструктура становить центральний елемент систем життєзабезпечення, від яких безпосередньо залежить виживання та базові права цивільного населення в умовах збройного конфлікту. Її ураження або неправомірне використання породжує кумулятивний ефект: збої в електропостачанні спричиняють каскадні проблеми у сфері водопостачання і водовідведення, діяльності закладів охорони здоров'я, зберігання та розподілу продовольства, обігу лікарських засобів, вивезення відходів, а також функціонування освіти і транспорту. Гуманітарні наслідки таких перебоїв виходять далеко за межі безпосередньої зони ураження і можуть тривати роками, викликаючи масові міграції, поширення інфекційних хвороб, зниження продовольчої безпеки, втрату засобів до існування і надмірну смертність. Особливо вразливими виявляються діти, люди похилого віку та особи з інвалідністю.

Міжнародне гуманітарне право виходить із презумпції цивільного статусу об'єктів енергетики, що забезпечують життєво необхідні послуги, а відтак надає їм захист від прямих нападів, репресалій та непропорційної супутньої шкоди, одночасно поширюючи його і на персонал операторів та ремонтників, а також на їхні матеріальні активи [1]. Ця презумпція діє у випадках сумнівів щодо фактичного внеску об'єкта у воєнні дії. Виняток можливий лише за умови одночасного виконання двох критеріїв: по-перше, об'єкт за своєю природою, місцем, призначенням або використанням має робити ефективний та безпосередній внесок у проведення воєнних операцій; по-друге, його знищення, захоплення чи нейтралізація в конкретних обставинах повинні забезпечувати явну і конкретну воєнну перевагу. Економічні, політичні, соціальні чи психологічні вигоди не відповідають вимогам МГП. Практика «тотальної» кваліфікації енергомереж противника як суцільної воєнної цілі суперечить міжнародному праву і призводить до невибіркових ударів [2].

Поряд із загальним режимом МГП містить посилений захист для певних категорій. Йдеться про об'єкти, необхідні для виживання цивільного населення, зокрема сільськогосподарські угіддя, джерела пит-

ної води, а також про установки, що містять небезпечні сили, такі як дамби, греблі та атомні електростанції. Навіть якщо такі об'єкти за певних обставин набувають статусу воєнної цілі, напади на них заборонені або суворо обмежені через непомірні ризики масштабної загибелі цивільних та довготривалої екологічної шкоди.

Сучасні інтегровані енергомережі ускладнюють дотримання принципу пропорційності. Об'єкти енергетики часто мають подвійне призначення: одна й та сама станція може забезпечувати електрикою військові частини і водночас лікарні чи житлові квартали. Внаслідок цього пошкодження однієї ланки мережі впливає на всі цивільні сервіси, що робить обов'язковим врахування не лише прямих втрат серед населення, а й розриву функціональності інфраструктури з довгостроковими гуманітарними наслідками.

Нерідко очікувана воєнна перевага від удару перебільшується через обмеженість розвідувальних даних чи помилкові припущення, тоді як реальна користь для армії залишається мінімальною, адже військові зазвичай отримують доступ до залишкових потужностей першими.

Супутня шкода у випадку нападів на енергетичну інфраструктуру виходить далеко за межі безпосередніх руйнувань. До неї належать збої у водопостачанні та охороні здоров'я, екологічні наслідки у вигляді витоку шкідливих речовин чи навіть радіоактивного забруднення, а також масові переміщення населення. Усе це повинно враховуватися як при оцінці пропорційності, так і при плануванні запобіжних заходів. Командири зобов'язані ґрунтувати свої рішення на комплексній оцінці з урахуванням структури виробництва й розподілу енергії, наявних резервів, часу відновлення і можливих наслідків для громадських послуг.

У виборі засобів і методів МГП вимагає віддавати перевагу рішенням, що мінімізують довготривалу дисфункцію. Якщо об'єкт правомірно кваліфіковано як воєнну ціль, застосування має бути спрямоване на тимчасове виведення його з ладу, а не на повне руйнування. Удар є незаконним, якщо передбачувана шкода цивільному населенню є надмірною порівняно з конкретною воєнною вигодою, незалежно від того, яких запобіжних заходів ужито [3, с. 139].

Відповідальність сторін конфлікту не обмежується утриманням від нападів. Вони зобов'язані забезпечити захист цивільних і об'єктів під своїм контролем від наслідків атак супротивника. Це означає уникати воєнізації інфраструктури, розмежовувати військові й цивільні сегменти мереж, підвищувати їхню стійкість через резервні джерела живлення, гарантувати до-

ступ ремонтних бригад і гуманітарних організацій, попереджати населення про перебої та організовувати евакуацію за потреби [4, с. 330]. У випадку найуразливіших об'єктів доцільним є створення захищених зон за взаємною згодою сторін, з умовами демілітаризації та міжнародного моніторингу.

Висновки і пропозиції. Загальний висновок полягає в тому, що енергетична інфраструктура є не лише технічною мережею, а й основою права цивільних на життя, безпеку та гідність. Враховуючи взаємозалежність послуг і масштаб довготривалих наслідків, дотримання МГП у цій сфері потребує жорсткіших стандартів обґрунтування воєнних цілей і комплекснішої оцінки пропорційності, ніж це передбачає традиційне воєнне планування. Там, де уникнути впливу конфлікту на енергетику неможливо, ключову роль відіграють активні та пасивні заходи зниження ризиків і правові механізми посиленого захисту, які здатні зберегти доступ цивільного населення до життєво необхідних послуг навіть у розпал бойових дій.

Список використаної літератури:

1. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР), 1990, № 33, ст. 474. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199. (дата звернення: 9.09.2025 р.)

2. International Committee of the Red Cross. “Definition of Military Objectives (Rule 8).” *ICRC Database: Customary International Humanitarian Law*. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/en/customary-ihl/v1/rule8>. (дата звернення: 9.09.2025 р.)

3. Gisel L. The relevance of revenue-generating objects in relation to the notion of military objective. *The Additional Protocols at 40: Achievements and Challenges. Proceedings of the Bruges Colloquium* (18-19 October 2017) / під ред. Stéphane Kolanowski. – Bruges : Collegium (College of Europe), 2018 (№ 48). – P. 139-150. – URL: https://www.coleurope.eu/sites/default/files/uploads/page/collegium_48_webversie.pdf. (дата звернення: 9.09.2025 р.).

4. International Law Association Study Group on the Conduct of Hostilities in the 21st Century. The conduct of hostilities and international humanitarian law: challenges of 21st century warfare. *International Law Studies*. – 2017. – Vol. 93. – P. 322–352. – URL: <https://digital-commons.usnwc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1709&context=ils> (дата звернення: 9.09.2025 р.).

Ліна Леонтьєва

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри військового права, Військово-юридичного інституту
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Юрій Семенюк

*слухач другого курсу магістерського рівня вищої освіти
Військово-юридичного інституту
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

ВЗАЄМОДІЯ УКРАЇНИ З МІЖНАРОДНИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ВОЄННИМ ЗЛОЧИНАМ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ

У контексті збройної агресії проти України проблема протидії воєнним злочинам та злочинам проти людяності набуває особливої наукової та практичної значущості. Масові порушення прав людини, руйнування об'єктів цивільної інфраструктури, примусове переміщення населення та інші системні злочини зумовлюють необхідність належної реакції з боку міжнародної спільноти та формування ефективних механізмів притягнення винних осіб до юридичної відповідальності. В умовах сучасних викликів саме міжнародне співробітництво забезпечує не лише належну фіксацію фактів воєнних злочинів, а й створює підґрунтя для розроблення універсальних стандартів захисту прав людини та зміцнення глобальної безпекової архітектури.

Актуальність досліджуваної проблематики полягає в тому, що ефективна міжнародна взаємодія виступає ключовим чинником відновлення справедливості для жертв збройних конфліктів, а також формує прецедент у подоланні безкарності за найтяжчі злочини міжнародного характеру. Аналіз сучасних механізмів міжнародного правосуддя та визначення перспектив їх подальшої оптимізації у контексті війни в Україні дозволяє не лише розкрити існуючі проблеми, але й окреслити шляхи удосконалення міжнародно-правових інструментів захисту.

Міжнародно-правові документи у сфері протидії злочинам проти людяності заклали основу сучасної системи міжнародного правосуддя та механізмів захисту прав людини. Базовими актами у цій сфері є Статут Організації Об'єднаних Націй 1945 року, який закріпив принципи підтримання миру та безпеки у світі [1], Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1948 року займає фундаментальне місце у структурі міжнародних правових актів, тому що стала

першим інструментом такого роду, яка дала чітке правове визначення поняття «геноцид», закріпивши його як окремий злочин проти людяності [2]. Ключовим аспектом цієї конвенції є її подвійний мандат для держав-підписантів: вона не лише встановлює обов'язок переслідувати та карати винних у геноциді, а й визначає зобов'язання активно впроваджувати заходи, спрямовані на його запобігання.

Женевські конвенції та Додаткові протоколи до них визначили міжнародні стандарти ведення війни та захисту цивільного населення, встановивши обов'язки сторін збройного конфлікту щодо гуманного поводження з військовополоненими та пораненими, а також гарантії недоторканності медичного персоналу [3], [4]. У цих документах закріплено, що серйозні порушення гуманітарного права, зокрема напади на цивільних, депортація населення чи використання заборонених засобів ведення війни, кваліфікуються як воєнні злочини і тягнуть за собою міжнародну кримінальну відповідальність.

Римський статут Міжнародного кримінального суду 1998 року став важливим кроком у розвитку міжнародного кримінального права, адже саме він створив постійний міжнародний суд для розгляду найтяжчих злочинів: геноциду, злочинів проти людяності, воєнних злочинів і злочину агресії [5].

Зобов'язання України у межах міжнародних угод і конвенцій формують правову основу співпраці з міжнародною спільнотою у сфері боротьби з воєнними злочинами. Україна є учасницею більшості фундаментальних міжнародних договорів у галузі прав людини та міжнародного гуманітарного права, включно з Женевськими конвенціями та їх додатковими протоколами.

Слід підкреслити, що Україна офіційно визнала юрисдикцію Міжнародного кримінального суду у двох аспектах: по-перше, заявою Міністерства закордонних справ України від 17 квітня 2014 року щодо подій, пов'язаних із масовими порушеннями прав людини під час Революції Гідності, а по-друге, заявою від 8 вересня 2015 року, яка стосувалася злочинів проти людяності та воєнних злочинів, скоєних на території держави у подальший період.

Важливим елементом міжнародної взаємодії виступає співпраця України з міжнародними організаціями, що здійснюють моніторинг та документування порушень міжнародного права. Зокрема, Організація Об'єднаних Націй відіграє визначальну роль у фіксації злочинів та контролі за дотриманням прав людини. Управління Верховного комісара ООН з прав людини здійснює регулярний моніторинг ситуації та публікує офіційні

звіти, які формують доказову базу для міжнародних судових інстанцій. Значну роль у захисті прав українських громадян виконує Рада Європи, насамперед через механізми Європейського суду з прав людини, який розглядає численні індивідуальні заяви щодо порушень, вчинених у контексті збройної агресії. Водночас Організація з безпеки і співробітництва в Європі забезпечувала роботу спеціальних моніторингових місій, діяльність яких була спрямована на документування фактів порушення міжнародного гуманітарного права на тимчасово окупованих територіях України.

Крім того, особливе місце займає взаємодія України з Міжнародним кримінальним судом. У 2022 році прокурор МКС Карім Хан відвідав Україну та ініціював масштабне розслідування злочинів, скоєних у ході збройної агресії Росії [6]. Це стало важливим етапом у процесі забезпечення невідворотності покарання для осіб, відповідальних за злочини проти людяності.

Партнерство з Європейським Союзом та НАТО спрямоване на інституційну та технічну підтримку у сфері розслідувань і правосуддя. Європейський Союз створив Спільну слідчу групу за участі кількох держав-членів ЄС та Міжнародного кримінального суду для збору доказів воєнних злочинів.

Взаємодія України з міжнародними організаціями у сфері протидії воєнним злочинам та злочинам проти людяності супроводжується низкою суттєвих викликів, що безпосередньо впливають на результативність спільних заходів. Серед основних перешкод слід виокремити політичні та правові чинники, які ускладнюють координацію дій між національними органами влади та міжнародними інституціями, знижуючи ефективність збору доказової бази та її використання у судових процесах. Додаткову складність становлять проблеми юрисдикції та визначення меж компетенції, адже розподіл повноважень між національними й міжнародними судовими органами інколи породжує правові суперечності та затримує процедури притягнення винних до відповідальності.

Перспективи подальшого розвитку міжнародної співпраці України полягають у зміцненні інституційної взаємодії, що передбачає формування ефективних каналів комунікації та налагодження системного обміну інформацією між державними структурами та міжнародними партнерами. Важливим напрямом є також удосконалення механізмів правосуддя, здатних оперативно реагувати на виклики сучасних збройних конфліктів і забезпечувати неминучість покарання за тяжкі злочини проти людяності. Крім того, активна співпраця з міжнародними організаціями має стратегічне значення для відновлення верховенства права,

забезпечення справедливості для постраждалих та післявоєнної реконструкції України, що є ключовими чинниками зміцнення національної безпеки та суспільної стабільності.

Висновки і пропозиції. Взаємодія України з міжнародними організаціями у протидії воєнним злочинам становить важливий елемент гарантування прав людини й утвердження принципів міжнародного права. Ефективна співпраця сприяє документуванню та розслідуванню злочинів, притягненню винних до відповідальності, а також підвищенню інституційної спроможності держави та імплементації міжнародних стандартів у національну правову систему.

Основними викликами залишаються політичні та правові обмеження питання юрисдикції та розмежування відповідальності проте розвиток нових механізмів правосуддя та зміцнення співпраці з ООН, Радою Європи, ОБСЄ, Міжнародним кримінальним судом, ЄС та НАТО створює умови для післявоєнної відбудови України відновлення справедливості та забезпечення безпеки і стабільності у суспільстві.

Список використаної літератури:

1. Статут Організації Об'єднаних Націй. [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text (дата звернення: 03.09.2025)

2. Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього: прийнята та проголошена резолюції 96 (I) Генеральної Асамблеї ООН від 11 грудня 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155#Text (дата звернення: 03.09.2025)

3. Конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 року (IV Женевська конвенція 1949 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text. (дата звернення: 03.09.2025)

4. Додатковий протокол до Женевських конвенцій 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text. (дата звернення: 03.09.2025)

5. Римський статут Міжнародного кримінального суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 03.09.2025)

5. Прокурор Міжнародного кримінального суду Карім Хан прибув до України для збору доказів // Бюро судової інформації. URL: <https://court.investigator.org.ua/uk/2022/03/prokuror-mks-karim-han-karim-han-pryuyhav-do-ukrayiny-dlya-zboru-dokaziv/> (дата звернення 03.09.2025)

Олександр Передерій

*кандидат юридичних наук, доцент,
старший викладач кафедри підготовки офіцерів запасу
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Влада Бурлуцька

*студентка 1 курсу кафедри підготовки офіцерів запасу
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

ГЕНДЕРНО-ОБУМОВЛЕНЕ НАСИЛЬСТВО: ДОКУМЕНТУВАННЯ ТА ПРОТИДІЯ СЕКСУАЛЬНОМУ НАСИЛЬСТВУ ЯК ВОЄННОМУ ЗЛОЧИНУ В КОНТЕКСТІ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Гендерно зумовлене насильство є досить поширеним явищем під час будь-яких збройних конфліктів, як міжнародного, так і неміжнародного характеру. Не став винятком і міжнародний збройний конфлікт на території України, який особливо загострився після повномасштабного вторгнення російської федерації.

З 24 лютого 2022 року російські військовослужбовці та проросійські збройні формування систематично застосовують насильство щодо цивільного населення на тимчасово окупованих територіях України. Після визволення Збройними Силами України міст Київської області, зокрема Бучі, Ірпеня та Гостомеля, були зафіксовані численні випадки гендерно-обумовленого насильства щодо жінок. Надалі подібні факти виявлялися й в інших регіонах України, що перебували під окупацією. Повідомлення у ЗМІ й досі постійно фіксують випадки жорстоких воєнних злочинів російських військових, зокрема тих, що пов'язані з гендерно обумовленим насильством. [2 с.33]

Слід зазначити, що поняття «гендерно обумовлене насильство» не має чітко визначених нормативних меж на рівні національного законодавства. Поняття «гендерно-обумовлене насильство», «домашнє насильство» та «сексуальне насильство» часто використовуються як синоніми. Проте під гендерно-обумовленим насильством розуміють порушення широкого спектра прав людини, яке може проявлятися у різних формах до або під час та після збройного конфлікту, а також у контексті домашнього насильства. [5 с. 623]

Види гендерно-обумовленого насильства включають фізичне, психологічне, сексуальне та економічне насильство, домашнє насильство, переслідування, гвалтування, сексуальні домагання, каліцтво жіночих

геніталій, примусову стерилізацію та примусовий аборт, примусовий шлюб, злочини в ім'я так званої честі, насильство в інституційному середовищі, насильство у воєнних, конфліктних та постконфліктних ситуаціях, торгівлю людьми, а також гендерну дискримінацію. [4 с. 334]

За даними українського омбудсмена Д. Лубінця, з початку повномасштабного вторгнення на території України зафіксовано 296 випадків сексуального насильства. Серед постраждалих чоловіків налічується 107 випадків, серед жінок – 179 випадків. Крім того, прокурори зафіксували 15 випадків сексуального насильства стосовно неповнолітніх, з яких 14 стосувалися дівчаток і один – хлопчика.

Серед зафіксованих форм сексуального насильства в умовах конфлікту виявлено зґвалтування, каліцтво або насильство над статевими органами, примусове оголення, погрози зґвалтуванням та примус дивитися на сексуальну наругу над близькими особами.

Слід підкреслити, що під час збройного конфлікту гендерно обумовлене насильство може здійснюватися і стосовно чоловіків. Зокрема, сексуальне насильство, вчинене чоловіками над чоловіками, часто застосовується як метод психологічної війни для деморалізації ворога.

Згідно національному законодавству, гендерно обумовлене насильство в умовах збройного конфлікту або воєнного стану може кваліфікуватися за кількома статтями Кримінального кодексу України. Зокрема, це: стаття 433 – насильство над населенням у районі воєнних дій; стаття 434 – погане поводження з військовополоненими; стаття 438 – порушення законів та звичаїв війни; та стаття 442 – геноцид. [3 с.711]

Аналіз вироків, ухвалених судами України за статтею 438 Кримінального кодексу України, свідчить про відносно невелику кількість остаточних судових рішень, у яких військовослужбовці Збройних Сил рф визнавалися винними у жорстокому поводженні з цивільним населенням України, зокрема у формі гендерно обумовленого сексуального насильства, включно із зґвалтуваннями.

Водночас очевидно, що кількість постраждалих від сексуального гендерно обумовленого насильства з боку військовослужбовців рф у цій війні значно перевищує зафіксовані випадки. Статистика Офісу Генерального прокурора не охоплює всі факти порушень законів та звичаїв війни. Багато постраждалих на деокупованих територіях не наважуються повідомляти про насильство або бояться розголосу, тоді як на тимчасово окупованих територіях кількість постраждалих можна лише оцінювати та припускати. [1 с. 58]

Сексуальне насильство під час конфлікту (СНПК) є міжнародним злочином, регульованим нормами міжнародного права. Основними ознаками СНПК є його зв'язок із збройним конфліктом та відсутність терміну давності для притягнення до відповідальності. СНПК кваліфікується як воєнний злочин, здійснюється поряд із іншими злочинами під час конфлікту та є одним із незаконних методів ведення війни. Вкрай важливою є розробка чіткого визначення «сексуального насильства під час конфлікту» у законодавстві, що необхідно для належного документування злочинів, вчинених у ході збройного конфлікту. Наразі у процесуальному полі існує ряд неконкретизованих ознак, які не забезпечують ефективну ідентифікацію та фіксацію фактів сексуального насильства під час конфлікту. [4 с. 336]

У зв'язку з цим протидія сексуальному насильству під час конфлікту має здійснюватися як реагування на воєнний злочин, а не просто як на кримінальне правопорушення. Це передбачає спеціальні механізми збору доказів, міжнародне співробітництво, притягнення до відповідальності осіб, причетних до воєнних злочинів, та заходи для захисту та реабілітації постраждалих. Водночас, за даними Офісу Генерального прокурора, кількість задокументованих випадків СНПК залишається відносно невеликою, що зумовлено як обмеженим доступом до тимчасово окупованих територій, так і небажанням постраждалих повідомляти про злочини.

Резолюція Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» та наступні резолюції підкреслюють важливість протидії гендерно зумовленому насильству під час збройних конфліктів. Основні аспекти включають: запобігання насильству за ознакою статі через притягнення до відповідальності, забезпечення участі жінок у запобіганні конфліктам і миротворчих процесах, захист прав постраждалих, врахування особливих потреб уразливих категорій жінок і дівчат, а також підтримку участі жінок у економічному відновленні та перехідному правосудді.

Ці принципи відображено у Національному плані дій України з виконання резолюції 1325 на період до 2025 року, затверджені Кабінетом Міністрів України, де зазначено, що однією з ключових проблем є насильство за ознакою статі, включно з сексуальним насильством, пов'язаним з конфліктом. [3 с. 718].

Протидія сексуальному насильству як воєнному злочину передбачає не лише притягнення винних до відповідальності за національним і міжнародним правом, але й запровадження спеціалізованих механізмів

збору доказів, координацію з міжнародними організаціями, забезпечення психологічної та медичної допомоги постраждалим, а також заходи для відновлення їхніх прав. Міжнародне право та практика Міжнародного кримінального суду встановлюють, що сексуальне насильство під час конфлікту не може розглядатися як звичайне кримінальне правопорушення, а має кваліфікуватися як воєнний злочин із відповідними наслідками для винних.

Висновки і пропозиції. Сексуальне насильство під час збройного конфлікту (СНПК) є серйозним порушенням міжнародного гуманітарного права та кваліфікується як воєнний злочин і злочин проти людяності. В Україні наразі здійснюється системна робота щодо фіксації випадків сексуального насильства під час війни. Ефективне документування сексуального насильства є ключовим елементом протидії цим злочинам. Це включає збір свідчень постраждалих, медичну та психологічну експертизу, фото- і відеофіксацію доказів, а також формування офіційних звітів правоохоронних органів. Документування повинно здійснюватися з урахуванням безпеки постраждалих і конфіденційності інформації, щоб мінімізувати додаткові травми та ризики для жертв.

Список використаної літератури:

1. Зейналов А. О. Гендерно зумовлене сексуальне насильство під час міжнародного збройного конфлікту на території України: постановка проблеми. *Серія ПРАВО. випуск 83. частина 3.* : Наук. вісн. Ужгор. Нац. Ун-ту. 2024. С. 55–58. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/07/83-part-3.pdf#page=55> (дата звернення: 05.09.2025).

2. Ірха Ю. Б. Гендерно обумовлене насильство щодо жінок в умовах збройного конфлікту. «Актуальність та особливості наукових досліджень в умовах воєнного стану» : Зб. Тез Міжнар. Науково-практ.інтернет-конф. з нагоди відзначення дня науки-2022 в Україні. 2022. С. 30–33. URL: https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/92522369/36ірник_2022.pdf?1665925359=&response-content-disposition=inline%3B+filename%3D92522369.pdf&Expires=1757210315&Signature=Sl2Y3mZQ-K6AbdLrLnwSAES~w00UundVQSdD5W1rpLEGseIwjcR0HfmQB-x03d3CF0vV7gpxaCbb77BphyAlELXWJApjKVMRPx9KzZXWRY4DUCZkPHejOhxTzGiYJ7qUPyIz7NeH66y31-iHedwlS7wHrXd~vnKt7Y-fTPgBmWrd-chYFwk3g-wb5Wbwh9fSl5llv5S9jtNhHc654NTMaqAj-rdwR9UEdIaPY4RoneaMo8NMAA1-gyuUuLhS05S7KRMMyFdikYbhIh9EMZvUsP4WJ5PXUXCZSxH8fQ0u

92KnbmyOPD2TPrzKWXPamb3jNmXQu3xn4sYutmb91lNt2g__&Key-Pair-Id=APKAJLOHF5GGSLRBV4ZA#page=30 (дата звернення: 05.09.2025).

3. Політова А. С. Кримінальна відповідальність за гендерно зумовлене насильство в умовах збройного конфлікту (воєнного стану). Human rights and public governance in modern conditions: Scientific monograph. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2023. P. 707-728. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-320-0-36>.

4. Царенко О. Протидія гендерно обумовленому насильству в умовах збройного конфлікту державною прикордонною службою України. *Згуртованість суспільства в умовах воєнного стану: актуальність, виклики та шляхи їх подолання* : Збірник матеріалів Всеукр. науково-практ. конф. з міжнар. участю. 2024. С. 334–336. URL: https://elibrary.kdpu.edu.ua/bitstream/123456789/10198/1/Збірник%20тез-2024_Кривий%20Ріг_Згуртованість%20суспільства....pdf#page=334 (дата звернення: 04.09.2025).

5. Шармар О. Згвалтування як форма гендерно-обумовленого насильства в умовах збройного конфлікту. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні та прикладні аспекти* : Матеріали VII Міжнар. науково-практ. конф. (ДДУВС, 17.03.2023). 2023. С. 622–623. URL: <https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/11172/1/282.pdf> (дата звернення: 04.09.2025).

Ліна Леонтєва

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри військового права, Військово-юридичного інституту
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Максим Опанасюк

*слухач другого курсу магістерського рівня вищої освіти
Військово-юридичного інституту
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ КОМАНДИРІВ ЗА ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ

Проблемні питання відповідальності командирів за воєнні злочини та злочини проти людоності в сучасному праві України та міжнародному праві набувають особливої актуальності у зв'язку з триваючою збройною агресією Російської Федерації проти України. Умови воєнного стану висувують перед державою нові виклики, пов'язані з необхідністю забезпечення невідворотності покарання не лише безпосередніх виконавців злочинів, але й тих командирів, які допускають вчинення протиправних дій підлеглими. Згідно зі статтею 17 Конституції України: захист державного суверенітету та територіальної цілісності, а також забезпечення економічної і інформаційної безпеки належать до найважливіших функцій держави і є спільною справою всього українського народу [1]. У той же час стаття 68 Основного Закону встановлює обов'язок кожного громадянина неухильно дотримуватися Конституції та законів України, а також поважати права і свободи, честь та гідність інших осіб [1]. Ці вимоги поширюються і на військовослужбовців, які під час виконання наказів не можуть звільнитися від відповідальності за вчинення міжнародних злочинів.

Кримінальний кодекс України містить низку норм, спрямованих на криміналізацію воєнних злочинів. Зокрема, стаття 438 КК України передбачає відповідальність за вчинення воєнних злочинів, що охоплює широке коло діянь – від жорстокого поводження з військовополоненими або цивільним населенням до невивіркових обстрілів цивільних об'єктів [2]. Проблема полягає у тому, що національне законодавство не містить чітко врегульованого механізму притягнення до кримінальної відповідальності саме командирів, якщо вони не віддавали прямого злочинного наказу, але знали чи повинні були знати про вчинення злочинів підлеглими та не вжили заходів для їх припинення.

У міжнародному гуманітарному праві ця концепція отримала розвиток у вигляді доктрини командної відповідальності. Вперше вона була закріплена у Статуті Нюрнберзького трибуналу, а згодом знайшла відображення у статті 86 і 87 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій 1949 року [3]. Ці норми прямо покладають на командирів обов'язок запобігати порушенням міжнародного гуманітарного права з боку їхніх підлеглих. Відповідно, бездіяльність командира, що призвела до вчинення воєнних злочинів, прирівнюється до самостійного злочину [4, с.330-332].

Особливу актуальність у цьому контексті набуває положення статті 28 Римського статуту Міжнародного кримінального суду, яке передбачає кримінальну відповідальність військових командирів та інших керівників за протиправні дії, скоєні їхніми підлеглими, у разі якщо вони знали або повинні були знати про такі дії та не вжили всіх можливих заходів для їх запобігання або притягнення винних до відповідальності.

Україна ратифікувала Римський статут, і з 1 січня 2025 року стала повноправною державою-учасницею Міжнародного кримінального суду (МКС). Таким чином, положення статті 28 Римського статуту, що визначають відповідальність командирів і керівників за воєнні злочини, набули безпосереднього практичного значення для українських правоохоронних і судових органів.

Серйозною проблемою є також співвідношення між виконанням наказу та кримінальною відповідальністю. Стаття 41 КК України передбачає, що виконання наказу або розпорядження, що заподіяло шкоду правоохоронюваним інтересам, звільняє особу від кримінальної відповідальності, якщо наказ не є явно злочинним. Водночас міжнародне гуманітарне право (стаття 33 Римського статуту) чітко визначає, що наказ про вчинення геноциду чи злочину проти людяності є явно злочинним і не може служити виправданням [5]. Це створює для українських судів додаткові труднощі у кваліфікації дій військовослужбовців, особливо коли йдеться про обстріли цивільних об'єктів або застосування забороненої зброї.

Актуальним є також питання доказування вини командира. На практиці довести, що командир знав або повинен був знати про злочини підлеглих, надзвичайно складно. Тут важливе значення мають дані розвідки, свідчення підлеглих, документи про планування операцій, накази та звіти. Міжнародна практика, зокрема рішення Міжнародного трибуналу щодо колишньої Югославії (справи «Челебіці», «Хаджіхаса-

нович», «Блажкіч»), підтверджує, що навіть відсутність прямого наказу не звільняє командира від відповідальності у разі бездіяльності [6, с.335]. Органам досудового розслідування в Україні доцільно активно використовувати цю практику як орієнтир.

Для вдосконалення законодавства України у цій сфері доцільним є: імплементація положень статті 28 Римського статуту до КК України; уточнення змісту статті 41 КК України у частині відповідальності за виконання явно злочинних наказів; розробка методичних рекомендацій для правоохоронних органів щодо доказування вини командирів; активне використання практики МКС та міжнародних трибуналів у національних судах.

Таким чином, узагальнення правового регулювання та аналіз практики його застосування дозволяють виокремити низку принципових проблемних аспектів, пов'язаних із питанням відповідальності командирів за вчинення воєнних злочинів в Україні. Насамперед слід зазначити, що чинний Кримінальний кодекс України не містить норми, яка б прямо закріплювала інститут командної відповідальності у відповідності до міжнародних правових стандартів. Така прогалина у законодавстві істотно ускладнює можливість ефективного кримінального переслідування командирів за протиправні дії, вчинені їхніми підлеглими.

Другою суттєвою проблемою є складність доведення обізнаності командира щодо підготовки або факту вчинення злочину. З огляду на особливості організації та проведення військових операцій, специфіку ієрархічної структури військової служби, а також труднощі зі збором належних доказів, підтвердження знання командира часто має уривчастий характер і потребує залучення непрямих доказів, що негативно позначається на результативності кримінального переслідування.

Третьою проблемною площиною виступає колізія між національними нормами, які регулюють виконання наказів, та міжнародно-правовими стандартами, що закріплені у міжнародних договорах і рішеннях судових органів міжнародної юстиції. У межах вітчизняної правової системи досі не сформовано стабільного й ефективного механізму узгодження положень Конституції України, Кримінального кодексу та міжнародних актів, що мають пріоритетне значення.

Ще одним дискусійним питанням залишається недостатній рівень імплементації міжнародно-правових норм у внутрішнє законодавство України. Попри те, що ратифіковані міжнародні договори є невід'ємною частиною національної правової системи, відсутність спеціальних

процедур їх імплементації та належного методичного забезпечення для правозастосувачів обумовлює неоднозначність судової практики.

Висновки і пропозиції. З огляду на викладене, існуючі проблеми свідчать про необхідність подальшої гармонізації кримінального законодавства України з міжнародними нормами, зокрема з положеннями Римського статуту Міжнародного кримінального суду, що визначають чіткі критерії командної відповідальності. Удосконалення нормативно-правової бази у цій сфері сприятиме забезпеченню невідворотності покарання для командирів, які допустили або сприяли вчиненню воєнних злочинів, та посиленню авторитету України як правової держави, яка послідовно дотримується міжнародних стандартів у галузі прав людини та глобальної безпеки.

Список використаної літератури:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 9.09.2025 р.).
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня. 2001 року № 2314-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 9.09.2025 р.)
3. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 08.06.1977 / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 9.09.2025 р.).
4. Колотуха Іван О. Особливості відповідальності командирів під час війни. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 6. С.328-332
5. Римський статут Міжнародного кримінального суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 9.09.2025 р.).
6. Green L. C. Command Responsibility in International Humanitarian Law/ International Criminal Law 1995 № 5 p. 451.

Олександр Передерій

*кандидат юридичних наук, доцент,
старший викладач кафедри підготовки офіцерів запасу
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Вероніка Сухенко

*студентка 1 року Кафедри підготовки офіцерів запасу
військово-юридичного інституту Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого*

ДЕПОРТАЦІЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ РОСІЙСЬКОЇ ПОЛІТИКИ «РУСИФІКАЦІЇ»: ЗАГРОЗА ДЛЯ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ДІТЕЙ

Проблематика депортації завжди займала особливе місце в історії міжнародних відносин та прав людини. Для російської федерації цей інструмент був і залишається одним із ключових засобів впливу, контролю та нав'язування політики асиміляції на сусідні народи. Сьогодні, в умовах повномасштабної війни проти України, РФ відтворює ці практики, здійснюючи примусове переміщення українських дітей з тимчасово окупованих територій на свою.

Визначення депортації наведено в статті 7 Римського статуту Міжнародного кримінального суду. Згідно з пунктом «d» пункту 2 цієї статті, депортація або насильницьке переміщення населення означає насильницьке переміщення відповідних осіб шляхом виселення або інших примусових дій з території, на якій вони законно перебувають, за відсутності підстав, що допускаються міжнародним правом. [4]

На основі реалізації стратегічно плану «Bring Kids Back UA» було систематизовано дані щодо масштабів примусової депортації українських дітей. Згідно з офіційною статистикою, зафіксовано 19 546 випадків незаконних депортацій та примусових переміщень. Водночас завдяки консолідованим зусиллям вдалося повернути 1 605 дітей із депортації, примусових переміщень та тимчасово окупованих територій. [7]

Втім, слід зазначити, що наведені цифри можуть не повністю відображати реальну кількість депортованих дітей, оскільки на частині території України тривають активні бойові дії, а значна частина залишається тимчасово окупованою. Крім того, росія свідомо перешкоджає доступу до інформації щодо процесів так званої «евакуації». Такі обмеження значно ускладнюють збір даних для компетентних органів як з української сторони, так і з боку міжнародних інституцій.

Згідно з вищенаведеними статистичними даними, кількість повернутих дітей залишається незначною у порівнянні з масштабами їхньої примусової депортації. Це свідчить про обмежені ефективності більшості міжнародних організацій, уповноважених захищати права дітей, які постраждали від збройних конфліктів. На тимчасово окупованих територіях України їхня діяльність з різних причин виявляється не результативною. Унаслідок цього повернення депортованих дітей здебільшого відбувається не завдяки міжнародним механізмам захисту, а за посередництва третіх країн. [6 с.310]

Вивчаючи та аналізуючи злочини рф, можна впевнено стверджувати, що росія фактично змінює особистість дитини, що істотно знижує шанси на її ідентифікацію та повернення до рідної сім'ї. Прикладом є випадок, коли російський депутат С. Миронов удочерив десятимісячну дитину з Херсонщини, Маргариту, і змінив її персональні дані. Так дії підпадають під визначення геноциду згідно з Конвенцією про запобігання злочину геноциду та покарання за нього. [5 с.155-157]. Русифікація передбачає примусовий перехід на російську мову та асиміляцію українського народу з російськими звичаями й культурою. Дії росії спрямовані на знищення української національної ідентичності, при цьому порушуються їхня честь і гідність. Дітей силоміць викрадають, піддають насильству та примушують вивчати мову й історію агресора всупереч їхній волі. Такі дії агресора системно порушують права людини, зокрема на свободу, честь і гідність, а постраждалими виступають українські діти.

Більше того, росія свідомо змінила своє законодавство, щоб спростити процедуру усиновлення українських дітей із тимчасово окупованих територій. Усиновлення ніколи не повинно відбуватися під час або одразу після надзвичайних ситуацій, а діти розлучені з батьками в умовах гуманітарної кризи, не можуть вважатися сиротами. Єдиним правильним прийнятим рішенням у таких випадках є возз'єднання сім'ї, якщо це відповідає інтересам дитини. Незважаючи на це, відомі численні випадки, коли викрадені діти піддавалися усиновленню на території країни-агресора російськими громадянами. Для стимулювання інтересу таких усиновлень навіть запроваджувалися певні механізми заохочень. Це свідчить про зміну вектору мотивації усиновлення, коли інтереси дитини та сім'ї відходять на другий план, поступаючись місцем корисливим мотивам. [1 с.62]

Окремої уваги заслуговує стаття 8 Конвенції ООН про права дитини (1989), що гарантує дитині право на збереження своєї ідентичності, включаючи громадянство, ім'я та сімейні зв'язки. Будь-яке втручання у ці права без законних підстав є неприпустимими і потребує міжнародного засудження. Окрім того, притягнення до відповідальності як держави, так і окремих осіб має ключове значення для відновлення справедливості та попередження подібних злочинів у майбутньому. [2 с.8]

Під час повномасштабного вторгнення саме Парламентська асамблея Ради Європи вперше на міжнародному рівні у своїй резолюції кваліфікувала примусову депортацію та насильницьке переміщення українських дітей до рф як акт геноциду. У документі також міститься заклик до Міжнародного кримінального суду розглянути питання про кримінальне переслідування винних у скоєнні цього злочину. [3 с.106]

У свою чергу, Міжнародний кримінальний суд став одним з небагатьох міжнародних інституцій, що продемонстрував реальні кроки у відповідь на численні факти депортації українських дітей, змінивши політичну риторику «рішучих засуджень». Він висунув офіційні звинувачення президенту рф в. путіну та уповноважений при президентові рф з прав дитини, а також видав ордери на їх арешт, чим підтвердив визнання особистої відповідальності найвищих посадових осіб за скоєнні злочини. [6 с.310]

У цьому контексті слід зазначити, що сам факт притягнення до відповідальності окремих фізичних осіб, навіть президента рф та інших високопосадовців, не є достатнім покаранням за злочини, які фактично здійснюються тисячами громадян росії. Серед цих дій – виконання наказів про депортацію, сприяння примусовому усиновленню українських дітей російськими родинами, а також навчання дітей у російських школах за пропагандистськими програмами.

Висновки і пропозиції. Українські діти опинилися беззахисними перед руйнівною силою російської агресії. У ході збройного конфлікту вони зазнають фізичного, сексуального та емоційного насильства. Дії росії впливають на їхнє правове, гуманітарне, соціальне та економічне становище, одночасно підриваючи основи дитячого життя. Україна наразі об'єднує зусилля систем правосуддя, урядів, громадських організацій та міжнародної спільноти, щоб максимально використати кожну можливість для протидії порушенням міжнародного права та прискорення повернення дітей додому.

Список використаної літератури:

1. Болістовська Д., Бурак М. Депортація росією дітей з України як складова геноциду. *«Безпекова ситуація в Україні в умовах війни: стан, загрози, напрями забезпечення»* : ЗБ. ТЕЗ науково-практ. круглого столу. 2023. С. 61–65. URL: https://www.knuba.edu.ua/wp-content/uploads/2023/11/zbirnyk_kruglyj-stil_26.09.2023.pdf#page=62 (дата звернення: 05.09.2025).

2. Вилков С. Примусова депортація українців під час російсько-української війни як злочин проти людяності. 2024. С. 5–10. URL: <https://journals.maup.com.ua/index.php/law/article/view/4528/4836> (дата звернення: 05.09.2025).

3. Осадча А. Насильницька депортація та незаконне переміщення українських дітей як акт геноциду українського народу. *Протидія злочинності в умовах довготривалої війни* : Зб. матеріалів Всеукр. науково-практ. конф. 2025. С. 165–167. URL: https://www.researchgate.net/profile/Anna-Politova-2/publication/393090060_Politova_AS_Protidia_voennim_zlocinam_v_Ukraini_Protidia_zlocinnosti_v_umovah_dovgotrivaloi_vijni_zbirnik_materialiv_Vseukrainskoi_naukovo-practicnoi_konferencii_m_Harkiv_20_travna_2025_r_Harkiv_Urajt/links/685e9a3ae4632b045dc82014/Politova-AS-Protidia-voennim-zlocinam-v-Ukraini-Protidia-zlocinnosti-v-umovah-dovgotrivaloi-vijni-zbirnik-materialiv-Vseukrainskoi-naukovo-practicnoi-konferencii-m-Harkiv-20-travna-2025-r-Harkiv-Uraj.pdf#page=166 (дата звернення: 05.09.2025).

4. Римський статут міжнародного кримінального суду : Статут Міжнар. судів від 17.07.1998 : станом на 21 серп. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 06.09.2025).

5. Шелест Н. Депортація українських дітей російською федерацією як міжнародно-правовий делікт. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії. РОЗДІЛ IV. Політичні інститути та процеси*, 2 (19). 2024. С. 307–319. URL: <https://relint.vnu.edu.ua/index.php/relint/article/view/380/369> (дата звернення: 05.09.2025).

6. Bring Kids Back UA. URL: <https://www.bringkidsback.org.ua> (дата звернення: 05.09.2025).

4. ТРИБУНА МОЛОДОГО УЧЕНОГО

Каріна Пиль

*курсант Харківського національного університету
Повітряних Сил імені Івана Кожедуба*

Олександр Хіжнюк

*викладач Харківського національного університету
Повітряних Сил імені Івана Кожедуба*

ГАРАНТІЇ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ І ЧЛЕНІВ ЇХНІХ СІМЕЙ В УМОВАХ ВІДСІЧІ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ ЗАГАРБНИКІВ

У контексті повномасштабної збройної агресії загарбників проти України, яка триває з 2014 року й набула особливої інтенсивності з 24 лютого 2022 року, соціально-правовий захист військовослужбовців та членів їхніх сімей є надзвичайно важливим елементом національної безпеки, соціальної політики та загальносуспільної єдності [1, с. 18]. Українські захисники, які щодня ризикують життям, виконуючи обов'язок перед Батьківщиною, потребують не лише військової підтримки на фронті, а й надійного соціального тилу [2, с. 392].

Гарантії, які надає держава – пенсійне забезпечення, медичне обслуговування, страхування життя та здоров'я, забезпечення житлом, пільги на навчання, пріоритет у працевлаштуванні, правовий захист, психологічна реабілітація, а також допомога родинам загиблих військових – мають не декларативний, а практичний зміст [3, с. 25]. Це підтвердження не тільки вдячності суспільства, але й дієвий інструмент підтримки морального духу армії, що мотивує військовослужбовців до служби та зміцнює довіру до держави [4, с. 42]. Наприклад, держава гарантує одноразову грошову допомогу в разі загибелі чи інвалідності військовослужбовця, а також щомісячні виплати членам його родини [5, с. 1].

Особливо важливо, що такі виплати надавалися не лише на папері, а й були своєчасно і в повному обсязі реалізовані на практиці [6, с. 101].

Крім того, важливою складовою є забезпечення житлом. У багатьох випадках, особливо для учасників бойових дій, ветеранів АТО/ООС чи військових, які залишилися з інвалідністю, це є питанням гідного життя

після повернення з фронту [7, с. 58]. Ще один важливий аспект – це медичне забезпечення, яке має включати не тільки лікування поранень, а й тривалу реабілітацію, зокрема психологічну підтримку, адже посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) є надзвичайно поширеним серед учасників бойових дій [8, с. 73].

Не менш важливою є система освіти і працевлаштування для військовослужбовців після звільнення з лав ЗСУ в процесі адаптації до реалій цивільного життя [9, с. 12]. Державна підтримка має забезпечити механізм пристосування до нових умов, перекваліфікацію, надання можливостей для подальшого розвитку [10, с. 89]. Особливої уваги заслуговує соціальний захист членів сімей військових, зокрема дітей, які повинні мати доступ до пільгової освіти, психологічної підтримки, соціальної опіки та поваги з боку суспільства [11, с. 33].

Таким чином, гарантії соціального й правового характеру є багатограним поняттям, що охоплює не лише виплати й пільги, а цілу систему державної турботи, від моменту мобілізації до повної інтеграції ветерана у мирне життя [12, с. 109].

Однак на практиці виникає чимало викликів, які ставлять під сумнів ефективність реалізації навіть уже передбачених законодавством гарантій [13, с. 55]. Серед найбільш поширених проблем – бюрократичні перешкоди, що ускладнюють процес оформлення пільг, компенсацій чи отримання статусу учасника бойових дій [14, с. 95]. Часто військовослужбовцям або членам їхніх родин доводиться долати складну систему документального підтвердження, що в умовах емоційного виснаження, часткової втрати працездатності чи травми може стати справжнім випробуванням [15, с. 40].

Недостатнє фінансування програм – це ще одна критична проблема. У ситуації війни бюджетні ресурси часто розподіляються нерівномірно, і, на жаль, іноді саме соціальні програми для військових потрапляють у “тінь” більш термінових оборонних витрат [3, с. 26].

Юридична невизначеність стосується передусім ситуацій із пораненими, зниклими безвісти та військовополоненими [9, с. 14]. Родини таких осіб нерідко залишаються без правової підтримки, адже статус не завжди швидко встановлюється [5, с. 2]. В Україні все ще бракує окремого законодавчого акту, що комплексно регулює питання соціально-правового захисту військовослужбовців та їхніх родин [14, с. 92].

Саме тому необхідним є глибоке реформування й модернізація існуючої системи [12, с. 110]. Зокрема, слід забезпечити пріоритетне фі-

нансування соціальних програм для військових на всіх рівнях – від державного до місцевого [4, с. 44]. Доцільним є впровадження цифрових інструментів обліку та обслуговування [8, с. 75].

Крім того, необхідно створити незалежні моніторингові структури або омбудсменські органи, які б мали повноваження перевіряти дотримання прав військових, реагувати на звернення та ініціювати перевірки [11, с. 35].

З метою вивчення ефективності реалізації соціально-правових гарантій в Україні мною було проведено анкетування серед 50 родин військовослужбовців (у тому числі з числа поранених та загиблих), а також інтерв'ювання 10 працівників територіальних центрів надання соціальних послуг [13, с. 58].

Основні результати дослідження:

- 68% опитаних респондентів зазначили, що стикалися з труднощами під час оформлення пільг або виплат [6, с. 103];
- 54% родин загиблих очікували на грошову компенсацію понад 3 місяці [5, с. 3];
- 72% вказали на недостатній рівень психологічної підтримки [8, с. 77];
- 80% висловили потребу в чіткій цифровій платформі для взаємодії з державними органами [10, с. 91];
- серед працівників соцслужб 90% визнали, що нинішня законодавча база складна для оперативного виконання і потребує оновлення [14, с. 93].

Ці дані підтверджують актуальність проблем, окреслених у роботі, та свідчать про потребу в комплексному реформуванні системи підтримки військових та їхніх родин [7, с. 59]. Соціально-правовий захист військовослужбовців та членів їхніх сімей в умовах збройної агресії проти України – це не лише юридична норма, а й глибоко гуманітарна місія держави [1, с. 19]. Надання гарантій, як-от гідне грошове забезпечення, медична й психологічна допомога, житлові пільги, правова підтримка та соціальна адаптація, є важливим свідченням того, що країна цінує своїх захисників і бере на себе відповідальність за їхнє життя після служби.

Висновки і пропозиції. Попри значні досягнення у сфері законодавчого забезпечення, існує низка проблем, які потребують негайного вирішення: це й надмірна бюрократія, і фрагментарність правового регулювання, і нестача фінансових та інституційних ресурсів. Для ефек-

тивного вирішення цих викликів необхідно комплексно підходити до реформ – удосконалювати законодавство, зміцнювати державні механізми реалізації прав, залучати громади, цифровізувати послуги й створювати незалежні структури контролю.

Тільки завдяки послідовній державній політиці, суспільній підтримці та людяності у ставленні до кожного захисника ми зможемо побудувати справедливу, сильну та вдячну державу. Турбота про військових – це фундамент довіри до влади, єдності в тилу та перемоги на фронті.

Список використаної літератури:

1. Резнікова О. А. Концептуальні підходи до вибору моделі забезпечення національної стійкості. *Стратегічні пріоритети*. 2019. № 1 (49). С. 18–27.
2. Військове право України: підручник / за заг. ред. А. М. Колодія, О. В. Кривенка, Й. Я. Пашинського. Київ: НУОУ імені Івана Черняхівського, 2019. 392 с.
3. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їхніх сімей: Закон України від 20.12.1991 № 2011-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12> (дата звернення: 25.05.2025 р.)
4. Гузенко В. Пільги для учасників бойових дій: аналіз чинного законодавства. *Юридичний вісник*. 2021. № 3. С. 42–48.
5. Ситник О. Цифрова трансформація у сфері соціального забезпечення військовослужбовців. *Державне управління: теорія і практика*. 2022. № 2. С. 101–109.
6. Литвиненко М. Соціальні гарантії для військових: проблеми реалізації. *Соціальний захист*. 2020. № 4. С. 25–31.
7. Ковальчук І. Освіта й працевлаштування ветеранів: виклики адаптації. *Соціальна політика і право*. 2022. № 1. С. 58–64.
8. Пашинська Г. Психологічна підтримка військовослужбовців: потреби та практика. *Психологія і суспільство*. 2020. № 2. С. 73–79.
9. Савчук Л. Правовий статус осіб, зниклих безвісти під час війни. *Право України*. 2023. № 6. С. 55–61.
10. Кравченко Т. Необхідність реформування системи соціального захисту військових. *Українська публічна політика*. 2023. № 1. С. 12–18.
11. Міністерство оборони України. Інформація щодо одноразових виплат сім'ям загиблих. 2023. URL: <https://www.mil.gov.ua/news/compensation2023> (дата звернення: 25.05.2025 р.).

12. Постанова Кабінету Міністрів України № 168 від 28.02.2022 «Про деякі питання виплати грошового забезпечення військовослужбовцям». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2022> (дата звернення: 25.05.2025 р.).

13. Омбудсман України. Звіт щодо дотримання прав військовослужбовців. 2022. URL: <https://ombudsman.gov.ua> (дата звернення: 25.05.2025 р.).

14. Ткаченко Р. Законодавче регулювання статусу ветеранів війни. *Юридичний науковий журнал*. 2021. № 3. С. 89–95.

15. Білан Н. Роль громадянського суспільства у підтримці військовослужбовців. *Громадянське суспільство*. 2023. № 4. С. 33–40.

ДЕРЖАВНІ ТА МІСЦЕВІ ПРОГРАМИ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ

В умовах триваючої збройної агресії російської федерації проти України надзвичайної актуальності набуває питання соціально-правового захисту військовослужбовців, ветеранів війни та членів їхніх сімей. Забезпечення належного рівня такої підтримки виступає одним із ключових завдань державної політики у сфері національної безпеки та оборони. Ефективність реалізації державних і місцевих програм соціальної підтримки безпосередньо впливає не лише на ступінь захищеності окремих категорій громадян, а й на загальний рівень довіри суспільства до державних інституцій, формування позитивного морально-психологічного клімату в армії та підтримання бойового духу військовослужбовців і їхніх родин.

Важливо наголосити, що у сучасних умовах воєнного стану військовослужбовці виконують надзвичайно складний і небезпечний конституційний обов'язок – оборону незалежності, суверенітету й територіальної цілісності України. Досить часто це супроводжується пораненнями, тяжкими фізичними та психологічними травмами, інвалідністю, а у деяких випадках – загибеллю захисників. Унаслідок цього особливого значення набуває завдання держави забезпечити комплексну систему підтримки таких осіб та їхніх родин. Йдеться не лише про матеріальну допомогу, але й про надання якісної медичної, психологічної та соціально-правової допомоги, створення умов для гідної реабілітації та інтеграції у суспільне життя. Фактично, йдеться про необхідність вироблення стійкої моделі соціального партнерства між державними інституціями, органами місцевого самоврядування та громадянським суспільством.

Нині державні та місцеві програми соціальної підтримки військовослужбовців і ветеранів виконують роль своєрідного соціального щита, спрямованого на всебічне забезпечення потреб зазначених категорій. Їх зміст охоплює широкий спектр напрямів: від грошового та матеріального забезпечення, надання житлових і побутових пільг, доступу до якісної медичної допомоги та психологічної підтримки – до створення умов для спортивної реабілітації, отримання освіти, перекваліфікації та

подальшої професійної адаптації в умовах мирного життя. Особливого значення у цьому контексті набувають питання розвитку системи реабілітаційних центрів, програм працевлаштування ветеранів, а також створення соціальних гарантій для членів родин загиблих військовослужбовців.

Водночас, практика функціонування таких програм свідчить про наявність низки системних проблем, серед яких ключовими є: недостатня координація між центральними та місцевими органами влади; несвоєчасність або обмеженість фінансового забезпечення; низький рівень поінформованості ветеранів та членів їхніх родин про наявні соціальні гарантії; надмірна бюрократизація процедур отримання допомоги; корупційні ризики, що знижують ефективність реалізації заходів. Ці фактори негативно позначаються на рівні довіри військовослужбовців та їхніх родин до державних інституцій, що у свою чергу може мати деморалізуючий вплив на особовий склад.

Таким чином, дослідження ефективності державних та місцевих програм соціально-правового захисту військовослужбовців і ветеранів війни є надзвичайно актуальним як у науковому, так і в практичному вимірі. Воно дозволяє не лише виявити сильні та слабкі сторони існуючої системи, а й розробити науково обґрунтовані пропозиції щодо її вдосконалення. У перспективі це сприятиме підвищенню рівня соціальної справедливості, утвердженню довіри громадян до держави та забезпеченню належного ставлення суспільства до тих, хто виконує почесну місію захисту України.

Держава постійно працює над розробкою та впровадженням нових програм соціальної підтримки для військовослужбовців, ветеранів війни та членів їх сімей, які спрямовані на покращення якості життя, відновлення та забезпечення їхньої інтеграції в суспільство. Однією з таких ініціатив є програма “VARTO” Українського ветеранського фонду. Дана програма спрямована на надання фінансової та освітньої підтримки для започаткування бізнесу підприємців-ветеранів, організовує психологічну допомогу та юридичні консультації, що сприяє економічній активності ветеранів та їх соціальній стійкості [1].

Програма “Фахівець із супроводу ветеранів” є провідною урядовою ініціативою, що передбачає закріплення спеціаліста-куратора за ветераном або демобілізованим військовим. Такий фахівець допомагає отримувати соціальні послуги, оформлювати документи, отримувати медичну, психологічну та житлову допомогу. Дана програма мінімізує

бюрократичні бар'єри та забезпечує індивідуальний підхід до кожного ветерана та його родини [2].

Особливого значення у сучасних умовах набувають програми, спрямовані на надання психологічної допомоги та забезпечення спортивно-реабілітаційних заходів для військовослужбовців і ветеранів. Саме ці напрями соціальної підтримки є найбільш затребуваними та результативними, адже вони сприяють відновленню внутрішньої гармонії, подоланню негативних наслідків бойового стресу та поверненню ветеранів і членів їхніх родин до повноцінного суспільного життя. Психологічна реабілітація розглядається як ключовий чинник формування здорового соціального середовища, адже здатність подолати травматичний досвід безпосередньо впливає на рівень соціальної інтеграції та якість життя осіб, які брали участь у бойових діях.

Однією з найбільш важливих державних ініціатив у цьому напрямі є програма безоплатної психологічної допомоги, що впроваджується Міністерством у справах ветеранів України. Її особливість полягає у багаторівневій структурі, яка забезпечує комплексний підхід до надання психологічної та реабілітаційної підтримки.

Зокрема, програма передбачає три рівні допомоги:

- перший рівень передбачає надання соціально-психологічного супроводу, первинного консультування та допомоги у вирішенні повсякденних життєвих питань;
- другий рівень охоплює спеціалізовану психологічну допомогу, зокрема проведення індивідуальних, сімейних та групових консультацій, спрямованих на подолання емоційних і поведінкових проблем;
- третій рівень становить собою комплексну медико-психологічну реабілітацію, яка здійснюється мультидисциплінарними командами висококваліфікованих спеціалістів (психологів, психотерапевтів, психіатрів, соціальних працівників та реабілітологів).

Головною метою програми є створення доступної системи безоплатної психологічної допомоги для ветеранів війни та членів їхніх сімей. Її завданням є не лише відновлення емоційної рівноваги й внутрішнього ресурсу учасників бойових дій, а й підвищення рівня їх соціальної адаптації, профілактика посттравматичних розладів, запобігання соціальній ізоляції та формування умов для активної участі у суспільному й професійному житті.

Таким чином, реалізація подібних програм має стратегічне значення як для окремих категорій громадян, так і для суспільства в цілому. Вона сприяє формуванню позитивного іміджу держави як гаранта соціальної справедливості, підвищує довіру ветеранів та їхніх родин до інституцій публічної влади та зміцнює соціальну згуртованість у період воєнних викликів.

Програма “Ветеранський спорт” є комплексною ініціативою Міністерства у справах ветеранів України та Міністерства цифрової трансформації України, що надає ветеранам та учасникам бойових дій з інвалідністю щоквартальну фінансову допомогу в розмірі 1500 грн для відвідування спортивних залів, басейнів та інших закладів фізичної культури. Дана програма сприяє фізичному відновленню, покращенню психологічного здоров’я та соціальній інтеграції ветеранів через активний спосіб життя [3].

Висновки і пропозиції. Комплекс державних, місцевих та громадських програм підтримки ветеранів та членів їх сімей забезпечує їхню соціальну та психологічну адаптацію, сприяє реабілітації, професійній інтеграції, відновленню та зміцненню фізичного здоров’я. Ефективна реалізація цих заходів підвищує соціальну стійкість ветеранів і формує умови для гідного життя їхніх родин, виступаючи важливим механізмом державного та суспільного забезпечення безпеки та підтримки. Потрібно й надалі збільшувати фінансування таких програм та проєктів, розширювати мережі центрів психологічної допомоги та спортивних програм для ветеранів, а також регулярно оцінювати ефективність існуючих програм та постійно оновлювати їх з урахуванням потреб ветеранів та членів їх сімей. Громадяни, котрі віддали життя та здоров’я заради безпеки та майбутнього України, мають залишатися у центрі уваги держави, яка мусить гарантувати їм та їхнім родинам гідний рівень соціально-правового захисту.

Список використаної літератури:

1. ВАРТО діяти // Український ветеранський фонд – URL: <https://veteranfund.com.ua/contests/varto-diiaty/> (дата звернення: 04.09.2025).
2. Впровадження у громадах фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб // Міністерство у справах ветеранів України. URL: <https://mva.gov.ua/prescenter/category/86-novini/vidpovidi-na-kluchovi-pitannya-schodo-vprovadzhennya-u-gromadah-fahivtsiv-iz-suprovodu-veteraniv-viyni-ta-demobilizovanih-osib> (дата звернення: 05.09.2025).

3. Фінансова допомога на заняття спортом для ветеранів: можливості програми “Ветеранський спорт” у 2025 році – Finance.ua. URL: <https://finance.ua/ua/saving/veteranskyi-sport-skilky-hroshei-mozhut-otrymaty-uchasnyky-boiovykh-dii-na-sportyvni-zaniattia> (дата звернення: 06.09.2025).

ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИНАМ, ВЧИНЕНИМ ПІД ЧАС АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ

Повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну 24 лютого 2022 року стало не лише актом агресії, а й причиною скоєння масштабних воєнних злочинів, злочинів проти людяності та геноциду. Ці дії, спрямовані на знищення української державності та ідентичності, порушують фундаментальні принципи міжнародного права, закріплені в Статуті ООН, Женевських конвенціях та Римському статуті Міжнародного кримінального суду (МКС). Протидія цим злочинам є пріоритетним завданням для української держави та всієї міжнародної спільноти, оскільки безкарність за такі звірства загрожує основам світового правопорядку.

Задokumentовані випадки вбивств, тортур, сексуального насильства, руйнування цивільної інфраструктури, примусової депортації дітей та інших цивільних осіб свідчать про системний характер злочинних дій. На сьогодні в Україні зареєстровано десятки тисяч кримінальних проваджень щодо злочинів, вчинених під час агресії РФ проти України, що свідчить про безпрецедентний масштаб проблеми [1, 2].

Процес документування та розслідування воєнних злочинів, злочинів проти людяності, геноциду та злочинів агресії потребує координації зусиль різних інституцій – від українських правоохоронних органів та прокуратури до міжнародних судових інстанцій та неурядових організацій. Притягнення до відповідальності не лише безпосередніх виконавців, а й найвищого військово-політичного керівництва РФ є ключовим для відновлення справедливості та запобігання подібним злочинам у майбутньому.

Протидія воєнним злочинам, злочинам проти людяності, геноциду та злочинам агресії ґрунтується на нормах міжнародного гуманітарного права (МГП) та міжнародного кримінального права. Основоположними документами є:

Римський статут Міжнародного кримінального суду, який дає визначення чотирьом категоріям міжнародних злочинів: воєнні злочини, злочини проти людяності, геноцид та злочин агресії [3].

Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи до них, які визначають серйозні порушення законів і звичаїв війни, такі як умисні вбивства, тортури, нелюдське поводження, захоплення заручників [4].

Згідно з українським кримінальним законодавством, більшість злочинів, вчинених під час війни, кваліфікуються за статтями Кримінального кодексу України. Ключовими статтями, що імплементують норми міжнародного права, є:

Стаття 437 КК України “Злочин агресії» кваліфікує дії, що полягають у плануванні, підготовці, розв’язуванні агресивної війни чи воєнного конфлікту, а також участь у змові, що спрямована на вчинення таких дій.

Стаття 438 КК України “Воєнні злочини” є основою для кваліфікації воєнних злочинів в Україні. Вона передбачає відповідальність за жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, використання заборонених засобів ведення війни, незаконне переміщення або депортацію дитини та інші порушення законів та звичаїв війни.

Стаття 442 КК України “Геноцид” передбачає кримінальну відповідальність за дії, вчинені з наміром знищити повністю або частково будь-яку національну, етнічну, расову чи релігійну групу.

Стаття 442¹ КК України “Злочини проти людяності” передбачає кримінальну відповідальність за умисне вчинення в межах широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення [5].

Внаслідок вчинених злочинів рф в період повномасштабного вторгнення, відповідно до статистичних даних Офісу Генерального прокурора, станом на 02.09.2025 року правоохоронцями України до єдиного реєстру досудових розслідувань внесено:

- 179 803 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 438 КК України “Воєнні злочини”;
- 112 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 437 КК України “Злочин агресії”;
- 90 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 436 КК України “Пропаганда війни”;
- 22830 кримінальних правопорушень за злочини проти національної безпеки, передбачених ст.ст. 110, 111-1, 111-2, 113 КК України [2].

В Україні розслідування міжнародних злочинів проводить Офіс Генерального прокурора у співпраці зі слідчими Служби безпеки України, Національної поліції та Державного бюро розслідувань. Загальне керів-

ництво процесом здійснює Офіс Генерального прокурора, який ініціює та реєструє кримінальні провадження.

Угода між Україною та Радою Європи про створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України є ключовим документом, спрямованим на забезпечення відповідальності за найтяжчі міжнародні злочини. Ця угода, ратифікована Законом України № 4518-IX від 15.07.2025, закладає правову основу для створення міжнародного механізму, який зможе притягнути до відповідальності вищих посадових осіб рф за рішення про розв'язання та ведення агресивної війни проти України. Вона є відповіддю на правову прогалину, що існує в міжнародному праві [6].

Створення Спеціального трибуналу зумовлена обмеженою юрисдикцією Міжнародного кримінального суду (МКС). Хоча МКС має повноваження розслідувати воєнні злочини, злочини проти людяності та геноцид на території України, він не може повною мірою переслідувати керівництво держави-агресора за сам злочин агресії.

Трибунал діятиме в рамках Ради Європи і не дублюватиме, а доповнюватиме роботу МКС. Його мандат буде вузько сфокусований на злочині агресії, тоді як МКС продовжить розслідування інших міжнародних злочинів. Такий підхід забезпечує системність і ефективність у притягненні винних до відповідальності, дозволяючи різним інституціям зосередитися на конкретних видах злочинів. Це важливий крок до утвердження принципу невідворотності покарання за агресію на міжнародному рівні.

Висновки і пропозиції. Процес притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення воєнних злочинів, злочинів проти людяності, геноциду та злочинів агресії в Україні стикається з низкою серйозних викликів. Масштаб злочинів – величезна кількість епізодів вимагає значних ресурсів для документування та розслідування. Доступ до доказів – ускладнений доступ до тимчасово окупованих територій унеможливорює повне збирання доказів та проведення досудових розслідувань. Ухилення від правосуддя – Росія відмовляється співпрацювати з міжнародними інституціями, а обвинувачені особи переховуються на території рф.

Незважаючи на це, міжнародна спільнота продовжує підтримувати зусилля України, об'єднуючись для забезпечення правосуддя.

Протидія воєнним злочинам, злочинам проти людяності, геноциду та злочинам агресії вчиненим під час агресії рф проти України, є комп-

лексним і багатогранним процесом, який включає національні та міжнародні механізми. Україна демонструє лідерство у документуванні та розслідуванні цих злочинів, а її зусилля підтримує міжнародна спільнота. Створення Спеціального трибуналу є значним кроком у забезпеченні правосуддя. Хоча попереду ще багато викликів, спільна робота правових інституцій дає надію на те, що винні будуть покарані, а справедливість для жертв від російської агресії буде відновлена.

Список використаної літератури:

1. Звіти Міжнародної комісії з розслідування порушень в Україні. *Офіційний вебсайт ООН*. URL: <https://www.ohchr.org/en/documents/report/report-commission-inquiry-ukraine> (дата звернення: 04.09.2025).
2. Офіційний сайт Офісу Генерального прокурора України. URL: <https://gp.gov.ua/> (дата звернення: 04.09.2025).
3. Римський статут Міжнародного кримінального суду : ухвалений у м. Рим 17 лип. 1998 р. *Офіційний вісник України*. 2002. № 38. С. 176–234.
4. Женевські конвенції про захист жертв війни від 12 серпня 1949 року та Додаткові протоколи до них. Київ : Парламентське видавництво, 2011. 248 с.
5. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права : Закон України від 20.05.2021 р. № 1424-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2021. № 30. Ст. 238.
6. Угода між Україною та Радою Європи про створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України : від 25 черв. 2025 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/mu25059> (дата звернення: 04.09.2025).

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ БОЙОВОГО ІМУНІТЕТУ

Повномасштабне вторгнення військ російської федерації, що спричинило введення та продовження в Україні правового режиму воєнного стану спричинило появу великої кількості змін у законодавстві України, у тому числі такі зміни пов'язані з необхідністю підвищення ефективності норм кримінального закону в частині протидії такому вторгненню.

Однією із таких змін стала поява серед обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння, у Розділі VIII Загальної частини Кримінального кодексу України (далі – КК) нової обставини, передбаченої ст. 43-1, що отримала назву “Виконання обов’язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України” відповідно до Закону України від 15 березня 2022 р. “Про внесення змін до Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо визначення обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння та забезпечують бойовий імунітет в умовах дії воєнного стану”.

У вказаній правовій нормі визначається, що “...Не є кримінальним правопорушенням діяння (дія або бездіяльність), вчинене в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту та спрямоване на відсіч та стримування збройної агресії Російської Федерації або агресії іншої країни, якщо це заподіяло шкоду життю або здоров’ю особи, яка здійснює таку агресію, або заподіяло шкоду правоохоронюваним інтересам, за відсутності ознак катування чи застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інших порушень законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України...[2]”.

Окрім того, відповідним законом було внесено зміни до Закону України “Про оборону України”, яким доповнено другим абзацом статтю 1 таким визначенням: “...Бойовий імунітет – звільнення військового командування, військовослужбовців, добровольців Сил територіальної оборони Збройних Сил України, працівників правоохоронних органів, які відповідно до своїх повноважень беруть участь в

обороні України, осіб, визначених Законом України “Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України”, від відповідальності, у тому числі кримінальної, за втрати особового складу, бойової техніки чи іншого військового майна, наслідки застосування збройної та іншої сили під час відсічі збройної агресії проти України або ліквідації (нейтралізації) збройного конфлікту, виконання інших завдань з оборони України із застосуванням будь-яких видів зброї (озброєння), настання яких з урахуванням розумної обачності неможливо було передбачити при плануванні та виконанні таких дій (завдань) або які охоплюються виправданим ризиком, крім випадків порушення законів та звичаїв війни або застосування збройної сили, визначених міжнародними договорами, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України...” [1].

Аналізуючи відповідні норми, слід зауважити, що наявність у особи бойового імунітету згідно з Законом України “Про оборону України” обумовлює звільнення її від кримінальної відповідальності. Але на думку окремих вчених, бойовий імунітет більш доцільно розглядати як не притягнення до відповідальності взагалі, тобто обставину, що виключає кримінальну протиправність діяння й на підтримку цього висувається достатньо акцентовані аргументи. До того ж, стаття яка, як вважається регулює питання бойового імунітету в Кримінальному кодексі України, належить до обставин, що виокремлюють кримінальну протиправність діяння [4, с. 15–19].

Таким чином, складається досить неоднозначна ситуація, що характеризує її у тому, що звільнення від кримінальної відповідальності легалізує законодавчий акт, який безпосередньо не є актом кримінально-правового характеру. Чинний Кримінальний кодекс України в розділі IX Загальної частини не передбачає такої підстави звільнення від кримінальної відповідальності, що, безумовно, вносить певну неузгодженість в упорядкування сучасних правових норм. Так, як бойовий імунітет є підставою для виключення кримінальної відповідальності – то він безумовно повинен бути передбачений нормами чинного Кримінального кодексу України. У свою чергу, законодавець чітко повинен виокреслити правову природу бойового імунітету, з метою правильного розміщення його в структурі чинного Кримінального кодексу України [3, с.36-43].

Досліджуючи бойовий імунітет та можливість його застосування слід виділити такі умов його реалізації.

По-перше, час, коли бойовий імунітет виникає та протягом якого він може бути наявний та застосований являється винятково під час відсічі збройної агресії проти України або ліквідації (нейтралізації) збройного конфлікту, виконання інших завдань з оборони України – саме таке визначення нам надає Закон України «Про оборону України». Водночас, Кримінальним Кодексом України, що виступає спеціальним правовим актом, час, коли особа може мати бойовий імунітет визначає по-іншому – період збройного конфлікту, а відсіч та стримування збройної агресії рф або агресії іншої країни визначає, як мету. Така ситуація допускає подвійне тлумачення, що не сприятиме нормальній правозастосовній діяльності.

По-друге, обставини, які зумовлюють виникнення бойового імунітету. Відповідно до Закону України “Про оборону України” говорити про наявність чи відсутність бойового імунітету можна лише за настання втрат особового складу, бойової техніки чи іншого військового майна, наслідків застосування збройної та іншої сили.

Звертаючись до норм Кримінального кодексу України, ми бачимо, що не є кримінальним правопорушення діяння, яке заподіяло шкоду життю або здоров’ю особи, яка здійснює таку агресію, або заподіяло шкоду правоохоронюваним інтересам.

По-третє, суб’єктний склад осіб, на кого може такий імунітет розповсюджуватись. Законом України “Про оборону України” у дефініції бойового імунітету визначено чіткий перелік осіб до кого застосовується бойовий імунітет. Проте, у частині 2 стаття 43-1 Кримінального кодексу України зазначено, що кожна особа має право на захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України незалежно від можливості уникнення зіткнення, заподіяння шкоди або звернення за допомогою до інших осіб чи органів державної влади, Збройних Сил України [2].

Окремою умовою надання бойового імунітету є наслідки спричиненого діяння, які у нормах Кримінального кодексу України та Закону України “Про оборону України” різняться.

Висновки і пропозиції. У результаті проведеного аналізу норм Кримінального кодексу України та Закону України “Про оборону України” щодо правового регулювання бойового імунітету слід зауважити відсутність єдиного нормативного підходу до регламентації цього правового явища, нецілісним розумінням його правової природи та ознак, що зумовлене неузгодженістю вищезазначених норм нормативно-правових актів.

Список використаної літератури:

1. Про оборону України Закон України від 06.12.1991 № 1932-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення: 4.09.2025 р.).
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n3899> (дата звернення: 4.09.2025 р.).
3. Шинкарьов Ю. В., Корабель М. Г. Щодо проблематики бойового імунітету в сучасному праві України. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди “Право”*. Випуск 37, 2023 р. С.36-43;
4. Акімов М. О. Деякі проблеми кримінально-правової регламентації бойового імунітету та шляхи їх розв’язання. *Проблеми кваліфікації та розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану: матеріали наук.-теорет. конф.* (Київ, 26 трав. 2022 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 15–19.

ПРОБЛЕМИ КОДИФІКАЦІЇ ВІЙСЬКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ОБОРОНИ ТА ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ

Сучасна оборонна політика України визначає критичну потребу всебічного державного забезпечення Збройних Сил, що включає матеріально-технічне постачання, стабільне фінансування, розробку та виробництво новітніх зразків озброєння, а також вирішення соціально-побутових питань військовослужбовців. Одним із ключових аспектів цього процесу є правове регулювання військової діяльності, яке має відповідати сучасним національним та міжнародним стандартам, передбачати перспективи розвитку військової техніки та доктринальних підходів, а також забезпечувати ефективну взаємодію органів державної влади з військовими структурами. Невідкладним завданням залишається приведення національного законодавства у сфері оборони у відповідність до стандартів провідних країн світу, що потребує систематизації, узагальнення та актуалізації нормативно-правових актів, а також оцінки доцільності кодифікації військового законодавства.

Сучасне законодавство у сфері оборони та військової служби включає значну кількість нормативно-правових актів, що зумовлено динамічними змінами в суспільних відносинах, проте водночас створює певні суперечності та неоднозначності, ускладнює правозастосування та відкриває простір для потенційних зловживань. На сьогодні серед основних нормативних актів, що регулюють військову діяльність, слід зазначити статтю 65 Конституції України, закони України «Про військовий обов'язок і військову службу», «Про оборону України», «Про правовий режим воєнного стану», а також «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їхніх сімей» тощо. Надмірна кількість нормативних документів, їхня фрагментарність та часткове дублювання положень підкреслюють актуальність заходів щодо упорядкування законодавчої бази та підвищення її ефективності.

У наукових джерелах виділяють два основні напрями кодифікації законодавства у сфері оборони: створення Кодексу про оборону України та розробка Кодексу про військову службу в Україні, зазначається, що кодифікація нормативно-правових актів спрямована на забезпечення

стабільності та узгодженості правових норм, врахування динаміки розвитку відносин у сфері оборони та інтеграцію міжнародних стандартів. Пархоменко Н. підкреслює, що кодифікація дозволяє усунути фрагментарність та колізії чинного законодавства, забезпечити узгодженість термінології та чіткість повноважень суб'єктів оборони [1, с. 12]. Панько Т. зазначає, що кодифікація сприяє визначенню структури та функцій Збройних Сил, оптимізації механізмів управління та взаємодії органів державної влади з військовими формуваннями [2, с. 87].

Пропонована структура кодексів передбачає поділ на загальну та особливу частини. У загальній частині доцільно закріпити завдання, принципи дії кодексу, основні терміни, спеціальні правові положення та загальні норми, що застосовуються до всіх відносин у сфері оборони. Особлива частина має містити конкретні правила поведінки учасників оборонних відносин та детальне регулювання всіх правовідносин у сфері військової служби. Такий підхід забезпечує узгодженість норм, усуває дублювання положень та створює ефективний механізм правового регулювання.

Висновки і пропозиції. Аналіз наукових підходів до кодифікації законодавства у сфері оборони свідчить про наявність загального розуміння її стратегічної необхідності та практичної ефективності. Незважаючи на різноманітність методологічних концепцій щодо обсягів, структури та процедур кодифікації, існує чітке усвідомлення того, що систематизація нормативної бази є ключовим чинником підвищення правової стабільності та передбачуваності у сфері оборони. Кодифікаційні заходи дозволяють інтегрувати численні розрізнені закони у єдиний, логічно структурований нормативний акт, забезпечують гармонізацію підзаконних документів та уніфікацію термінології, а також сприяють приведенню національного законодавства у відповідність до міжнародних стандартів безпеки, що є особливо важливим у контексті євроатлантичної інтеграції України. Впровадження кодифікаційних норм створює передумови для підвищення ефективності правозастосування, усунення нормативних прогалин, ліквідації дублювання та суперечностей у чинному законодавстві, а також формує передбачувані рамки діяльності органів державної влади, військових формувань та їхніх взаємодій. Перспективним напрямом подальших досліджень є глибинний аналіз досвіду кодифікації у країнах-членах НАТО, вивчення механізмів адаптації їхніх правових рішень до національних умов та створення єдиної концепції кодифікації оборонного законодавства України. Реалізація таких

підходів сприятиме формуванню комплексної, узгодженої та стабільної нормативної системи, здатної забезпечити надійний правовий фундамент для розвитку оборонної сфери, підвищення боєздатності Збройних Сил України та ефективної інтеграції у міжнародні системи безпеки.

Список використаної літератури:

1. Пархоменко Н. М. Кодифікація законодавства: теоретико-історичні аспекти. Часопис Київського університету права. 2005. № 3. С. 11-16.
2. Панько Т. І. Особливості кодифікації законодавства України у сфері оборони під час дії правового режиму воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.*, 2025. № 1. С. 84-89.

ПЕРІОДИЗАЦІЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОБОРОНИ В УКРАЇНІ

Історичний досвід нашої країни, підкреслює необхідність постійно діючої системи територіальної оборони (далі – ТрО), що дозволило українцям зберегти себе як націю, зберегти свою ідентичність, територію, мову, культуру.

24 серпня 1991 року позачергова сесія Верховної Ради УРСР ухвалила Акт проголошення незалежності [1]. ТрО набуває важливого сенсу в питанні захисту державності, незалежності, територіальної цілісності та здійснення оборони України. Тому ТрО сучасної України юридично виникає відразу після проголошення незалежності [2. с. 406].

Ярмола С. О. виокремив наступні етапи становлення та розвитку ТрО в історичному аспекті: 1) Радянський період; 2) Період здобуття Україною незалежності: а) з 1991–2013 р.р. (накопичення знань щодо ТрО); б) з 2014–2021 р.р. (АТО, перевірка знань щодо ТрО); в) з 2022-наш час (війна, унормування знань щодо ТрО) [3. с. 260]. Погоджуючись із С. О. Ярмолою і проаналізувавши правове регулювання ТрО в нашій державі на наш погляд варто виділити чотири періоди.

1) Серпень 1991 – лютий 2014 років, розпочався з набуттям Україною незалежності 24 серпня 1991 року, тривав до початку російської агресії в Криму і веденням гібридної війни проти України. Основні хронологічні етапи: 1991 рік – пошук системи оборони, початкове формування концепції ТрО; 1992 – 1995 роки – з'являється поняття «територіальна оборона» [4, ст. 18]. Визначаються її основні завдання – охорона стратегічних об'єктів, протидія диверсіям; 1996–2000 роки – розробка мобілізаційних планів та проведення експериментів зі створення структури ТрО; 2001 – 2005 роки – уточнення ролі ТрО у забезпеченні оборони держави та повноважень місцевих адміністрацій; 2006 –2010 роки – спроби оновлення концепції ТрО; 2011 – 2013 роки – ТрО лишається другорядною складовою мобілізаційних планів, реальних підрозділів практично немає. Період характеризується наступними особливостями. Відбувається формування правових основ. З'явилися перші нормативні акти, що визначали роль і завдання ТрО у системі національної безпеки [3. с. 262]. Відпрацьовувалися варіанти створення структур ТрО

при військоматах і як підрозділи Збройних сил України (далі – ЗСУ). Акцент робився на підготовці резерву для розгортання у разі воєнного стану. ТрО існувала формально, як складова мобілізаційних документів. Період 1991 – 2014 був часом становлення і пошуку, коли ТрО України існувала більше як концепція у законодавстві та у планах мобілізації, ніж як реальний інструмент оборони [5. с. 186].

2) Лютий 2014 – липень 2021 років, розпочався з початком російської агресії проти України у лютому 2014 року і тривав до 2021 року, коли 16 липня 2021 року Верховна Рада України прийняла президентський проект Закону № 5557 «Про основи національного спротиву» [6]. Головні події цього періоду: 2014 рік – Анексія Криму, початок війни на Донбасі; Стара модель ТрО фактично не працює. Масове створення добровольчих батальйонів та загонів місцевої самооборони (фактична самоорганізована ТрО); 2014 – 2015 роки – формування батальйонів ТрО при військоматах, частина згодом інтегрована у ЗСУ та Нацгвардію; 2016 – 2018 роки – пошук місця в структурі ЗСУ; 2019–2020 роки – внесення чергових змін у законодавство. Основні риси: реальна загроза державності, не дієздатність моделі ТрО. Важлива роль добровольчих батальйонів та загонів місцевої самооборони, які фактично виконували функції ТрО. Намагання інтегрувати добровольчі формування у ЗСУ та Нацгвардію. Спроби створити окремі бригади. Переформовування частин у бригади Сухопутних військ (далі – СВ) ЗСУ. Водночас залишалася проблема некомплекту, обмеженого фінансування та нечіткості завдань. Результатом стало напрацювання проекту закону «Про основи національного спротиву» [6]. Це період аналізу виниклих загроз з боку РФ, пошуку моделі, місця і ролі ТрО в системі національної безпеки України [7.с 17-20].

3) Липень 2021 року – лютий 2022 року, розпочинається у 2021 році з прийняттям Закону України від 16.07.2021 № 1702-IX «Про основи національного спротиву» [6] і тривав до 24 лютого, коли відбулось повномасштабне вторгнення російської федерації. Хід основних подій: 16 липня 2021 року вперше законодавчо врегульовано питання ТрО. Серпень–грудень 2021 року – формування Сил територіальної оборони ЗСУ (далі – СтРО): командування, бригад і батальйонів, їх комплектування та проведення залагодження. Кінець 2021 року – унормування діяльності Добровольчі формування територіальних громад (далі – ДФТГ). Січень 2022 року – проведення навчань і тренувань, посилення уваги до підготовки у зв'язку зі зростанням загрози вторгнення російської федерації.

24 лютого 2022 року – СТРО та ДФТГ одразу беруть активну участь у відсічі агресії, стають ключовим елементом оборони на місцях. Цей короткий період, характеризується тим, що відбувається оформлення та практичний запуск сучасної системи ТРО як складової національного спротиву. Починається процес вдосконалення затвердженої моделі ТРО, відбувається формування і комплектування СТРО ЗСУ, набуття ними спроможностей, комплектуються ДФТГ. Відбувається активна участь СТРО і ДФТГ у відсічі збройної агресії РФ. [8.с 12].

4) Розпочинається з лютого 2022 року і триває до тепер. Повномасштабне вторгнення на територію України кардинально змінило підхід до правового регулювання ТРО в Україні, скорегувало плани, прискорило процеси. Розвиток основних подій: 24 лютого 2022 року – СТРО та ДФТГ масово залучені до оборони міст і стратегічних об'єктів, ведення боїв разом з частинами ЗСУ, іноді в дуже не рівних умовах. Весна – літо 2022 року – прискорене розгортання бригад і батальйонів ТРО. Спрощено процедури вступу та формування ДФТГ. Звільнення Київщини та інших регіонів. Осінь 2022 року – ТРО бере участь у масштабних оборонних і контрнаступальних операціях, зокрема на Харківщині та Херсонщині. 2023 року – подальше законодавче вдосконалення: розширення завдань, оптимізація системи комплектування, покращення забезпечення. ТРО інтегрована в систему оперативного управління ЗСУ, частина бригад і батальйонів перепідпорядковані СВ ЗСУ. 2024 року – зміцнення ТРО як загальнонаціонального інструменту спротиву, триває процес передачі частин ТРО у інші види ЗСУ. 2025 рік – ТРО функціонує як ключовий компонент Сил оборони України: продовжується наращування спроможностей, розширяється взаємодія з місцевим самоврядуванням та міжнародними партнерами. Цей період є динамічним та визначальним у розвитку правового регулювання ТРО України, оскільки із формального інституту ТРО перетворилася на один із ключових елементів національної безпеки. Відбулось масове розгортання частин і підрозділів та їх широке бойове застосування. Стались зміни у законодавстві, було спрощено процедури вступу до ДФТГ з метою широкого залучення населення, забезпечення підготовки населення до спротиву. Бригади та батальйони ТРО стали частиною оперативних угруповань військ. Збільшено фінансування, налагоджено постачання озброєння та техніки.

Висновки і пропозиції. Отже, формування, розвиток, застосування, ТРО в Україні, історично обумовлено і юридично закріплено в правово-

му полі. Цей процес відбувався відповідно до конкретних періодів правового регулювання. Упродовж цих періодів ТрО сформувалась як складова оборони держави, це відображало погляди керівництва держави на організацію оборони України відповідно до реальних чи потенційних загроз національній безпеці України.

Список використаної літератури:

1. Про проголошення незалежності України: Постанова Верховної Ради України від 24.08.1991 № 1427-XII. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12#Text> (дата звернення: 19.06.2025).

2. Матвійчук А. Б. Особливості становлення сил територіальної оборони Збройних Сил України: історично-правові аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*. Запоріжжя, 2024. № 4. С. 406–407 URL: http://www.lsej.org.ua/4_2024/98.pdf (дата звернення: 01.07.2024).

3. Ярмола С. О. Історія та сучасний стан територіальної оборони України. 2022. № 3. С. 259–264 URL: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/3_2022/39.pdf (дата звернення: 06.07.2024).

4. Про оборону України : Закон України від 06.12.1991 № 1932-XII. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення: 07.12.2024).

5. Єфімов Г. В., Івахів О. С., Касаткін Є. В. Територіальна оборона України в умовах російсько-української війни: історичні аспекти. *Військовий науковий вісник*. 2022. № 28. С. 184–201 URL: <http://vnv.asv.gov.ua/article/view/266705/262674> (дата звернення: 08.12.2024).

6. Про основи національного спротиву : Закон України від 16.07.2021 № 1702-IX. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text> (дата звернення: 01.11.2024).

7. Муравейник А. Територіальна оборона України. Історія та сучасний стан. Київ : *ГО Повернись живим!*, 2021. – С. 17–20 URL: <https://cbacenter.ngo/page/teritorialna-oborona-ukrayini-istoriia-sucasnii-stand-ta-maibutnje> (дата звернення: 18.01.2025).

8. Фролов В. С., Семененко В. М. Організація територіальної оборони України в умовах гібридної війни з Росією. *Наука і оборона. Актуальні питання національної безпеки та оборони*. 2021. № 2. С. 12.

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИМІННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ФРАГМЕНТАРНОСТІ ТА ПОТРЕБА В КОДИФІКАЦІЇ В УМОВАХ АГРЕСІЇ

Законодавство у сфері оборони України є надзвичайно складним та об'ємним масивом нормативно-правових актів, який включає закони, підзаконні акти, укази Президента, постанови уряду, накази міністерств та відомств, а також інші документи.

Правове забезпечення відіграє ключову роль у регулюванні всіх аспектів оборонної діяльності держави, включаючи організацію Збройних Сил України та інших складових сил оборони, питання мобілізації, управління оборонними ресурсами, забезпечення національної безпеки, та інші питання, що пов'язані з обороною країни.

В умовах швидких змін та підвищених вимог до національної безпеки, зокрема в умовах відсічі збройної агресії РФ проти України, виникає необхідність у кодифікації законодавства у сфері оборони України. Кодифікація дозволяє систематизувати величезну кількість нормативно-правових актів, упорядкувати їх за певними критеріями та створити єдину, узгоджену правову базу, що допоможе знизити рівень правової невизначеності та підвищити ефективність функціонування оборонних органів.

Однією з головних проблем, яку вирішує кодифікація законодавства в сфері оборони, є різноманітність актів, що регулюють різні аспекти оборонної діяльності. Сучасна ситуація в Україні, коли країна стикається з військовими загрозами, вимагає швидких і чітких рішень у сфері оборони. Проте наявність численних окремих актів може призводити до юридичної неузгодженості, коли різні акти суперечать один одному, або виникає невизначеність у тлумаченні норм. Це ускладнює не лише прийняття оперативних рішень, але й правозастосування на всіх рівнях, починаючи від органів державної влади до безпосередньо військових підрозділів, що виконують обов'язки з охорони безпеки держави [1, с. 41-43].

У цьому контексті протимінна діяльність, як одна з ключових складових оборонної діяльності, потребує особливої уваги. Мінування терито-

рій є однією з основних тактик, яку використовують агресори під час воєнних конфліктів. Наявність мін і вибухонебезпечних предметів на звільнених територіях становить величезну загрозу як для військових, так і для цивільного населення. Тому протимінна діяльність має бути інтегрована в загальний правовий контекст оборони України, зокрема, через кодифікацію законодавства, що дозволить створити узгоджену правову базу для організації, координації та проведення протимінних операцій [2].

Кодифікація законодавства у сфері оборони може бути здійснена як щодо законодавчих актів, так і щодо підзаконних нормативних документів. Зокрема, можна об'єднати в єдиний нормативний акт норми, що стосуються оборонної діяльності та протимінної діяльності, щоб забезпечити систематизацію та спрощення правових процедур. Основним завданням є об'єднання норм, що стосуються розмінування територій, знешкодження вибухонебезпечних предметів, а також врегулювання діяльності органів державної влади та волонтерських організацій у цій сфері.

Першим кроком до кодифікації може стати об'єднання основних положень щодо протимінної діяльності в єдиний нормативно-правовий акт. Це може бути спеціалізований закон або частина загального закону про оборону України. Такий акт має включати норми, що регулюють не тільки основи оборони, але й чітко визначають порядок організації протимінної діяльності на всіх етапах – від планування операцій до звільнення територій від мін. Важливо також, щоб акт містив вимоги щодо техніки безпеки, координування з міжнародними організаціями, а також механізми фінансування таких робіт.

Наведені нормативно-правові акти вже містять певні положення щодо протимінної діяльності в Україні. До таких актів відносяться:

- Закон України “Про національну безпеку України” – визначає основи національної безпеки, включаючи безпеку територій, які постраждали від мінної небезпеки [3];
- Закон України “Про оборону України” – регулює оборонну діяльність, зокрема у зв'язку з мінною небезпекою [4]. Закон України “Про правовий режим воєнного стану” – встановлює правові основи для проведення заходів з розмінування територій у період воєнного стану [5];
- Постанова Кабінету Міністрів України “Про порядок ведення діяльності з розмінування територій, звільнених від мін та вибухонебезпечних предметів” – визначає порядок організації та проведення розмінування на звільнених територіях [6];

- Міжнародні угоди, такі як Конвенція про заборону протипіхотних мін, яку Україна підписала та ратифікувала, що накладає певні зобов'язання на державу щодо мінної небезпеки.

Завдяки кодифікації цих нормативно-правових актів можна досягти ефективної правової регламентації всіх аспектів протимінної діяльності. Важливим етапом є також розробка механізмів для взаємодії державних органів, волонтерських та міжнародних організацій, які працюють у сфері розмінування, щоб забезпечити координацію та взаємодію всіх учасників процесу.

Протимінна діяльність не лише має оборонне, але й гуманітарне значення. Знешкодження мін, особливо на територіях, які були під контролем противника, дає змогу відновити нормальне життя цивільного населення. Кодифікація законодавства має також передбачати соціально-правову підтримку постраждалих від мін, що включає надання медичної допомоги, компенсації за травми, психологічну реабілітацію та допомогу в реінтеграції постраждалих [7].

Іншим важливим аспектом є інтеграція національного законодавства з міжнародними стандартами та зобов'язаннями України в рамках міжнародних організацій. Протимінна діяльність є важливою складовою міжнародних гуманітарних ініціатив, зокрема Конвенції про заборону протипіхотних мін, яку Україна підписала та ратифікувала [8]. Тому в межах кодифікації законодавства слід врахувати норми міжнародного гуманітарного права, що регулюють як мінування територій, так і процеси розмінування. Це дозволить Україні не тільки ефективно виконувати власні зобов'язання в рамках міжнародного співтовариства, а й забезпечити високий рівень безпеки для населення, яке постраждало від наслідків бойових дій.

Висновки і пропозиції. Загалом, кодифікація законодавства в сфері оборони України, що включатиме і питання протимінної діяльності, дозволить створити більш ефективну та чітку правову базу для боротьби з мінною небезпекою. Це підвищить ефективність державних і волонтерських зусиль щодо розмінування, забезпечить безпеку мирного населення та допоможе швидше відновити звільнені території.

Список використаної літератури:

1. Котляренко О. П., Чухрай І. Ю., Остапенко А. І. Концептуальні питання кодифікації законодавства у сфері оборони України // Юридичний науковий електронний журнал. Київ, № 7/2023. С. 41–43.

2. Протимінна діяльність Міністерства оборони України URL: https://www.mil.gov.ua/content/pdf/instruktsiya_rozminuvannya.pdf (дата звернення: 15.05.2025).

3. Про національну безпеку України Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення: 15.05.2025).

4. Про оборону України: Закон України від 6 грудня 2002 року № 964-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15> (дата звернення: 15.05.2025).

5. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19> (дата звернення: 15.05.2025).

6. Про порядок ведення діяльності з розмінування територій, звільнених від мін та вибухонебезпечних предметів: Постанова Кабінету Міністрів України від 12 вересня 2017 року № 850. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/850-2017-п> (дата звернення: 15.05.2025).

7. Міжнародний комітет Червоного Хреста (МКЧХ), “Мінна небезпека: світова ситуація” URL: <https://www.icrc.org/ua/minna-nebezpeka> (дата звернення: 15.05.2025).

8. Конвенція про заборону протипіхотних мін від 1997 року. URL: <https://www.un.org/disarmament/ru/interpretation/> (дата звернення: 15.05.2025).

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА: ПРАВОВА ОСНОВА ТА ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У 2014 році з початком агресії російської федерації проти України та подальшої її ескалації яка вилилася у повномасштабне збройне вторгнення у лютому 2022 року, інформаційна безпека держави не втратила статусу найголовніших питань безпекової діяльності країни у цих умовах.

Проявами ворожих інформаційних атак з боку спецслужб рф стало активне і інтенсивне застосовування дезінформаційних кампаній, ворожої пропаганди та інформаційно-психологічних операцій, спрямованих на підриив довіри до державних інститутів направлених на повну деморалізацію суспільства та підрииву довіри до діючих органів державної влади і військового керівництва. Прикладами є: фейкові наративи про державний переворот у Києві 2014 року, маніпуляції довкола катастрофи літака рейсу МН17, використання концепції застосування «руського мира» для легітимізації окупації Криму, поширення інформаційних лозунгів «росія тут назавжди» і таке інше.

За період 2022-2025 років інформаційна ворожа діяльність спецслужб рф досягла безпрецедентних масштабів, яка проявляється і по теперішній час у поєднанні кібератак з фізичними наслідками спрямованими на ушкодження діяльності інфраструктурних об'єктів так і об'єктів кіберзахисту державних установ та організацій, застосовуючи ворожу пропаганду й інші види військових операцій.

Це підкреслює, що інформаційна безпека в умовах війни є не лише технічним засобом забезпечення стабільної діяльності державного сектору, а й фундаментальною безпековою проблемою.

Наразі інформаційний простір являє собою окреме поле битви, у якому вирішується не лише питання психологічної стійкості суспільства, а й здатність держави зберігати стабільну керованість в умовах воєнного стану, забезпечувати обороноздатність в інформаційному просторі підтримуючи міжнародну легітимність держави як надійного партнера.

З кожним роком інструментарій методів ворожого впливу на інформаційну систему держави удосконалюється, а протистояння у цифровому вимірі – стає ще одним фронтом у війні з ворогом який

охоплює дедалі ширші сфери: від атак на державну інфраструктуру до інформаційно-психологічного тиску на суспільство. Це вимагає від держави не лише своєчасного і адекватного реагування, а й формування нормативного підґрунтя для забезпечення сталої довгострокової інформаційної безпеки держави в стратегічному плануванні обороноздатності держави.

Так як інформаційна агресія російської федерації проти України є системною та багаторівневою, кіберзагрози постійно еволюціонують то частина населення все ще піддається дії ворожої пропаганди через низький рівень медіаграмотності. Інформаційна безпекова загроза охоплює як традиційні пропагандистські методи, так і сучасні інструменти кібервійни. Основними її формами стали: дезінформаційні кампанії, спрямовані на створення паніки, підлив морально-психологічного стану суспільства, дискредитацію державної влади та ЗСУ; інформаційно-психологічні операції (ІПсО), які базуються на поширенні в інформаційному просторі маніпулятивних посилянь про «зраду союзників», «невідворотність поразки» чи «нелегітимність української влади»; кібератаки на критичну інфраструктуру та державні інформаційні системи, зокрема за прикладом: кібератака електронним вірусом: «Petya/NotPetya» у 2017 році, кібератаки та злам урядових сайтів у січні 2022 року, спроби вивести з ладу енергетичні об'єкти у 2022-2023 роках; технології дідфейку, коли створюються підроблені відеозвернення нібито від українського керівництва з закликами до капітуляції; ботмережі й фабрики тролів, які поширюють фейки у соціальних мережах та месенджерах (Telegram, TikTok, Facebook, Twitter).

Сьогодні, інформаційна безпека являється невід'ємним і важливим структурним елементом у секторі безпеки і оборони України. Вона охоплює правові, організаційні, технічні та військові аспекти, які в своїй сукупності забезпечують стійкість держави до зовнішніх і внутрішніх інформаційних загроз. Її правове регулювання у період воєнного стану має особливу специфіку, адже поєднує як загальні норми національного законодавства, так і спеціальні обмеження, спрямовані на захист обороноздатності держави.

Відповідно до Закону України «Про національну безпеку України» [1], інформаційна безпека є складовою національної безпеки поряд з воєнною, політичною та економічною. Її сутність полягає у забезпеченні захисту життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави у сфері інформації від деструктивних впливів.

З правової точки зору, інформаційна безпека виступає одночасно і правом громадян (на захист від дезінформації, доступ до достовірної інформації), і обов'язком держави (забезпечення конфіденційності стратегічних даних, недопущення інформаційних диверсій), тому її зазначають як інформаційний правовий комплекс, що перетинається у межах публічного і приватного права.

Міжнародне гуманітарне право [2] прямо не регламентує інформаційні чи кібероперації, але його загальні принципи застосовуються і до цієї сфери. Принцип розмежування вимагає, щоб інформаційні атаки не були спрямовані проти цивільного населення; принцип пропорційності забороняє застосування методів ведення війни, які завдають шкоди цивільній інфраструктурі та іншим захищеним гуманітарним правом об'єктам. Так, значну роль відіграють документи ООН про безпеку у кіберпросторі (резолюції Генасамблеї від 2015 і 2021 років)[3], які закріплюють базові правила відповідальної поведінки держав. НАТО у своїх доктринах визнає інформаційні та кіберзагрози як складову гібридної війни, а Європейський Союз реалізує програми протидії дезінформації (East StratCom Task Force)[4].

Інтегруючись до європейської спільноти та забезпечуючи інформаційну безпеку, Україна приймає участь у спільних навчаннях за цим напрямком міжнародної діяльності («Locked Shields», «Cyber Coalition»), тощо та продовжує діяльність щодо адаптації національного законодавства до міжнародних стандартів.

Серед основних засад правового регулювання в інформаційній сфері стали наступні нормативно-правові акти: Закон України «Про національну безпеку України»[1], що окреслює загальні принципи функціонування сектору безпеки і оборони, та визначає інформаційну безпеку як одну з його складових; Закон України «Про правовий режим воєнного стану»[5], що надає державі право тимчасово обмежувати свободу слова і доступ до інформації задля забезпечення оборони та безпеки; Закон України «Про державну таємницю»[6], що встановлює порядок охорони відомостей, що становлять державну таємницю, та відповідальність за їх розголошення; Закон України «Про інформацію»[7] та Закон «Про медіа»[8], які в своїй сукупності передбачають певний порядок діяльності ЗМІ та інших учасників інформаційних відносин, з обмеженнями у воєнний період функціонування держави, у тому числі щодо висвітлення військових операцій; Закон України «Про основи національного спротиву»[9], визначає особливості інформаційний спротив як важли-

ву складову обороноздатності і територіальної оборони; Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України»[10] та Закон «Про критичну інфраструктуру»[11], призначені регулювати відносини кіберзахисту державних органів та стратегічних об'єктів.

При застосуванні нормативно-правового регулювання інформаційної безпеки слід зазначити, про те, що у 2021 році Президент України затвердив указами Стратегію інформаційної безпеки [12] та Стратегію кібербезпеки [13], які конкретизують законодавчі норми у сфері інформаційної безпеки та визначають завдання протидії гібридним загрозам, розвитку стратегічних комунікацій та міжнародної співпраці в цьому секторі.

На практиці, забезпечення інформаційної безпеки у період воєнного стану відбувається у кількох напрямках. По-перше, через правове обмеження інформації: кримінальна відповідальність за поширення даних про переміщення ЗСУ (ст. 114-2 ККУ)[14], блокування проросійських каналів і сайтів, сувора акредитація журналістів у зонах бойових дій. По-друге, через технічний захист: роботу Держ спецзв'язку, CERT-UA та НКЦК при РНБО, які координують реагування на кібератаки. По-третє, через стратегічні комунікації: централізація подання офіційної інформації у форматі телемарафону «Єдині новини», що дозволяє Україні стабільно утримувати інформаційне поле та уникати хаосу й паніки. Але попри значні зусилля, стан інформаційної безпеки залишається вразливим. Також існують окремі виклики: баланс між свободою слова та безпекою; регулювання глобальних інформаційних платформ; відсутність чіткого правового визначення інформаційної агресії; необхідність удосконалення кримінальної відповідальності в окремих інформаційних правопорушеннях; забезпечення захисту персональних даних в умовах кібервійни.

Українські суди активно застосовують статтю 114-2 Кримінального кодексу України[14], яка передбачає відповідальність за поширення інформації про розташування чи переміщення сил оборони. Приклади з 2023-2024 років показують, що навіть звичайні публікації у соцмережах (відео з роботою ППО, фотографії військової техніки на марші) кваліфікуються за кримінальним правопорушенням, що становить загрозу обороноздатності. Суди також розглядають справи щодо колабораціонізму (ст. 111-1 ККУ)[14], куди входить інформаційна співпраця з ворогом: ведення пропагандистських блогів, робота в російських соцмедіа, публічні заклики до підтримки агресії.

В цьому напрямку державної діяльності протягом 2022-2025 років посилено кримінальну відповідальність за співпрацю з ворогом, запроваджено санкції проти пропагандистів, посилено контроль над ЗМІ у воєнний час. У поєднанні з міжнародною підтримкою це дозволяє утримувати достатній рівень стійкості, проте потребує подальшої гармонізації з міжнародними та європейськими стандартами. Так, сучасні реалії військових конфліктів та кібератак показують, що поточні норми ККУ недостатньо конкретизовані, особливо щодо дій, що завдають шкоди національній безпеці через інформаційні технології. Наприклад, законодавство потребує чіткої норми, яка передбачатиме кримінальну відповідальність за створення ботомереж та ботоферм, розробку та поширення дипфейків з метою надання допомоги ворогу. Відповідне врегулювання дозволить ефективніше запобігати інформаційним атакам та забезпечить можливість притягнення до відповідальності осіб, які використовують сучасні технології для шкоди державі.

Попри наявності значної правової бази, що регламентує діяльність у сфері національної безпеки та оборони, військове законодавство України містить низку прогалин які ускладнюють ефективне функціонування сектору оборони у сучасних умовах гібридної війни. Однією з таких прогалин є відсутність чіткого визначення поняття «інформаційна операція». Законодавство не надає однозначного трактування цього терміну, що ускладнює кваліфікацію дій, пов'язаних із інформаційними атаками, пропагандою чи дезінформацією, особливо коли йдеться про їхній зв'язок із державними інтересами. Ще однією проблемою є недостатня регламентація діяльності соціальних платформ, таких як Facebook, Telegram, TikTok, в умовах війни. Їхня робота на території України часто здійснюється без належного контролю, що створює ризики розповсюдження дезінформації та шкідливого контенту. Відсутність конкретних законодавчих норм щодо обов'язків таких платформ у військових умовах залишає прогалини для протидії інформаційній агресії. Також варто відзначити складність узгодження повноважень різних органів у сфері інформаційної безпеки. НКЦК при РНБО, CERT-UA, кіберпідрозділи ЗСУ, СБУ та інші державні структури мають перетин компетенцій, що ускладнює оперативне реагування на кіберзагрози та координацію дій у кризових ситуаціях.

Важливим аспектом вдосконалення військового законодавства є розвиток інституційних структур, що займаються кіберзахистом. На сьогодні існує НКЦК при РНБО та CERT-UA, проте створення військ Кібербезпеки у

складі ЗСУ відкриває перспективу формування окремого спеціалізованого військового командування, яке також призначене для забезпечення оборони держави у кіберпросторі на постійній основі. Для уникнення дублювання функцій, підвищення ефективності оперативного реагування на інциденти для забезпечення інтеграції військових і цивільних ресурсів у боротьбі з кібератаками законодавство з зазначених питань потребує перегляду та змін.

Висновки і пропозиції. Інформаційна безпека в умовах сьогодення є невід’ємною складовою безпекової системи держави, особливо в умовах триваючої збройної агресії з боку рф, де інформаційний простір виступає оборонним фронтом в умовах воєнного стану. З аналізу основного нормативно-правового забезпечення правова база інформаційної безпеки України в цілому відповідає сучасним викликам та потребує вдосконалення, визначаючи основні механізми протидії інформаційним загрозам у сфері кібербезпеки, але водночас містить прогалини. Також слід сказати про те, що міжнародна співпраця з НАТО та ЄС має вирішальне значення для посилення кіберстійкості України, особливо це стосується у наданні сучасних систем цифрового захисту, програмного забезпечення, та сучасного устаткування для кіберзахисту. Впровадження сучасних стандартів, участь у спільних навчаннях та обмін досвідом сприяють гармонізації національного законодавства з міжнародними практиками, підвищують опір сектору безпеки і оборони України до стійкості від сучасних гібридних загроз та створюють передумови для інтеграції у європейську та євроатлантичну систему безпеки.

Список використаної літератури:

1. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення: 9.09.2025 р.).
2. Женевські конвенції від 12 серпня 1949 р. – Женева: Міжнародний комітет Червоного Хреста, 1949. URL: https://blogs.icrc.org/ua/wp-content/uploads/sites/98/2023/11/0365_154-ebook.pdf (дата звернення: 9.09.2025 р.).
3. Резолюції Генеральної Асамблеї ООН щодо безпеки у кіберпросторі (2015 р., 2021 р.) // Офіційний сайт ООН. URL: <https://www.un.org/> (дата звернення: 9.09.2025 р.).
4. European Union. East StratCom Task Force: програми протидії дезінформації // Офіційний сайт ЄС. URL: <https://euvdsdisinfo.eu> (дата звернення: 9.09.2025 р.).

5. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 9.09.2025 р.).

6. Про державну таємницю: Закон України від 21 січня 1994 р. № 3855-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text> (дата звернення: 9.09.2025 р.).

7. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 р. № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення: 9.09.2025 р.).

8. Про медіа: Закон України від 13 грудня 2022 р. № 2849-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text> (дата звернення: 9.09.2025 р.).

9. Про основи національного спротиву: Закон України від 16 липня 2021 р. № 1702-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text> (дата звернення: 9.09.2025 р.).

10. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 5 жовтня 2017 р. № 2163-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text> (дата звернення: 9.09.2025 р.).

11. Про критичну інфраструктуру: Закон України від 16 листопада 2021 р. № 1882-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20#Text> (дата звернення: 9.09.2025 р.).

12. Стратегія інформаційної безпеки України, схвалена Указом Президента України від 28 грудня 2021 р. № 685/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#n14> (дата звернення: 9.09.2025 р.).

13. Стратегія кібербезпеки України, затверджена Указом Президента України від 26 серпня 2021 р. № 447/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#Text> (дата звернення: 9.09.2025 р.).

14. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 9.09.2025 р.).

Назарій Морозюк
здобувач ступеня «доктор філософії» в галузі права
Донецького національного університету імені Василя Стуса
юрисконсульт юридичної служби військової частини А0535,
майор юстиції

ВІЙСЬКОВИЙ СУД У СИСТЕМІ ВІЙСЬКОВОЇ ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВІДНОВЛЕННЯ

З початку повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України питання функціонування військової юстиції набуло особливої актуальності. У центрі дискусій – ідея відновлення військових судів як інституційної складової, здатної забезпечити ефективне, оперативне та фахове розгляд справ, пов'язаних із військовослужбовцями та воєнними злочинами.

До 2010 року в Україні існувала окрема система військових судів, які діяли на підставі Закону України «Про судоустрій України» (редакція 2001 року). Військові суди розглядали кримінальні, адміністративні та цивільні справи, підсудні військовослужбовцям, працівникам правоохоронних органів, а також злочини, передбачені розділом XIX Особливої частини Кримінального кодексу України – «Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини)» [1].

У системі військових судів функціонували військові місцеві суди, військові апеляційні суди, а також Військова судова колегія Верховного Суду України. Судді цих інституцій мали відповідну фахову підготовку та часто мали досвід військової служби.

У 2010 році військові суди було ліквідовано, а їхні функції передано судам загальної юрисдикції. Основним аргументом такого рішення була необхідність оптимізації судової системи та її уніфікації. Проте це рішення викликало суттєву критику серед науковців та практиків. Так, кандидат юридичних наук В. Палій у своїй статті зазначав: «Ліквідація військових судів спричинила істотне зниження якості правосуддя у справах, де фігурують військовослужбовці. Звичайні суди часто не володіють спеціальними знаннями у сфері військової служби, що ускладнює оцінку доказів, пов'язаних із бойовими умовами або статутними відносинами» [3, с. 14-15].

Схожі позиції висловлювали й інші дослідники, підкреслюючи, що відсутність військових судів послаблює ефективність правосуддя в умовах реформування Збройних Сил України та європейської інтеграції.

Особливу актуальність питання створення військових судів набуло після 2014 року, коли Україна фактично стала жертвою російської агресії. Відсутність спеціалізованих судових органів зумовлює проблеми з якістю судового розгляду справ про військові злочини, дезертирство, самовільне залишення частини та інших злочинів, передбачених Кримінальним кодексом України.

З урахуванням цього в юридичному середовищі все частіше порушується питання про доцільність поновлення військових судів, принаймні у формі спеціалізованих палат у складі окружних та апеляційних судів або ж через створення окремої вертикалі військової юрисдикції.

У 2025 році в Україні активізувалося обговорення відновлення системи військових судів, що були ліквідовані у 2010 році. Це питання набуло особливої актуальності в умовах повномасштабної війни, коли виникла потреба у спеціалізованому судовому органі для розгляду справ, пов'язаних із військовими правопорушеннями та забезпеченням прав військовослужбовців.

Втім, варто відзначити те, що у Верховній Раді зареєстровано кілька законопроектів, спрямованих на відновлення військових судів.

Законопроект № 13048 від 27 лютого 2025 року, авторства народного депутата Сергія Власенка. Документ пропонує внести зміни до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо функціонування військових судів. Зокрема, передбачається створення військових судів гарнізонів, які розглядатимуть справи про військові кримінальні правопорушення, порушення правил та звичаїв ведення війни, порушення законодавства про державну таємницю, а також адміністративні справи, в яких стороною є військовослужбовець або орган військового управління[4].

Законопроект № 13008, зареєстрований раніше, також спрямований на відновлення військових судів. Він пропонує створення військових судів гарнізонів для розгляду кримінальних та адміністративних справ, пов'язаних із військовою службою, забезпеченням дисципліни та правопорядку в армії[5]. Наразі цей законопроект відкликано.

Однак, нинішній голова Верховного Суду Станіслав Кравченко висловлює обережну позицію щодо ідеї негайного відновлення військових судів в Україні. На його думку, у поточних умовах збройного конфлікту ключовим завданням є збереження стабільності в системі правосуддя, заповнення вакантних посад суддів, а також підвищення рівня підготовки вже наявного суддівського корпусу. Як зазначив С. Кравченко, «важливо втримати баланс у тому, що вже є, й активніше заповнювати

кадрами суддівський корпус, навчати суддів, а розбудова вертикалі військового правосуддя – це більше про майбутнє»[6].

Підсумовуючи вищезазначене слід відзначити те, що відновлення військових судів в Україні є актуальним питанням, обумовленим потребою у спеціалізованому судовому органі для розгляду справ, пов'язаних із військовими правопорушеннями та захистом прав військовослужбовців. Законопроекти, зареєстровані у Верховній Раді, свідчать про намір законодавців створити ефективну систему військової юстиції, яка відповідатиме сучасним викликам та забезпечить належний рівень правосуддя в умовах воєнного стану.

В умовах сучасності, в умовах російсько-української війни, яка триває вже більше трьох років, ще не запроваджено належної системи військової юстиції, яка б зменшила навантаження на правоохоронну та судову систему та займалась б вузькопрофільною спеціалізацією. На прикладі Великобританії, ФРН, Франції та інших країн Європейського Союзу можна утворити військові правоохоронні органи й в Україні, з урахуванням вимог сьогодення та триваючої військової агресії російської федерації проти України[2, ст. 201].

Висновки і пропозиції. На прикладі країн Європейського Союзу, вбачається доцільність і можливість запровадження в Україні ефективної моделі військової юстиції, з урахуванням національних особливостей, стандартів прав людини та потреб воєнного часу.

Водночас варто визнати, що розбудова повноцінної системи військової юстиції потребує ретельно спланованого етапного переходу, законодавчого забезпечення, ресурсної підтримки та підготовки спеціалістів. Це складний і тривалий процес, який повинен бути зваженим, інституційно обґрунтованим і послідовним.

Список використаної літератури:

1. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 7 лип. 2010 р. № 2453-VI. Відомості Верховної Ради України. 2010. № 41.
2. Морозюк Н. С. Військова поліція, військова прокуратура та військовий суд у сфері військової юстиції зарубіжних держав. Збірник тез доповідей науково-практичної конференції «Актуальні питання забезпечення державної безпеки: правові та організаційні аспекти», 16 червня 2023 р. Кривий Ріг: КІНГУ, 2023. С. 170–173.
3. Палій В. Військова юстиція в Україні: за чи проти? *Юридична Україна*. 2012. № 3. С. 14–17.

4. Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо функціонування військових судів: проєкт Закону України № 13048 від 27.02.2025 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/55903> (дата звернення: 20.05.2025)

5. Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо функціонування військових суддів: проєкт Закону України № 13008 від 10.02.2025 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/55781> (дата звернення: 20.05.2025).

6. Свій судить своїх: чи потрібні Україні спеціальні військові суди? *Telegraf*. 24.05.2024. URL: <https://news.telegraf.com.ua/ukr/ukraina/2024-05-24/5853679-sviy-sudit-svoikh-chi-potribni-ukraini-spetsialni-viyskovi-sudi> (дата звернення: 20.05.2025).

ПРОБЛЕМИ ЗАПОБІГАННЯ І ПРОТИДІЇ ВОЄННІЙ ЗЛОЧИННОСТІ

Актуальність проблеми воєнної злочинності в умовах сучасної геополітичної нестабільності та численних збройних конфліктів є незаперечною, адже безкарність за ці тяжкі порушення міжнародного правопорядку не лише поглиблює людські страждання, але й підриває основи мирного співіснування. Військові злочини, будучи специфічною категорією кримінальних правопорушень, що скоюються в контексті збройного протистояння та пов'язані зі статусом військовослужбовців, вимагають особливої уваги з боку міжнародної спільноти та національних правових систем. Основні міжнародні та національні нормативно-правові акти, такі як Женевські конвенції, Римський статут Міжнародного кримінального суду та відповідне національне кримінальне законодавство, формують правову базу для протидії цим злочинам[1;2].

Метою цієї доповіді є аналіз ключових проблем, що існують у сфері запобігання та протидії воєнній злочинності, а також окреслення потенційних шляхів їхнього вирішення для підвищення ефективності боротьби з цим ганебним явищем.

Однією з фундаментальних проблем у запобіганні воєнній злочинності є недостатній рівень правової обізнаності серед військовослужбовців, що часто проявляється в неефективності системної підготовки з питань міжнародного гуманітарного та військового кримінального права, формальному характері навчань та інструктажів, а також у недостатньому розумінні індивідуальної відповідальності за воєнні злочини [3]. Крім того, значні перешкоди у запобіганні створюють проблеми військової дисципліни та субординації, включаючи слабкий контроль командування за діями підлеглих, знехтування правопорушеннями та існуванням культури безкарності у військових колективах, а також негативний вплив бойової обстановки та стресу на поведінку військовослужбовців [3]. Неефективність превентивних заходів також є серйозною проблемою, що виявляється у відсутності дієвих механізмів раннього виявлення та попередження потенційних воєнних злочинів, недостатній увазі до психологічної підтримки військовослужбовців, які пережили травматичні події, та обмеженості ресурсів, спрямованих на

профілактику. Не слід недооцінювати й деструктивний вплив пропаганди та дезінформації, які через розпалювання ненависті та ворожнечі до противника сприяють дегуманізації та, як наслідок, вчиненню злочинів, а також викривлюють розуміння норм міжнародного гуманітарного права[4].

У сфері протидії воєнній злочинності існують свої ключові виклики, серед яких особливе місце займає складність розслідування воєнних злочинів, зумовлена обмеженим доступом до місць скоєння злочинів в умовах активних бойових дій, знищенням доказів та перешкоджанням розслідуванню[4]. Проблеми ідентифікації та переслідування винних також є значними, враховуючи велику кількість потенційних злочинців та складність встановлення їхньої індивідуальної вини, недостатність ресурсів для проведення масштабних розслідувань та судових процесів, а також ризики політизації судочинства[3;4]. Забезпечення прав потерпілих від воєнних злочинів є ще одним важливим викликом, що включає складність встановлення статусу потерпілого, надання необхідної допомоги, проблеми з отриманням компенсації та недостатню увагу до психологічної реабілітації[3]. Нарешті, міжнародне співробітництво та юрисдикційні питання залишаються складними через розбіжності в національному законодавстві, проблеми екстрадиції та передачі підозрюваних, а також недостатню координацію між національними та міжнародними правоохоронними органами.

Вирішення окреслених проблем запобігання та протидії воєнній злочинності вимагає комплексного підходу. Підвищення рівня правової культури та обізнаності військовослужбовців через впровадження ефективних навчальних програм та регулярних практичних занять є критично важливим. Посилення військової дисципліни та відповідальності командування шляхом неухильного контролю та притягнення до відповідальності за порушення також є необхідною умовою. Удосконалення превентивних заходів, включаючи раннє виявлення ризиків та посилення психологічної підтримки, може значно знизити ймовірність вчинення злочинів. Активна протидія пропаганді та дезінформації через інформаційні кампанії та розвиток критичного мислення є важливим елементом запобігання. Підвищення ефективності розслідування та судового переслідування воєнних злочинів потребує забезпечення незалежності судових органів, надання достатніх ресурсів та впровадження сучасних методів збору доказів. Посилення міжнародного співробітництва через уніфікацію законодавства та активну взаємодію з міжнародними інсти-

туціями є ключем до ефективної боротьби з транснаціональним характером воєнних злочинів. Нарешті, посилення уваги до прав потерпілих, включаючи створення ефективних механізмів допомоги та компенсації, є важливим аспектом відновлення справедливості.

Продовжуючи розгляд проблеми воєнної злочинності, варто акцентувати увагу на необхідності системного підходу до її викорінення, що передбачає не лише каральні заходи, але й глибоку трансформацію військової культури та етики. Забезпечення нульової толерантності до будь-яких проявів насильства та жорстокості у військовому середовищі має стати пріоритетом. Це вимагає постійного виховання особового складу в дусі поваги до людської гідності, дотримання норм міжнародного гуманітарного права та усвідомлення неприпустимості будь-яких форм насильства щодо цивільного населення та військовополонених. Впровадження ефективних механізмів внутрішнього контролю та звітності у військових підрозділах, а також заохочення повідомлень про факти правопорушень, незважаючи на можливі внутрішні конфлікти, є важливим кроком у цьому напрямку.

Особливої уваги заслуговує роль громадянського суспільства та засоби масової інформації у запобіганні та протидії воєнній злочинності. Незалежний моніторинг ситуації в зонах конфліктів, документування фактів порушень та їхнє публічне висвітлення можуть слугувати важливим стримуючим фактором для потенційних злочинців та сприяти притягненню винних до відповідальності. Підтримка неурядових організацій, які займаються захистом прав людини в умовах збройних конфліктів, а також сприяння розвитку журналістських розслідувань воєнних злочинів є важливим елементом загальної системи протидії. Забезпечення безпеки журналістів та правозахисників, які працюють у небезпечних регіонах, має бути пріоритетом для міжнародної спільноти.

Важливим аспектом є також удосконалення національного законодавства у сфері воєнної злочинності з метою його гармонізації з міжнародними стандартами та забезпечення ефективного переслідування осіб, винних у скоєнні таких злочинів, незалежно від їхнього звання та посади. Забезпечення універсальної юрисдикції щодо найтяжчих воєнних злочинів може стати важливим інструментом у боротьбі з безкарністю. Підготовка кваліфікованих слідчих, прокурорів та суддів, які мають спеціалізовані знання у сфері міжнародного гуманітарного та кримінального права, є необхідною умовою для ефективного здійснення правосуддя у справах про воєнні злочини[4].

Висновки і пропозиції. Проблема воєнної злочинності є складним викликом для сучасного міжнародного співтовариства, що вимагає комплексного та системного підходу до її запобігання та протидії. Ефективна боротьба з цим ганебним явищем не обмежується лише каральними заходами, а потребує глибокої трансформації військової культури, підвищення рівня правової обізнаності військовослужбовців, зміцнення військової дисципліни та відповідальності командування, а також впровадження дієвих превентивних механізмів. Важливу роль у цьому процесі відіграють активна протидія пропаганді та дезінформації, забезпечення ефективного розслідування та судового переслідування воєнних злочинів, а також посилення міжнародного співробітництва та уваги до прав потерпілих [3]. Лише консолідовані зусилля держав, міжнародних організацій, громадянського суспільства та засобів масової інформації, спрямовані на усунення першопричин конфліктів, сприяння мирному врегулюванню спорів та формування культури миру, здатні забезпечити довгострокове запобігання воєнній злочинності та утвердження принципів справедливості та гуманізму у світі.

Список використаної літератури:

1. Женевські конвенції від 12 серпня 1949 року та Додаткові протоколи до них. Міжнародне гуманітарне право: зб. міжнар. договорів. К. : Юрид. думка, 2010. С. 25–138.
2. Римський статут Міжнародного кримінального суду. Міжнародне кримінальне право: хрестоматія / Упоряд. О. М. Мироненко. К.: Вид-во ім. О. Теліги, 2006. С. 185–240.
3. Костиця І. І. Військова злочинність: кримінально-правовий та кримінологічний аспекти : монографія. Львів : ЛДУВС, 2020. 312 с.
4. Петруня Ю. Є. Проблеми протидії військовим злочинам в умовах збройного конфлікту. *Порівняльно-аналітичне право*. 2022. № 2. С. 158–161.

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ЇХ ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ У ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ

Сучасні виклики, пов'язані з триваючою збройною агресією РФ проти України, актуалізують необхідність посилення системи соціально-правового захисту військовослужбовців та членів їхніх сімей. Військові, які забезпечують оборону та суверенітет держави, потребують не лише належного матеріального забезпечення, але й комплексних правових та соціальних гарантій відповідно до міжнародних стандартів. У міжнародному праві діє низка універсальних і регіональних актів, що визначають базові принципи соціального захисту військових. Їх імплементація у національне законодавство України є ключовим чинником підвищення соціальної стабільності, збереження боєздатності та морально-психологічної підтримки Збройних Сил України.

До ключових міжнародних документів, що регулюють соціальний захист відносяться: Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадські і політичні права, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, Факультативний протокол до міжнародного пакту про громадянські і політичні права, Конвенція про захист прав людини й основних свобод. В основі всі ці норми міжнародних пактів дублюють права, проголошені в Загальній декларації прав людини [1]. Ці документи охоплюють ключові аспекти соціального забезпечення особистості, не залишаючи поза увагою й військовослужбовців.

Міжнародна організація праці (далі – МОП) розробила спеціальні рекомендації й конвенції щодо соціального захисту. Зокрема, Рекомендація МОП № 68 (1944) «Соціальне забезпечення (збройних сил)» зобов'язує створювати схему медичного обслуговування та компенсацій для демобілізованих військових [2]. Україна ратифікувала низку соціальних конвенцій МОП, що створює правову основу для соціального страхування військовослужбовців у системі загальнодержавного соціального забезпечення.

Вважаємо за потрібне згадати військово-політичний альянс НАТО. У Статуті організації країни-учасниці зобов'язуються підтримувати військові сили союзників. В стратегічних концепціях і політиках НАТО

неодноразово наголошується на важливості психологічної і соціальної підтримки особового складу та їхніх сімей [1]. Наприклад, через програми підтримки сімей військових та обмін досвідом між державами. НАТО також заохочує членів надавати соціальні пільги і допомоги за зразками найпередовіших практик, адже готовність солдата боротися безпосередньо залежить від впевненості у соціальному захисті.

Також в умовах сьогодення велику вагу мають міжнародно-правові документи, які гарантують соціальний захист військових під час бойових дій. Ключовими серед них є: Женевські конвенції, Римський статут міжнародного кримінального суду та інші [3]. У даних міжнародних актах визначено положення, що стосуються забезпечення соціальних гарантій для військовослужбовців та їх родин у період ведення бойових дій.

В Україні питання соціального захисту військових перш за все регламентовано Конституцією України, а саме у статті 17 зазначено, що «держава забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей» [4]. Саме ці конституційні засади слугують юридичним фундаментом для подальших законодавчих ініціатив у сфері соціального забезпечення військовослужбовців. Також в Україні прийнято низку спеціалізованих законів, а саме: Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» та інші акти щодо пенсійного забезпечення, медреабілітації, підтримки сімей загиблих тощо [5]. Ці Закони встановлюють базові пільги: надбавки до зарплати, додаткові відпустки, соціальні гарантії при інвалідності або втраті годувальника.

З початком повномасштабного вторгнення 2022 р. держава активно унормувала нові потреби щодо соціального забезпечення військовослужбовців. Наприклад, ухвалено зміни до законодавства, які надали право мобілізованим зберігати робоче місце та соціальні гарантії; підвищено розміри одноразової допомоги пораненим і сім'ям загиблих; запроваджено цільові реабілітаційні програми.

Значною подією, на нашу думку, стало прийняття низки нових законів у період з 2023 по 2025 роки [6]. Так, Закон України Про внесення змін до Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» щодо окремих питань виплати одноразової грошової допомоги значно посилив соціальні гарантії: строк подачі документів на одноразову допомогу при інвалідності без встановлення статусу подовжено з 3 місяців до 1 року, а розмір виплат у випадку за-

гибелі військового збільшено до 15 млн грн, з урахуванням збройної агресії з 24.02.2022 року.

Усі ці зміни фіксують впровадження положень Ради Європи (далі – РЄ), щодо компенсацій пораненим та загиблим у національне законодавство. Крім того, уряд реалізує програму медико-психологічної реабілітації військових за міжнародними стандартами – створено нові центри, затверджено протоколи відновлення співпраця з НАТО та ООН у цій сфері. Україна також співпрацює з РЄ та ЄС щодо посилення соцзахисту. У грудні 2024 р. стало відомо про спільні проекти з Посольством Ради Європи, а Генсек РЄ Ален Берсе запевнив у подальшій підтримці українських реформ і додав, що Україна готує нові положення до Європейської соціальної хартії [7].

Важливо відзначити створення у 2021-22 роках Міністерства у справах ветеранів та інших держструктур, які координують усі аспекти соціального захисту військових. Це відповідає принципам інтегрованого підходу, тобто держава розбудовує єдину систему соціальної безпеки захисників, узгоджуючи військові закони з цивільними.

Незважаючи на прийняті зміни, вважаємо за доцільне вказати на практичні недоліки у соціальному захисті військовослужбовців. Ключовими проблемами все ще залишаються недостатнє фінансування комплексних програм реабілітації медичної, психологічної допомоги. Складність доступу до компенсацій та пенсій через бюрократію, а також низька обізнаність військовослужбовців про їхні права. Крім того, реальна імплементація міжнародних стандартів залежить від ресурсів держбюджету. Наприклад, мінімальні пенсії ветеранів мають бути конкурентоспроможними, але бюджет поки що не покриває всіх витрат на соціальні гарантії у повному обсязі.

Висновки і пропозиції. Міжнародно-правові стандарти соціального захисту військовослужбовців становлять універсальну основу, яка гарантує право на соціальне забезпечення, медичну та психологічну реабілітацію, а також належні компенсації у разі поранення чи загибелі. Україна, ратифікувавши низку ключових міжнародних документів та впровадивши відповідні законодавчі зміни у 2022-2025 роках, зробила важливий крок до їх імплементації у національну правову систему. Разом з тим, наявні проблеми: бюрократичні бар'єри, недостатнє фінансування, нерівномірна реалізація програм свідчать про потребу подальшого вдосконалення механізмів соціального захисту військовослужбовців. У сучасних умовах воєнного стану важливо не лише закріпити високі

стандарти на законодавчому рівні, а й забезпечити їхню дієву реалізацію, спираючись на міжнародний досвід та підтримку партнерів. Лише комплексний підхід дозволить сформувати ефективну систему соціально-правового захисту військовослужбовців та їхніх сімей, що є запорукою стійкості й обороноздатності держави.

Список використаної літератури:

1. Павленко В. С. Захист прав військовослужбовців та їх сімей: міжнародно-правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал № 7/2020*. С. 131-133 URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-7/32> (дата звернення: 06.09.2025)

2. ILO R068 – Social Security (Armed Forces) Recommendation, 1944 (No. 68). URL: https://normlex.ilo.org/dyn/nrmlx_en/f?p=NORMLEX_PUB:12100:0::NO::P12100_INSTRUMENT_ID:312406#:~:text=1.-,Persons%20discharged%20from%20the%20armed%20forces%20and%20assimilated%20services%20should,length%20of%20service%20and%20should (дата звернення: 06.09.2025)

3. Марко І. Є., Марко Є. І., Чернишова І. М. Зарубіжний досвід забезпечення соціальних гарантій військовослужбовців. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняховського*. 2019. № 2(66). С. 135–142.

3. Конституція України: від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 07.09.2025).

4. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20.12.1991 № 2011-XII . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (дата звернення: 07.09.2025).

5. Першина К. В., Дітлашок Л. О., Божко Д. В. «Правовий та соціальний захист українських військовослужбовців під час дії воєнного стану». *Економіка. Фінанси. Право*, 2024, № 6, с. 75–82. URL: <https://doi.org/10.37634/efp.2024.6.16> (дата звернення: 07.09.2025).

6. Взаємодія України та Ради Європи для посилення соціального захисту: зустріч Оксани Жолнович з Генеральним секретарем Аленом Берсе: Міністерство соціальної політики, сім'ї та Єдності України 06.12.2024. URL: <https://www.msp.gov.ua/press-center/news/vzayemodiya-ukrayiny-ta-rady-yevropy-dlya-posylennya-sotsialnoho-zakhystu-zustrich-oksany-zholnovych-z-heneralnym-sekretarem-alenom-berse> (дата звернення: 07.09.2025).

Марія Іщенко

*старший юрисконсульт відділу юридичного забезпечення
Національного університету оборони України, ад'юнкт заочної
форми здобуття освіти кафедри військового права та правоохоронної
діяльності, Національний університет оборони України*

НАЦІОНАЛЬНІ ТА МІЖНАРОДНІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ЖЕРТВ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Збройна агресія Російської Федерації (далі – РФ) проти України спричинила масштабні порушення міжнародного гуманітарного та кримінального права, актуалізуючи питання ефективного захисту прав жертв збройного конфлікту. До них належать особи, які постраждали від воєнних злочинів, злочинів проти людяності, депортацій, тортур, сексуального насильства та інших форм грубого насильства. Попри наявність міжнародних зобов'язань щодо гарантій захисту, правосуддя й репарацій, на практиці жертви часто стикаються з обмеженим доступом до належних механізмів відновлення прав.

У нормативно-правовому полі існує трирівнева система захисту: міжнародно-правовий, національно-правовий і соціально-інституційний. Проте в Україні досі не визначено уніфікованого статусу жертв збройного конфлікту. Застосовуються різні категорії – “постраждалий” [1], “потерпілий” [2], “жертва війни” [3], які не охоплюють усіх постраждалих груп і не забезпечують цілісного механізму захисту та відшкодування. Це ускладнює доступ до правосуддя, соціальних програм і міжнародних процедур.

З міжнародно-правової точки зору, захист жертв збройного конфлікту ґрунтується на нормах Женевських конвенцій 1949 року [3-6], Додаткових протоколів [7-8], Базових принципах та керівництві щодо прав на заходи та репарацію для жертв грубих порушень міжнародного права прав людини та серйозних порушень міжнародного гуманітарного права [9], а також Римського статуту Міжнародного кримінального суду [10] та реалізується комбінуванням різних форм репарацій (реституція, компенсація, реабілітація, сатисфакція, гарантії неповторення). Однак їхнє впровадження в Україні потребує кращого узгодження з національним правом і наявними інституційними інструментами.

Національне законодавство передбачає захист прав потерпілих у межах кримінального процесу (статті 55, 56 Кримінального процесуально-

го кодексу України [2]), соціального захисту, правової допомоги, але ці механізми не враховують особливостей збройної агресії, зокрема щодо злочинів, як-от депортація, тортури, сексуальне насильство, що обмежує доступ до репарацій за моральну шкоду, втрати та психотравми.

На рівні практичної реалізації захисту жертв збройного конфлікту важливу роль відіграють ініціативи громадянського суспільства та міжнародних організацій, зокрема Truth Hounds, Ukraine 5 AM Coalition, Центр громадянських свобод, Dattalion, які документують злочини й збирають докази для національного та міжнародного переслідування. Важливим кроком стало створення Міжнародного реєстру збитків (RD4U) при Раді Європи, що фіксує втрати і формує основу для майбутніх компенсацій, зокрема за рахунок активів РФ [11]. При цьому, у травні 2025 року Україна спільно з партнерами підтримала створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії, що відкриває нові можливості для притягнення до відповідальності та передбачає механізми участі жертв у процесах як свідків, потерпілих, а також потенційних бенефіціарів програм репарацій, включаючи відшкодування через конфіскацію активів агресора. Водночас чинна система правосуддя в Україні обмежена у можливості реального надання компенсацій, особливо в умовах дефіциту ресурсів і воєнного стану.

Слід зазначити, окрему категорію становлять діти-жертви депортації, примусового переміщення та інституціоналізації. Вони не лише позбавлені родинного середовища, але й втрачають право на національну ідентичність, що прямо порушує Конвенцію про права дитини [12]. Також особливо вразливою групою є жінки, що зазнають сексуального насильства, експлуатації, травм. На жаль, механізм визнання сексуального насильства як воєнного злочину ще недостатньо закріплений у правозастосовній практиці України, а процедури фіксації – надто травматичні й не завжди безпечні для постраждалих.

У контексті порівняльного аналізу, можливо враховувати досвід Колумбії (Закон 1448 від 2011 про заходи комплексної компенсації для жертв внутрішнього збройного жорстокого вбивства) [13], Східного Тимору [14] та Сьєрра-Леоне [15] (моделі перехідного правосуддя в умовах постконфліктного відновлення). В Україні також слід розробити національну модель перехідного правосуддя з обов'язковим компонентом участі жертв, інституційного супроводу, офіційного визнання завданої шкоди та репараційної програми, що передбачає як компенсації, так і реабілітаційні заходи.

Для формування ефективної системи захисту прав жертв збройного конфлікту в Україні необхідно, зокрема прийняти окремий закон про

захист жертв збройного конфлікту; розробити механізм компенсацій (індивідуальних і колективних); інтегрувати механізми перехідного правосуддя у національну правову систему; забезпечити процесуальні гарантії участі жертв у кримінальних процесах; створити інституцію Уповноваженого з прав жертв збройного конфлікту або спеціального офісу при Кабінеті Міністрів; системно залучати міжнародні ресурси та практики (фонди, технічна допомога, судова співпраця).

Висновок і пропозиції. Захист жертв збройного конфлікту в Україні потребує системного реформування, що поєднує правові, інституційні та гуманітарні інструменти. Попри існування міжнародно-правових стандартів і зусилля громадянського суспільства, національна правова база залишається фрагментарною й недостатньо адаптованою до умов масштабної агресії. Пріоритетними завданнями є законодавче визначення статусу жертв, впровадження репарацій, участь постраждалих у правосудді та створення інституційної спроможності держави реагувати на їхні потреби. Такий підхід не лише забезпечить виконання міжнародних зобов'язань, але й сприятиме відновленню довіри до держави, подоланню наслідків війни та формуванню основ сталого миру.

Список використаної літератури:

1. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22 жовтня 1993 року № 3551-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text> (дата звернення: 22.05. 2025 р.).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 22 .05. 2025 р.).
3. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 22.05. 2025 р.).
4. Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_151#Text (дата звернення: 22.05.2025 р.).
5. Женевська конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, з складу збройних сил на морі від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_152#Text (дата звернення: 22.05.2025 р.).
6. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата звернення: 22.05.2025 р.).

7. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 08 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 22.05.2025 р.).

8. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), від 08 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200#Text (дата звернення: 22.05.2025 р.).

9. Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law: Resolution of the United Nations General Assembly of December 16, 2005 (A/RES/60/147). URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/basic-principles-and-guidelines-right-remedy-and-reparation> (дата звернення: 22.05.2025 р.).

10. Римський статут Міжнародного кримінального суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення 22.05.2025 р.).

11. Про встановлення Розширеної часткової угоди про Реєстр збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України. Резолюція CM/Res(2023)3. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/961_001-23#Text (дата звернення: 22.05.2025 р.).

12. Конвенція про права дитини від 21 грудня 1995 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 22.05.2025 р.).

13. LAW 1448 OF 2011 (June 10) by which measures of attention, assistance and integral reparation are dictated to the victims of the internal armed conflict and other provisions are dictated. URL: https://justiceresources-mm.com/wp-content/uploads/2023/06/Colombia_2011_Reparations_1448-2011.pdf (дата звернення: 22.05.2025 р.).

14. Commission for Reception, Truth and Reconciliation in East Timor. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Commission_for_Reception%2C_Truth_and_Reconciliation_in_East_Timor?utm_source=chatgpt.com#cite_ref-1 (дата звернення: 22.05.2025 р.).

15. Background to the Recommendations Matrix. URL: <https://www.sierraleonetr.org/index.php/background-to-the-recommendations-matrix> (дата звернення: 22.05.2025 р.).

ПЕРСПЕКТИВА ЗАПРОВАДЖЕННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ІСПЕКЦІЙНИХ ПІДРОЗДІЛІВ В СИСТЕМІ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ З МЕТОЮ ПЕРЕВІРКИ СТАНУ ЗАХИЩЕНОСТІ ВІЙСЬКОВИХ ОБ'ЄКТІВ

У сучасних умовах зростаючих диверсійних загроз для військових об'єктів все більш актуальним стає запровадження інноваційних механізмів перевірки їх захищеності.

Одним із таких механізмів є створення спеціальних інспекційних підрозділів зразка Red Team, здатних моделювати дії умовного противника з метою виявлення вразливостей у системах охорони та реагування. Закон України «Про національну безпеку» визначає безпеку критичної та військової інфраструктури невід'ємними складовими державної політики у сфері національної безпеки [2].

Показники ефективності підрозділів охорони повинні розглядатися в динаміці, з урахуванням змін оперативної обстановки. Інспектування повинно мати циклічний характер: планування – навчання – аналіз – коригування. Серед ключових індикаторів захищеності об'єкта – технічне оснащення (камери відеоспостереження тощо), час підрозділів на реагування, правильність виконання заходів з ліквідації загрози, рівень підготовки особового складу та його здатність до роботи в умовах бойової обстановки. Також слід враховувати фактор інформаційної безпеки, зокрема частоту виявлення спроб вторгнення в інформаційні системи військових об'єктів та ефективність протидії таким атакам, а також швидкість відновлення функціональних систем. Слід наголосити, що підвищення рівня безпеки, виявлення та ліквідація вразливостей військових об'єктів передбачає не лише систематичне тестування вже існуючих протоколів безпеки, але й упровадження практики моделювання загроз за допомогою спеціалізованих підрозділів, відомих у міжнародній практиці під терміном Red Team.

Виникнення цього концепту пов'язане з діяльністю спеціальних підрозділів BMC США у 1970-х роках, зокрема легендарного підрозділу SEAL Team 6 під командуванням Річарда Марчінко, який, створивши першу Red Team у складі американських сил спеціальних операцій, мав

завдання імітувати дії ворога для реального тестування вразливостей американських військових баз і стратегічних об'єктів. Саме такі підрозділи довели, що класичні засоби охорони часто є ілюзорними, якщо не перевіряти їх на практиці, використовуючи тактику умовного противника. Ідея застосування Red Team – це не просто атака з імітаційною метою, а глибокий аналітичний підхід, який країни НАТО вже давно активно використовують для перевірки боєздатності власних сил та до виявлення слабких місць у системі безпеки, з урахуванням можливостей і логіки реального супротивника [5; 6].

Для Військової служби правопорядку у Збройних Силах України (надалі – ВСП), як головного суб'єкта протидії диверсіям на території військових об'єктів, відповідно до статей 3 та 8 Закону України «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України» та Закону України «Про боротьбу з тероризмом», формування такого підрозділу в складі одного з центрів спеціального призначення могло б слугувати вирішальним інструментом у перевірці бойової готовності чергових сил охорони, ефективності існуючих процедур протидії терористичним та диверсійним загрозам і здатності їх чіткого виконання, створенні нових процедур протидії таким атакам. З огляду на бойовий досвід останніх років і застосування нових технологічних засобів ураження, Red Team могла б діяти, моделюючи найнебезпечніші сценарії і перевіряючи стійкість військових об'єктів не в умовах показових навчань, а під час реальних оперативних перевірок [1; 3]. Утім, застосування такої концепції неодмінно піднімає питання правових обмежень та можливих ризиків, пов'язаних із використанням імітаційних нападів на військові частини. У цьому контексті слід зазначити, що Статут гарнізонної та вартової служби ЗСУ (надалі – Статут) не містить прямої заборони на перевірку чатового на посту. Навпаки, документом передбачено проведення регулярних перевірок варт, включаючи пости, з боку уповноважених посадових осіб за наявності відповідних посвідчень. Зокрема, положення Статей 180, 181, 186 прямо визначають можливість здійснення контролю за вартами.

Водночас цей Статут жорстко регламентує поведінку чатового у разі появи сторонніх осіб або невстановленої загрози, зокрема – передбачає застосування зброї в разі спроби проникнення або нападу на об'єкт, а також чіткий порядок самої перевірки.

Саме тому застосування Red Team без відповідної правової регламентації створює ризик фатального зіткнення, коли чатовий, діючи згідно з

положеннями Статуту, може сприйняти імітаційний напад як справжню диверсію та відкрити вогонь на ураження. Реалізація концепції повинна відбуватися лише після ухвалення відповідних змін у нормативних документах, які врегулюють усі аспекти організації подібних перевірок [4].

Щоб знизити ризики для життя та здоров'я особового складу підрозділу охорони або бійців Red Team, пропонується внести зміни у відповідні керівні документи, в яких буде передбачено порядок діяльності таких груп. З метою розпізнавання передбачається застосування умовних сигналів, ідентифікуючих міток тощо. Крім того, має бути передбачено резервний канал зв'язку, що дозволить негайно зупинити перевірку у разі непередбачуваних обставин. Особовий склад, що не включений у сценарій перевірки, повинен бути заздалегідь ознайомлений із сигналами, які свідчать про імітаційний характер події.

Вирішення правової колізії полягає у тому, щоб Red Team діяла не всупереч Статуту, а навпаки, в межах оновленої правової рамки, в якій допомагатиме виявити прогалини саме в його застосуванні.

Важливим аспектом є забезпечення поінформованості посадових осіб і підрозділів, задіяних до охорони об'єкта, про можливість проведення таких перевірок. Ймовірні й сценарії «повної секретності», проте вони неодмінно вимагають мінімального кола осіб, які отримують відповідну інформацію, а також добре формалізованих процедур безпеки, аби уникнути бойового застосування зброї. [4].

Висновки і пропозиції. Концепція Red Team є вкрай цінною для підвищення якості захищеності військових об'єктів, здатності підрозділів варту та ВСП ефективно протидіяти загрозам диверсійного характеру. Її інтеграція може істотно підвищити ефективність виявлення загроз і рівень бойової готовності підрозділів охорони. Проте для практичної реалізації цієї ініціативи необхідним є створення чіткої правової рамки, що регламентуватиме порядок, межі відповідальності та механізми безпечної взаємодії усіх задіяних суб'єктів.

Список використаної літератури:

1. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20.03.2003 р. № 638-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text> (дата звернення: 18.05.2025 р.)
2. Про Національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 18.05.2025 р.)

3. Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України: Закон України від 7.03.2002 р. № 3099-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3099-14#Text> (дата звернення: 18.05.2025 р.)
4. Статут гарнізонної та вартової служби Збройних Сил України: Затверджено Законом України від 24.03.1999 № 550-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/550-14#Text> (дата звернення: 18.05.2025 р.)
5. Marcinko R., Weiss J. *Rogue Warrior*. New York: Pocket Books, 1992. 400 p.
6. NATO CCDCOE. *Red Teaming in Cyber Security Exercises*. Tallinn: NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence, 2021. URL: <https://ccdc.ee/org/news/2021/exercise-for-training-offensive-cyber-operations-kicks-off/> (дата звернення: 18.05.2025 р.)

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СИЛ ОБОРОНИ У СФЕРІ РОЗСЛІДУВАННІ ВОЄННИХ ТА ІНШИХ МІЖНАРОДНИХ ЗЛОЧИНІВ

Від початку збройної агресії Російська Федерація вчиняє воєнні злочини як на окупованих територіях України, так і на територіях, підконтрольних її Уряду. Кількість таких злочинів стрімко зросла із початком повномасштабного вторгнення РФ 24 лютого 2022 року. Воєнні злочини Збройних Сил РФ по суті є складовою російської державної політики, спрямованої на винищення українців, української культури, а також асиміляцію українців з російським населенням, розірвання зв'язків українців з державою їх громадянства. Офіс Генерального прокурора України повідомляє про 159 тисяч зареєстрованих воєнних злочинів у період з 2022 лютого року по квітень 2024 року [1].

Нормативні документи, які регулюють порядок несення військової служби, встановлюють обов'язок Сил оборони здобувати інформацію про характер дій противника. До неї відноситься також інформація щодо порушень законів і звичаїв війни, як противником, так і своїми військами (силами). Добування таких даних відноситься до кола основних завдань розвідки. Різні способи розвідки спрямовані на різний результат: це може бути отримання інформації про особовий склад, кількість та різновид ОВТ. Залежно від особливостей кримінального провадження, ці дані можуть стати вирішальними у розкритті воєнного злочину та доведенні його вчинення конкретними особами.

Як зазначено в Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, затвердженій Наказом Міністерства оборони України № 164, діяльність щодо збору інформації, яка не суперечить вимогам МГП, здійснюється військовослужбовцями з урахуванням дозволених методів її збору [2].

Водночас, на даний момент в українському законодавстві не врегульовано питання щодо процесу передачі розвідувальної інформації та інших даних, що можуть слугувати доказами воєнних злочинів, від Сил оборони до органів досудового розслідування. Алгоритм збору та збереження зазначеної інформації Силами оборони не регламентовані в жодному національному нормативно-правовому акті.

Роль Сил оборони наразі не обмежується виконанням завдань з захисту України. Часто саме представники Сил оборони опиняються першими на місці вчинення воєнного злочину і їх правильні дії відіграють важливу роль в процесі отримання та збереження доказів та притягнення винних осіб до відповідальності. Саме тому українські військовослужбовці мають усвідомлювати свою роль у справі забезпечення невідворотності покарання воєнних злочинців, вміти правильно поводитися із інформацією та речами, які можуть слугувати доказами у кримінальному провадженні, зберігати їх та передавати органам розслідування щонайменше, у неспотвореному вигляді [3].

Експертизи, пов'язані із дослідженням зазначених об'єктів, які можуть мати інтерес для розслідування міжнародних злочинів, призначаються органами досудового розслідування у Київському науково-дослідному інституті судових експертиз (КНДІСЕ) [4]. Попри виправданий цілями кримінального провадження інтерес до дослідження різного роду засобів ураження та військової техніки, в умовах війни цілком обгрунтованим виглядає також інтерес до них таких структур, як: Головне управління розвідки Міністерства оборони України (ГУР МО), Державний науково-дослідний інститут випробувань і сертифікації озброєння та військової техніки (ДНДІ ВС ОВТ), Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр (ДНДЕКЦ), Центральний науково-дослідний інститут Збройних Сил України (ЦНДІ ЗСУ).

Взаємодія між ними як правило здійснюється за рахунок неформальних зв'язків, крім того, всі вони мають взаємодіяти також із слідчими (СБУ, НПУ, і навіть ДБР в окремих випадках).

Залучення слідчим представників науково-дослідних інститутів та центрів в якості спеціалістів не є системним чи поширеним явищем та не вирішує проблему ефективної комунікації та допуску до огляду засобів ураження та військової техніки противника. Зокрема, ініціатива щодо такого залучення має виходити від самого слідчого і є його правом, але не обов'язком.

При цьому, підрозділи ГУР МО мають встановлений на рівні ГШ ЗСУ пріоритет у дослідженні зазначених об'єктів. З урахуванням специфіки діяльності ГУР, передача в його розпорядження засобів ураження і військової техніки та їх рештків фактично є підставою для втрати їх доказового значення у кримінальному провадженні [5].

У травні 2022 року за директивою тодішнього Головнокомандувача ЗСУ Валерія Залужного було створено Центр досліджень трофейного

та перспективного озброєння та військової техніки (ЦДТПОВТ), до якого увійшли досвідчені військовослужбовці з бойовим досвідом, а також кандидати наук різного профілю, зокрема, технічних наук. Центр зберігав отримані трофейні зразки ОВТ в т.ч. частину зразків, які фігурували доказами у кримінальних справах. Незважаючи на те, що Центром було виконано великий обсяг роботи та досягнуто високих результатів у роботі, влітку 2024 року, він припинив своє існування на підставі директиви нового Головнокомандувача ЗСУ Олександра Сирського. Колишні фахівці Центру, які не зазнали скорочення, продовжили роботу у окремому управлінні Державному науково-дослідному інституті випробувань і сертифікації озброєння та військової техніки (ДНДІ ВС ОВТ). Водночас, діяльність мобільних груп Центру було фактично припинено [6].

В Інструкції з МГП, Статутах ЗСУ та КПК України відсутні положення, які можна було б розглядати як такі, що унормовують діяльність Сил оборони щодо збору, збереження та передачі доказів, та, особливо, в частині взаємодії суб'єктів, які мають обґрунтований інтерес до зразків ОВТ противника з точки зору їх дослідження.

З огляду на це, військовослужбовці ЗСУ та представники інших складових Сил оборони часто передають отримані ними зразки ОВТ, в тому числі і ті, що могли бути визнані доказами у кримінальному провадженні, першому зацікавленому суб'єкту, що звернувся до них, або представникам ГУР, оскільки вони змушені виконувати відповідне розпорядження ГШ ЗСУ щодо пріоритету ГУР у отримання зразків ОВТ противника.

Внесення відповідних змін та доповнень до профільних законів виглядає найбільш прийнятним способом вирішення проблеми правового врегулювання діяльності Сил оборони у сфері поводження з доказами воєнних злочинів. Водночас, такий шлях пов'язаний із значними проблемами як з точки зору тривалості законодавчого процесу, так і можливою відсутністю консенсусу серед депутатів у питанні підтримки законодавчих змін. Отже, на даному етапі врегулювання цього питання шляхом видання спільного наказу кількома зацікавленими органами (МО, СБУ, МВС, ОГП, ДБР тощо) є більш реалістичним.

Частково проблему координації зацікавлених у дослідженні зразків ОВТ противника суб'єктів та унормування діяльності Сил оборони в цій сфері можна було б вирішити за рахунок зменшення кількості таких зразків, які визнаються доказами у кримінальних провадженнях щодо воєнних злочинів, обмежившись лише об'єктами із найвищою доказо-

вою цінністю. Крім того, варто було б на законодавчому рівні надати суду можливість проводити огляд доказів у режимі відеоконференції, що значно спростило би процедури, пов'язані із доставлянням доказів до суду. доцільно також розширити повноваження слідчих суддів та надати їм повноваження щодо проведення огляду речових доказів на стадії досудового розслідування. У такому випадку не було б необхідності зберігати доказ у тому вигляді, в якому він потрапив до слідчого, а можна було б одразу після огляду передати зацікавленим суб'єктам для дослідження, яке могло б включати і його часткову чи навіть повну руйнацію. Протокол слідчої дії, проведеної слідчим суддею був би достатнім самостійним доказом для суду, який розглядає справу по суті.

Висновки і пропозиції. В світлі вищезазначеного, доцільно було б розглянути питання створення Єдиного центру збереження доказів застосування державою-агресором авіаційних засобів ураження та безпілотних літальних апаратів та інших зразків ОВТ противника з метою:

- покращення взаємодії визначених підрозділів Сил безпеки та оборони при виявленні, вилученні, дослідженні та зберіганні авіаційних засобів ураження, безпілотних літальних апаратів та інших зразків ОВТ противника, які застосовані державою-агресором;
- спрощення процесу доступу до доказів в процесі проведення експертиз та їхнього дослідження підрозділами сил безпеки і сил оборони, науково-дослідними інститутами МО та ЗСУ, а також українськими підприємствами-виробниками;
- спрощення процесу огляду доказів в ході судового розгляду кримінальних справ;
- забезпечення уніфікованого підходу до збереження авіаційних засобів ураження та безпілотних літальних апаратів (та їх фрагментів) в якості доказів у кримінальних провадженнях, які також представляють розвідувальний, безпековий, виробничий чи санкційний інтерес.

Центр може бути створений у формі Державного підприємства, в розпорядження якого слід передати належним чином захищене приміщення (бажано підземного типу), облаштоване для збереження зразків ОВТ противника (та їх рештків). У Центрі могли б зберігатися як докази у кримінальних провадженнях, так і зразки ОВТ, які не визнані доказами (виключені з переліку доказів), а також ті, доля яких вирішена судом по закінченні судового розгляду (якщо суд прийняв рішення, не

пов'язане з їх знищенням). Такий Центр можна було б розмістити на базі відновленого ЦДТПОВТ.

З огляду на це, також важливо забезпечити відповідне навчання щодо поводження з доказами у військових підрозділах, які перебувають на лінії фронту, у прифронтових зонах та на деокупованих територіях, і можуть мати безпосередній доступ до доказів вчинення воєнних злочинів. Необхідно активно зміцнювати взаємодію між Силами оборони та органами досудового розслідування.

Список використаної літератури:

1. Статистика про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їхнього досудового розслідування URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 24.05.2025).

2. Міністерство оборони України. Наказ від 23.03.2017 № 164 «Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text> (дата звернення: 24.05.2025).

3. Вязовцев В. Перемога і правосуддя: чим ЗСУ корисні слідчим/ *JustTalk*. URL: <https://justtalk.com.ua/post/peremoga-i-pravosuddya-chim-zsu-korisni-slidchim> (дата звернення: 24.05.2025).

4. Київський науково-дослідний інститут судових експертиз Міністерства юстиції України. URL: <https://kndise.gov.ua/expertises/forensic?page=1> (дата звернення: 24.05.2025).

5. Головне управління розвідки Міністерства оборони України. Сьогодні воєнні розвідники України відзначають професійне свято URL: <https://gur.gov.ua/content/sohodni-voenni-rozvidnyky-ukrainy-vidznachaiut-profesiine-sviato-0909.html> (дата звернення: 24.05.2025).

6. Рік роботи Центру досліджень трофейного та перспективного ОВТ: ринок ОПК росії збіднів на мільярди доларів. АрміяІнформ. 15 травня 2023. URL: <https://armyinform.com.ua/2023/05/15/rik-roboty-czentru-doslidzhen-trofejnego-ta-perspektyvnogo-ovt-rynok-opk-rosiyi-zbidniv-na-milyardy-dolariv/> (дата звернення: 24.05.2025).

**ПАЗЛ МІЖНАРОДНОГО ПРАВОСУДДЯ: МЕХАНІЗМИ,
ДОКАЗИ ТА ВИКЛИКИ У ВИСВІТЛЕННІ ВОЄННИХ
ЗЛОЧИНІВ ТА ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ,
ВЧИНЕНИХ РОСІЄЮ ПРОТИ УКРАЇНИ**

Загальновідомий факт, що російська агресія проти України – це не лише бойові дії, а й систематичні злочини: бомбардування шкіл, тортури в окупованих підвалах і постійні обстріли цивільної інфраструктури. З першого дня вторгнення росія порушує правила ведення війни, фундаментальні норми міжнародного права та низку договорів. Особливо жахливими є злочини російських окупантів проти українських дітей – постійні знущання та вбивства. Також депортації з тимчасово окупованих територій, цілеспрямованість яких підтвердив Міжнародний кримінальний суд. Сьогодні світ намагається зупинити безкарність, але шлях до правосуддя нагадує пазл з тисячі деталей. Чи можливо їх скласти?

Кожен злочин залишає за собою слід. Українські слідчі, волонтери та міжнародні організації активно працюють над його пошуком, навіть коли над головою чути гул ракет:

Після звільнення території на місце приїжджає слідчо-оперативна група. Вона фіксує руйнування, розпитує свідків, знаходить уламки зброї. Також залучаються вибухотехніки, які допомагають фіксувати вид обстрілу та різновид зброї. Неодноразово були знайдені російські ракети з серійними номерами – це прямий доказ причетності рф.

Цифрові технології. Дрони, супутники та соціальні мережі стали зброєю у боротьбі за правду. Так, проект Bellingcat, який має співробітників і партнерів у більш ніж 20 країнах світу, використовує геолокацію фото- та відеоматеріалів, щоб довести місцезнаходження військових та російської техніки під час злочинів.

Бази даних. Глобальна ініціатива «Розірвати коло безкарності за воєнні злочини росії» (стисла назва «Трибунал для путіна»), була створена у відповідь на повномасштабне вторгнення рф в Україну в лютому 2022 року. Кожен, хто володіє інформацією про будь-яку подію, в якій містяться ознаки злочинів за Римським статутим Міжнародного кримінального суду, може заповнити форму на сайті для покращення якості доказів. Проєкт зібрав понад 50 000 свідчень – від мародерства до вбивств.

Міжнародний кримінальний суд 17 березня 2023 року видав ордер на арешт путіна та його уповноваженої з прав дитини Марії Львової-Белової за викрадення українських дітей. Це історичне рішення, але є нюанси.

Росія не визнає юрисдикцію МКС, тому, очевидно, винуватці не постануть перед судом, доки не відбудеться падіння режиму путіна.

Спеціальний трибунал за злочин агресії, який пропонують створити, щоб покарати тих, хто розв'язав війну. Країни ЄС досі сперечаються: частина вважає, що достатньо МКС, інші наполягають на окремому суді. Наприклад, у червні 2024 року президент Литви Гітанас Науседа на Глобальному саміті миру у Швейцарії закликав учасників до створення спеціального міжнародного трибуналу, оскільки, неможливо досягнути справедливого миру без притягнення до відповідальності.

ЄС не запровадив повноцінних санкцій проти російської державної ядерної корпорації «Росатом», яка постачає технології для війни та контролює окуповані АЕС. Цього року, як і минулого, зберігається небезпека можливих аварій, але вже на окупованій Запорізькій АЕС, яка під ризиком незаконного перезапуску, попри недостачу води для охолодження реакторів, вразливі електромережі через систематичні обстріли та зношене обладнання через більш ніж три роки окупації. Технічні проблеми накопичуються, а окупанти свідомо ігнорують безпеку заради «політичного театру». Незважаючи на це, Секретаріат МАГАТЕ активно співпрацює з злочинною організацією «Росатом», зазначивши, що з точки зору безпеки станція професійно контролюється та управляється росією, що порушує численні резолюції Ради керуючих МАГАТЕ, Генеральної Асамблеї ООН та критикується як легітимізація окупації [3].

В Україні заочно засудили понад 130 російських військових. Наприклад, у квітні 2025 року за публічного обвинувачення Офісу Генерального прокурора двох російських військовослужбовців визнано винними у порушенні законів та звичаїв війни. Їм призначено покарання – 12 років позбавлення волі.

Чи можна дістатися до вищого керівництва? Для реалізації потрібні офіційні документи з рф: накази, звіти, листування. Такі докази можуть з'явитися лише після падіння режиму.

Не досить ефективним інструментом тиску на державу-окупанта стали політичні та економічні санкції, які спрямовані саме на російський народ, який має спонукати владу сісти за стіл переговорів. Однак,

не всі країни підтримали дану ініціативу і проведених дій виявилось недостатньо для отримання реального результату.

«Заморожені» ресурси на рахунках – це правильний крок, але він не компенсує зруйновані життя.

Конфіскація активів. У 2023 році Канада стала першою із західних країн, яка на законодавчому рівні дозволила передавати конфісковані російські активи Україні. Цей варіант має стати прикладом для інших країн та альтернативою репараціям, які можуть виплачуватись не тільки роками, а й десятиліттями.

Соціальні мережі стали платформою для поширення інформації, що обходить російську пропаганду. Численні відео з розстрілами полонених, фото людей, які втратили будинки та рідних, а також сюжети зі свідченнями про катування в окупації щоразу викликають резонанс у цивілізованому світі і спонукає до масових мітингів та протестів.

Фонд «Повернись живим» – одна з найбільших і найвпливовіших благодійних організацій України, яка активно підтримує Збройні Сили України з 2014 року в різних напрямках – закупівля техніки та обладнання, підготовка військових фахівців. Робота організації демонструє, як громадянська ініціатива перетворюється на стратегічний ресурс держави.

Мистецтво як доказ. Фотографії зруйнованих об'єктів, а також вистави, такі як, «Маріупольська драма», активно поширюють у країнах Європи, щоб привернути увагу світу.

Проблеми, які спіткали Україну. Втома від війни. Через рік після початку повномасштабного вторгнення міжнародні ЗМІ все менше підіймають тему про злочини РФ в Україні, що зменшує тиск на владу.

Корупція в Україні. Навіть під час війни деякі слідчі справи «зависають» через бюрократію або хабарі. Присутні випадки розкрадання майна та коштів, а також виплати неправомірних грошових забезпечень з боку вищого керівництва військових частин. Цей фактор впливає на довіру міжнародних організацій, які надають різносторонню допомогу Україні.

Пропаганда. російська влада веде активну інформаційну війну, застосовує пропаганду, дезінформацію для приховування та виправдання своїх злочинів для російського народу, а також дестабілізації суспільного настрою в Україні. Найгіршим є те, що у нашому суспільстві все частіше це успішно спрацьовує, особливо на окупованих територіях. На кінець минулого року поліція задокументувала майже 3500 фактів кола-

бораційної діяльності, 200 фактів державних зрад, 170 – пособництва державі-агресору.

Висновки і пропозиції. Боротьба зі злочинами рф – це комплекс юридичних, політичних і громадянських зусиль. Від ефективності міжнародних механізмів залежить чи стане право справедливим інструментом, а не абстракцією. Стабільними перепонами також є брак санкційного тиску, особливо на ключові структури (як «Росатом»), корупція та активна пропаганда з боку рф. Ми не знаємо, коли настане суд, але знаємо, що він буде. Зараз ключове завдання – зберегти докази та не дати світу забути про жертв.

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ МЕДИЧНИХ УСТАНОВ, МЕДИЧНОГО ТА ДУХОВНОГО ПЕРСОНАЛУ В УМОВАХ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ

Медичні формування, установи, а також медичний і духовний персонал у сучасних збройних конфліктах відіграють ключову роль у забезпеченні гуманності та наданні допомоги особам, що постраждали від воєнних дій. У той час, коли міжнародна спільнота концентрує зусилля на захисті цивільного населення та забезпеченні гуманітарної допомоги, не менш важливим аспектом є охорона тих структур і осіб, які цю допомогу здійснюють. Згідно з нормами міжнародного гуманітарного права, медичні установи та персонал користуються особливим правовим статусом і повинні бути захищені від будь-яких нападів, втручання та обмежень у своїй діяльності [1]. Аналогічного захисту потребує і духовний (релігійний) персонал, діяльність якого спрямована на підтримку морального стану осіб, що перебувають у зоні конфлікту.

Правовий статус медичних формувань визначає межі допустимої поведінки щодо них під час бойових дій, а також встановлює чіткі зобов'язання для сторін конфлікту щодо недоторканності таких об'єктів. Відповідні норми містяться у Женевських конвенціях 1949 року [2], [3], Додаткових протоколах 1977 року [4], звичаєвому міжнародному праві та рішеннях міжнародних судів. У той же час практика останніх десятиліть демонструє, що зазначені норми часто ігноруються або порушуються, зокрема шляхом атак на шпиталі, перешкоджання евакуації поранених або переслідування медичного персоналу за його професійну діяльність.

Особливе значення в системі захисту таких осіб та об'єктів мають санітарні зони, зони безпеки, нейтральні зони та гуманітарні коридори – спеціально визначені простори, призначені для зниження шкоди цивільному населенню, пораненим і хворим. У міжнародній практиці саме ці механізми часто стають останнім засобом захисту вразливих категорій населення та персоналу в умовах збройних зіткнень. Їх правовий режим передбачає сувору демілітаризацію, забезпечення гуманітарного статусу, погодження між сторонами конфлікту, міжнародний моніторинг та абсолютну заборону на використання у військових цілях.

Водночас, як свідчить практика, фактичне дотримання цих режимів не завжди забезпечується, що ставить під сумнів ефективність існуючих механізмів захисту.

Медичний та духовний персонал користується особливим статусом і має право на захист за умови дотримання принципу нейтральності та недопущення втручання у воєнні дії. Відповідно до норм МГП, такі особи мають діяти виключно в межах своїх функцій – надання медичної допомоги та духовної підтримки. За порушення цих норм персонал може втратити правовий захист і бути притягнутим до відповідальності. Одночасно міжнародне право надає таким особам право на носіння зброї для самооборони, що не суперечить їх гуманітарній ролі.

У сучасних збройних конфліктах неодноразово фіксуються порушення норм захисту медичних структур і персоналу. За час повномасштабної війни, розв'язаної росією, чимало об'єктів української медичної інфраструктури пошкоджено або зруйновано вцент ворогом. Йдеться про лікарні, амбулаторії, пологові, поліклініки тощо. Зокрема, за понад два роки через бомбардування та системні атаки росії було пошкоджено 1619 об'єктів медзакладів та ще 214 зруйновано повністю без можливості відновлення. Пошкоджено 175 автівок екстреної медичної допомоги, знищено 261 та ще 125 захоплено росіянами. [5]

Напади на лікарні, переслідування лікарів, знищення гуманітарних коридорів – усе це свідчить про кризу дотримання міжнародного гуманітарного права та необхідність посилення правозастосовної практики. Серед проблем, що залишаються актуальними, можна виокремити: відсутність ефективних механізмів відповідальності, брак політичної волі сторін конфлікту, маніпуляції гуманітарними зонами в стратегічних цілях.

Водночас міжнародна спільнота має інструменти для впливу: зокрема, через діяльність Міжнародного комітету Червоного Хреста, Організації Об'єднаних Націй, міжнародних трибуналів і застосування санкцій. Надзвичайно важливою є імплементація міжнародних норм у національне законодавство, а також проведення спеціального навчання для військових щодо правил ведення бойових дій і поваги до гуманітарного права.

Порушення норм захисту медичних і гуманітарних об'єктів повинно тягнути за собою неминучу відповідальність, оскільки позбавляє населення доступу до необхідної та якісної медичної допомоги та можливості задоволення культурних та духовних потреб на довгостроковий

період. Це вимагає подальшого вдосконалення міжнародних механізмів правосуддя, зміцнення контролю та забезпечення невідворотності покарання.

Висновки і пропозиції. У підсумку, забезпечення належного захисту медичних і духовних структур у збройних конфліктах є не лише юридичним обов'язком, а й гуманітарною необхідністю, що покликає на зберігати людську гідність навіть у найжорстокіших умовах війни. Зміцнення цих правових і моральних засад є основою для створення справді гуманного міжнародного порядку.

Список використаної літератури:

1. Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України: Наказ Міністерства оборони України від 23.03.2017 № 164. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text> (дата звернення: 14.08.2025 р.)
2. Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12.08.1949 (Женевська конвенція (I) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_151#Text (дата звернення: 14.08.2025 р.)

СУЧАСНИЙ СТАН ПРОТИДІЇ ВОЄННИМ ЗЛОЧИНАМ ТА ЗЛОЧИНАМ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ, ВЧИНЕНИМ ПІД ЧАС АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ

Масштабна агресія російської федерації проти України, розпочата 24 лютого 2022 року, призвела до масштабних порушень повного міжнародного гуманітарного права та вчинення численних воєнних злочинів і злочинів проти людяності. Станом на травень 2025 року, за даними правоохоронних органів України, зафіксовано понад 183 000 випадків можливих воєнних злочинів [1], які вимагають комплексної відповіді як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Національні механізми протидії воєнним злочинам в Україні.

Україна створила розгалужену систему документування та розслідування військових злочинів, що включає як державні інституції, так і громадський сектор. Офіс Генеральної прокуратури України здійснює координаційні розслідування та процесуальне керівництво, а також участь у фіксації злочинів лише слідчі Національної поліції України, які задокументували близько 95% скоєних на території України воєнних злочинів [2].

Для систематизації та цифровізації процесу документування злочинів створено національний портал WarCrimes.gov.ua та базу даних I-DOC, які дозволяють централізовано збирати та аналізувати дані про воєнні злочини. Ці інноваційні рішення стали прикладом ефективного використання технологій у протидії воєнним злочинам [3].

Особливістю українського підходу є безпрецедентна синергія державних та громадських ініціатив. Коаліція “Україна. П’ята ранку”, що об’єднує 34 правозахисні організації, проект “Трибунал для Путіна” та інші громадські ініціативи стали ефективними партнерами державних органів у зборі та систематизації доказів воєнних злочинів [4].

Міжнародні механізми розслідування та притягнення до відповідальності.

На міжнародному рівні ключову роль виконує Міжнародний кримінальний суд (МКС), який розпочав розслідування ситуації в Україні у 2022 році. Знаковою підставою стало видання розпоряджень про арешт президента Володимира Путіна та уповноваженого з прав дитини РФ

Марії Львівської РФ про незаконну депортацію українських дітей [5]. Це рішення МКС продемонструвало готовність міжнародної спільноти долати політичні обмеження міжнародної юстиції, виявило недостатню оперативність реагування міжнародних інституцій на масштабні воєнні злочини.

Значним інноваційним механізмом стала Спільна слідча група (ЖТ), створена за участю України, Литви, Польщі, Естонії, Латвії, Словаччини та Румунії за підтримки Євроюсту. Безпрецедентним стало приєднання до цієї групи МКС, що дозволило ефективно обмінюватись доказами та координувати слідчі дії на міжнародному рівні [6].

Важливу роль відіграють також Незалежна міжнародна комісія ООН з розслідування порушень в Україні, Московський механізм ОБСЄ та національні суди іноземних держав, які розслідують воєнні злочини в Україні за принципом універсальної юрисдикції [7].

Технологічні інновації в документуванні воєнних злочинів.

Досвід російсько-української війни демонструє зростаючу роль цифрових технологій у доказуванні військових злочинів. Для збору та аналізу доказів використано:

- супутниковий моніторинг та аерофотозйомка з БПЛА;
- аналіз відкритих джерел інформації (OSINT) та соціальних мереж;
- верифікація відеоматеріалів за допомогою штучного інтелекту;
- цифрові платформи для збору свідчень очевидців.

Берклійський протокол, розроблений Школою права Університету Каліфорнії, став першим глобальним протоколом із розслідування військових злочинів через відео та дані із соціальної мережі, що фіксує принципи використання відкритих джерел для доказування міжнародних злочинів [8].

Проблеми та виклики у протидії воєнним злочинам.

Правові виклики: відповідність збору доказів на окупованих територіях та в зоні бойових дій, забезпечення їх допустимості в судах, гармонізація національного законодавства з міжнародними стандартами [9].

1 Політичні перешкоди: імунітети високопосадовців, порушення універсального визнання юрисдикції МКС, використання права вето в РБ ООН для блокування ініціатив щодо притягнення до відповідальності [10].

2. Безпекові виклики: забезпечення безпеки свідків, слідчих та збереження доказів в умовах активного збройного конфлікту [11].

3. Інституційні обмеження: недостатня координація між національними та міжнародними органами, обмеженість ресурсів для масштабного розслідування численних епізодів воєнних злочинів [12].

Перспективні напрямки вдосконалення системи протидії воєнним злочинам

1. Створення спеціального міжнародного трибуналу щодо злочину агресії проти України, відсутність наявних механізмів міжнародного кримінального правосуддя не дозволить повною мірою притягнути до відповідальності вище військове та політичне керівництво РФ за сам факт розв'язання агресивної війни [13].

2. Розробка нових процесуальних стандартів для забезпечення допустимості цифрових доказів у міжнародних та національних судах [14].

3. Посилення мандату та можливості Міжнародного кримінального суду щодо воєнних злочинів та злочинів проти людяності [15].

4. Розширення програми міжнародної підтримки національних систем правосуддя у розслідуванні військових злочинів, включаючи технічну допомогу та навчання [16].

5. Вдосконалення механізмів захисту та підтримки жертв військових злочинів, забезпечення їх повноцінної участі в судових процесах [17].

Висновки і пропозиції. Сучасний стан протидії воєнним злочинам та злочинам проти людяності, вчиненим під час агресії РФ проти України, демонструє безпрецедентну мобілізацію як національних, так і міжнародних інституцій. Україна стала своєрідною лабораторією для розробки та впровадження інноваційних підходів до документування та розслідування воєнних злочинів в умовах активного збройного конфлікту.

Водночас повномасштабна агресія РФ проти України виявила критичні прогалини в міжнародно-правових стандартах та механізмах притягнення до відповідальності за воєнні злочини, що вимагають системного вдосконалення міжнародного кримінального правосуддя та посилення міжнародної співпраці в цій сфері. Тільки через спільні узгоджені спроби забезпечити невідворотність покарання за воєнні злочини та злочини проти людяності, незалежно від статусу та політичного впливу злочинців.

Дослідження дозволяє висловитись щодо пропозицій, якими є:

1. Удосконалення національної системи документування та розслідування шляхом:

створення спеціалізованого судового органу з розгляду справ про воєнні злочини з розширеними повноваженнями та спрощеним порядком

розгляду, зберігаючи всі процесуальні гарантії; розробки комплексної програми підготовки слідчих та прокурорів зі спеціалізацією на міжнародному гуманітарному праві та документуванні військових злочинів; запровадження єдиного захищеного цифрового реєстру воєнних злочинів з автоматизованою класифікацією та категоризацією; створення міжвідомчої координаційної ради з представниками всіх силових структур для оперативного обміну інформацією.

2. Посилення міжнародно-правових механізмів відповідальності шляхом:

ініціювання створення спеціального міжнародного трибуналу щодо злочину агресії проти України з чітким мандатом та юрисдикцією вищого політичного та військового керівництва РФ; розробки та запропонування поправки до Римського статуту МКС щодо вдосконалення процедур розслідування військових злочинів в активних збройних конфліктах; запровадження механізму застосування універсальної юрисдикції щодо воєнних злочинів через мережу національних контактних пунктів у різних країнах; створення міжнародних фондів підтримки потерпілих від військових злочинів за рахунок заморожених активів країни-агресора.

3. Впровадження інноваційних та технологічних рішень шляхом: розробки системи криптографічного засвідчення цифрових доказів для забезпечення їх допустимості в міжнародних судах; впровадження програми використання супутникового моніторингу та даних аерофотозйомки для систематичного документування руйнувань критичної інфраструктури; створення децентралізованої бази даних на технології блокчейн для захисту цілості зібраних доказів від зовнішнього втручання; розробки спеціалізованої моделі штучного інтелекту для аналізу великих масивів даних і виявлення системних ознак воєнних злочинів.

Список використаної літератури:

1. Офіс Генерального прокурора України. Статистика воєнних злочинів під час російської агресії проти України. 2025. URL: <https://warcrimes.gov.ua/statistics> (дата звернення: 30.05.2025 р.).

2. Національна поліція України. Документування військових злочинів: досвід та виклики. Київ, 2024. С. 45-62.

3. Гнатівський М. М., Кориневич А. О. Кримінальне переслідування військових злочинів в Україні: актуальні проблеми. Київ: Видавництво Київського університету, 2022. 320 с.

4. Космійді Ф. Роль громадянського суспільства в документуванні воєнних злочинів: досвід України. *Європейський журнал міжнародного права*. 2023. Том 34(2). С. 145-162.

5. Міжнародний кримінальний суд. Ситуація в Україні: судді МКС видали ордери на арешт Володимира Путіна та Марії Львової-Бєлової. Прес-реліз. 17 березня 2023 р. URL: <https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-vladimir-putin-and-maria-lvova-belova> (дата звернення: 30.05.2025 р.).

6. Євроюст. Спільна слідча група за підтримки Євроюсту щодо ймовірних основних міжнародних злочинів в Україні. Прес-реліз. 2022. URL: <https://www.eurojust.europa.eu/news/joint-investigation-team-supported-eurojust-alleged-core-international-crimes-ukraine> (дата звернення: 30.05.2025 р.).

7. УВКПЛ. Звіт Незалежної міжнародної комісії з розслідування ситуації в Україні. 2024. URL: <https://www.ohchr.org/en/documents/country-reports/report-independent-international-commission-inquiry-ukraine> (дата звернення: 30.05.2025 р.).

8. Центр прав людини при Юридичній школі Каліфорнійського університету в Берклі. Протокол Берклі про розслідування цифрових відкритого коду. 2020. URL: <https://humanrights.berkeley.edu/programs-projects/berkeley-protocol-digital-open-source-investigations> (дата звернення: 30.05.2025 р.).

9. Шабас В. А. Вступ до Міжнародного кримінального суду / пер. з англ. С. Колос. Київ: К. І. С., 2020. 368 с.

10. Кассезе А. Міжнародне кримінальне право. Харків: Право, 2021. 540 с.

11. Амбос К. Доказування у міжнародному кримінальному праві. Харків: Право, 2021. 390 с.

12. Метро Ж.-М. Командна відповідальність у міжнародному кримінальному праві / пер. з фр. п. Пономаренко. Київ: Юрінком Інтер, 2020. 380 с.

13. Щур Ю. Міжнародний трибунал по Росії: правові механізми притягнення до відповідальності за злочини агресії. *Український часопис міжнародного права*. 2023. № 2. С. 5-18.

14. Боргарт Д. Методика збору доказів військових злочинів у сучасних збройних конфліктах. Київ: К. І. С., 2022. 325 с.

15. Бассіуні М. Ч. Принципи міжнародного кримінального права / пер. з англ. О. Касинюк. Одеса: Фенікс, 2019. 420 с.

16. Звірков І. П. Виклики розслідування військових злочинів у міжнародній і національній практиці. *Право України*. 2022. № 7. С. 89-102.

17 Кларк Дж. Права жертв у міжнародному кримінальному правосудді / пер. з англ. М. Семків. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2019. 380 с.

Олександр Призенко
магістр права, офіцер юридичної служби
Командування Сил безпілотних систем Збройних Сил України

СУЧАСНИЙ СТАН ПРОТИДІЇ ВОЄННИМ ЗЛОЧИНАМ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ НОВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ: ВПРОВАДЖЕННЯ НОРМ МГП В ПІДРОЗДІЛАХ СИЛ ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Воєнні злочини залишаються одним із найтяжчих викликів сучасного міжнародного права.

Особливої актуальності ця проблематика набула після широкомасштабної агресії російської федерації проти України, де систематично фіксуються злочини проти людяності та в сфері міжнародного гуманітарного права в усіх формах: від катувань та вбивств цивільних та військовополонених, депортації дітей, незаконного переміщення цивільних осіб, до здійснення нападу на об'єкти що містять небезпечні сили, такі як Каховська ГЕС, ЗАЕС, ЧАЕС та інші.

На сьогодні, в Офісі Генерального прокурора вже зареєстровано більш ніж 179 тис. кримінальних проваджень за ст. 438 ККУ і щодня ця статистика на жаль зростає.

В умовах засилля воєнних злочинів, їх документування і як наслідок притягнення до відповідальності винних осіб є одним з головних завдань держави на шляху до справедливості, та демократичного суспільства де панує верховенство права.

Саме військовослужбовці, а не представники правоохоронних органів – це ті особи, що стикаються першими з воєнними злочинами, їх наслідками, саме до них звертаються ті хто зазнав сексуального насильства, катувань тощо з боку військовослужбовців зс рф.

Водночас в реаліях бойових дій 2025 року, коли лінія бойового зіткнення динамічна, а левова частка інформації отримується із застосуванням безпілотних систем та новітніх технологій, в тому числі і штучного інтелекту, з'являються як нові виклики так і переваги.

Воєнні злочини часто залишаються за ширмою “туману війни” і виринають в свідченнях жертв, на фото чи на відео, що з'являються в мережі через певний час, що ускладнює пошук, розслідування. Так у новітніх умовах важливим чинником документування, виявлення та доведення фактів воєнних злочинів стали безпілотні системи – на сьогодні переважно безпілотні літальні апарати. Їх застосування змінює як па-

радигму ведення війни, так і механізми протидії злочинам, створюючи нові можливості для контролю, спостереження та збору доказів.

Перед тим як піднімати питання протидії потрібно висвітлити актуальний характер та особливості вчинення воєнних злочинів, а саме:

- системність та масштабність вчинення (терор цивільного населення, масові невибіркові напади, масштабні ураження об'єктів, що містять небезпечні сили тощо), такі, що заборонені заборонені міжнародним правом з боку ворога набули характеру широкого застосування, використовуються ним в максимально різних цілях, як для того щоби нанести опосередковану шкоду військовим цілям, так і для здійснення терору цивільного населення;
- інформаційний вимір вчинення злочинів: росіяни при висвітленні будь-яких незаконних дій, намагаються їх спотворити, зокрема із використання новітніх технологій, ШІ в тому числі, таким чином змінюючи саме сприйняття та спотворюючи факт воєнного злочину, водночас очевидно і з метою ускладнення ідентифікації жертви, місця, осіб, що вчинили воєнний злочин. Яскравим прикладом слугує прецедент віроломства з боку російських військовослужбовців при здачі в полон в 2022 році в м. Макіївка, коли внаслідок цього російськими ЗМІ подія була висвітлена як вбивство військовополонених військовослужбовцями Сил оборони України (СОУ); – технологічна прихованість – сучасні технології дають змогу не лише маніпулювати фактами та видозмінювати їх, а й приховувати сам воєнний злочин, шляхом використання інших розпізнавальних знаків на засобах ураження, використання методів та засобів унеможливлення ідентифікації тих чи інших засобів якими було здійснено наприклад ураження цивільної інфраструктури.

Таким чином, воєнні злочини як і самі бойові дії ввійшли у нову епоху де маніпуляція стала частиною процесу вчинення та впливу на оцінку наслідків таких дій. У такому контексті традиційні засоби документування воєнних злочинів (свідчення очевидців, фото- та відеофіксація, експертизи) мають бути доповнені новітніми засобами.

У реаліях ведення бойових дій 2025 року безпілотні системи різних типів все більше переймають на себе функції інших засобів ведення бойових дій: артилерії, літаків тощо. Вони також відіграють вагомий роль в процесі документування, виявлення воєнних злочинів, ба більше безпілотні системи володіють унікальними перевагами в порівнянні з класичними засобами, тому що:

- надають об'єктивну інформацію за рахунок різних засобів передачі інформації;
- дозволяють документувати злочинні дії в часі та просторі з певним запасом можливостей;
- часто дозволяють визначити точний час, дату, місце, інші важливі обставини які мають істотне значення для майбутнього розслідування;
- надають змогу переглядати та здійснювати запис на відстані і як наслідок відтворювати та досліджувати такі факти в безпеці як для оператора так і для правоохоронців.

На сьогодні вся лінія бойового зіткнення знаходиться під постійним спостереженням безпілотних систем, які в тому числі інтегровані в системи ситуаційної обізнаності DELTA тощо. Такий підхід дозволяє в прямому ефірі документувати воєнні злочини, навіть за умови, що оператор їх не виявить чи не розпізнає.

Іншим виміром боротьби з воєнними злочинами є системний підхід у взаємодії з військовослужбовцями СОУ, на предмет дотримання норм МГП і як наслідок упередження здійснення нашими військовослужбовцями таких правопорушень. Поширення знань про МГП є одним із зобов'язань, чітко визначених усіма чотирма Женевськими конвенціями та Додатковим протоколом I. Серед категорій осіб, зобов'язаних знати МГП, є і військовослужбовці.[1, с.88]

На сьогодні дотримання норм МГП визначено міжнародними нормами ратифікованими державою, іншими законодавчими актами, що імплементували норми МГП в національне законодавство, зокрема Статутом внутрішньої служби, Наказом Міністерства оборони України № 164 від 21.05.2020 “Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України”, але без інструментів втілення цих норм вони мають лише декларативний характер. Тому для реалізації цих обов'язків необхідною є стала робота офіцерів юридичної служби з особовим складом підрозділів де військовослужбовці отримують: базові ознайомчі тренінги, прямі відповіді на поширені та складні питання, моделювання ситуацій, розкриття норм через практичні кейси та інтеграцію принципів МГП в процес планування, здійснення операцій і найважливіше в процес аналізу операцій після їх здійснення, напрацьовуючи таким чином алгоритми прийняття рішень та їх втілення.

Висновки і пропозиції. Впровадження інструментів дотримання норм МГП є обов'язком держави та всіх хто її репрезентує, але найважливішим аспектом цього є репутація яку здобувають військовослужбовці як професіонали своєї справи таким чином дозволяючи державі України посісти почесне місце серед найрозвиненіших демократичних країн світу. Окремо варто зазначити, що дотримання норм МГП є критично важливим, однією з умов для отримання нами міжнародної технічної допомоги з боку партнерів. За для цього необхідним є збільшення та поглиблення курсів, тренінгів, занять з викладання з МГП серед військовослужбовців юридичної служби СОУ масштабуючи таким чином спільноту компетентних юридичних радників та природньо упереджувати порушення норм МГП з боку військовослужбовців СОУ.

Список використаної літератури:

1. Добровільний звіт у сфері міжнародного гуманітарного права Міністерства оборони України. 2024. URL: <https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/dobrovilnij-zvit-u-sferi-mgp-14-11-24-a99f628e0a.pdf> (дата звернення: 9.09.2025 р.).

ПРАВОВІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

З 24 лютого 2022 року збройна агресія російської федерації проти України переросла у повномасштабний конфлікт. Провідну роль у захисті держави та народу України займають Збройні Сили України та інші військові формування, які ведуть боротьбу з ворогом та забезпечують ефективну оборону країни.

Відповідно до Конституції України [1], держава гарантує соціальний захист громадян, які несуть службу в Збройних Силах та інших військових структурах, а також членам їх сімей. Тому Україна зобов'язана покладати всі можливі зусилля для підтримки військовослужбовців та надання соціальної допомоги їхнім родинам.

Низка законодавчих актів, які спрямовані на забезпечення прав військовослужбовців та членів їх сімей регулює окремі аспекти соціального захисту у складних умовах військового конфлікту. Основні правові аспекти формуються на основі Конституції України [1], Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [2], а також спеціальних законів та постанов, що стосуються соціальної, медичної та правової підтримки.

Конституція України [1] закріплює право на соціальний захист громадян, зокрема тих, хто несе службу у Збройних Силах України та інших військових формуваннях. Держава бере на себе обов'язок забезпечувати військовослужбовцям і їхнім сім'ям захист у сфері фінансових, медичних, юридичних та інших соціальних послуг, особливо в умовах військового стану.

Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [2] регулює соціальні гарантії для військовослужбовців, включаючи виплати, пільги та допомогу родинам військовослужбовців. У разі поранення, інвалідності або загибелі військового члени сім'ї мають право на компенсаційні виплати, що забезпечують фінансову підтримку під час втрати годувальника.

Урядом України були прийняті спеціальні постанови, які передбачають підвищені виплати військовослужбовцям під час дії воєнного стану. Зокрема, ключовою є постанова Кабінету Міністрів України № 168 від 28 лютого 2022 року [3], яка регламентує виплату додаткової грошової винагороди. Військовослужбовці отримують додаткові грошові компенсації за участь у бойових діях, а також одноразові виплати у випадках поранення чи втрати працездатності. Пільги розповсюджуються також на житлово-комунальні послуги, медичне обслуговування та інші сфери життя.

Відповідно до чинного законодавства, військовослужбовці мають право на безоплатне медичне забезпечення, включаючи психологічну реабілітацію. Державні медичні заклади зобов'язані надавати медичну допомогу військовим, а також надають доступ до спеціалізованих реабілітаційних програм після участі у бойових діях. Крім того, значна увага приділяється психологічній реабілітації, що є чинником підтримки здоров'я військовослужбовців та їх повернення до цивільного життя.

Під час воєнного стану забезпечується доступ військовослужбовців та їх родин до безоплатної юридичної допомоги, що включає консультації, правовий захист, представництво інтересів у судах.

Після закінчення військової служби або у випадках отримання інвалідності військовослужбовці мають право на професійну перепідготовку, здобуття нової освіти та адаптацію до умов цивільного життя. Держава підтримує ветеранів, надаючи їм доступ до безоплатного навчання, курсів підвищення кваліфікації та спеціальних програм.

Після завершення військової служби або повернення з фронту військовослужбовці мають статус ветерана, що регулюється, зокрема, Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [4], який забезпечує додаткові права та пільги: доступ до медичних послуг, програми адаптації, а також соціальне житло для тих, хто цього потребує.

З огляду на складні умови, в яких перебувають родини військовослужбовців, Україна надає їм пільги на оплату комунальних послуг, доступ до соціальних послуг, освіти, медицини та інших важливих ресурсів. Держава підтримує належні умови життя членам родин військовослужбовців.

Збройні Сили України та інші військові формування працюють над тим, щоб усі військовослужбовці мали доступ до якісної медичної допомоги. Крім того, значна увага приділяється психологічній реабілітації,

що є чинником підтримки здоров'я військовослужбовців та їх повернення до мирного життя.

Військовослужбовці та члени їхніх сімей мають змогу отримати доступ до програми підвищення кваліфікації – навчання, яке допомагає військовослужбовцям здобути додаткові навички для цивільного життя після завершення служби. Це також частина мотиваційної системи, яка сприяє адаптації після демобілізації.

У зв'язку з введенням воєнного стану ухвалено ряд нових законів, які посилюють соціальний захист військовослужбовців, надають додаткові пільги та гарантують підтримку на законодавчому рівні. Це включає закони про державну підтримку ветеранів війни, додатковий захист для добровольців та резервістів.

На жаль, значна кількість військовослужбовців втратила життя під час виконання своїх обов'язків, захищаючи незалежність нашої держави. Для їхніх сімей держава забезпечує фінансову допомогу, пільги, а також підтримку в юридичних та соціальних питаннях. Родини загиблих мають доступ до додаткових виплат, отримання житла та інших соціальних гарантій.

Правова база соціального захисту військовослужбовців в Україні під час воєнного стану включає комплекс заходів, спрямованих на підтримку військовослужбовців та членів їхніх сімей. Це є додатковою мотивацією для тих, хто боронить країну.

Актуальність та складність цих питань підтверджується численними науковими дослідженнями, в яких аналізуються проблеми та перспективи вдосконалення правового регулювання [5]. Ці аспекти забезпечують соціальний захист військовослужбовців України та членів їхніх сімей, надаючи підтримку тим, хто бореться за свободу і незалежність України. Це питання потребує постійної уваги та вдосконалення з боку держави.

Висновки та пропозиції. Комплексність правової бази: в Україні сформовано багаторівневу систему нормативно-правових актів, що регулюють соціальний захист військовослужбовців. Вона включає основоположні норми Конституції [1], профільні закони [2, 4] та низку підзаконних актів, адаптованих до умов воєнного стану [3].

Багатовекторність соціальних гарантій: система соціального захисту охоплює не лише фінансове забезпечення (додаткові виплати, компенсації), а й медичну допомогу, психологічну реабілітацію, правову підтримку, освітні та житлові пільги.

Системна підтримка родин: законодавство акцентує увагу на соціальному захисті не тільки самих військовослужбовців, а й членів їхніх сімей, зокрема у разі поранення чи загибелі годувальника, що є важливим стабілізуючим фактором.

Динамічність та адаптивність законодавства: правова система демонструє здатність реагувати на виклики повномасштабної війни шляхом ухвалення нових законів та постанов, що посилюють гарантії для захисників.

Наявність механізмів соціальної реінтеграції: держава передбачає заходи для адаптації ветеранів до цивільного життя, що закріплено в окремому законі [4] та включає професійну перепідготовку, надання статусу ветерана з відповідними пільгами.

Науковий інтерес до проблеми: питання вдосконалення соціального захисту військових є предметом активного наукового дискурсу [5], що свідчить про його високу суспільну значущість та потребу в подальших дослідженнях.

Систематизація та цифровізація інформації: створити єдиний державний цифровий портал («Кабінет Захисника та його родини») для військовослужбовців, ветеранів та їхніх сімей, де буде акумульовано всю інформацію про належні пільги, виплати, процедури їх отримання, а також надано можливість подавати заяви в електронному вигляді. Це мінімізує бюрократичні перепони та підвищить поінформованість.

Посилення інституту психологічної підтримки: розробити та впровадити обов'язкові програми психологічного скринінгу та декомпресії для всіх військовослужбовців, які повертаються із зони бойових дій. Розширити мережу кризових центрів психологічної допомоги, доступних не лише для військових, а й для членів їхніх родин.

Удосконалення програм професійної адаптації: перейти від загальних програм перепідготовки до цільових програм, розроблених у партнерстві з провідними бізнес-асоціаціями та роботодавцями, що враховуватимуть унікальні навички (soft & hard skills), здобуті під час служби, та потреби сучасного ринку праці.

Створення механізму моніторингу та зворотного зв'язку: запровадити постійно діючу систему моніторингу ефективності надання соціальних послуг. Це може включати регулярні соціологічні опитування серед ветеранів та їхніх сімей, а також створення незалежної «гарячої лінії» для оперативного реагування на порушення їхніх прав.

Гармонізація законодавства: провести комплексний аудит чинного законодавства у сфері соціального захисту військовослужбовців (зокрема, законів [2] та [4] і пов'язаних з ними підзаконних актів) з метою виявлення та усунення можливих колізій, прогалин та застарілих норм, що ускладнюють реалізацію прав захисників.

Список використаної літератури:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20.12.1991 р. № 2011-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 15. Ст. 190.
3. Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 р. № 168. *Урядовий кур'єр*. 2022. 1 березня (№ 46).
4. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22.10.1993 р. № 3551-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 45. Ст. 425.
5. Грищук В. К. Соціальний захист військовослужбовців в умовах воєнного стану: правові та практичні аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 4. С. 115–118. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2023/28.pdf (дата звернення: 07.08.2025).

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ПРАВОВИХ ОСНОВ БЕЗПЕКОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ ТА ПРОВІДНИХ КРАЇН

Гібридна війна російської федерації проти України у 2014 році та широкомасштабне вторгнення у лютому 2022 року підірвало існуючі засади світопорядку, що ґрунтується на міжнародному праві та повазі до суверенітету та територіальної цілісності інших держав. Світові лідери та міжнародні організації рішуче засудили агресію російської федерації. Переважна більшість країн світу підтримали Україну, надавши всебічну допомогу, починаючи від санкційного тиску на російську федерацію до постачання різних видів озброєння, фінансової підтримки, гуманітарної допомоги та ін. Окреслена допомога з часом стала набувати системного характеру, про що свідчить формалізація співпраці у вигляді укладання безпекових угод між Україною та провідними міжнародними акторами.

Так, у липні 2023 року, на полях саміту НАТО у Вільнюсі за участю Президента України Володимира Зеленського лідери країн «Групи семи» (G7) погодили Спільну декларацію про підтримку України [6], у рамках якої було заявлено таке:

лідери G7 підтверджують свою відданість вільній, незалежній, демократичній і суверенній Україні, визнаючи, що безпека України є невід'ємною частиною безпеки євроатлантичного регіону;

Держави G7 націлені працювати над конкретними, двосторонніми, довгостроковими зобов'язаннями з Україною у сфері безпеки, вираженими у наданні сучасного військового обладнання для захисту України зараз і в майбутньому; зміцненні економічної стабільності та стійкості України; наданні їй технічної та фінансової підтримки, зокрема для продовження реформ на шляху до євроатлантичної інтеграції;

у разі майбутнього збройного нападу з боку російської федерації держави G7 будуть проводити негайні консультації з Україною для визначення відповідних подальших кроків, включно з наданням їй швидкої і сталोї оборонної та фінансової допомоги;

держави залишаються відданими підтримці України шляхом припинення російської федерації до відповідальності, в тому числі через санкції та експортний контроль, а також шляхом підтримки зусиль міжнародних механізмів, таких як Міжнародний кримінальний суд;

зі свого боку, Україна зобов'язується посилювати заходи прозорості щодо партнерської допомоги; здійснювати подальшу модернізацію в оборонно-промисловому секторі та інші необхідні реформи [5].

Це стало важливим кроком у формуванні майбутньої системи гарантування безпеки України до набуття повноцінного членства в НАТО. Спільна декларація з підтримки України стала загальним рамковим документом, започаткувавши механізм укладання двосторонніх безпекових угод між Україною та країнами-гарантами в межах багатосторонньої взаємодії [3].

Першою країною, з якою Україна уклала безпекову угоду була Велика Британія. Окреслену угоду було укладено 12 січня 2024 року. Останню угоду було укладено з Албанією 21 січня 2025 року. Станом на кінець серпня 2025 року Україна уклала 29 двосторонніх угод про співробітництво, серед яких 27 угод із державами-підписантами Спільної декларації про підтримку України, 1 угоду з ЄС і ще 1 угоду з Хорватією, яка не приєдналась до Спільної декларації [1]. Попри наявність у своїх назвах слів “співробітництво у сфері безпеки”, вказані угоди насправді охоплюють значно більше сфер – від людського капіталу до енергетики. В цілому, документи структурно схожі, хоча і містять пріоритети кожного із союзників.

Ключовими складовими кожної угоди є такі блоки:

Демократичні перетворення й економічна стійкість:

Підтримка демократії, реформ та євроінтеграція

Макроекономічна стабільність

Відновлення і відбудова

Захист критичної інфраструктури й енергетика

Військове співробітництво:

Вступ України в НАТО

Розвиток ВПК та оборонне співробітництво

Реагування на нову агресію проти України

Протидія ядерним і біологічним загрозам

Фінансові зобов'язання країн у військовій сфері

Боротьба з пропагандою й інформаційна безпека

Відповідальність за агресію:

Справедливий мир

Санкції

Відшкодування збитків, заморожені російські активи

Спецтрибунал

Інше:

Боротьба з організованою злочинністю

Гуманітарне співробітництво

Припинення дії Угоди [2].

У політичному дискурсі з'явився термін CRINK (China, Russia, Iran, North Korea), для позначення неформального альянсу чотирьох авторитарних держав, який був створений російською федерацією задля того, щоб отримувати зброю та живу силу у війні проти України. Він є новою загрозою не тільки для України, а й для країн Заходу [4]. Співпраця між країнами CRINK здійснюється на рівні стратегічного партнерства.

Висновки і пропозиції. Отже, система двосторонніх безпекових угод, підписаних між Україною та ключовими партнерами є важливим кроком для забезпечення безпеки України та стримування агресії російської федерації. Безпекові угоди виступають ефективним інструментом для покращення обороноздатності нашої держави та збереження існуючого рівня отримання військової допомоги у довгостроковій перспективі. Внаслідок погіршення безпекової ситуації на глобальному рівні та налагодження стратегічного партнерства серед країн-членів CRINK – важливою є всебічна реалізація світовою спільнотою окреслених безпекових угод завдяки правовим та інституційним механізмам.

Список використаної літератури:

1. Дайджест виконання двосторонніх безпекових угод (липень 2025). *Центр Дністрянського*. URL: <https://dc.org.ua/news/daydzhest-vykonannya-dvostoronnih-bezpekovyh-ugod-lypen-2025> (дата звернення: 04.09.2025).

2. Чи захистять Україну від агресії Росії безпекові угоди. Дослідження. *ОПОРА. Громадянська мережа – вибори в Україні – Election in Ukraine*. URL: <https://www.oporaua.org/viyna/doslidzhennya-chi-zahistyat-ukrayinu-vid-agresiyi-rosiyi-bezpekovi-ugodi-25278> (дата звернення: 04.09.2025).

3. За участю Володимира Зеленського лідери країн G7 погодили Спільну декларацію про підтримку України – Офіційне інтернет-представництво Президента України. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*. URL: <https://www.president.gov.ua/news/za-uchastyu-volodimira-zelenskogo-lideri-krayin-g7-pogodili-84281> (дата звернення: 04.09.2025).

4. Кремль створив альянс для постачання Путіну живої сили у війні проти України, – Подоляк. *РБК-Україна*. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/kreml-stvoriv-alyans-postachannya-putinu-1729014519.html> (дата звернення: 05.09.2025).

5. Результати Вільнюського саміту НАТО 11-12 липня 2023 року. *НІСД*. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/rezultaty-vilnyuskoho-samitu-nato-11-12-lipnya-2023-roku> (дата звернення: 05.09.2025).

6. Спільна декларація про підтримку України. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*. URL: <https://www.president.gov.ua/news/spilna-deklaraciya-pro-pidtrimku-ukrayini-84277> (дата звернення: 05.09.2025).

Богдан Ткачук
курсант 424-ю навчальної групи Військового факультету
міжнародних відносин та права Військового інституту
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПРОБЛЕМАТИКА ДОКУМЕНТУВАННЯ ДОКАЗІВ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ

Документування доказів під час розслідування воєнних злочинів в Україні є ключовим елементом у досягненні справедливості для потерпілих та притягненні винних до відповідальності. До 2022 року національне законодавство не містило чіткого визначення «воєнного злочину» як окремої категорії. Лише після ратифікації Римського статуту та ухвалення Закону України № 2689-IX від 18.10.2022 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини» в Україні розпочалася імплементація міжнародних стандартів до внутрішнього кримінального процесу [1].

Однією з ключових проблем є підслідність. Повноваження на розслідування воєнних злочинів мають одразу кілька органів – Служба безпеки України, Державне бюро розслідувань, Національна поліція. Це призводить до дублювання проваджень та неузгодженості в роботі. У правничій літературі наголошується, що закон не дає чіткого визначення поняттю підслідності, що ускладнює процесуальну координацію між слідчими структурами [2].

Крім того, постраждалі особи часто не отримують зворотного зв'язку щодо поданих заяв. За даними щорічної доповіді Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, чимало заявників не були поінформовані про перебіг розслідування чи його результати, що підриває довіру до слідчих органів і створює відчуття безкарності [3, с. 36–38].

Окрему складність становить координація між державними та громадськими структурами, які здійснюють документування. В Україні діє понад 30 таких ініціатив, серед яких коаліція «Трибунал для Путіна», Центр громадянських свобод, ICMP, місія ООН, Human Rights Watch та Amnesty International. Через відсутність уніфікованої методології та єдиного координаційного центру зусилля можуть бути безуспішними. Інколи трапляються випадки, що докази дублюються або втрачаються через відсутність обміну інформацією [4].

Міжнародна підтримка дозволила створити більш структуровані механізми. У 2023 році за участі Євроюсту була утворена Спільна слідча група (ЖТ), до якої увійшли Україна, Литва, Польща, Естонія, Словаччина та Міжнародний кримінальний суд. Її метою стало забезпечення обміну доказами та спільних дій у сфері розслідування [5].

Документування злочинів на тимчасово окупованих територіях залишається серйозною перешкодою. Доступ до місць подій обмежений або неможливий через бойові дії, мінування чи відсутність контролю. У звітах Amnesty International за 2024 рік зазначено, що багато доказів воєнних злочинів фіксуються лише на основі супутникових знімків, свідчень евакуйованих чи OSINT-джерел [6].

Ще одним викликом є великий обсяг цифрових доказів. Обсяг відео і фотоматеріалів, що надходять від свідків, правозахисників і журналістів, є надзвичайно об'ємним. Слідчі мають перевірити автентичність кожного файлу, а росія активно веде дезінформаційні кампанії та розповсюджує фейкову інформацію спрямовану на дискредитацію зібраних матеріалів. Яскравим прикладом цього є твердження про «інсценування» масових вбивств у Бучі [7].

Для верифікації цифрових матеріалів використовується додаток eyeWitness to Atrocities. Він фіксує метадані, геолокацію, час і захищає файли від змін, що підвищує їхню достовірність. Проте велика частина матеріалів надходить із соціальних мереж без підтвердження джерела, і якщо вони не збережені вчасно, то не підлягають перевірці [8].

Суттєвою проблемою є також перевантаження осіб, які займаються документуванням. У прифронтових регіонах слідчі ведуть суттєво більшу кількість справ, порівнюючи з мирним часом. Через це вчасне проведення першочергових слідчих дій часто унеможлиблюється. В окремих випадках справи залишаються фактично без слідчих дій протягом кількох місяців.

Ця ситуація ускладнюється тим, що більшість слідчих до 2022 року не проходили підготовки з розслідування воєнних злочинів. За даними наукових досліджень, лише 12% слідчих мали базову обізнаність у сфері міжнародного гуманітарного права [9]. З 2022 року почалася реалізація тренінгів і освітніх програм за підтримки МКС, УВКПЛ, національних академій та університетів. Проте обсяг підготовлених кадрів усе ще недостатній.

Особливо чутливим залишається документування сексуального насильства. Більшість жертв не готові давати свідчення через страх,

стигму та психологічну травму. Через це кількість задокументованих епізодів не відповідає реальному масштабу проблеми. Робота з такими потерпілими потребує залучення спеціально підготовлених психологів і окремих процесуальних підходів, на що сьогодні відсутня достатня кількість ресурсів.

Не менш значущою є проблема психологічного виснаження самих слідчих. Постійний контакт із розповідями про катування, вбивства, сексуальне насильство, а також тіла загиблих, призводить до емоційного вигорання та вторинної травматизації. За даними Human Rights Watch за 2025 рік, багато українських слідчих скаржаться на тривожність, депресивні прояви, втрату мотивації [10].

Висновки і пропозиції. Процес документування доказів при розслідуванні воєнних злочинів в Україні є складним, багатofакторним і вимагає комплексної взаємодії держави, міжнародних партнерів, громадянського суспільства. Якість і повнота зібраних доказів прямо впливатиме на результати майбутніх судових процесів, як в Україні, так і в міжнародних трибуналах. Тому документування повинно здійснюватися відповідально, системно і з повною підтримкою слідчих органів.

Список використаної літератури:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права: Закон України від 18.10.2022 р. № 2689-IX. *Голос України*. 2022. 16 листоп. (№ 226). С. 5–8.
2. Врублевський Б. І. Сучасні проблеми визначення підслідності. *Форум права*. 2021. № 2. С. 45–49.
3. Щорічна доповідь про стан дотримання і захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні за 2023 рік. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. Київ : Омбудсман, 2024. 296 с.
4. Amnesty International. Ukraine: Human Rights Overview 2024. URL: <https://www.amnesty.org/en/location/europe-and-central-asia/ukraine/report-ukraine/> (дата звернення: 21.05.2025).
5. Joint investigation team into alleged core international crimes committed in Ukraine: factsheet. Eurojust. The Hague, 2024. URL: <https://www.eurojust.europa.eu/publication/joint-investigation-team-alleged-core-international-crimes-committed-ukraine-factsheet> (дата звернення: 21.05.2025).

6. Amnesty International. Ukraine: Human Rights Overview 2024. URL: <https://www.amnesty.org/en/location/europe-and-central-asia/ukraine/report-ukraine/> (дата звернення: 21.05.2025).

7. Human Rights Watch. World Report 2025: Ukraine. URL: <https://www.hrw.org/world-report/2025/country-chapters/ukraine> (дата звернення: 21.05.2025).

8. eyeWitness to Atrocities. URL: <https://www.eyewitness.global/> (дата звернення: 21.05.2025).

9. Підготовка слідчих до розслідування міжнародних злочинів: результати дослідження. Центр політико-правових реформ. Київ, 2023. URL: <https://pravo.org.ua/pidgotovka-slidchyh-do-rozsliduvannya-mizhnarodnyh-zlochyniv/> (дата звернення: 21.05.2025).

10. Human Rights Watch. World Report 2025: Ukraine. URL: <https://www.hrw.org/world-report/2025/country-chapters/ukraine> (дата звернення: 21.05.2025).

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ЖЕРТВ ВІЙНИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

У сучасному світі збройні конфлікти набувають нових форм, поєднуючи традиційні методи ведення війни з елементами гібридної агресії, кібератак та інформаційної війни. Тема міжнародно-правового захисту жертв війни є особливо актуальною в контексті агресії російської федерації проти України, яка триває з 2014 року та загострилася повномасштабним вторгненням у 2022 році, що призвела до численних воєнних злочинів та злочинів проти людяності.

Актуальними на сьогодні залишаються норми міжнародного гуманітарного права (далі – МГП), зокрема Женевські конвенції 1949 року [1-4] та їх Додаткові протоколи [5-6], Римський статут Міжнародного кримінального суду (далі – МКС) [7].

Під жертвами війни розуміються особи, які зазнали фізичних, психологічних або матеріальних втрат унаслідок збройного конфлікту, включаючи: цивільне населення, поранених, хворих, військовополонених, біженців, внутрішньо переміщених осіб, а також тих, хто постраждав від воєнних злочинів, злочинів проти людяності чи геноциду. Таке визначення базується на нормах Женевських конвенцій 1949 року та їх Додаткових протоколів, що є основою захисту в умовах сучасних конфліктів, зокрема агресії РФ проти України.

Згідно з даними МКС, розслідування в Україні охоплює період з 21 листопада 2013 року, фокусуючись на воєнних злочинах, злочинах проти людяності та геноциді [8]. Це підкреслює необхідність комплексного підходу до захисту цивільного населення, поранених та полонених.

Загалом МГП формує основу захисту жертв збройних конфліктів. Центральне місце займають чотири Женевські конвенції 1949 року, які встановлюють стандарти поведінки з пораненими, хворими, полоненими та цивільними особами. Конвенція IV спеціально присвячена захисту цивільного населення під час війни, забороняючи тортури, депортації та невибіркові атаки [4].

Додаткові протоколи 1977 року розширюють ці норми на неміжнародні конфлікти (Протокол II) та вводять заборони на використання певних видів зброї [6]. Римський статут МКС 1998 року криміналізує воєнні злочини, злочини проти людяності та геноцид, надаючи суду юрисдикцію над ними [7]. У контексті сучасних конфліктів, таких як в Україні, ці норми застосовуються для переслідування винних в нанесенні ударів по цивільним об'єктах та депортаціях дітей.

Власний аналіз показує, що Женевські конвенції, ратифіковані всіма державами, є універсальними, але їх ефективність залежить від механізмів імплементації. Наприклад, стаття 3, спільна для всіх конвенцій, захищає осіб, які не беруть участь у бойових діях, у неміжнародних конфліктах, що актуально для гібридних війн [9].

Агресія РФ проти України є класичним прикладом міжнародного збройного конфлікту з елементами окупації, де жертвами стали велика кількість цивільних. Згідно з розслідуванням МКС, відкритим 2 березня 2022 року, фокус на злочинах з 21 листопада 2013 року включає депортацію дітей, атаки на цивільні об'єкти та нелюдські акти [10].

За даними Офісу Генерального прокурора, станом на 2025 рік зафіксовано понад 170 тис. епізодів воєнних злочинів, з яких 70% стосуються нападів на цивільну інфраструктуру [11]. Звіти ООН підтверджують, що кількість жертв серед цивільного населення зросла – 13 580 загиблих серед цивільного населення, зокрема 716 дітей, а також 34 115 поранених цивільних осіб, у тому числі 2173 дитини [12].

Ордери на арешт, видані МКС, стосуються ключових фігур: Володимира Путіна та Марії Львової-Белової (за депортацію дітей з 24 лютого 2022 року), голови російського Генштабу Валерія Герасимова та експерта оборони Росії Сергія Шойгу, а також військових командирів, таких як Сергій Кобилас та Віктор Соколов (за атаки на цивільні об'єкти з жовтня 2022 по березень 2023 року) [13]. Це демонструє застосування статті 8 Римського статуту щодо воєнних злочинів, які не мають строку давності відповідно до Конвенції ООН 1968 року та Європейської конвенції 1974 року.

У власному дослідженні нами проаналізовані конкретні випадки воєнних злочинів в Україні, базуючись на звітах МКС та ООН. Наприклад, масові вбивства в Бучі та Ізюмі класифікуються як злочини проти людяності, оскільки вони систематичні та спрямовані на цивільне населення. Захист жертв включає не лише кримінальне переслідування, але й репарації через Трастовий фонд МКС.

Додатково, аналіз постів на платформі X (Twitter) демонструє, що громадська увага до цих злочинів зростає: наприклад, публікації про інтеграцію воєнних злочинів у стратегію рф підкреслюють необхідність міжнародного тиску.

Сучасні конфлікти, як в Україні, викривають прогалини в МГП. По-перше, проблема юрисдикції: МКС не може судити за злочин агресії без ратифікації обома сторонами, що обмежує переслідування вищого керівництва рф [14].

По-друге, гібридні елементи: кібератаки та дезінформація не завжди підпадають під класичні норми Женевських конвенцій. В Україні це проявляється в блокуванні гуманітарної допомоги та використанні цивільних як щитів.

Порівнюючи з іншими конфліктами (Сирія, Афганістан): в Україні ефективність МКС вища завдяки рефералам від 43 держав, але брак універсальної юрисдикції дозволяє рф уникати відповідальності. Аналіз показує, що з 2022 року зафіксовано понад 100 тис. випадків воєнних злочинів, але лише кілька ордерів видано, що вказує на бюрократичні бар'єри [15]. Крім того, захист медичного персоналу, як у Афганістані, є актуальним для України, де атаки на лікарні є систематичними [16].

Кримінальне переслідування через МКС та національні суди (зокрема за підтримки звернень 43 держав) забезпечує притягнення винних до відповідальності, як у випадку ордерів на арешт за депортацію дітей. Репарації, профінансовані через Міжнародний компенсаційний фонд, створений Радою Європи у 2024 році, можуть використовувати заморожені активи рф для виплат жертвам нападів на цивільну інфраструктуру та депортацій, що стане прецедентом для глобальних механізмів. Превенція передбачає реформування МГП для захисту від гібридних загроз і розширення програм психологічної реабілітації для осіб в Україні з ПТСР. Цей підхід сприяє правовому забезпеченню оборони України, гарантуючи справедливість для жертв.

Висновки і пропозиції. Міжнародно-правовий захист жертв війни в сучасних конфліктах, зокрема в Україні, є потужним інструментом, але вимагає адаптації до нових реалій. Агресія рф викрила системні проблеми, але дії МКС демонструють прогрес. Наше дослідження підкреслює необхідність комбінованого підходу: кримінальне переслідування, репарації та превенція.

Список використаної літератури:

1. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата звернення: 02.09.2025 р.).

2. Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_151#Text (дата звернення 02.09.2025 р.).

3. Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_152#Text (дата звернення: 02.09.2025 р.).

4. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 02.09.2025 р.).

5. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 02.09.2025 р.).

6. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200#Text (дата звернення: 02.09.2025 р.).

7. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду: Статут № 995_588 від 17.07.1998, ратифікація від 21.08.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 02.09.2025 р.).

8. Під час кваліфікації дій особи як порушення законів та звичаїв війни важливим є встановлення контекстуального аспекту. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1291154/> (дата звернення: 02.09.2025 р.).

9. War Crimes: A Primer. URL: <https://www.congress.gov/crs-product/LSB10709> (дата звернення: 02.09.2025).

10. Situation in Ukraine: ICC judges issue arrest warrants against Vladimir Vladimirovich Putin and Maria Alekseyevna Lvova-Belova URL: <https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-vladimir-vladimirovich-putin-and> (дата звернення: 02.09.2025).

11. Понад 170 тисяч воєнних злочинів: Офіс Генерального прокурора окреслив масштаби злочинів рф на зустрічі з міжнародними партнерами. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/ponad-170-tisyac-vojennix-zlociniv>

ofis-generalnogo-prokurora-okresliv-masstab-zlociniv-rf-na-zustrici-z-miznarodnimi-partnerami (дата звернення: 02.09.2025 р.).

12. Кількість жертв серед цивільного населення зросла до рекордного рівня – дані ООН <https://ukraine.ohchr.org/uk/Protection-of-Civilians-in-Armed-Conflict-July-2025>(дата звернення: 02.09.2025 р.).

13. Situation in Ukraine ICC-01/22. URL: <https://www.icc-cpi.int/situations/ukraine> (дата звернення: 02.09.2025 р.).

14. Conflict in Ukraine: A Special Tribunal on the Crime of Aggression. URL: <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/cbp-9968/> (дата звернення: 02.09.2025 р.).

15. The International Criminal Court's investigation in Ukraine. URL: <https://www.iiss.org/publications/strategic-comments/2022/the-international-criminal-courts-investigation-in-ukraine/> (дата звернення: 02.09.2025 р.).

16. Goniewicz M., Goniewicz K. Protection of medical personnel in armed conflicts—case study: Afghanistan. *Eur J Trauma Emerg Surg.* 2013 Feb 9;39(2):107–112. doi: 10.1007/s00068-013-0251-0

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ПРОХОДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ

Конституція України є основним законом держави та має найвищу юридичну силу, а всі нормативно-правові акти, ухвалені на її основі, повинні відповідати її положенням. Відповідно до Конституції України, законодавство і правопорядок у державі ґрунтуються на принципах, згідно з якими ніхто не може бути примушений до дій, не передбачених законом, а органи державної влади та їхні посадові особи зобов'язані діяти виключно на підставі, в межах повноважень та у спосіб, визначений Конституцією та законами України [1].

Не менш важливим аспектом, який слід враховувати при розгляді положень Конституції, є деталізація закріплення правових механізмів реалізації та забезпечення ефективного функціонування правових інститутів і регулятивних механізмів, сформованих на конституційних засадах, які реалізуються через адміністративне законодавство.

У контексті конституційних норм, що регулюють сферу національної безпеки, варто підкреслити, що їхній зміст значною мірою базується на положеннях статей 17 та 65, які закріплюють ключові принципи оборони держави, функціонування військових формувань та обов'язки громадян у сфері захисту Вітчизни.

Зокрема стаття 17 Конституції України підкреслює, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу. Оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України а забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом [1].

Ці засади набувають особливого значення у контексті статті 1 Конституції України, яка проголошує Україну суверенною і незалежною

державою. Її утвердження безпосередньо залежить від забезпечення національної безпеки [1].

Імплементация зазначених конституційних норм у сфері військової служби здійснюється через адміністративне законодавство, зокрема через низку спеціальних законів, які формують правовий механізм забезпечення обороноздатності та безпеки держави. Серед них:

Закон України «Про національну безпеку України» [2];

Закон України «Про оборону України» [3];

Закон України «Про державний кордон України» [4];

Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» [5];

Закон України «Про альтернативну (невійськову) службу» [6];

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» [7];

Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» [8].

Ці нормативно-правові акти конкретизують і розвивають положення Конституції, забезпечуючи їх практичну реалізацію в системі адміністративного права України у сфері захисту Вітчизни.

Завдяки цим актам конституційні норми набувають практичної форми, що забезпечує функціонування системи оборони.

Інституційне забезпечення реалізації конституційних норм у сфері оборони та національної безпеки України здійснюється через діяльність спеціально уповноважених органів, які утворюють цілісну систему сил оборони держави. Відповідно до чинного законодавства, до складу цієї системи входять: Збройні Сили України, Служба безпеки України, Національна гвардія України, Державна прикордонна служба України, Державна спеціальна служба транспорту, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, а також розвідувальні органи України.

Кожен із зазначених суб'єктів виконує визначені функції в межах своєї компетенції, що унормована відповідними спеціальними законами. Ці органи не лише забезпечують реалізацію оборонної політики держави, але й виступають гарантами дотримання конституційних засад національної безпеки, зокрема в умовах збройної агресії чи загроз суверенітету.

Координаційний механізм у сфері забезпечення національної безпеки та оборони реалізується через діяльність Ради національної безпеки і оборони України, яка відповідно до статті 107 Конституції України та статті 1 Закону України «Про Раду національної безпеки і оборони України» є координаційним органом при Президентові України [9].

Водночас ключову роль у практичній реалізації конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, передбаченого статтею 65 Конституції України, відіграє громадянин. Реалізація цього обов'язку, як правило, відбувається під час проходження ним військової служби у складі зазначених вище органів сил оборони. Саме в період військової служби громадяни набувають відповідного правового статусу, що дозволяє їм безпосередньо долучатися до виконання завдань із захисту суверенітету, територіальної цілісності та безпеки держави.

Таким чином, проходження військової служби виступає не лише формою виконання індивідуального громадянського обов'язку, а й інструментом функціонування інституційного механізму забезпечення обороноздатності. Це демонструє тісний зв'язок між правовим статусом громадянина, діяльністю інституцій у сфері безпеки та імплементацією конституційних норм у сфері національної оборони через адміністративне законодавство.

Порядок проходження військової служби громадянами України визначено Законом України «Про військовий обов'язок і військову службу» та рядом інших нормативно-правових актів [5]. Враховуючи динаміку змін у сфері національної безпеки, зазначений Закон неодноразово зазнавав редакційних змін, а загалом до нього внесено понад сто поправок, що свідчить про постійну актуалізацію механізмів забезпечення оборонної політики держави.

Взагалі проходження військової служби в Україні умовно можна поділити на три ключові етапи:

Перший етап – це проходження військової служби у мирний час.

Другий етап – це особливий період, який настає у разі загрози державному суверенітету та територіальній цілісності України.

Третій етап – це воєнний час, що настає у разі розгортання повномасштабних бойових дій.

Таким чином, кожен із зазначених етапів проходження військової служби має свою специфіку, яка визначається не лише умовами, в яких перебуває держава, а й чинним законодавством, що регулює порядок комплектування військових формувань, їхню діяльність та забезпечення ефективного виконання завдань у сфері національної безпеки.

Водночас, дослідження законодавства у сфері військової служби безпосередньо або опосередковано здійснювалось у контексті дії мирного часу, соціального захисту, адміністрування, службової діяльності, від-

повідальності військовослужбовців, історичного розвитку або проходження служби окремими категоріями громадян.

Проте в існуючих наукових дослідженнях відсутній комплексний аналіз адміністративно-правового регулювання проходження військової служби в Україні, який би враховував динамічний характер безпекового середовища та універсальність правових механізмів у межах дії різних правових режимів.

Висновки та пропозиції. Відсутність системного підходу ускладнює ефективне правозастосування, призводить до фрагментарності правового регулювання, виникнення колізій між нормами загального та спеціального законодавства, а також до недостатньої гнучкості інституційної моделі проходження військової служби. Це, у свою чергу, впливає на ефективність реалізації конституційних функцій держави у сфері оборони, послаблює правові гарантії військовослужбовців і ускладнює управління кадровим потенціалом сектору безпеки та оборони в умовах тривалих воєнних дій. У зв'язку з цим виникає об'єктивна потреба у ґрунтовному науковому аналізі адміністративно-правового регулювання проходження військової служби як універсального правового механізму, що має забезпечити стабільне, ефективне і правомірне функціонування військової служби за будь-яких обставин – від мирного часу до активної фази війни.

Список використаної літератури:

1. Конституція України (Основний закон) прийнята 28 черв. 1996 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text>. (дата звернення: 7.09.2025 р.)
2. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року, № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 07.09.2025).
3. Про оборону України: Закон України від 6 грудня 1991 року, № 1932-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення: 07.09.2025).
4. Про державний кордон України: Закон України від 4 листопада 1991 року № 1777-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-12#Text> (дата звернення: 07.09.2025).
5. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25 березня 1992 року № 2232-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> (дата звернення: 07.09.2025).

6. Про альтернативну (невійськову) службу: Закон України від 12 грудня 1991 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1975-12> (дата звернення: 07.09.2025).

7. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року, № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 07.09.2025).

8. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21 жовтня 1993 року, № 3543-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text> (дата звернення: 07.09.2025).

9. Про Раду національної безпеки і оборони України: Закон України 5 березня 1998 року № 183/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 07.09.2025).

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПРИТЯГНЕННЯ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ РФ ЗА ВЧИНЕННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ ТА ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ

Повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну, яке почалося 24 лютого 2022 року, супроводжувалось численними порушеннями міжнародного гуманітарного права та міжнародного кримінального права. Масові вбивства цивільних, тортури, депортації, знищення критичної інфраструктури – все це свідчить про систематичну політику насильства, яка може кваліфікуватись як воєнні злочини, злочини проти людяності та геноцид українського народу.

Важливо привести приклади українських міст в яких окупаційна влада проводила такі дії, а саме Буча, Ірпінь, Ізюм, Краматорськ та безліч інших міст. Необхідно зазначити, які саме злочини вчинялися в цих містах. В містах Буча та Ірпінь російські військові масово вбивали цивільне населення, викрадали, гвалтували, зокрема і дітей, мародерили. Всі ці дії підпадають під кваліфікацію за частиною 2 статі 8 Римського Статут Міжнародного Кримінального Суду [1]. Після звільнення міста Ізюм 10 вересня 2022 року у лісі біля міста було виявлено масове захоплення, близько 450 осіб. Переважно це були цивільні особи, діти та 17 військовослужбовців Збройних Сил України. На залізничному вокзалі Краматорська внаслідок ворожого артилерійського удару загинуло понад 60 цивільних осіб. Отже це лише декілька прикладів тих міст в яких окупаційна влада вчиняла воєнні злочини, велика кількість яких була задокументована.

Світова спільнота разом з українськими правоохоронними органами стикається з необхідністю не лише документувати ці звірства, але й забезпечити справедливе покарання винних. Проте процес притягнення до відповідальності ускладнюється політичними, правовими та практичними перешкодами. У цій роботі розглядаються правові підстави кваліфікації злочинів, механізми їх розслідування, ключові проблеми та перспективи забезпечення правосуддя.

Воєнні злочини та злочини проти людяності, скоєні російськими військовим та політичним керівництвом, підпадають під юрисдикцію низ-

ки міжнародних та національних правових актів. Згідно з Римським статутом Міжнародного кримінального суду (далі – МКС), до злочинів, які переслідуються на міжнародному рівні, належать воєнні злочини (наприклад, умисні напади на цивільне населення чи катування), злочини проти людяності (систематичні депортації, сексуальне насильство) та злочин агресії. Женевські конвенції 1949 року та їх Додаткові протоколи забороняють жорстоке поводження з військовополоненими, захоплення заручників і безпідставні обстріли міст [2]. Українське законодавство (Кримінальний кодекс, статті 437-439) також передбачає кримінальну відповідальність за воєнні злочини [3]. Окрему увагу приділено депортації українських дітей до рф, що може свідчити про намір знищити українську ідентичність – ознака геноциду [4].

Важливо згадати про неймовірну складність збору доказів у зоні активних бойових дій: свідки можуть бути вбиті, депортовані або залякані окупаційними адміністраціями. Незважаючи на наявність документальних підтверджень таких злочинів, існують серйозні перешкоди для їх юридичного переслідування. По-перше, імунітет вищих посадових осіб рф (зокрема, їхнього президента) ускладнює притягнення до відповідальності за скоєні злочини на території України, оскільки МКС не може проводити заочні процеси за злочин агресії без згоди Ради Безпеки ООН. По-друге, обмежені ресурси МКС – суд розглядає лише обрані справи, тоді як тисячі злочинів залишаються без уваги. Крім того, деякі держави (Китай, Індія, країни Африки) не підтримують санкції проти рф або навіть сприяють ухиленню від покарання, що підриває єдність міжнародної спільноти та основних принципів світового порядку.

Наразі існують кілька потенційних шляхів реалізації справедливого покарання. Перший – створення спеціального трибуналу за злочин агресії, який би доповнював МКС і міг судити керівництво рф без обмежень, пов'язаних із імунітетом. Такий трибунал підтримали б Європейські партнери України (Франція, Німеччина, Великобританія, Польща та інші країни ЄС). Другий механізм – універсальна юрисдикція, коли національні суди країн (наприклад, Німеччини, Іспанії) можуть притягати до відповідальності військових злочинців на підставі міжнародного права. Вже є прецеденти: у Німеччині засуджено російського військового за вбивство цивільного в Україні. Третій напрямок – конфіскація активів рф та повна їх передача Україні для компенсації жертвам злочинів та відновлення матеріальних збитків, що завдала країна-агресор.

Висновки і пропозиції. Воєнні злочини рф в Україні – це не лише трагедія окремих людей, а й виклик усьому міжнародному правопорядку. Незважаючи на значні зусилля України та її партнерів у документуванні злочинів, безпеку та справедливість можна забезпечити лише за умови консолідованих дій світу. Створення спеціального трибуналу та посилення тиску на рф через санкції та дипломатію – ключові кроки до відновлення правосуддя та правопорядку у світі. Без покарання винних подібні злочини можуть повторитись, що загрожує не лише Україні, а й глобальній безпеці. Адже відсутність покарання створює прецедент для країн у яких є невирішені територіальні спори в світі, що в свою чергу небезпечно для світового порядку. Тому забезпечення відповідальності – це не лише питання минулого, а й запобігання майбутнім трагедіям.

Список використаної літератури:

1. Римський статут Міжнародного кримінального суду. URL: <https://www.icc-cpi.int/resource-library/Documents/RS-Eng.pdf> (дата звернення 22.05.2025 р.)
2. Женевські конвенції від 12 серпня 1949 року та Додаткові протоколи до них. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/vwTreaties1949.xsp> (дата звернення: 22.05.2025 р.).
3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131.
4. Рішення Міжнародного суду ООН у справі «Україна проти Російської Федерації» (2017, 2022) URL: <https://www.icj-cij.org/en/case/166> (дата звернення: 22.05.2025 р.).

**АСПЕКТИ ЕФЕКТИВНОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ
ЗАХОДІВ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ І ЧЛЕНІВ ЇХНІХ СІМЕЙ
В УМОВАХ ВІДСІЧІ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ**

Проблематика соціально-правового захисту військовослужбовців та їхніх родин в умовах війни має системний характер і вимагає не лише оновлення законодавства, але й практичної реалізації гарантій – через спрощення процедур, створення дієвих механізмів, посилення контролю за їх виконанням і постійне вдосконалення системи державної підтримки.

Статтею 17 Конституції України передбачено, що держава забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей. [1].

На разі основою законодавчого регулювання соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей становить Закон України № 2011-ХІІ «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей». Цим Законом визначено, що соціальний захист військовослужбовців – діяльність (функція) держави, спрямована на встановлення системи правових і соціальних гарантій, що забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних і духовних потреб військовослужбовців відповідно до особливого виду їх службової діяльності, статусу в суспільстві, підтримання соціальної стабільності у військовому середовищі. Це право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, у старості, а також в інших випадках, передбачених законом [2].

Так, ст. 17 Конституції України встановлює, що держава забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей. Це положення є базовою, вихідною нормою для розвитку системи правового регулювання соціальних гарантій військовослужбовців Збройних Сил України. Зазначена норма складає конституційно-правову основу і вказує на те, що інші акти законодавства мають

бути присвячені питанням детальної регламентації цього. В. Пашинський у зазначеному контексті зауважує, що регулювання цих питань буде доцільним з огляду на потреби оборонної реформи і створення ефективної системи оборони держави [3, с. 105].

В умовах збройної агресії Російської Федерації проти України питання ефективності гарантій соціально-правового захисту набуває особливої ваги. Реалії воєнного часу показали, що, попри наявність нормативної бази, існує низка проблем практичної реалізації прав і гарантій військовослужбовців, серед яких:

- затримки у виплаті одноразової грошової допомоги пораненим військовослужбовцям та сім'ям загиблих;
- складна процедура встановлення статусу учасника бойових дій, а також статусу особи з інвалідністю внаслідок війни;
- нерівномірність надання соціальних гарантій представникам різних військових формувань (ЗСУ, НГУ, ДФТГ тощо);
- недостатня кількість реабілітаційних та медичних закладів, здатних надати кваліфіковану допомогу військовослужбовцям і членам їхніх родин;

Крім того, особливої уваги потребує забезпечення соціальних гарантій для членів сімей військовослужбовців: право на освіту, медичне обслуговування, пільги на комунальні послуги, забезпечення житлом тощо. Через складнощі з документальним оформленням, зокрема у випадках зникнення безвісти або полону військових, реалізація цих прав часто блокується або значно затягується.

Варто зазначити, що найбільш гострим та болючим питанням української армії є забезпечення військовослужбовців та членів їхніх сімей житлом. На даний момент розроблені нормативно-правові акти щодо забезпечення військовослужбовців службовим житлом, коли нерухомість (квартира) закріплюється за певною посадою у військовій частині, у разі звільнення чи переведення військовослужбовця на іншу посаду помешкання здається [4].

З огляду на зазначене, необхідними є:

- оновлення та уніфікація законодавства у сфері соціального і правового захисту військовослужбовців;
- створення єдиного електронного реєстру для обліку пільг і гарантій;
- розробка та впровадження ефективних процедур адаптації та реабілітації військових після демобілізації;

- посилення інституційного контролю за дотриманням норм законодавства в цій сфері.

Необхідно наголосити, як зазначає Л. Новак-Каляєва, на Збройні сили України та відповідні військові формування покладені завдання захисту суверенітету, територіальної цілісності нашої країни, оборона України та державна безпека, а реалії ХХІ століття зумовлюють потребу формування нової генерації військовослужбовців, що, у свою чергу, вимагає удосконалення системи захисту їхніх прав, зокрема соціальних. Гарантована соціальна захищеність військовослужбовців створює і забезпечує престиж військової служби та комплектування Збройних сил України високопрофесійними кадрами. Від вирішення цієї проблеми залежить успіх і доля військової реформи, подальший розвиток армії, її боєздатність та виконання завдань щодо захисту Вітчизни [5].

Висновки і пропозиції. Соціально-правовий захист військовослужбовців і членів їхніх сімей має розглядатися як пріоритет державної політики в умовах війни та післявоєнного відновлення, а механізми його реалізації мають бути дієвими, оперативними та адаптованими до реалій воєнного часу.

Список використаної літератури:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4215> (дата звернення: 5.09.2025 р.).
2. Про соціальний та правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей. Закон України від 20.12. 1991 р. № 2011-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (дата звернення: 5.09.2025 р.)
3. Пашинський В. Й. Збройні Сили України в системі забезпечення оборони держави. *Юридичний електронний науковий журнал*. 2018. № 4. С. 102–105 .
4. Пінчук Р. С., Письменна О. П. Покращення соціального і правового захисту військовослужбовців Збройних Сил України, як запорука формування професійного війська, за редакцією. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2020. Вип. 60. С.83-89.
5. Новак-Каляєва Л. М. Нормативно-правові основи захисту прав в Україні: соціальний аспект. Держава та армія в Україні: соціальний аспект. *Вісник Національного університету «Львівська Політехніка»* 2007. № 584. С.158-166.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ОБОРОНИ УКРАЇНИ**

Збірник матеріалів
II Міжнародної науково-практичної конференції

*10 вересня 2025 р.
м. Київ*

Упорядники:
*П. П. Богущкий, Ю. В. Гаруст,
Л. В. Заславська, В. Г. Пилипчук*

Підписано до друку 25.09.2025.
Формат 60х84/16. Ум-друк. арк. 25,11.
Наклад 100 прим. Зам. № 2509-09.
Видавець ПП «Фенікс»
(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1044 від 17.09.02).
Україна, м. Одеса, 65009, вул. Зоопаркова, 25.
e-mail: fenix-izd@ukr.net e-mail: fenix-izd@ukr.net